

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ**  
**УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

Кваліфікаційна наукова праця  
на правах рукопису

**МАРТИНІВ МАРІЯ АНДРІЇВНА**

УДК 378.046-021.68(477.84)«194/198»

**ДИСЕРТАЦІЯ**  
**ПІСЛЯДИПЛОМНА ОСВІТА НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ**  
**(ДРУГА ПОЛОВИНА 40-Х РР. – КІНЕЦЬ 1980-Х РР.)**

032 – Історія та археологія

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

\_\_\_\_\_ М. А. Мартинів

Науковий керівник: **Зуляк Іван Степанович**, доктор історичних наук,  
професор

Тернопіль – 2026

### Анотація

*Мартинів М. А.* Післядипломна освіта на Тернопільщині (друга половина 40-х рр. – кінець 1980-х рр. ХХ ст.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі історії за спеціальністю 032 – Історія та археологія. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2026.

У дисертаційному дослідженні здійснено всебічний аналіз становлення та розвитку Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів. Проведено ретельний огляд наявної історіографічної бази з досліджуваної тематики, який засвідчив, що питання підвищення кваліфікації вчителів розглядалося переважно в загальному контексті створення подібних інститутів та з обмеженням на згадках про перших керівників установ. У наявних роботах діяльність інститутів висвітлюється переважно у період після Другої світової війни або подається в узагальненому вигляді.

Наукова новизна дисертаційного дослідження обумовлена відсутністю у вітчизняній та зарубіжній історіографії спеціалізованих праць, присвячених детальному аналізу документів із зазначеної тематики в окреслених хронологічних межах. У роботі здійснено критичний огляд наявного історіографічного доробку українських дослідників, що стосується теми, та введено до наукового обігу маловідомі документальні джерела з архівів. Ці матеріали, які раніше не використовувалися або вивчалися фрагментарно, стали основою дослідження. Аналіз архівних документів показав значний обсяг інформації особистісного, суспільного та професійного характеру, пов'язаної з діяльністю інституту. Зокрема, це стосується методичного забезпечення вчителів Тернопільської обл., впровадження нових форм навчальних занять, впливу партійної політики та ідеології на суспільство, соціального статусу методистів, а також їхнього фінансового й матеріального забезпечення.

Актуальність обраної проблематики зумовлена тим, що вона досі не стала об'єктом окремого комплексного вивчення в наукових колах, що й підкреслює новизну дослідження. Враховуючи роль обласних інститутів удосконалення кваліфікації вчителів як важливих складових соціальних трансформацій в УРСР, дослідження набуває особливої значущості.

Уперше в дисертації в історіографії комплексно досліджено місце інститутів удосконалення кваліфікації вчителів у системі освіти на прикладі Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів. У роботі доведено, що такі заклади спеціально створювали як інструмент контролю діючої влади над освітньою сферою. Особлива увага приділена аналізу матеріально-технічного забезпечення та кадрової підтримки освітян різних рівнів. У дослідженні розглянуто проблему забезпечення житлом педагогічних працівників, надання їм базових засобів, таких як одяг, взуття, канцелярське приладдя, підручники та наочні матеріали.

Окремий акцент зроблено на питаннях ідеологічного впливу через засоби масової інформації та пропаганду. У межах курсів підвищення кваліфікації вчителям читали лекції на ідейно-політичні теми. Також організовувалися масові заходи за участі методистів інституту, скеровані на поширення радянських ідеологічних настанов. Видавалися постанови, накази та розпорядження для посилення контролю над радянізацією освітніх установ, що охоплювала й виховання молодого покоління. Заклади такого типу, у тому числі Тернопільський інститут удосконалення кваліфікації вчителів, радянська система розглядала як інструмент насадження комуністичної ідеології.

У роботі досліджено впровадження соціалістичних змагань у школах, які набули системного характеру, їх вплив на освітній процес. Проаналізовано забезпечення інституту всім необхідним для проведення курсів підвищення кваліфікації освітян – від канцелярських товарів і методичної літератури – до предметів побутового вжитку, таких, як-от: постільна білизна. Увагу приділено також питанням кадрової політики,

зокрема плинності штату, зміні назв структурних підрозділів і впливу цих змін на загальну діяльність установи.

Проаналізовано динаміку змін окладів штатних працівників впродовж досліджуваного періоду. Окремо розглянуто причини перевитрат за деякими статтями бюджету та шляхи додаткового фінансування інституту. Значну увагу приділено вивченню кошторисного фінансування інституту, проте варто зазначити, що значна частина документів, які стосуються цього питання, була вилучена з фондів Держархіву Тернопільської обл. Це ускладнювало повноцінне висвітлення фінансового становища закладу, особливо в період 1965 р.

У дисертації встановлено, що фінансування діяльності інституту безпосередньо залежало від обласного бюджету та його здатності покривати витрати, пов'язані з організацією навчального процесу, проведенням педагогічних читань, публікацією методичних розробок та відрядженням працівників. Висвітлено значення інституту як важливого інструменту реалізації «соціального замовлення» радянської влади, яке полягало у підтримці безперервного процесу підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, а також у забезпеченні ідеологічного контролю над освітньою системою.

У дослідженні значна увага приділена проблемам службових зловживань у сфері управління матеріальною базою освітніх закладів. На основі звітів ревізійних комісій висвітлено факти втрат матеріальних цінностей, причини їх виникнення та наслідки для функціонування закладів. Окремо акцентовано увагу на закупівлю літератури та газет, зміст яких відповідав ідеологічним вимогам того часу. Розглянуто динаміку зростання витрат на побутові потреби, які з кожним роком збільшувалися, що зафіксовано в касових книгах та звітах бухгалтерії. У випадках браку фінансових ресурсів активну роль відігравали профспілкові організації, які забезпечували додаткове фінансування таких посад, як водій, сторож і

прибиральниці. Окремо аналізується питання закупівлі інвентаря, канцелярського приладдя та витрат, пов'язаних із ремонтами приміщень.

Дослідження також висвітлює причинно-наслідкові зв'язки між збільшенням асигнувань на розвиток районних фільмотек і нагальною потребою у формуванні боргових зобов'язань закладу. Перевищення витрат над надходженнями часто закривалося за рахунок додаткових джерел фінансування в межах року. Такий підхід свідчив про важливість інституту як структурної одиниці, що виконувала важливі ідеологічні та освітні функції на регіональному рівні. Зокрема, введення нових штатних одиниць, таких як водій, створення автопарку, обладнання гуртожитків та збільшення фінансування бухгалтерії, засвідчують поступове розширення функціональних можливостей установи.

Окрема увага приділяється аналізу статей витрат, серед яких виділяються витрати на відрядження, оплату телефонних дзвінків, нічні чергування та передплату періодичних видань. Показано, що курси підвищення кваліфікації вчителів, організовані інститутом, поступово перейшли на системну основу, стали регулярними та отримували належне фінансування. Забезпечення учасників курсів якісною методичною літературою також стабільно зростало, що підвищувало ефективність проведення навчальних заходів.

У дослідженні розглянуто мережу освітніх закладів, що підпорядковувалися Тернопільським обласним відділом народної освіти, зокрема позашкільні установи. Особливий акцент зроблено на фінансовій складовій забезпечення фільмотек необхідним обладнанням для ефективної роботи, що використовувалися як інструмент агітаційного та ідеологічного впливу на населення регіону. Проведений аналіз мережі кінопоказів у районах дозволяє оцінити масштаби їхнього впливу на місцеве населення, а також характер і джерела фінансування таких заходів. У цілому, результати дослідження свідчать про системну інтеграцію діяльності інституту

удосконалення кваліфікації вчителів у радянську модель управління освітою, що мала чітко виражений ідеологічний характер.

У дисертації підкреслено широкий спектр агітаційного впливу на педагогів Тернопільської обл., що здійснювався за допомогою багаторівневої системи пропаганди, включно із засобами масової інформації, лекціями методистів інституту, курсами підвищення кваліфікації та вивченням і поширенням досвіду викладання окремих предметів. Цей досвід часто знаходив своє відображення у публікаціях спеціалізованих педагогічних журналів, які систематично поповнювали бібліотечні фонди Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів. Відповідно до інвентарних та бухгалтерських документів інституту, кількість таких видань постійно зростала, забезпечуючи освітян області необхідними матеріалами для роботи.

Агітаційні засоби включали значний обсяг ілюстративного матеріалу, присвяченого керівникам комуністичної партії, який заповнював освітній простір: стяги, символіка, портрети різних розмірів, виставки народної творчості, стилізовані під радянську епоху. У екзаменаційних матеріалах з історії України та всесвітньої історії переважали питання, що акцентували увагу на «народних» революціях, їхньому локальному та глобальному значенні. Ці матеріали, затверджені Тернопільським обласним відділом народної освіти, розроблялися і поширювалися Тернопільським інститутом удосконалення кваліфікації вчителів до середніх навчальних закладів, що підсилювало його роль як інструменту ідеологічного впливу.

Систематичні перевірки та контроль навчальних закладів, які проводилися через методистів інституту, мали характер суворого регламентування. Особливий акцент у дисертації зроблено на ідеологічне наповнення лекцій, виставок, методичних розробок і навчальних матеріалів. Діяльність інституту також включала механізми дисциплінарного тиску, зокрема перевірки, догани та показові звільнення, що мали ефект і стимулювали підвищення ідеологічної лояльності освітян.

Кадрова політика Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів проаналізована за допомогою архівних даних Держархіву Тернопільської обл. та внутрішніх архівів Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, свідчить про певну локалізацію кадрового складу. Основний контингент методистів складався з місцевих жителів та вихідців із Тернопільщини, що зумовлювалося кадровим дефіцитом, особливо гострим у повоєнний період. Потреба в освітянах задовольнялася за рахунок заочного навчання у вищих навчальних закладах або короткотермінових курсів перепідготовки.

У дослідженні проілюстровано роль таких установ, як-от: Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів, не лише у наданні методичної допомоги освітянам, але й у впровадженні основних вказівок Міністерства народної освіти УРСР. Інститут виступав провідником новаторських ідей у реформуванні освіти, систематично адаптуючи педагогічні кадри до нових освітніх стандартів та державних вимог. Його діяльність скеровувалася не лише на вдосконалення професійних навичок вчителів, а й на забезпечення ідеологічного виховання, що відповідало тогочасній державній освітній політиці. Загалом у роботі Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів висвітлено важливий компонент радянської системи управління освітою, що забезпечував одночасно методичну підтримку, ідеологічний контроль та виконання соціально-політичного замовлення держави.

**Ключові слова:** Тернопільський інститут удосконалення кваліфікації вчителів, методисти, перепідготовка вчителів, курси підвищення кваліфікації вчителів, обласний відділ народної освіти, матеріальне та фінансове забезпечення освітян, радянська влада, виховання, ідеологія, освіта.

### **Abstract**

*Martyniv M. A. Postgraduate Education in Ternopil Region (second half of the 40s – late 80s of the XX century). – Qualifying scientific work as a manuscript.*

Dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy in History, specialty 032 – History and Archaeology. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2026.

This dissertation provides a comprehensive analysis of the establishment and development of Ternopil Institute for Advanced Teacher Training. A thorough study of the existing historiographical base on the topic reveals that the issue of advanced training for teachers was primarily considered in the context of the establishing such institutes, and with only a few references to the first heads of these institutions. Existing works mainly cover the activities of such institutions in the post-World War II period or present them in a generalised form.

The scientific novelty of the dissertation is determined by the absence of specialised works in both domestic and foreign historiography that provide a detailed analysis of documents on such a topic within the defined chronological boundaries. A critical review of the existing historiographical contributions by Ukrainian researchers regarding the topic has been undertaken. Previously little-known archival documentary sources have been introduced into the scientific discourse. These materials, which were either not previously utilised or studied partially, form the basis of this research. The analysis of archival documents has revealed a significant volume of personal, social, and professional information related to the Institute's activities. In particular, this concerns the methodological support for teachers in the region, the implementation of new forms of training sessions, the influence of the party's politics and ideology on society, the social status of methodologists, as well as their financial and material support.

The relevance of the chosen topic stems from the fact that it has not yet been the subject of a separate comprehensive study in scientific circles, which emphasises the novelty of the research. Considering the role of regional institutes for improving the qualification of teachers as vital components of social transformations in the Ukrainian SSR, this research takes on particular significance.

The dissertation under consideration is the first in the field of historiography to provide a comprehensive examination of the role of teacher training institutes within the educational system, using Ternopil Institute for Advanced Teacher Training as a case study. It demonstrates that such institutions were established by the ruling authorities to control the education sector. Specific attention has been paid to the analysis of material and technical resources, as well as personnel support for educators at various levels. The study examines the problem of providing housing for teaching staff and supplying them with basic necessities such as clothing, footwear, stationery, textbooks and visual aids.

Particular emphasis has been placed on the issue of ideological influence through the media and propaganda. As part of their professional development, teachers attended lectures on ideological, and political themes. Furthermore, mass events involving the Institute's methodologists were organised to disseminate Soviet ideological doctrines. Resolutions, orders and directives were issued to strengthen control over the Sovietisation of educational institutions, and the raising the younger generation. The Soviet system regarded institutions of this type, including Ternopil Institute for Advanced Teacher Training, as tools for imposing communist ideology.

The presented research examines the systematic introduction of socialist competitions in schools and their impact on the educational process. The provision of all the necessities for conducting teacher professional development courses at the Institute, ranging from stationery and methodological literature to household items (e.g. bed linen) has been analysed. Personnel policy issues have also been considered, particularly staff turnover and changes in the names of structural units, as well as the impact of these changes on the Institution's overall activities.

The dynamics of changes in staff salaries during the research period have been analysed. The reasons for budget overruns in certain categories, as well as potential sources of additional funding for the Institute, have been examined separately. Considerable attention has been paid to studying the Institute's budgetary financing. However, it should be noted that a large proportion of the

relevant documents were removed from the State Archives of the Ternopil Region. This complicates the comprehensive analysis of the Institution's financial situation, particularly during the period of 1965.

The dissertation demonstrates that the Institute's funding was contingent on the regional budget and its capacity to cover expenses related to organising the educational process, holding pedagogical readings, publishing methodological developments, and funding staff's business trips. The research highlights the significance of the Institute as a key instrument for fulfilling the 'social mandate' of the Soviet government, which consisted in maintaining an uninterrupted process of training and retraining teaching staff, as well as ensuring ideological control over the educational system.

The research focuses on the problems of official misconduct in the management of educational institutions' material resources. Based on audit commission reports, the facts of material losses, the reasons for their occurrence and the consequences for the functioning of the institutions have been highlighted. Particular emphasis has been placed on the procurement of literature and newspapers, the content of which aligned with the ideological requirements of the time. It has also been examined the dynamics of rising expenditures for household needs, which increased annually, as recorded in cash books and accounting reports. In cases of financial shortages, trade union organizations played an active role in providing additional funding for positions such as drivers, watchmen, and cleaners. The procurement of equipment, stationery, and expenses related to the renovations of premises has been analysed separately.

The research also highlights the causal links between increased funding for the development of district film libraries and the urgent need for the formation of the Institution's debt obligations. The discrepancy between expenditures and revenues was frequently addressed through the mobilisation of supplementary funding sources within the fiscal year. This approach demonstrated the importance of the Institute as a structural unit that performed significant ideological and educational functions at the regional level. The introduction of new staff positions

(e.g. a driver), the creation of a vehicle fleet, the outfitting of dormitories, and increased funding for the accounting department demonstrate the gradual expansion of the Institution's functional capabilities.

Particular emphasis has been placed on the analysis of expenditure items, encompassing travel expenses, payment for telephone calls, night duties, and subscriptions to periodicals. It has been demonstrated that the teacher professional development courses organised by the Institute gradually moved to a systematic basis, became regular, and received adequate funding. The provision of participants with high-quality methodological literature also increased steadily, thereby enhancing the effectiveness of the training events.

The research examines the network of educational institutions subordinated to the regional department of public education, specifically extracurricular institutions. The financial aspect of providing film libraries with the necessary equipment for effective operation has been of particular interest, as it served as an instrument of agitational and ideological influence on the region's population. The analysis of the network of film screenings in the districts enables the evaluation of their influence on the local population and the nature and sources of funding for such events. The study's findings demonstrate the systematic integration Ternopil Institute for Advanced Teacher Training into the Soviet model of educational management, which was characterised by a distinct ideological approach.

The dissertation highlights the broad spectrum of influence exerted on teachers in the region through a multi-level propaganda system, including the media, lectures by institute methodologists, professional development courses, and the study and dissemination of teaching experience in specific subjects. This experience was frequently reflected in publications in specialised pedagogical journals, which systematically replenished the library collections of Ternopil Institute for Advanced Teacher Training. According to the Institute's inventory and accounting records, the number of such publications was constantly growing, providing the region's educators with the necessary materials for their work.

Agitational tools included a substantial amount of illustrative material dedicated to Communist Party leaders, which occupied the educational space: flags, symbols, portraits of various sizes, and exhibitions of folk art stylised in the Soviet era. Examination materials in both History of Ukraine and World History were focused on ‘people’s’ revolutions and their local and global significance. Approved by the regional department of public education, these materials were developed and disseminated by Ternopil Institute for Advanced Teacher Training to secondary educational institutions, thereby reinforcing the Institute’s role as an instrument of ideological influence.

The systematic inspection and monitoring of educational institutions, conducted by the Institute’s methodologists, was characterised by strict regulation. The dissertation places particular emphasis on the ideological content of lectures, exhibitions, methodological developments, and teaching materials. The Institute’s activities encompassed a range of disciplinary measures, including inspections, reprimands, and exemplary dismissals. These measures were employed to stimulate heightened ideological loyalty among educators.

The personnel policy of Ternopil Institute for Advanced Teacher Training, analysed through archival data from the State Archives of Ternopil Region and the internal archives of the Ternopil Regional Communal Institute of Postgraduate Pedagogical Education, indicates a certain localization of the staff. The initial group of methodologists was predominantly comprised of local residents and natives of the Ternopil region, a circumstance primarily attributable to the pronounced paucity of personnel that prevailed during the post-war era. The demand for educators was met through correspondence studies at higher educational institutions or short-term retraining courses

The research highlights the role of institutions such Ternopil Institute for Advanced Teacher Training, not only in providing methodological support to educators but also in implementing key directives of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR. The Institute functioned as a conduit for innovative ideas in educational reform, systematically adapting pedagogical staff to new educational

standards and state requirements. Its activities were twofold: firstly, they were directed towards the enhancement of pedagogues' professional skills, and secondly, they were aimed at ensuring ideological upbringing in line with state educational policy at that time. Generally, the work of Ternopil Institute for Advanced Teacher Training demonstrates an integral component of the Soviet educational management system, namely the concurrent provision of methodological support, ideological control and fulfilment of the state's socio-political mandate.

**Keywords:** Ternopil Institute for Advanced Teacher Training, postgraduate pedagogical education, methodologists, teacher professional development courses, regional department of public education, ideology, education, training, methodological work, Ministry of Education of the Ukrainian SSR, Ternopil region.

**СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ****Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати  
дисертації**

1. Мартинів М. А. Особливості становлення і функціонування Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (перша половина 40-х рр. ХХ ст.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2022. Том 33(72). № 3. С. 69–76. URL: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(47\).2022.266659](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(47).2022.266659)
2. Мартинів М. А. Особливості фінансового та матеріального становища Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів 1945 – 1950 рр. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2022. Том 2(47). С. 51–59. URL: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(47\).2022.266659](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(47).2022.266659)
3. Мартинів М. А. Ідеологічна складова навчально-виховної діяльності Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів 1945–1950 рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Том 34(73) № 2. С. 63–70. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/2.10>
4. Мартинів М. А. Фінансове становище Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1957–1965 рр.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Том 34(73). № 4. 2023 С. 29–36. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/4.6>
5. Мартинів М. А. Фінансова складова діяльності Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1966–1971 рр.). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2024. Вип. 71. Том 3. С. 4–11. URL: [http://www.aphn-journal.in.ua/archive/71\\_2024/part\\_3/3.pdf](http://www.aphn-journal.in.ua/archive/71_2024/part_3/3.pdf)

### Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Мартинів М. А. Особливості кадрової політики радянської влади у системі перепідготовки учительських кадрів у Тернопільській області в повоєнний період. *П'яті Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 7 червня 2021 р.)*. Тернопіль: ТОКІППО, 2021. С. 166–171. URL: [https://drive.google.com/file/d/1g\\_gPyV-QdqLs9UOVEpCkm-guNdMAP7sK/view](https://drive.google.com/file/d/1g_gPyV-QdqLs9UOVEpCkm-guNdMAP7sK/view)
7. Мартинів М. А. Організація та проведення курсів підвищення кваліфікації педагогів в Тернопільській області 1948 року. *Шості Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 3 червня 2022 р.)*. Тернопіль: ТОКІППО, 2022. С. 191–197. URL: <https://drive.google.com/file/d/1XoGEx0iqwtSDTKDPNw8cwN7eHri-IM1Q/view>
8. Мартинів М. А. Кадровий потенціал Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів на початку 1970-х рр. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід. Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 11–12 травня 2023 р.)*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 301–303. URL: [http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/30164/1/85\\_Martuniv.pdf](http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/30164/1/85_Martuniv.pdf)
9. Мартинів М. А. Кадровий потенціал Тернопільського інституту удосконалення вчителів 1950–1960-х рр. *Сьомі Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 22 вересня 2023 року)*. Тернопіль: ТОКІППО, 2023. С. 210–212. URL: [https://drive.google.com/file/d/1t37IxmFVFn34MUqKoMMrYhzY\\_kp336kQ/view](https://drive.google.com/file/d/1t37IxmFVFn34MUqKoMMrYhzY_kp336kQ/view)

10. Мартинів М. А. Вплив партійності на формування кадрового потенціалу Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1961–1968 рр.). *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід. Збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Тернопіль, 17–18 травня 2024 р.).* Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 183–188 URL: [http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/33286/1/Zb\\_Tsinnisns\\_orienturu.pdf](http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/33286/1/Zb_Tsinnisns_orienturu.pdf)
11. Мартинів М. А. Фінансування підвищення кваліфікації освітян Тернопільської області упродовж 1970–1972 рр. *Восьмі Геретівські читання: збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 вересня 2024 р.* / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук, М. І. Чорна. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2024. С. 223–227. URL: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50025/1/O\\_Kocherga\\_VGCH\\_IPO.pdf](chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50025/1/O_Kocherga_VGCH_IPO.pdf)

## ЗМІСТ

<b>АНОТАЦІЯ.....</b>	<b>2</b>
<b>ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ.....</b>	<b>18</b>
<b>ВСТУП.....</b>	<b>19</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....</b>	<b>26</b>
1.1. Історіографія дослідження.....	26
1.2. Джерельна база.....	42
1.3. Методологія дослідження.....	51
<b>РОЗДІЛ 2. НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНА ТА ІДЕОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ.....</b>	<b>78</b>
2.1. Особливості становлення і функціонування.....	78
2.2. Навчально-виховна та ідеологічна складові функціонування.....	105
2.3. Кадровий потенціал.....	130
<b>РОЗДІЛ 3. ФІНАНСОВО-МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ.....</b>	<b>158</b>
3.1. Особливості господарського розвитку (1945–1950 рр.).....	158
3.2. Фінансові засади функціонування (1951–1956 рр.).....	165
3.3. Динаміка фінансово-матеріального стану в 1957–1965 рр.....	189
3.4. Матеріальна складова діяльності (1966–1980-ті рр.).....	202
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>238</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>241</b>
<b>ДОДАТКИ.....</b>	<b>267</b>

## ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ І ПОЗНАЧЕНЬ

ВНО – відділ народної освіти.

Держархів Тернопільської обл. – Державний архів Тернопільської області.

завгосп. – завідувач господарством.

крб. – карбованці.

МВССО УРСР – Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР.

м. – місто.

МІСЬКВНО – міський відділ народної освіти.

МНО – Міністерство народної освіти.

МНО УРСР – Міністерство народної освіти Української Радянської Соціалістичної Республіки.

НКО УРСР – Народний комісаріат освіти Української Радянської Соціалістичної Республіки.

НО – народна освіта.

н. р. – навчальний рік.

обл. – область.

ОБЛВНО – обласний відділ народної освіти.

РАЙВНО – районний відділ народної освіти.

РМ – Рада Міністрів.

РНК – Рада Народних Комісарів.

РПК – районні педагогічні кабінети.

РРФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка.

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік.

табл. – таблиця.

ТІУКВ – Тернопільський інститут удосконалення кваліфікації вчителів.

ТОКІППО – Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти.

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка.

ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління в Україні.

## ВСТУП

**Актуальність дослідження** проблеми розвитку післядипломної освіти на Тернопільщині у другій половині 40-х рр. – наприкінці 1980-х рр. зумовлена необхідністю комплексного історичного осмислення освітніх процесів у регіоні в умовах утвердження та функціонування радянської влади. Повоєнний період і наступні десятиліття характеризувалися глибокими соціально-економічними, політичними та культурними трансформаціями, що безпосередньо впливали на розвиток системи освіти та визначали напрямки її інституційної перебудови.

У зазначених умовах післядипломна освіта виступала важливим складником освітньої політики радянської держави, спрямованим на підвищення фахового рівня педагогічних кадрів, а також на забезпечення ідеологічного контролю над навчально-виховним процесом. Через систему курсової підготовки, методичної роботи та різних форм підвищення кваліфікації здійснювалася професійна й світоглядна адаптація вчительства до вимог централізованої радянської моделі освіти.

Водночас у досліджуваній період післядипломна освіта перебувала у процесі становлення та подальшого розвитку, що супроводжувалося формуванням відповідних організаційних структур, упровадженням нових методичних підходів і форм навчання. На Тернопільщині ця система стала одним із основних механізмів реагування на зміни в навчальних програмах, поширення соціалістичних ідеологічних настанов та забезпечення безперервного професійного розвитку педагогічних працівників.

Особливої актуальності темі надає недостатній рівень її наукової розробки. Відсутність комплексних історичних досліджень, присвячених розвитку післядипломної освіти на Тернопільщині у другій половині 40-х – наприкінці 1980-х рр., зумовлює необхідність заповнення цієї наукової лакуни. Вивчення означеної проблематики дозволяє глибше зрозуміти особливості реалізації освітньої політики радянської доби на регіональному рівні та механізми її впливу на формування педагогічного середовища.

Окрім того, дослідження сприяє збереженню історичної пам'яті про діяльність освітніх установ Тернопільщини, аналізу їх ролі в розвитку регіональної системи освіти та осмисленню трансформацій, що відбувалися в освітній сфері під впливом політичних і соціально-економічних чинників радянського періоду. Результати дослідження мають практичне значення для сучасної системи післядипломної освіти, оскільки дають змогу осмислити та врахувати історичний досвід її функціонування, зокрема здобутки й проблемні аспекти формування та реалізації державної освітньої політики у сфері безперервного професійного розвитку педагогічних кадрів. Узагальнення цього досвіду створює підґрунтя для вироблення зважених підходів до модернізації післядипломної освіти в умовах незалежної України.

Загалом дослідження післядипломної освіти на Тернопільщині у другій половині 40-х рр. – наприкінці 1980-х рр. має важливе наукове й практичне значення, оскільки сприяє поглибленню уявлень про закономірності розвитку освітньої системи в радянський період, особливості її функціонування на регіональному рівні та вплив зазначених процесів на сучасний стан освіти.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження виконувалося в межах наукового напрямку кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Актуальні проблеми історії, культури, освіти, науки і техніки України» (державний реєстраційний номер 0111U009915).

**Мета дослідження** – всебічний аналіз становлення, розвитку та функціонування системи післядипломної освіти на Тернопільщині у другій половині 40-х рр. – наприкінці 1980-х рр., а також визначення її місця в контексті освітньої політики радянської доби.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **основних завдань:**

- проаналізувати ступінь вивчення проблеми в історіографії, повноту джерельної бази, визначити теоретико-методологічну основу дослідження й відповідний науковий інструментарій;
- дослідити особливості становлення інституту удосконалення кваліфікації учителів та його функціонування після Другої світової війни;
- охарактеризувати фінансове, матеріальне, кадрове забезпечення установи;
- висвітлити ідеологічний, агітаційний аспект діяльності в системі освіти Тернопільської обл.;
- розкрити особливості розвитку ТІУКВ.

**Об'єкт дослідження** – система післядипломної освіти педагогічної освіти в УРСР в другій половині 40-х рр. – наприкінці 1980-х рр., що охоплювала заклади, організаційні структури, форми та методи професійного навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

**Предмет дослідження** – процес становлення, розвитку та функціонування системи післядипломної освіти на Тернопільщині в другій половині 40-х – наприкінці 1980-х рр., її організаційні, змістові, методичні, кадрові та фінансові аспекти, вплив соціокультурного контексту післядипломної освіти на професійне становлення педагогів та реалізацію освітніх реформ у регіоні.

**Хронологічні рамки дослідження** охоплюють період від другої половини 40-х рр. – до кінця 1980-х рр. Нижня хронологічна межа зумовлена завершенням Другої світової війни та процесами відновлення і реорганізації системи післядипломної освіти педагогічних кадрів у регіоні в умовах утвердження радянської влади. Саме в цей час закладено організаційні та нормативні засади функціонування післядипломної освіти на Тернопільщині. Верхня хронологічна межа дослідження припадає на кінець 1980-х рр. – завершальний етап розвитку системи післядипломної освіти в радянський

період, який характеризувався останніми змінами в організаційній структурі та змісті навчальних програм, а також активізацією освітніх реформ в умовах збереження жорсткого ідеологічного контролю з боку держави. Загалом обрані хронологічні рамки дають змогу простежити основні етапи становлення, розвитку та трансформації системи післядипломної освіти на Тернопільщині у взаємозв'язку з соціально-політичними процесами радянської доби.

**Географічні межі дослідження** охоплюють територію сучасної Тернопільської обл. у складі незалежної України, яка відповідно до чинного адміністративно-територіального устрою поділяється на Тернопільський, Кременецький і Чортківський райони. Водночас у роботі враховано історичну специфіку адміністративно-територіального поділу регіону в радянський період. У складі УРСР Тернопільська обл. мала значно розгалуженішу адміністративну структуру й у різні роки налічувала 38 районів, серед яких: Бережанський, Білобожницький, Борщівський, Буданівський, Бучацький, Великобірківський, Великоглибочецький, Вишнівецький, Гримайлівський, Гусятинський, Заліщицький, Заложцівський, Збарзький, Зборівський, Золотниківський, Золотопотіцький, Великодедеркальський, Козівський, Козлівський, Копичинецький, Кременецький, Лановецький, Мельнице-Подільський, Микулинецький, Монастириський, Новосільський, Підволочиський, Підгаєцький, Почаївський, Пробіжнянський, Скала-Подільський, Скалатський, Струсівський, Тербовлянський, Товстенський, Коропецький, Чортківський та Шумський райони. Місто Тернопіль у досліджуваній період мало статус окремої адміністративно-територіальної одиниці.

У межах дослідження особливу увагу зосереджено на населених пунктах, які відігравали ключову роль у функціонуванні системи післядипломної освіти педагогічних кадрів, зокрема містах Тернополі, Бережанах, Кременці та Чорткові, де систематично проводилися курси підвищення кваліфікації вчителів і здійснювалася методична робота.

**Наукова новизна** отриманих результатів полягає у тому, що *вперше* в українській історичній науці:

- детально проаналізовано наявний історіографічний доробок українських науковців з теми дослідження;
- виявлено, опрацьовано та опубліковано, введено до наукового вжитку значну кількість архівних матеріалів, які раніше не використовувалися, або вивчалися фрагментарно дослідниками, що дозволило висвітлити тему дослідження на належному науковому рівні;
- проведено ґрунтовне вивчення діяльності працівників інституту удосконалення кваліфікації вчителів їх біографії, матеріальне та фінансове забезпечення, партійна приналежність;
- досліджено фінансове забезпечення інституту, як основи належного його функціонування, а від так реалізацію поставлених цілей і завдань в сфері учительської освіти Тернопільської обл.;

*поглиблено:*

- дослідження щодо впливу ідейно-політичного тиску на діяльність учителів області через діяльність інституту удосконалення кваліфікації вчителів;
- фактологічні відомості про тиск та посилення контролю на освітян з боку органів влади на їх повсякденну роботу;
- вивчення специфіки діяльності методистів інституту, їх педагогічне навантаження, оцінка професійної діяльності тощо.

*набуло подальшого розвитку:*

- дослідження історії ТІУКВ в контексті розвитку закладів післядипломної освіти;
- аналіз впливу на загальноосвітні заклади області та систему освіти загалом;

- участь працівників інституту через методичну мережу, ОБЛВНО, МІСЬКВНО, РАЙВНО, шкільних інспекторів на виховання «соціалістичної людини».

**Методологічною основою** дисертаційного дослідження стали принципи наукової об'єктивності та історизму, термінологічний, когнітивний та системний підходи для вивчення історичних явищ та процесів, а також як спеціально-наукові методи історичного пізнання (діалектичне розуміння історичного процесу, періодизації, історико-порівняльний, історико-генетичний, історико-типологічний та історико-системний), так і низка загальнонаукових методів дослідження (системності, спостереження та порівняння, аналізу та синтезу, дедукції та індукції, ідеалізації та абстрагування, опису та інтерпретації).

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення та висновки дисертації обговорено на засіданнях кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тема дослідження апробована на Всеукраїнських та Міжнародних конференціях, зокрема: Всеукраїнська науково-практична конференція «П'яті Геретівські читання» (м. Тернопіль, 7 червня 2021 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Шості Геретівські читання» (м. Тернопіль, 3 червня 2022 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Сьомі Геретівські читання» (м. Тернопіль, 22 вересня 2023 року); Всеукраїнська науково-практична конференція «Восьмі Геретівські читання» (м. Тернопіль, 27 вересня 2024 р.). V Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід» (м. Тернопіль, 11–12 травня 2023 р.); VI Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід» (м. Тернопіль, 17–18 травня 2024 р.).

**Публікації.** Основні концептуальні положення дисертації викладено у 11 наукових публікаціях, з них 5 – статті у фахових наукових виданнях

України (категорія «Б»), які входять до міжнародних наукометричних баз даних, 6 – матеріали наукових конференцій.

**Структура дослідження.** Робота складається з анотації, переліку умовних скорочень і позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (408 позицій), додатків (11, з них 10 таблиць). Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 291 стор., з них основного тексту 191 стор.

# РОЗДІЛ 1

## ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

### 1.1. Історіографія дослідження

Проблематика післядипломної освіти активно досліджується, проте більшість робіт зосереджена на педагогічному аспекті, оскільки післядипломна освіта скерована на підвищення кваліфікації учителів, розвитку їхніх професійних навичок та умінь для ефективної роботи з школярами. Однак власне дослідження ТІУКВ крізь призму історичного розвитку, залишається недостатньо висвітленим. У наукових працях історичної та педагогічної тематики не вистачає досліджень, присвячених особливостям становлення та функціонування таких установ.

Враховуючи те, що дисертація виконана на основі опрацьованих архівних матеріалів, у процесі науково-дослідної роботи над дослідженням проаналізовано певну кількість наукових праць, умовно дотичних до проблематики дисертації. Їх можна поділити на три основні групи. До першої – відносимо загальні праці з історії; до другої – роботи з історії освіти та педагогіки; третя група – публікації з історії становлення післядипломної педагогічної освіти в УРСР.

Перша група – загальні праці з історії та культури України, у яких розглянуто основні аспекти розвитку освітніх систем та інститутів в різних історичних періодах. Ці дослідження зосереджуються на загальних тенденціях розвитку історії, зміні підходів до навчання, реформуванні і впливі соціальних, економічних і політичних чинників на розвиток освітніх структур. Праці цієї групи надають важливі контексти для розуміння загальних закономірностей розвитку освітніх практик, в тому числі післядипломної освіти. Ці роботи дозволяють дослідникам орієнтуватися в історичних процесах і вивчати, як зміни в суспільстві та культурі вплинули на структуру та функції освітніх установ, що згодом стали основою для організації післядипломної освіти. Вони створюють теоретичну основу для

аналізу специфічних аспектів функціонування і розвитку післядипломних навчальних закладів. Зазначена група представлена дослідженнями В. Барана, Я. Грицака, Я. Ісаєвича [2], М. Поповича [2, с. 639–640; 3, с. 232], В. Верстюка, О. Гуржія, В. Даниленка та інших [4], Я. Калакури [5, с. 309–310; 6, с. 137–138], К. Кондратюка [7], К. Кондратюка та В. Качмара [8, с. 102], Б. Єржабкової [9, с. 66], Ф. Полянського [10, с. 202], К. Двірної [11, с. 194], С. Буряка [12, с. 180], Л. Кравчука [13, с. 197–202; 14, с. 30–41; 15, с. 90–92; 16, с. 161–164], О. Лаврут [17, с. 66–68], Г. Стародубець [18, с. 81–86], С. Плохія [19, с. 380], В. Старки [20, с. 138–151], Ю. Каганова [21, с. 102], Я. Грицака [22, с. 449–450] та інших авторів.

В. Баран, Я. Грицак та Я. Ісаєвич наголошують на тому, що освіта в УРСР була однією з головних сфер ідеологічного впливу. Усі рівні навчання – від початкової школи до університетів – скеровувалися на формування «радянської людини». Учні навчали в дусі марксизму-ленінізму, а шкільні програми строго відповідали вимогам партії. Незважаючи на поступове зростання закладів різного рівня освіти, влада проводила насильницьку русифікацію та уніфікацію [1]. На думку М. Поповича, прикладом нової радянської концепції були формулювання з офіційного підручника «Історії СРСР». У праці проголошено на намірах показати розвиток народів СРСР і передусім народу російського, який з найдавніших часів посів в історії людства почесне місце і звільнив народи, що живуть нині, від фашистського гніту». Виняткова місія російської нації в світовій історії – ідея, що її прагнув сполучити з комуністичною доктриною Й. Сталін у повоєнну пору [2, с. 639–640]. Освіта більшовицької еліти була радше хаотична і безсистемна [3, с. 232].

Становище освіти в УРСР було проблемним аспектом, оскільки воно відображало соціальні, економічні та ідеологічні процеси, які вплинули на життя суспільства. Освіта стала однією з ключових сфер, які використовували для побудови «нової людини» відповідно до ідеологічних принципів марксизму-ленінізму [4]. Я. Калакура зазначав, що навчальні

програми в УРСР повністю підпорядковувалися державній політиці, а навчальні матеріали перебували під суворим контролем та сильним ідеологічним впливом. Обговорення питань суспільних наук і кампанії проти «низькопоклонства» й «космополітизму» скеровувалися на придушення інакомислення, зміцнення догматизму та утвердження партійного диктату в суспільствознавчих дисциплінах [5, с. 309–310]. Становлення та розвиток української історіографії характеризується не лише створенням вагомих наукових праць з історії України та світу чи оновленням методологічних і концептуальних підходів, але й зміною щонайменше шести поколінь істориків. Цей шлях – від пізнього романтизму й позитивізму до модерну та постмодерну – був суперечливим. З одного боку, він супроводжувався складними політичними трансформаціями, насадженням марксистської парадигми, догматичним ставленням до формаційного трактування історії, масовими репресіями та переслідуваннями істориків. З іншого боку, відбувалося відродження національних традицій історичної науки. У підсумку це сприяло поверненню цілісності та соборності історичної науки в умовах незалежної України [6, с. 137–138].

У дослідженнях К. Кондратюка [7] та В. Качмара [8], наголошено на тому, що науковий пошук дослідників стримувався через надмірну централізацію науково-виробничої бази. Це призводило до диспропорції в розташуванні наукових установ. Основні фінансові ресурси спрямовувалися на розробки для військового комплексу, тоді як інші напрями отримували фінансування за залишковим принципом. Суспільствознавці, зі свого боку, працювали під ідеологічним тиском і в умовах жорсткої цензури [8, с. 102]. У галузі освіти у ці роки відбувалися неоднозначні, суперечливі процеси. Увагу звертали насамперед на кількісні показники. У 1953 р. запроваджено обов'язкову семирічну освіту. Зростала кількість учнів і учителів. У 1956 р. скасовано плату за навчання у VIII–X класах. Розпочалася організація шкіл-інтернатів. Спроби змінити систему навчання виявилися у реформі 1958 р., у якій за основу було взято принцип поєднання загальноосвітнього і

професійного навчання. У ХІ класі учні набували професійних знань, проходили виробничу практику, отримували посвідчення здобутої професії. Втілити у життя політехнізацію навчання у школах не вдалося і незабаром від неї відмовилися. Поряд із цим реформа проголошувала русифікаційні ідеї. Позірно ліберальна реформа передбачала право батьків вибрати мову навчання для своїх дітей. На практиці це означало, що можна навчатися в Україні й не вивчати української мови. Реалізація цього положення реформи швидко далася взнаки. Радянська влада нав'язувала вчителям основні принципи виховного процесу. Школа дотримувалася того, що єдиним правильним вихованням є виховання через колектив. У цій концепції залишалось мало місця для індивідуального виховання, не брали до уваги особистість учня, його зацікавлення, а без цього [8, с. 71].

Б. Єржабкова писала, що У 1942 р. міністр із питань окупованих східних територій Німеччини надіслав до рейхскомісара України директиви щодо створення системи шкільної освіти. Основною ідеєю цих вказівок було те, що для ефективного виконання поставлених перед місцевим населенням завдань, необхідно реорганізувати шкільну освіту в Україні. До директив додано розпорядження про обов'язкову освіту для української молоді. Відповідальність за її організацію покладалася на районних комісарів. У документі йшлося про впровадження семирічної обов'язкової освіти. До старших класів могли потрапити лише найстаранніші учні, причому їхня кількість мала залежати від можливостей і потреб конкретного генерального округу. У старших класах передбачалася практична підготовка: учні сільських шкіл займалися сільськогосподарською практикою, а міських – ремісництвом, основами промислового виробництва та адміністративної роботи [9, с. 66].

Ф. Полянський зазначав, що освітня політика нацистського режиму була невіддільною частиною загальної стратегії націонал-соціалістичної Німеччини, скерованої на онімечування українського народу. Освіта для ненімецького населення обмежувалася народними (початковими) і фаховими

(професійними) школами, які могли функціонувати лише за умов пронімецького характеру їхньої діяльності. На території Галичини, на відміну від інших окупованих українських регіонів, запроваджено централізоване управління освітою на регіональному рівні. Усі питання освітньої діяльності в дистрикті перебували під контролем створеного у серпні 1941 р. відділу науки і навчання, що контролював роботу навчальних закладів, виконував роль основного органу, який займався організацією та координацією освітньої системи. При окружних і повітових старостах створювалися спеціалізовані шкільні установи, підпорядковані шкільним радникам [11, с. 202].

Навчання на окупованих територіях організовувалося «по-новому». Тривалість освіти збільшили до семи років, акцент зроблено на професійне навчання, а викладацький склад формувався виключно з благонадійних кадрів. Основна мета влади полягала у забезпеченні підготовки фахівців і кваліфікованої робочої сили для роботи на окупованих територіях, а також відправлення фізично здорової молоді до Німеччини для праці на підприємствах, фабриках і заводах в інтересах Рейху та його перемоги у війні. Освітню систему адаптували до умов війни. Разом із тим ситуація на фронтах впливала не лише на військову стратегію, але й на окупаційну політику німецької адміністрації [11, с. 194]. На думку С. Буряка, цей період характеризувався перебудовою змісту історичної педагогічної освіти, що відповідала вимогам ідеології. Увага приділялася аналізу навчальних планів і програм історичних факультетів, а також методичній роботі кафедр історії, які мали забезпечувати ідеологічну відповідність навчального процесу [12, с. 180].

Л. Кравчук описував формування матеріально-технічної бази новостворених закладів освіти в ході радянізації Тернопільщини в період 1939–1941 рр., ідеологічний та методологічний аспекти радянізації освіти, її кадровий потенціал, пресу як засіб радянізації в період окупації (вересень 1939 р. – червень 1941 р.) тощо [13, с. 197–202; 14, с. 30–41; 15, с. 90–92; 16,

с. 161–164]. О. Лаврут висвітлювала окремі аспекти антропологічного виміру учительства УРСР першого повоєнного десятиліття [17, с. 66–68]. Деякі науковці зосереджували увагу на соціальних трансформаціях, що стосувалися і сфери освіти [18, с. 81–86]. С. Плохій наголошував на тому, що у цей період навіть невеликі повстанські загони продовжували завдавати труднощів радянській владі, здійснюючи напади на партійних функціонерів і державних службовців, залякуючи прихильників режиму та саботуючи заходи з колективізації сільського господарства й радянзації регіону, зокрема через вплив на систему освіти [19, с. 380].

В. Старка досліджував антирелігійну кампанію в західноукраїнській сільській школі в умовах суспільних трансформацій 1944–1953 рр. [20, с. 138–151]. Ю. Каганов наголошував на тому, що вищій школі відводилася особлива, в певному сенсі елітарна роль у формуванні « нової радянської людини », що полягала не лише в вихованні високоосвіченої особистості, але й в підготовці ідеологічно підготовлених кадрів, які ставали частиною майбутньої політичної та господарської еліти [21, с. 102]. Одним із ключових етапів цієї політики стала освітня реформа кінця 1950-х рр., що встановила нові правила вивчення мов у школах УРСР. Відповідно обов'язкове вивчення української мови було скасоване, тоді як російська залишалася обов'язковою складовою навчального процесу. Реформа збіглася в часі з періодом інтенсивної радянської модернізації, що включала урбанізацію, загальне впровадження середньої освіти та поширення новітніх засобів масової комунікації, таких як радіо й телебачення. Поступове витіснення української мови з публічного та приватного життя відповідало офіційній радянській ідеології, яка пропагувала концепцію побудови комуністичного суспільства. Проте, незважаючи на значний тиск, українська мова збереглася завдяки опору інтелігенції, творчій діяльності митців та подальшій політичній дестабілізації СРСР. Ці чинники створили передумови для відродження української мови в період незалежності України [22, с. 449–450].

Отже, загальні праці з історії є фундаментальними джерелами для розуміння розвитку історії суспільства, культури, освіти. Вони дають змогу побудувати цілісну картину минулого, аналізуючи події, тенденції та явища в їх взаємозв'язку. Такий підхід дозволяє досліджувати історичні процеси в контексті часу та простору, зберігаючи об'єктивність і наукову точність. Праці загального характеру служать основою для подальших спеціалізованих досліджень і відіграють важливу роль у формуванні історичного світогляду.

Друга група – публікації з історії педагогіки та освіти. До них відносимо праці В. Кравця [23], С. Сворака [24], О. Любара, М. Стельмаховича, Д. Федоренка [25], І. Курляка [26], Т. Джамана [27], Л. Медвідь [28], М. Левківського [29], Л. Артемової [30], Н. Волкової [31], П. Лузана [32], В. Борисенка [33], Д. Скільського [34], В. Головенкіна [35], Л. Задорожної-Княгницької [36], С. Сухорського [37], З. Гіптерса [38], Н. Венцевої [39], Т. Довженко [40], О. Сухомлинської [41] та інших авторів. Праця В. Кравця є фундаментальним дослідженням, у якому висвітлюються розвиток освіти та педагогіки в Україні, зокрема в радянський період. У книзі описано специфіку освітніх процесів під впливом соціально-економічних, політичних та культурних змін, які відбувалися в СРСР [23]. У роботі С. Сворака вивчено специфіку освітніх процесів у Західній Україні після її включення до складу СРСР у 1939 р. та остаточного закріплення радянської влади після Другої світової війни. Система освіти була важливим інструментом для формування «радянської ідентичності» у населення регіону, що історично мало інші культурні та політичні традиції [24]. У праці «Історія української педагогіки» радянський період у післядипломній освіті розглядався як час інтенсивного розвитку цієї сфери з метою забезпечення потреб економіки, науки та ідеології СРСР. Автори вважали, що вона підпорядковувалася завданням формування «нової радянської людини», що передбачало ідеологічне навчання педагогів та спеціалістів інших галузей [25].

І. Курляк висвітлював історико-педагогічний аспект класичної освіти на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX ст.). У радянський період післядипломної освіти в УРСР тісно пов'язувалася з процесом радянзації західноукраїнських земель. У цьому регіоні відкривалися інститути вдосконалення вчителів та курси підвищення кваліфікації для представників різних професій [26]. Т. Джаман в контексті післядипломної освіти в УРСР автор аналізує її розвиток як складову частину загальної освітньої системи, яка зазнала значного впливу ідеологічних, економічних та соціальних змін у радянські часи. Післядипломна освіта в УРСР виконувала не лише професійні, але й ідеологічні функції. Усі програми включали курси марксизму-ленінізму, історії партії та політекономії, скеровані на формування ідеологічно лояльних кадрів [27].

У праці Л. Медвідь розглядається широкий спектр питань, пов'язаних із розвитком освітньої системи в Україні, включаючи післядипломну освіту в Західній Україні в радянський період. У Західній Україні створювалися спеціалізовані інститути вдосконалення вчителів, які займалися підготовкою педагогів для роботи за радянськими освітніми стандартами. Основне завдання яких полягало в уніфікації знань педагогів із новою радянською програмою, впровадження російської мови і забезпечення відповідності викладання ідеологічним вимогам [28]. Публікація М. Левківського присвячена історії педагогічної думки, системи освіти та виховання в різні періоди історії, включно з етапами розвитку післядипломної освіти в УРСР. У радянський період післядипломна освіта розглядалася як частина державної освітньої політики, скерованої на підвищення кваліфікації кадрів у різних галузях [29].

Л. Артемова висвітлювала історичні аспекти розвитку освіти в Україні, виключно з системою післядипломної освіти, яка була важливою частиною освітньої політики УРСР. Цілі післядипломної освіти ґрунтувалися на забезпеченні педагогів новими знаннями та методиками відповідно до змін у навчальних програмах, ідеологічному вихованні освітян відповідно до

соціалістичних цінностей і перепідготовці кадрів для впровадження радянських технологій і методів навчання [30]. На думку Н. Волкової, післядипломна освіта сприяла професійному зростанню та давала можливість спеціалістам розвивати свої знання, адаптуватися до умов освітнього середовища і отримувати нові знання для вирішення складних завдань [31].

У книзі П. Лузана описано розвиток педагогічної науки та освіти на різних етапах історії, зокрема в УРСР. Післядипломна освіта розвивалася в контексті політичних та соціально-економічних змін, що мали місце в країні. Важливою характеристикою післядипломної освіти в УРСР було її зв'язок з ідеологічними вимогами радянської системи. Усі програми, курси та навчальні плани орієнтувалися на посилення державної ідеології, пропаганду соціалізму та формування нової людини. Це позначалося на підготовці педагогів, лікарів, інженерів, де особливу увагу приділяли вихованню соціалістичних цінностей через систему освіти [32]. Д. Скільським проаналізовано розвиток педагогічної науки та освіти в Україні в різні історичні періоди, зокрема у часи радянського періоду, коли Україна була частиною УРСР. Післядипломна освіта, на його думку, була важливою складовою освітньої системи того часу, і її розвиток був тісно пов'язаний з ідеологічними та соціально-економічними змінами в радянському суспільстві [33].

Педагогіка вищої школи» В. Головенкіна охоплювала основні аспекти теорії та практики навчання у вищій школі, даючи чітке розуміння педагогічних процесів, що відбувалися в університетах та інших вищих навчальних закладах [34]. Л. Задорожна-Княгницька розглядала розвиток педагогічної науки та освіти в різні історичні періоди, зокрема в часи СРСР, коли Україна була частиною УРСР. Післядипломна освіта в цей період була важливою складовою освітньої системи і здебільшого орієнтувалася на підвищення кваліфікації вже працюючих фахівців, підтримку науково-педагогічних кадрів, а також на адаптацію навчальних програм до вимог радянської ідеології та розвитку науки [35]. Тема ставлення сучасників

А. Макаренка до його соціально-педагогічного експерименту – частина вивчення його педагогічної діяльності, адже її оцінка відображали не лише педагогічні досягнення, але й політичний контекст того часу. Він був радянським педагогом, який здійснив низку значущих педагогічних експериментів, зокрема з дітьми, які перебували в соціально неблагополучних умовах. Його концепція виховання на основі колективізму, праці, моральної відповідальності та самодисципліни отримала схвалення в радянському суспільстві, особливо в умовах індустріалізації та потреби у вихованні нової людини, здатної працювати на благо соціалістичної держави [36, с. 74–76].

На думку З. Гіптерса, економічна освіта в Галичині в період з кінця XIX – до першої половини XX ст. була важливим елементом соціального і економічного розвитку регіону. Вона розвивалася в контексті історичних, соціальних та політичних змін, відображаючи потреби тогочасного суспільства в кваліфікованих кадрах для управління економікою і освітою [37, с. 74–77]. О. Венцева досліджувала специфіку педагогічної підготовки вчителів історії в Україні в післявоєнний період, зокрема в 1940–1960-х рр., що було важливим етапом в розвитку вітчизняної педагогічної системи. У цей період післядипломна освіта для педагогів, зокрема для вчителів історії, була важливою складовою професійного вдосконалення та адаптації до нових вимог радянської ідеології і освітніх стандартів [38, с. 33]. О. Сухомлинська аналізувала радянську педагогіку як складову частину ідеології. Авторка розглядала радянську педагогіку, скеровану на виховання нового типу громадянина, відданого ідеалам комунізму як інструмент ідеологічного контролю, що мав не лише педагогічний, а й політичний характер, зумовлюючи історичну реконструкцію педагогічних процесів в контексті радянської держави [39, с. 4–24].

Г. Швед аналізувала нормативно-правове забезпечення підвищення кваліфікації в УРСР упродовж 1960–1970-х рр. Авторка зазначала, що з 1960-х рр. післядипломна освіта активно розвивалася завдяки ухваленню низки

нормативно-правових документів, які регулювали освітній процес у цій сфері. У цей період спостерігався значний професійний розвиток педагогів дошкільних закладів, а також інтенсивний пошук ефективних підходів до підготовки та перепідготовки кадрів. Педагогічний досвід поширювався через курси, семінари, науково-практичні конференції тощо [40, с. 213].

Отже, публікації з історії педагогіки та освіти є важливими джерелами для розуміння еволюції освітніх систем, методик навчання та виховання в різних історичних періодах. Вони дозволили дослідити, як змінювалися освітні ідеї, концепції та практики, а також як ці зміни впливали на розвиток суспільства. Такі праці підкреслюють важливість взаємозв'язку між теорією та практикою освіти, а також допомагають виявити ключові тенденції в освітній політиці та педагогічній науці.

Третя група – публікації з історії становлення післядипломної педагогічної освіти в УРСР. Автори: С. Крисюк [41], І. Дрогобицький [42, с. 110–119], Ф. Левітас та О. Дудар [44, с. 91–104], Т. Тронько [45, с. 142–143], В. Гладуш [46, с. 44–52; 47, с. 42–48; 48, с. 19–26; 49, с. 46–55; 50, с. 46–51; 51, с. 27–30; 52, с. 56–66; 53, с. 10–31], В. Примакова [54, с. 284–291], В. Кузьменко, В. Примакова [55, с. 35–41], І. Жорова [56, с. 52–57; 57, с. 4–72; 58, с. 263–271; 59, с. 238–243; 60, с. 155–159], А. Зубко та І. Жорова [61, с. 5–14], Г. Білянін [62, с. 45–51; 63, с. 48–54], Н. Кот [64, с. 3–5; 65, с. 17–22], Л. Кабан та О. Рокицька [66, с. 78–87], О. Лаврут [67, с. 66–68], В. Гладуш [68, с. 26–33], Л. Ольховик [69, с. 174–190], І. Кузьмич та О. Янкович [70, с. 277–282], Г. Білавич [71, с. 205–212], О. Петровський [72, с. 65–75], Л. Кравчук [73, с. 1289–1305; 74, с. 1365–1377; 75, с. 2413–2426], М. Москалюк [76, с. 102–112; 77, с. 1712–1726; 78, с. 1993–2006], А. Кліш [79, с. 85–95; 80, с. 1858–1879; 81, с. 1996–1979], В. Кіцак [82, с. 77–84; 83, с. 1634–1648; 84, с. 1845–1857], І. Недошитко [85, с. 113–124; 86, с. 2792–2807; 87, с. 3864–3878] та інші дослідники.

У монографії С. Крисюка досліджено формування та еволюцію післядипломної освіти в Україні в означений період. Автором наголошено,

що післядипломна освіта в Україні була важливим механізмом професійного зростання педагогів, який сприяв підвищенню якості навчального процесу, незважаючи на складні соціально-економічні умови [41]. І. Дрогобицький писав, що радянська західноукраїнських земель через залучення всіх можливих інструментів державного апарату, включаючи педагогічні установи [42, с. 117]. Ф. Левітас та О. Дудар вважали, що попри певні недоліки, радянська освітня система досягла й значних успіхів. Йшлося про створення інститутів вдосконалення вчителів 5 лютого 1939 р. у Києві та Харкові [43, арк. 161–162]. Варто зауважити, що історія формування системи підвищення кваліфікації вчителів в Україні була складною й суперечливою [44, с. 100–101].

Т. Тронько описував діяльність Полтавського обласного інституту удосконалення вчителів 9 лютого 1940 р. на базі обласного шкільного методичного кабінету [45, с. 142]. В. Гладуш значну увагу проблемі підвищення професійної кваліфікації та розвитку системи післядипломної педагогічної освіти для дефектологів [46, с. 44]. Згадуваний автор зазначав, що у довоєнні роки почала формуватися система підвищення кваліфікації вчителів, яка стала основою післядипломної педагогічної освіти. З метою централізації післядипломної освіти в СРСР у 1930-х рр. створено Всеукраїнський інститут підвищення кваліфікації педагогів [47, с. 42]. З цього часу працювати в радянській школі без педагогічної освіти та періодичного підвищення кваліфікації було неможливо. Однак з початку їх функціонування виникала невизначеність щодо їх місця та завдань в системі освіти, а також спостерігалися помилки у трактуванні їхньої діяльності [47, с. 43].

Для забезпечення безперервності навчально-виховного процесу в школах та підвищення фахового рівня педагогів організовували однорічні очно-заочні курси, на яких основна увага приділялася самостійному вивченню теоретичного матеріалу. Питання практичного спрямування обговорювалися та вирішувалися безпосередньо в навчальних аудиторіях

опорних шкіл [48, с. 25–26]. На думку В. Гладуша, сучасну концепцію безперервної освіти в загальному вигляді сформульовано у 1965 р. У центрі уваги мала бути турбота про людину та створення умов для її розвитку на кожному етапі життя [49, с. 47].

Зі змінами, що відбувалися в суспільстві, зокрема в освітній системі та з появою нових процесів на державному рівні, постало питання необхідності удосконалення післядипломної освіти для вчителів, впровадження політехнізму навчання, встановлення зв'язку між навчанням у школі та реальним життям, перехід на семирічне, а згодом і на восьмирічне обов'язкове навчання, а також оновлення навчальних програм [50, с. 47].

У другій половині 1940-х рр. НКО УРСР та ВНО всіх рівнів, з метою покращення рівня навчання та виховання в школах, а також підвищення кваліфікації педагогічних працівників, почали формувати методичні служби. Основним напрямком роботи було ознайомлення педагогів, особливо учасників війни, з новітніми досягненнями в педагогічній науці та практиці, а також надання їм практичної допомоги з програмно-педагогічних питань [51, с. 28]. Післядипломна освіта стала невід'ємною складовою системи безперервної освіти, що сприяє професійному вдосконаленню, поглибленню, розширенню та оновленню знань, умінь і навичок [52, с. 56].

Зі створенням і функціонуванням спочатку обласних, а згодом республіканського інституту підвищення кваліфікації педагогічних працівників та факультетів підвищення кваліфікації при педагогічних вищих навчальних закладах, сформовано систему післядипломної педагогічної освіти. До процесу підвищення кваліфікації вчителів також залучалися науковці науково-дослідних інститутів і працівники установ МНО УРСР. Упродовж тривалого часу основною формою підвищення кваліфікації була курсова підготовка [53, с. 10].

В. Примакова зазначала, що однією з найважливіших проблем системи НО того часу залишалося забезпечення шкіл, особливо початкових, педагогічними кадрами. Нестачу вчителів вирішували різними способами:

відбір кращих випускників для роботи в школі, заочне навчання наявного персоналу, організація курсів і семінарів для вчителів, а також контроль за поверненням випускників педагогічних училищ та інститутів до шкіл. Проте таких заходів виявлялося недостатньо для забезпечення шкіл кваліфікованими кадрами. Це й стало поштовхом до створення інститутів удосконалення кваліфікації вчителів [54, с. 285–286]. На думку В. Кузьменка та В. Примакової, упродовж 1930–1940-х рр. основною освітньою проблемою держави було забезпечення початкових шкіл необхідною кількістю вчителів, навіть якщо їхня кваліфікація не завжди була високою. Однак у наступні десятиліття пріоритет змістився: основним завданням системи НО стало підвищення якості професійної підготовки дипломованих педагогів [55, с. 16].

І. Жорова досліджувала методичний супровід професійного розвитку вчителів у 1950-х рр., професійний розвиток педагогів у науково-освітніх координатах «Херсонської академії неперервної освіти» від її зародження – до сучасності; тенденції розвитку професіоналізму вчителів природничих дисциплін у системі післядипломної освіти України в другій половині ХХ ст.; організаційно-методичні аспекти атестації педагогічних кадрів у 1970–1980-х рр.; а також ретроспективний аналіз еволюції системи післядипломної педагогічної освіти України від 1940-х рр. – до початку ХХІ ст. [56, с. 52–57; 57, с. 4–72; 58, с. 263–271; 59, с. 238–243; 60, с. 155–159]. А. Зубко та І. Жорова висвітлювали історію становлення та розвитку «Херсонської академії неперервної освіти», присвятивши свою працю 70-річному ювілею її заснування [61, с. 5–14]. Г. Білявін вивчав процес становлення та розвитку системи підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів освіти в Україні, аналізував специфіку підвищення кваліфікації цих кадрів у період становлення більшовизму та в довоєнний час [62, с. 45–51; 63, с. 48–54].

На думку Н. Кота, від початку діяльності інститутів підвищення кваліфікації, основним напрямком стало проведення курсів для педагогічних

кадрів. У рамках цього плану в 1940 р. планувалося організувати місячні курси для вчителів I–IV класів у таких містах, як-от: Луцьк, Ковель, Володимир-Волинський, Горохів, Камінь-Каширський, Ківерці та Любомль. Вони мали відбутися упродовж червня-липня, охопивши 1010 осіб [64, с. 4]. До методичної діяльності активно залучалися позаштатні методисти, серед яких були викладачі Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки та найкращі вчителі області. Навчальні плани цих курсів формувалися відповідно до рекомендацій МНО УРСР, враховуючи місцеві потреби [65, с. 18].

Л. Кабан та О. Рокицька висвітлили історію розвитку навчального закладу: від інституту підвищення кваліфікації вчителів – до академії безперервної освіти [66, с. 78–87]. О. Лаврут – окремі аспекти антропологічного виміру вчительства УРСР у перше повоєнне десятиліття [67, с. 66–68]. В. Гладуш – передісторію створення та розвитку університету менеджменту освіти [68, с. 26–33]. Л. Ольховик – історію Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Ушинського через призму діяльності його очільників, приурочивши дослідження до 80-річчя з часу заснування інституту [69, с. 174–190]. І. Кузьма та О. Янкович досліджували підготовку педагогічних працівників у системі післядипломної освіти до використання технічних засобів навчання в дошкільних закладах у 1960-х рр. [70, с. 277–282]. Г. Білавич висвітлював розвиток післядипломної педагогічної освіти в західних областях України через призму діяльності обласних інститутів післядипломної освіти упродовж 1945–1991-х рр. [71, с. 205–212].

О. Петровський детально характеризував окремі аспекти діяльності ТІУКВ упродовж 1944–1946 рр. [72, с. 65–75]. Л. Кравчук досліджував ідеологічну складову діяльності ТІУКВ у 1958–1959 рр. [73, с. 1289–1305], роботу методистів [74, с. 1365–1377], особливості діяльності інституту [75, с. 2413–2426]. М. Москалюк вивчав атеїстичне виховання, яке проводив заклад [76, с. 102–112], його співпрацю з органами освіти [77, с. 1712–1726],

трудоий аспект виховання [78, с. 1993–2006]. А. Кліш аналізував особливості підвищення кваліфікації вчителів упродовж 1949–1950 рр. [79, с. 85–95; 80, с. 1858–1879; 81, с. 1996–1979]. В. Кіцак досліджував вплив ТІУКВ на функціонування освіти в області упродовж 1967–1969 рр., педагогічну працю методистів [82, с. 77–84; 83, с. 1634–1648; 84, с. 1845–1857]. І. Недошитко характеризувала очільників ТІУКВ у 1975–1976 рр., методичну систему тощо [85, с. 113–124; 86, с. 2792–2807; 87, с. 3864–3878]

Певний внесок у дослідження задекларованої проблематики зробила також авторка дисертації. Вона аналізувала особливості становлення і функціонування ТІУКВ у першій половині 1940-х рр., фінансове та матеріальне становище інституту в 1945–1950 рр., а також ідеологічну складову його навчально-виховної діяльності в цей період. Авторка зосередила увагу на впливі партійності на формування кадрового потенціалу інституту в 1961–1968 рр., а також фінансовому забезпеченні підвищення кваліфікації освітян області впродовж 1970–1972 рр. [88, с. 69–76; 89, с. 51–59; 90, с. 63–70; 91, с. 29–36; 92, с. 4–11; 93, с. 166–171; 94, с. 191–197; 95, с. 301–303; 96, с. 210–2112; 97, с. 183–188; 98, с. 223–227].

Отже, наукові публікації, присвячені історії становлення та розвитку післядипломної педагогічної освіти в УРСР, становлять важливу історіографічну та джерельну базу для комплексного аналізу еволюції освітніх систем і процесів підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у радянський період. Вони дають змогу простежити трансформацію ролі післядипломної освіти, зміну її організаційної структури й методологічних засад, а також з'ясувати вплив соціально-економічних та політичних чинників на зміст і характер освітнього процесу. У зазначених працях акцентується значення післядипломної педагогічної освіти як важливого інструменту професійного зростання вчительства та адаптації освітніх інституцій до нових суспільних викликів.

## 1.2. Джерельна база

Основу джерельної бази наукової роботи складають раніше не опубліковані матеріали та документи. Умовно джерельну базу досліджуваної проблеми можна поділити на чотири групи: перша – архівні справи фондів Держархіву Тернопільської обл. Р-1833 «Виконавчий комітет Тернопільської обласної ради депутатів трудящих, з жовтня 1977 р. народних депутатів, м. Тернопіль» та Р-2062 «Тернопільський обласний інститут удосконалення кваліфікації учителів, м. Тернопіль»; друга – внутрішній архів ТІУКВ; третя – збірки наказів та розпоряджень, інструкцій МНО УРСР, хрестоматія з історії української школи і педагогіки тощо; четверта – інтернет-ресурси.

Перша група – архівні справи фондів Держархіву Тернопільської обл. Р-1833 «Виконавчий комітет Тернопільської обласної ради депутатів трудящих, з жовтня 1977 р. народних депутатів, м. Тернопіль», у якій зафіксовано утворення інституту на засіданні президії Тернопільського обласного виконавчого комітету із зобов'язанням Тернопільську міську раду депутатів трудящих виділити приміщення для новоутвореної установи [99]. Фонд Р-2062 «Тернопільський обласний інститут удосконалення кваліфікації учителів, м. Тернопіль». Він вміщує накази комісара НО за 1944 р. [100], протоколи зборів працівників інституту і учителів за 1944 р. [101], типові плани і положення про систему НО [102], листування зі школами з різних навчально-педагогічних питань [103], штатний розпис [104], відомості щодо нарахування і виплати заробітної плати працівникам і службовцям інституту [105], накази КНО за 1945 р. [106], протоколи методичних зібрань учителів Тернопільської обл. за 1945 р. [107], інструктивно-методичні листи і вказівки НКО і обласного інституту за 1945 р. (том перший) [108–109], листування з НКО, ОБЛВНО та іншими закладами з навчально-виховним питань [110], кошторис фінансово-господарських витрат обласного інституту [111], річний і місячний бухгалтерські звіти діяльності обласного інституту [112], відомості нарахування і виплати заробітної плати працівникам і службовцям обласного інституту [113], касову книгу [114], рішення Тернопільської

обласної ради депутатів трудящих [115], навчальні плани, тематика та інші матеріали курсів підвищення кваліфікації учителів [116], річний статистичний звіт Скалатського РПК за 1945–1946 н. р. [117], кошторис і фінансові витрати обласного інституту [118], річний і місячний бухгалтерські звіти фінансової діяльності обласного інституту [119], відомості нарахування і виплати заробітної плати працівникам і службовцям обласного інституту [120], рішення Тернопільської обласної ради депутатів трудящих [121], річний статистичний звіт Кременецького РПК за 1946–1947 н. р. [122], штатний розпис і кошторис адміністративно-управлінських витрат обласного інституту на 1947 р. [123], річний бухгалтерський звіт з фінансової діяльності обласного інституту за 1947 р. [124], відомості нарахування і виплати заробітної плати працівникам і службовцям обласного інституту за 1947 р. [125], касову книгу інституту за 1947 р. [126].

Окрім того, важливе місце мають накази МНО УРСР і Тернопільського ОБЛВНО [127], накази ТІУКВ за 1948 р. [128], рішення Тернопільської обласної ради депутатів трудящих за 1948 р. [129], листування з Міністерством освіти, обласним відділом освіти і трудящими з навчально-виховних питань [130], план роботи закладу [131], навчальні плани, програми та інші матеріали обласного інституту з підготовки та перепідготовки учителів [132], заходи з покращення роботи системи НО Тернопільської обл. за 1947–1948 рр. [133], звіт інституту про проведену роботу за 1947–1948 н. р. [134], звіт про роботу обласних курсів завідувачів шкіл за 1948 р. [135], довідка та інформація обласного інституту про стан викладання в школах Тернопільської обл. за 1947–1948 р. [136], звіт, довідки та інформація про стан військово-політичного виховання учнів за 1947–1948 р. [137], інструктивно-методичні листи обласного інституту вдосконалення кваліфікації учителів за 1948 р. (том перший) [138], інструктивно-методичні листи обласного інституту вдосконалення кваліфікації учителів за 1948 р. (том другий) [139], акт огляду Кременецької середньої школи за 1947–1948 р. [140], накази і листування МНО УРСР та інших закладів з фінансових питань

за 1948 р. [141], рішення Тернопільської обласної ради депутатів трудящих за 1948 р. [142], штатні розписи, кошториси та інші матеріали адміністративно-управлінських витрат обласного інституту за 1948 р. [143], річний бухгалтерський звіт фінансової діяльності обласного інституту за 1948 р. [144], відомості нарахуванні і виплати заробітної плати працівникам і службовцям обласного інституту за 1948 р. [145], касову книгу обласного інституту за 1948 р. [146].

Накази Міністерства освіти і Тернопільського ОБЛВНО за 1949 р. [147], накази ТІУКВ за 1949 р. [148], рішення Тернопільської обласної ради депутатів трудящих за 1949 р. [149], листування з МНО, ОБЛВНО та іншими закладами з навчально-виховних питань за 1949 р. [150], плани роботи обласного інституту і його відділів за 1949 р. [151], плани, програми, протоколи та інші матеріали обласного інституту про проведення курсів перепідготовки учителів Тернопільської обл. за 1949 р. [152], довідки, інформації та інші матеріали про діяльність інституту і навчальних закладів області за 1949 р. [153], списки працівників і службовців обласного інституту вдосконалення учителів за 1949 р. [154], річний статистичний звіт про роботу Пробіжнянського РПК за 1948–1949 н. р. [155], інструктивно-методичні листи і вказівки обласного інституту вдосконалення кваліфікації учителів за 1949 р. [156], акт огляду інституту за 1949 р. [157], рішення Тернопільської обласної ради депутатів трудящих [158], листування з МНО УРСР та іншими закладами з фінансових питань за 1949 р. [159], штатний розпис, кошторис та інші матеріали адміністративно-управлінських витрат обласного інституту на 1949 р. [160].

Протоколи нарад працівників освіти Тернопільської обл. за 1949–1950 р. [161], плани роботи інституту на 1949–1950 р. [162], річний і піврічний звіт з діяльності [163], довідки, інформації та інші матеріали обласного інституту про стан викладання і роботу шкіл [164], статистичний звіт обласного інституту про стан освіти в області [165], постанови, інформації та інші матеріали про проведення січневих нарад учителів [166], плани,

протоколи, програми та інші матеріали проведення серпневої наради учителів Тернопільської обл. [167], протоколи, тематики та інші матеріали про проведення семінарів з учителями шкіл [168], інструктивно-методичні листи і вказівки обласного інституту вдосконалення кваліфікації учителів за 1950 р. (том перший) [169], інструктивно-методичні листи і вказівки обласного інституту вдосконалення кваліфікації учителів за 1950 р. (том другий) [170], інструктивно-методичні листи і вказівки обласного інституту вдосконалення кваліфікації учителів за 1950 р. (том третій) [171], річні статистичні звіти РПК Тернопільської обл. за 1950 р. (том перший) [172], річні статистичні звіти РПК Тернопільської обл. за 1950 р. (том другий) [173], річні статистичні звіти РПК Тернопільської обл. за 1950 р. (том третій) [174], аналізи обласного інституту з контрольних робіт школярів за 1950 р. [175], акти огляду, перевіри викладання і стан дитячих навчальних закладів області за поточний рік [176], листування з МНО УРСР та іншими та іншими закладами з фінансових питань за 1950 р. [177], штатний розпис, кошторис та інші матеріали адміністративно-управлінських витрат обласного інституту [178], річний бухгалтерський звіт з фінансової діяльності обласного інституту [179], відомості нарахування і виплати заробітної плати обласного інституту [180], касову книгу інституту за 1950 р. [181].

Накази МНО УРСР і Тернопільського ОБЛВНО за 1951 р. [182], книга наказів інституту [183], рішення Тернопільської обласної ради депутатів трудящих [184], протоколи засідань обласного інституту і наради працівників освіти області [185], листування з ОБЛВНО та іншими закладами з навчально-виховних питань [186], план роботи ТІУКВ [187], річний статистичний звіт обласного інституту за 1951 н. р. (том перший) [188], річний статистичний звіт обласного інституту за 1951 н. р. (том другий) [189], довідки, інформація та інші матеріали про роботу обласного інституту вдосконалення кваліфікації учителів за 1951 р. (том перший) [190], довідки, інформація та інші матеріали про роботу обласного інституту вдосконалення кваліфікації учителів за 1951 р. (том другий) [191], звіти РАЙВНО про

пророблену роботу за 1951 р. [192], постанови, звернення та інші матеріали обласної учительської конференції учителів Тернопільської обл. за 1951 р. [193], плани, програми, вказівки та інші матеріали обласного інституту перепідготовки учителів за 1951 р. [194], плани, програми, тематики та інші матеріали січневих нарад учителів Тернопільської обл. за 1951 р. [195], плани, програми, тематики та інші матеріали серпневих нарад учителів [196], плани, програми, тематики та інші матеріали обласних семінарів учителів [197], річні статистичні звіти РПК за 1950–1951 н. р. (том перший) [198], річні статистичні звіти РПК за 1950–1951 н. р. (том другий) [199], рецензії обласного інституту вдосконалення кваліфікації учителів на навчальні посібники за 1951 р. [200], аналізи обласного інституту з контрольних робіт та інших уроків шкіл області [201], аналіз ТІУКВ контрольних робіт учнів шкіл області [202], акти огляду і перевірок навчальних і дитячих закладів Тернопільської обл. [203], рішення Тернопільської обласної ради депутатів трудящих [204], штатні розписи, кошториси та інші матеріали адміністративно-управлінських витрат обласного інституту [205], річний бухгалтерський звіт з фінансової діяльності обласного інституту, відомості нарахування і виплати заробітної плати працівникам і службовцям інституту [206], особові рахунки з заробітної плати працівників і службовців обласного інституту [207], касову книгу інституту за 1951 р. [208].

Накази МНО УРСР і Тернопільського ОБЛВНО за 1952 р. [209], книга наказів ТІУКВ [210], рішення Тернопільської обласної ради депутатів трудящих [211], протоколи нарад ради інституту [212], річні статистичні звіти РПК за 1951–1952 н. р. (том перший) [213], річні статистичні звіти РПК за 1951–1952 н. р. (том другий) [214], акти огляду і перевірок навчальних і дитячих закладів [215], накази і листування з МНО та іншими закладами з фінансових питань [216], рішення Тернопільської обласної ради депутатів трудящих [217], штатні розписи, кошториси та інші матеріали адміністративно-управлінських витрат [218], річний бухгалтерський звіт з

фінансової діяльності обласного інституту [219], відомості нарахування і виплати заробітної плати працівникам і службовцям інституту [220].

Накази МНО і Тернопільського ОБЛВНО за 1953 р. [221], книга наказів Тернопільського обласного інституту вдосконалення кваліфікації учителів [222], рішення Тернопільської обласної ради депутатів трудящих [223], протоколи нарад працівників освіти [224], протоколи методичних об'єднань [225], листування з МНО, ОБЛВНО та іншими закладами з навчально-виховних та інших питань [226], плани інституту на 1952–1953 рр. [227], інформація про роботу шкіл з 1953 р. [228], інформація обласного інституту про проведення січневих учительських нарад 1953 р. [229], довідки та інформація обласного інституту про хід січневих і серпневих нарад [230], довідки та інформація методистів обласного інституту про викладання у школах за 1953 р. [231], протоколи, інформація, доповідні, резолюції та інші матеріали відділів НО в ходів січневих нарад учителів, навчальні плани, тематика, програми та інші матеріали місячних курсів підвищення кваліфікації учителів [233], інструктивно-методичні листи і вказівки обласного інституту підвищення кваліфікації учителів тощо [234–235], річні статистичні звіти РПК за 1952–1953 н. р. [236–237], рішення Тернопільської обласної ради [238], листування з МНО УРСР, обласним відділом та іншими закладами з фінансових питань тощо [239–240], річний бухгалтерський звіт фінансової діяльності обласного інституту за 1953 р. [241], відомості нарахування і виплати заробітної плати працівникам і службовцям за 1953 р. (том перший) [242], відомості нарахування і виплати заробітної плати працівникам і службовцям за 1953 р. (том другий) тощо [243–244].

Накази МНО і Тернопільського ОБЛВНО за 1954 р. [245], книга наказів інституту [246], протоколи засідань і нарад обласного інституту і завідувачів РПК НО [247], листування з МНО, ОБЛВНО з різних навчально-виховних питань [248], план роботи ТІУКВ за 1953–1954 рр. тощо [249–250], річний статистичний звіт про роботу шкіл за 1953–1954 н. р. [251–252], довідки, інформація, доповідні та інші матеріали про діяльність обласного інституту

за 1954 р. (том другий) тощо [253–254], навчальні плани, програми та інші матеріали про підготовку і перепідготовку учителів тощо [255–256], акти огляду і перевірок обласного інституту вдосконалення кваліфікації учителів за 1954 р. [257], річні статистичні звіти РПК за 1953–1954 н. р. (том перший) [258] та інші матеріали.

Отже, архівні справи фондів Держархіву Тернопільської обл. дозволяють простежити етапи створення та діяльності ТІУКВ. Зокрема, у фонді Р-1833 задокументовано ухвалу президії Тернопільського обласного виконавчого комітету про створення цієї установи, із зобов'язанням міської ради забезпечити приміщення. Це свідчило про організаційну діяльність, скеровану на розвиток освітньої інфраструктури регіону. Фонд Р-2062, присвячений ТІУКВ, включає три описи, що дозволило детально вивчити роботу зазначеної структури, її еволюцію та вплив на освітню сферу. Загалом, зазначені фонди є важливим джерелом дослідження історії та функціонування цієї інституції.

Друга група – внутрішній архів ТІУКВ. В основному це накази, особові листки працівників, нормативно-правові документи, характеристики на методистів, які в різні часи історії інституту працювали в ньому тощо. Хоча внутрішній кадровий архів ТІУКВ зберігся фрагментарно, але все ж таки містить вагому для дослідження інформацію. Незважаючи на його важливість, його не систематизовано та інвентаризовано, відсутній науковий апарат характеристики архівного фонду, опису і справ. До цієї групи можна віднести такі архівні матеріали. Наприклад, характеристику на Нагорну О. В. 1953 р. [259], довідку про справжність диплома від 19 жовтня 1959 р. Яцика Р. Я. [260], наказ 1183-К від 1966 р. [261], особовий листок з обліку кадрів – Березовської Галина Порфирівни [262], Борисюка Василя Дем'яновича [263], Вацика Романа Яковича [264], Кайфеш Світлани Францівни [265], Лати Йосипа Павловича [266], Осіної Любові Костянтинівни [267], Пірогова Івана Спиридоновича [268], Шевчук Яніни Казимирівни [269] та інших.

Отже, внутрішній архів ТПУКВ є важливим джерелом інформації про його діяльність. До архіву входять накази, особові листки працівників, нормативно-правові документи, характеристики методистів та інші матеріали, які відображають різні аспекти функціонування інституту впродовж його історії. Попри фрагментарність збереження, ці документи мають значну дослідницьку цінність. Водночас відсутність систематизації, інвентаризації та наукового апарату для характеристики архівного фонду ускладнює доступ до цих матеріалів і їхнє використання в наукових дослідженнях.

Третя група – збірки наказів та розпоряджень, інструкцій МНО УРСР, хрестоматія з історії української школи і педагогіки тощо. Це «Збірники наказів та розпоряджень МВССО УРСР» [270–279], «Положення про громадського методиста районного, міського, обласного відділів народної освіти та Міністерства освіти УРСР» [280, с. 12–14], «Положення про обласний (міський) інститут удосконалення вчителів» [281, с. 2–5], «Положення про школи передового педагогічного досвіду УРСР» [282, с. 11–12], «План виконання постанови Ради Міністрів Української РСР від 27 вересня 1974 р. № 466 «Про стан і заходи по дальшому розвитку дошкільного виховання дітей в республіці» [283, с. 7–12], «Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія» [284] тощо.

Отже, збірки наказів і інструкцій МНО УРСР, хрестоматії з історії української школи та педагогіки становлять третю групу джерел, які мають важливе значення для вивчення освітньої політики та педагогічної спадщини України. Ці матеріали дозволяють відтворити нормативно-правові основи діяльності навчальних закладів, прослідкувати зміни в освітній системі та педагогічних підходах у різні періоди. Хрестоматія, своєю чергою, забезпечує історичний контекст і теоретичну базу для аналізу розвитку української освіти, що є цінним ресурсом для дослідження задекларованої теми.

Четверта група – інтернет-ресурси. Це рубрика сайту Міністерства освіти і науки України «Післядипломна педагогічна освіта» [285], ТОКШПО [286], електронне видання «Післядипломна освіта в Україні» [287], історія зміни шкільної форми [288] тощо. Отже, зазначена група матеріалів створює інформаційну базу для пошуковців, які прагнуть проаналізувати ті чи інші питання, пов'язані із тематикою наукових досліджень.

Таким чином, аналіз джерельної бази засвідчує її комплексний та репрезентативний характер, що забезпечує всебічне висвітлення досліджуваної проблеми. Архівні матеріали першої групи є найбільш інформативними, оскільки містять офіційні документи управлінського та звітного характеру, дають змогу простежити механізми державного регулювання післядипломної педагогічної освіти на обласному рівні, особливості організації навчального процесу, кадрову політику та напрями діяльності відповідних інституцій. Документи внутрішнього архіву ТІУКВ доповнюють офіційні джерела, дозволяючи реконструювати внутрішню структуру установи, зміст освітніх програм, форми та методи підвищення кваліфікації педагогів, а також повсякденну практику її функціонування. Нормативно-правові та інструктивні матеріали МНО УРСР, віднесені до третьої групи, слугують підґрунтям для аналізу загальносоюзних і республіканських освітніх стратегій, ідеологічних настанов та методологічних підходів, у межах яких формувалася система післядипломної освіти. Інтернет-ресурси, попри їх допоміжний характер, виконують важливу уточнювальну та довідкову функцію, сприяючи актуалізації окремих аспектів проблеми та зіставленню архівних даних із сучасними науковими інтерпретаціями. У сукупності зазначені групи джерел створюють надійну основу для науково обґрунтованого аналізу розвитку післядипломної педагогічної освіти, дозволяють поєднати нормативний, інституційний та практичний рівні дослідження і забезпечують достовірність отриманих висновків.

### 1.3. Методологія дослідження

Післядипломна освіта на Тернопільщині, як і в Україні в цілому, впродовж другої половини 40-х – кінця 1980-х рр. пережила значні зміни, зумовлені політичними, економічними та соціальними чинниками. В умовах радянського режиму, під його впливом формувалася специфіка розвитку післядипломної освіти, що включала в себе різні аспекти підготовки кадрів: від перепідготовки робітничих кадрів до підготовки висококваліфікованих фахівців для наукових і виробничих потреб.

Друга половина 40-х – кінець 1980-х рр. в історії України характеризувалася максимальною формалізацією ідеологем «побудови нового суспільства». У радянській офіційній термінології цей період означувався як етап «розвинутого соціалізму» та проголошувався безпосереднім передднем «комунізму». За умов істотного розриву між декларованими ідеологічними настановами та реальними соціальними практиками особливого значення набула система цілеспрямованого ідеологічного впливу на свідомість громадян, витoki якої формувалися вже на рівні шкільної освіти [289, с. 68] повоєнний період, починаючи з другої половини 1940-х рр., в Україні, в тому числі на Тернопільщині, активно розвивалася система післядипломної освіти. Одним з основних завдань було забезпечення висококваліфікованими кадрами різні галузі народного господарства та державного управління. Упродовж цього часу формувалися інститути післядипломної освіти, а також різноманітні курси для перепідготовки спеціалістів. Основною метою цієї діяльності було задоволення потреб у кваліфікованих кадрах в освітній сфері.

Важливою ознакою сучасного наукового мислення в галузі історико-педагогічних досліджень є методологічність, яка виявляється в усвідомленому, рефлексивному ставленні дослідника до засобів, передумов і способів науково-пізнавальної діяльності, спрямованої на формування, осмислення та вдосконалення наукового знання [290, с. 67]. У процесі дослідження враховувалися також такі аспекти: політичний контекст – роль

партійної ідеології в організації післядипломної освіти, особливо у підготовці партійно-господарських кадрів; ідеологічний потенціал системи – впровадження радянських методик навчання та їх використання технічних у навчально-виховному процесі; кадрове забезпечення – вивчення професійного рівня викладачів та учителів, їхньої підготовки та залучення до викладання у післядипломній освіті.

Найсучаснішою та найбільш ефективною у межах історико-педагогічних студій є перспективна методологія дослідження, що вирізняється конструктивним характером і ґрунтується на розумовому моделюванні. Застосування такої методології дає змогу забезпечити коректну постановку наукової проблеми з урахуванням її змістового й формального вимірів, здійснити критичне осмислення наявних наукових концепцій, удосконалити організацію дослідницького процесу, а також інтегрувати отримані результати в цілісну систему наукового знання [291, с. 8].

Важливим аспектом наукової методології в системі післядипломної освіти в Тернопільській обл. було розширення діяльності регіональних органів влади в організації післядипломного навчання. Упродовж досліджуваного періоду обласні партійні та освітні органи влади брали активнішу участь у формуванні навчальних планів і програм, що відповідали потребам ідеологічного впливу радянської влади на формування «нового» громадянина УРСР. Системі післядипломної освіти на Тернопільщині доводилося долати численні кадрові проблеми, серед яких однією з основних була недостатня кількість кваліфікованих викладачів і наукових працівників, особливо в галузі новітніх технологій. Відсутність відповідних спеціалістів вимагала залучення науковців із інших регіонів або з центральних наукових установ. Для цього використовувалися різноманітні форми підготовки, серед яких однією з найбільш поширених була заочна форма навчання. Для вирішення цієї проблеми також було розроблено спеціальні методи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, зокрема через курси, семінари,

конференції. У результаті цієї діяльності значно підвищилась якість навчального процесу.

Методологія наукового дослідження у післядипломній освіті на Тернопільщині, як і в інших частинах УРСР, була чітко регламентована радянською державною політикою. Важливими аспектами цієї методології була ідеологічна спрямованість, тобто, наукові дослідження мали відповідати вимогам марксистсько-ленінської ідеології, що часто обмежувало свободу педагогічного пошуку і визначало «межі» досліджень. Це стосувалося не лише гуманітарних наук, але й природничих дисциплін. Наукові дослідження, що здійснювалися в рамках післядипломної освіти, часто визначалися центральними органами, а місцеві освітні установи виконували їх як частину загальносоюзних планів. Це означало, що методологічні принципи досліджень не були гнучкими і мали заздалегідь визначену структуру. Важливим елементом методології була плановість у роботі ТІУКВ.

Методологія наукового дослідження у контексті післядипломної освіти цього періоду відображала, насамперед, особливості радянської системи освіти та науки, вплив державних установ на наукову діяльність і розвиток професійних кадрів. Для дослідження цієї теми важливою була розробка методичних засад, що дозволяють точно відтворити специфіку наукової роботи, враховуючи часові межі і соціально-політичні умови того періоду.

Ключове місце у методології дослідження посідав аналіз нормативно-правових документів, які регламентували діяльність системи післядипломної освіти в досліджуваній період. Це закони, постанови уряду, інструктивно-методичні матеріали МВССО та МНО УРСР, які визначали принципи організації та зміст навчання. У процесі роботи проводився критичний аналіз історіографії, що дозволило оцінити існуючі наукові підходи до вивчення післядипломної освіти як в українському, так і в міжнародному контексті. Критичний аналіз джерел дав змогу зрозуміти офіційну ідеологію, яка впливала на зміст та форми навчального процесу. Результати дослідження

ґрунтуються на критичному аналізі та синтезі отриманих даних, що дозволило встановити взаємозв'язок між суспільними запитами, політичними реаліями та освітньою практикою.

Для структурування отриманих даних використовувалися методи контент-аналізу. Завдяки йому було виявлено основні тенденції у змінах змісту навчальних програм, методів викладання та організаційних форм післядипломної освіти на Тернопільщині в зазначений період. Також застосовувалися елементи компаративного аналізу, що дало змогу порівняти особливості розвитку післядипломної освіти в Тернопільській обл. з іншими регіонами України. Це дозволило виявити як спільні риси, так і специфічні особливості регіонального контексту.

Методологія наукового дослідження базується на міждисциплінарному підході, що включає використання історичних, педагогічних та соціологічних методів. Це дозволило комплексно проаналізувати розвиток післядипломної освіти на Тернопільщині в період другої половини 40-х – кінця 1980-х рр. Методологія наукового дослідження визначає підходи, методи та принципи, які будуть використані для досягнення мети та виконання завдань. Тематика досліджуваної проблеми потребує комплексного підходу з огляду на її багатогранність та вплив на соціально-економічний і освітній розвиток регіону. Теоретико-методологічну основу становить положення про безперервну освіту, концепція професійного навчання в умовах вдосконалення кваліфікації педагогічних кадрів, наукові праці з історії України, освіти та педагогіки.

Методологічна основа також включає принципи об'єктивності, історизму, системності та багатофакторності, що дозволяють комплексно вивчати досліджуване явище. Метод історизму – аналіз явищ і процесів у контексті історичних умов, визначення та аналіз ключових етапів розвитку післядипломної освіти в регіоні. У межах цього підходу застосовувалися методи періодизації, що дозволили виділити хронологічні межі досліджуваного періоду, а також порівняльний аналіз, що сприяв виявленню

особливостей освітньої політики упродовж досліджуваного періоду. Метод системності – вивчення післядипломної освіти як частини загальної системи освіти. Розгляд післядипломної освіти як цілісної системи, що включає державну політику, інституційні структури, навчальні програми, підготовку кадрів та методичне забезпечення. Системний підхід дозволив врахувати взаємозв'язки між різними складовими освітньої системи. Об'єктивності – неупереджене дослідження з використанням достовірних фактів і даних.

Під час підготовки наукової праці використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. Загальнонаукові: аналізу і синтезу для вивчення складових системи післядипломної освіти та їх взаємозв'язків. Індукції і дедукції для виявлення загальних тенденцій та конкретних особливостей. Спеціальні методи: історико-генетичний метод для дослідження еволюції післядипломної освіти. Історико-порівняльний метод – порівняння розвитку післядипломної освіти в різних регіонах. Метод контент-аналізу архівних документів, статистичних даних тощо. Архівні матеріали, а саме: справи фондів Держархіву Тернопільської обл. Р-1833 «Виконавчий комітет Тернопільської обласної ради депутатів трудящих, з жовтня 1977 р. народних депутатів, м. Тернопіль» та Р-2062 «Тернопільський обласний інститут удосконалення кваліфікації учителів, м. Тернопіль», внутрішній архів ТІУКВ, збірки наказів та розпоряджень, інструкцій МНО УРСР, хрестоматія з історії української школи і педагогіки, інтернет-ресурси. Окрім того, авторкою проаналізовано наукові праці, монографії та статті українських дослідників, статистичні дані ТІУКВ, звіти освітніх установ, офіційну статистику МВССО та МНО УРСР тощо.

Авторкою визначено основні тенденції розвитку післядипломної освіти на Тернопільщині у досліджуваний період, встановлено ідеологічний вплив та контроль державної політики на зміст і структуру післядипломної освіти, розроблено рекомендації для сучасної системи післядипломної освіти на основі вивченого досвіду. Результати дослідження можуть бути використані для поліпшення сучасної системи післядипломної освіти, розробки нових

освітніх програм для закладів післядипломної освіти, подальших наукових досліджень в галузі історії України, освіти та педагогіки.

Методологія цього дослідження базується на комплексному підході, що забезпечує достовірність і системність отриманих результатів. Вивчення розвитку ролі післядипломної освіти на Тернопільщині сприятиме глибшому розумінню її ролі у соціально-економічному та освітньому житті регіону. Особливу увагу було приділено ретроспективному аналізу, що дозволив дослідити становлення та розвиток післядипломної освіти у контексті соціально-економічних і політичних трансформацій, які відбувалися в радянський період.

Вибрана методологія дозволила врахувати всі ключові аспекти досліджуваного періоду, відображаючи як загальні тенденції, так і специфічні особливості регіональної системи освіти. Практичний аспект дослідження включає рекомендації щодо використання історичного досвіду для вдосконалення сучасної системи післядипломної освіти. Зокрема, висновки можуть бути корисними для формування стратегій регіонального розвитку та освітньої політики.

Післядипломна освіта зробила значний внесок у розвиток освітньої системи Тернопільщини. Вони не тільки вирішували практичні завдання підготовки фахівців, але й формували нові підходи до організації освітнього процесу. Дослідження в галузі педагогічних наук дозволили розробити інноваційні методи навчання з опорою на ідеологію, що активно впроваджувалися в практику освітніх установ регіону.

Таким чином, дослідження розвитку післядипломної освіти на Тернопільщині в період від другої половини 40-х рр. – до кінця 1980-х рр. є важливим складником наукового осмислення еволюції освітньої системи України, оскільки саме в цей час відбувалися суттєві трансформації радянської освітньої політики, зумовлені соціально-економічними та ідеологічними чинниками. Незважаючи на активне вивчення проблематики післядипломної освіти у сучасній науковій літературі, переважна більшість

досліджень має педагогічне спрямування й зосереджується насамперед на питаннях підвищення кваліфікації вчителів та розвитку їхнього професійного потенціалу. Водночас історичний аспект становлення й функціонування післядипломної освіти, зокрема на регіональному рівні, залишається недостатньо розробленим. У працях з історії та історії педагогіки бракує комплексних досліджень, у яких би детально аналізувалися особливості формування, організаційної структури та діяльності установ післядипломної педагогічної освіти в конкретних історичних умовах.

З огляду на архівний характер дисертаційного дослідження, у процесі роботи було проаналізовано низку наукових праць, що частково висвітлюють обрану проблематику. Умовно їх можна поділити на три основні групи: першу становлять узагальнювальні праці з історії; до другої належать дослідження з історії освіти та педагогіки; третю групу складають публікації, присвячені історії становлення й розвитку післядипломної педагогічної освіти в УРСР.

Основу джерельної бази дисертації становлять раніше не опубліковані архівні матеріали та документи, що забезпечує новизну та наукову достовірність отриманих результатів. Джерельну базу досліджуваної проблеми умовно поділено на чотири групи. До першої групи належать архівні справи фондів Держархіву Тернопільської обл., зокрема Р-1833 «Виконавчий комітет Тернопільської обласної ради депутатів трудящих (з жовтня 1977 р. – народних депутатів), м. Тернопіль» та Р-2062 «Тернопільський обласний інститут удосконалення кваліфікації учителів, м. Тернопіль». Другу групу складають матеріали внутрішнього архіву Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів. До третьої групи віднесено збірники наказів, розпоряджень і інструкцій МНО УРСР, а також хрестоматії з історії української школи і педагогіки. Четверту групу становлять інтернет-ресурси, що мають допоміжний характер і використовувалися для уточнення окремих фактів та зіставлення наукових інтерпретацій.

Залучення й комплексний аналіз зазначених груп джерел дали змогу забезпечити багатовимірне та всебічне висвітлення досліджуваної проблеми, виявити характерні риси, закономірності та тенденції розвитку післядипломної освіти на Тернопільщині в окреслений хронологічний період. Використання сукупності загальнонаукових, спеціально-історичних та історико-педагогічних методів дозволило сформувати цілісну картину розвитку регіональної системи післядипломної освіти, простежити взаємозв'язок загальносоюзних освітніх процесів і місцевої специфіки. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання узагальненого історичного досвіду для наукового осмислення та вдосконалення сучасної системи післядипломної педагогічної освіти.

Отримані результати та зроблені висновки можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях з історії освіти, під час розроблення навчальних курсів з історії педагогіки, а також у практичній діяльності закладів післядипломної педагогічної освіти.

#### Список використаних джерел до першого розділу

1. Історія України. Львів: Світ, 1998. 486, [1] с.
2. Попович М. В. Нарис історії культури України. К.: «АртЕК», 1998. 728 с.: іл.
3. Історія України: нове бачення: навч. посіб. / Під ред. В. А. Смолія; авт.: В. Ф. Верстюк, О. І. Гуржій, В. М. Даниленко та ін. К.: Альтернативи, 2000. 464 с.
4. Попович М. Червоне століття. К.: АртЕк, 2005. 888 с.
5. Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій. К.: Генеза, 2004. 496 с.
6. Калакура Я. Зміна поколінь істориків як методологічний та світоглядний діалог в українській історіографії (кінець XIX – перше двадцятиріччя ХХІ ст.). *Український історичний журнал*. 2020. № 4. С. 137–154.
7. Кондратюк К. Новітня історія України. 1914–1945 роки. Курс лекцій. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. 177 с.

8. Кондратюк К., Качмар В. Новітня історія України (1945–2020 роки). Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 212 с.
9. Єржабкова Б. Шкільна справа та шкільна політика в райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944) у світлі німецьких документів / Переклад з німецької мови. К.: Наук. думка, 2008. 272 с.
10. Полянський Ф. І. Українське шкільництво в умовах німецького окупаційного режиму на території Тернопільщини (1941–1944 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. Вип. XXIX. С. 202–205.
11. Двірна К. Заклади освіти та освітянська політика в м. Києві: (1941–1945 рр.). *Києвознавчі читання: історичні та етнокультурні аспекти: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка та 250-річчю від дня народження Максима Берлінського*. Київ: 2014. С. 330–335.
12. Буряк С. А. Вища історична педагогічна освіта в УРСР (1945–1956 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 40. С. 180–184.
13. Кравчук Л. В. Формування матеріально-технічної бази новостворених закладів освіти в ході радянзації Тернопільщини в період 1939–1941 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: «Історія»*. 2015. Вип. 1. Ч. 3. С. 197–202.
14. Кравчук Л. В. Радянська освіта Тернопільщини в 40-х роках: ідеологічний і методологічний аспекти. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. 2015. Випуск 99. С. 30–41.
15. Кравчук Л. В. Радянська система освіти та її кадровий потенціал в новоутвореній Тернопільській області в період 1939–1941 рр. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. 2015. Випуск 102. С. 90–92.

16. Кравчук Л. В. Преса як засіб радянзації Тернопільщини в період радянської окупації (вересень 1939 – червень 1941). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 46. С. 161–164.
17. Лаврут О. О. Учителство УРСР першого повоєнного десятиліття: деякі аспекти антропологічного виміру. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. 2015. Випуск 100. С. 66–68.
18. Стародубець Г. М. Кадрова політика радянської влади як засадничий детермінант трансформаційних соціальних процесів у західноукраїнському регіоні в повоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Історія*. 2016. Вип. 2. Ч. 1. С. 81–86.
19. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків, 2016. 497 с.
20. Старка В. Антирелігійна кампанія в західноукраїнській сільській школі в умовах суспільних трансформацій 1944–1953 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 1. С. 138–151.
21. Каганов Ю. О. Конструювання «радянської людини» (1953–1991): українська версія / наук. ред. Ф. Г. Турченко. Запоріжжя : Інтер-М, 2019. 430 с., [16] вкл. арк. іл. : іл., фотоіл.
22. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ, 2022. 517 с.
23. Кравець В. Історія української школи і педагогіки. Тернопіль, 1994. 386 с.
24. Сворак С. Д. Народна освіта у західноукраїнському регіоні: історія та етнополітика (1944–1964 рр.). К.: Правда Ярославичів, 1998. 239 с.
25. Історія української педагогіки / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко; ред.: М. Г. Стельмахович. К., 1999. 356 с.
26. Курляк І. Є. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX століття): Іст.-пед. аспект / ред.: Н. Г. Ничкало; АПН

- України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. Т : Підруч. і посіб., 2000. 328 с.
27. Джаман Т. В. Історія педагогіки України: навчальний посібник. Львів: Новий Світ-2000, 2020. 288 с.
  28. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. Київ: Вікар, 2003. 335 с.
  29. Левківський М. В. Історія педагогіки: Підручник. Київ, Центр навчальної літератури, 2003. 306 с.
  30. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: підручник. К.: Либідь, 2006. 424 с.
  31. Волкова Н. П. Педагогіка: Навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. К.: Академвидав, 2007. 616 с.
  32. Лузан П. Г. Історія педагогіки та освіти: навчальний посібник. 2-е вид., доп. і перероб. Київ: ДАКККіМ, 2010. 296 с.
  33. Скільський Д. М. Історія української педагогіки. Ілюстрований навч. посібник. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2012. 340 с.
  34. Педагогіка вищої школи: підручник / В. П. Головенкін; КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Електронні текстові дані (1 файл: 3,6 Мбайт). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 290 с.
  35. Задорожна-Княгницька Л. В. Історія педагогіки: посібник для студентів ЗВО. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 364 с.
  36. Сухорський С. Ставлення сучасників Антона Макаренка до його соціально-педагогічного експерименту. *Рідна школа*. 1994. № 5. С. 74–76.
  37. Гіптерс З. Економічна освіта в Галичині (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.). *Рідна школа*. 2007. № 3. С. 74–77: портр.
  38. Венцева Н. О. Особливості підготовки вчителів історії в Україні в 40–60-х роках ХХ ст. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. Бердянськ: БДПУ, 2012. № 1. С. 33.

39. Сухомлинська О. Радянська педагогіка як ідеологія: спроба історичної реконструкції. *Історико-педагогічний альманах*. 2014. Вип. 1. С. 4–24.
40. Швед Г. В. Нормативно-правове забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів дошкільної освіти УРСР у 60–70-х рр. ХХ ст. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки*. Том 167. 2020. № 11. С. 212–216.
41. Крисюк С. В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917–1941 рр.): Монографія. Київ, 1995. 174 с.
42. Дрогобицький І. Ідеологічний аспект діяльності установ післядипломної педагогічної освіти у західноукраїнському регіоні 1939–1950 рр. (на прикладі Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія*. 2009. Вип. 24. С. 110–119.
43. ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 81. Арк. 161–162.
44. Левітас Ф. Л., Дудар О. В. З історії становлення системи підвищення кваліфікації вчителів в Україні (II половина ХІХ ст. – 1939 р.). *Освітологічний дискурс*. 2010. № 2. С. 91–104.
45. Тронько Т. В. Заклад, який навчає вчителів. *Історична пам'ять*. 2010. Вип. 1. С. 142–143.
46. Гладуш В. Становлення системи післядипломної освіти дефектологів: історія, проблеми, досвід. *Вісник післядипломної освіти*. 2010. Вип. 2. С. 44–52.
47. Гладуш В. А. Розвиток післядипломної освіти дефектологів в Україні у 1940-х рр. *Вісник післядипломної освіти*. 2011. Вип. 3. С. 42–48.
48. Гладуш В. А. Заочне й очно-заочне навчання як форми післядипломної освіти в Україні в повоєнні роки. *Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана*

- Огієнка*. Кам'янець-Подільський: Видав. ПП Зволейко Д. Г., 2011. Вип. 9. С. 19–26.
49. Гладуш В. Особливості післядипломної освіти педагогів спеціальних навчально-виховних закладів у розвинених країнах Європи. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2012. Вип. 3. С. 46–55.
50. Гладуш В. Республіканський учбово-методичний кабінет спеціальних шкіл: історія, здобутки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2012. Вип. 21. С. 46–51.
51. Гладуш В. З історії становлення методичних служб в Україні. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 3. С. 27–30.
52. Гладуш В. Шляхи вдосконалення професійної підготовки логопедів в Україні (1960-ті рр.). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 1 (35). С. 56–66.
53. Гладуш В. Тенденції розвитку форм підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 9. С. 10–31.
54. Примакова В. Робота інститутів удосконалення кваліфікації учителів у 40-ві роки ХХ століття. *Педагогічний альманах*. 2012. Вип. 16. С. 284–291.
55. Кузьменко В. В., Примакова В. В. Історико-педагогічні аспекти розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2013. № 19. С. 14–18.
56. Жорова І. Я. Методичний супровід професійного розвитку вчителів (50-ті роки ХХ століття). *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 63. С. 52–57.
57. Жорова І. Я. Професійний розвиток педагогів у системі науково-освітніх координат КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»: від витоків до сьогодення. *Таврійський вісник освіти*. 2014. Спец. вип. С. 4–72.

58. Жорова І. Я. Тенденції розвитку професіоналізму вчителів природничих дисциплін у системі післядипломної освіти України (друга половина ХХ століття). *Педагогічний альманах*. 2014. Вип. 23. С. 263–271.
59. Жорова І. Я. Організаційно-методичні аспекти атестації педагогічних кадрів (70–80 роки ХХ століття). *Педагогічний альманах*. 2015. Вип. 28. С. 238–243.
60. Жорова І. Я. Ретроспективний аналіз розвитку системи післядипломної педагогічної освіти України (40-і роки ХХ – початок ХХІ століття). *Нова педагогічна думка*. 2015. № 1. С. 155–159.
61. Зубко А. М., Жорова І. Я. Комунальний вищий навчальний заклад «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради: 70 років у педагогічному просторі Південного регіону. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 2. С. 5–14.
62. Білянin Г. Становлення та розвиток системи підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів освіти в Україні (1900–2012 роки). *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2013. Вип. 2. С. 45–51.
63. Білянin Г. Підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів освіти України у період становлення більшовизму та довоєнний період (1917–1941 роки). *Витоки педагогічної майстерності. Сер.: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 13. С. 48–54.
64. Кот Н. М. Сторінки історії Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (1940–1941 роки). *Педагогічний пошук*. 2014. № 4. С. 3–5.
65. Кот Н. М. Сторінки історії Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (1960-ті – початок 70-х рр.). *Педагогічний пошук*. 2015. № 2. С. 17–22.
66. Кабан Л., Рокицька О. Історія навчального закладу: від інституту удосконалення вчителів до академії неперервної освіти. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2015. № 6. С. 78–87.

67. Лаврут О. О. Учителство УРСР першого повоєнного десятиліття: деякі аспекти антропологічного виміру. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. 2015. Випуск 100. С. 66–68.
68. Гладуш В. Університет менеджменту освіти: передісторія створення та розвитку. *Післядипломна освіта в Україні*. 2018. Червень. С. 26–33.
69. Ольховик Л. Історія Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського в особах її очільників (до 80-річчя з нагоди його заснування). *Сіверянський літопис*. 2020. Вип. 3. С. 174–190.
70. Кузьма І., Янкович О. Підготовка педагогічних працівників у системі післядипломної освіти до використання технічних засобів навчання в дошкільних закладах у 60-х роках ХХ століття. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. Вип. 65. Том 2. С. 277–282.
71. Білавич Г. В. Розвиток післядипломної педагогічної освіти в західних областях України крізь призму діяльності обласних інститутів післядипломної освіти (1945–1991 рр.). *Педагогічний альманах*. 2023. (54). С. 205–212.
72. Петровський О. Деякі аспекти діяльності Тернопільського обласного інституту удосконалення учителів (1944–1946 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / головний редактор Іван Зуляк*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 1. С. 65–75.
73. Кравчук Л. Ідеологічна складова діяльності Тернопільського обласного інституту удосконалення вчителів 1958–1959 рр. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал*. 2024. № 9(27). С. 1289–1305.

74. Кравчук Л. В. Робота методистів Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1951–1952 рр.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2024. № 7(25). С. 1365–1377.
75. Кравчук Л. В. Особливості діяльності Тернопільського обласного інституту удосконалення вчителів в контексті сільськогосподарського виробничого навчання 1955–1958 рр. *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2025. № 5(35). С. 2413–2426.
76. Москалюк М. М. Атеїстичне виховання у Тернопільському інституті удосконалення вчителів (початок 1960 р. – середина 1980-х р.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2024. Вип. 2. С. 102–112.
77. Москалюк М. М. Тернопільський обласний інститут удосконалення вчителів в контексті взаємовідносин з органами освіти (1944–1956 рр.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2025. № 2(32). С. 1712–1726.
78. Москалюк М. М. Підвищення кваліфікації освітян в Тернопільській області: трудовий аспект виховання (1959–1960 рр.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2025. № 3(33). С. 1993–2006.
79. Кліш А. Особливості підвищення кваліфікації вчителів в Тернопільському інституті удосконалення кваліфікації вчителів (1949–1950 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / головний*

- редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 2. С. 85–95.
80. Кліш А. Б. Удосконалення кваліфікації вчителів в Тернопільській області (1973–1974 рр.) *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2025. № 3(33). С. 1858–1870.
81. Кліш А. Б. Підвищення кваліфікації вчителів в Тернопільській області: особливості та специфіка (1973–1975 рр.) *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2025. № 4(34). С. 1966–1979.
82. Кіцак В. Вплив Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів на функціонування освіти в області (1967–1969 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія /* головний редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 2. С. 77–84.
83. Кіцак В. М. Особливості педагогічної діяльності методистів Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів в 1952 році за архівними матеріалами. *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2025. № 2(32). С. 1634–1648.
84. Кіцак В. М. Деякі аспекти у підвищенні кваліфікації освітян в Тернопільській області (1971–1972 рр.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2025. № 3(33). С. 1845–1857.
85. Недошитко І. Р. Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти/інститут удосконалення кваліфікації вчителів, крізь призму очільників (1940-ві роки – середина 1970-х років).

- Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2025. Випуск 2 (10). С. 113–124.
86. Недошитко І. Р. Тернопільський обласний інститут удосконалення вчителів, крізь призму методичної системи області (1975–1976 рр.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал*. 2025. № 10(40). С. 2792–2807.
87. Недошитко І. Р. Деякі питання методичної системи тернопільської області, через призму діяльності Тернопільського обласного інституту удосконалення вчителів (1975–1976 рр.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал*. 2025. № 11(41). С. 3864–3878.
88. Мартинів М. А. Особливості становлення і функціонування Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (перша половина 40-х рр. ХХ ст.) *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2022. Том 33(72). № 3. С. 69–76.
89. Мартинів М. А. Особливості фінансового та матеріального становища Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів 1945 – 1950 рр. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2022. Том 2(47). С. 51–59.
90. Мартинів М. А. Ідеологічна складова навчально-виховної діяльності Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів 1945–1950 рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Том 34(73) № 2. С. 63–70.
91. Мартинів М. А. Фінансове становище Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1957–1965 рр.). *Вчені записки*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2023. Том 34(73). № 4. 2023 С. 29–36.*

92. Мартинів М. А. Фінансова складова діяльності Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1966–1971 рр.). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2024. Вип. 71. Том 3. С. 4–11.*
93. Мартинів М. А. Особливості кадрової політики радянської влади у системі перепідготовки учительських кадрів у Тернопільській області в повоєнний період. *П'яті Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 7 червня 2021 р.). Тернопіль: ТОКІППО, 2021. С. 166–171.
94. Мартинів М. А. Організація та проведення курсів підвищення кваліфікації педагогів в Тернопільській області 1948 року. *Шості Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 3 червня 2022 р.). Тернопіль: ТОКІППО, 2022. С. 191–197.
95. Мартинів М. А. Кадровий потенціал Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів на початку 1970-х рр. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід. Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 11–12 травня 2023 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 301–303.
96. Мартинів М. А. Кадровий потенціал Тернопільського інституту удосконалення вчителів 1950–1960-х рр. *Сьомі Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 22 вересня 2023 року). Тернопіль: ТОКІППО, 2023. С. 210–212.
97. Мартинів М. А. Вплив партійності на формування кадрового потенціалу Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1961–1968 рр.). *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та*

*практичний досвід. Збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції* (Тернопіль, 17–18 травня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 183–188.

98. Мартинів М. А. Фінансування підвищення кваліфікації освітян Тернопільської області упродовж 1970–1972 рр. *Восьмі Геретівські читання: збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 вересня 2024 р.* / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук, М. І. Чорна. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2024. С. 223–227.
99. Держархів Тернопільської обл. Ф. 1833. Оп. 1. Спр.6. 32 арк.
100. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 1. 3 арк.
101. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 2. 28 арк.
102. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 3. 41 арк.
103. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 4. 16 арк.
104. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 5. 1 арк.
105. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 6. 22 арк.
106. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 7. 10 арк.
107. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 8. 7 арк.
108. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 9. 156 арк.
109. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 10. 77 арк.
110. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 11. 45 арк.
111. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 12. 4 арк.
112. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 13. 16 арк.
113. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 14. 19 арк.
114. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 15. 8 арк.
115. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр.16. 5 арк.
116. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 17. 24 арк.
117. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 18. 8 арк.

118. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 19. 7 арк.
119. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 20. 28 арк.
120. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 21. 18 арк.
121. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 22. 16 арк.
122. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 23. 17 арк.
123. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 24. 6 арк.
125. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 25. 11 арк.
126. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 26. 28 арк.
127. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 27. 6 арк.
128. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 28. 25 арк.
129. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 29. 17 арк.
130. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 30. 26 арк.
131. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 31. 13 арк.
132. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 33. 64 арк.
133. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 34. 76 арк.
134. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 35. 11 арк.
135. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 36. 19 арк.
136. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 37. 32 арк.
137. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 38. 15 арк.
138. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 39. 172 арк.
139. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 40. 76 арк.
140. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 41. 12 арк.
141. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 42. 101 арк.
142. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 43. 4 арк.
143. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 44. 10 арк.
144. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 45. 10 арк.
145. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 46. 40 арк.
146. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 47. 13 арк.
147. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 48. 66 арк.
148. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 49. 55 арк.

149. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 50. 106 арк.
150. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 51. 62 арк.
151. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 52. 29 арк.
152. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 53. 140 арк.
153. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 54. 23 арк.
154. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 55. 5 арк.
155. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 56. 11 арк.
156. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 57. 206 арк.
157. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 58. 6 арк.
158. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 59. 5 арк.
159. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 60. 12 арк.
160. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 61. 6 арк.
161. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 68. 28 арк.
162. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 69. 45 арк.
163. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 70. 69 арк.
164. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 71. 129 арк.
165. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 72. 7 арк.
166. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 73. 18 арк.
167. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 74. 169 арк.
168. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 75. 45 арк.
169. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 76. 211 арк.
170. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 77. 169 арк.
171. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 78. 50 арк.
172. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 79. 189 арк.
173. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 80. 200 арк.
174. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 81. 200 арк.
175. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 82. 63 арк.
176. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 83. 43 арк.
177. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 84. 45 арк.
178. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 85. 9 арк.

179. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 86. 20 арк.
180. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 87. 66 арк.
181. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 88. 9 арк.
182. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 89. 66 арк.
183. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 90. 16 арк.
184. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 91. 2 арк.
185. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 92. 27 арк.
186. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 93. 43 арк.
187. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 94. 161 арк.
188. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 95. 196 арк.
189. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 96. 163 арк.
190. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 97. 223 арк.
191. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 98. 102 арк.
192. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 99. 25 арк.
193. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 100. 109 арк.
194. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 101. 223 арк.
195. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 102. 92 арк.
196. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 103. 79 арк.
197. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 104. 56 арк.
198. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 105. 7 арк.
199. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 106. 295 арк.
200. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 107. 210 арк.
201. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 108. 192 арк.
202. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 109. 199 арк.
203. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 110. 125 арк.
204. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 111. 101 арк.
205. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 112. 29 арк.
206. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 113. 59 арк.
207. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 114. 12 арк.
208. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 115. 17 арк.

209. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 120. 157 арк.
210. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 121. 34 арк.
211. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 122. 14 арк.
212. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 123. 17 арк.
213. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 140. 297 арк.
214. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 141. 238 арк.
215. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 142. 89 арк.
216. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 143. 12 арк.
217. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 144. 11 арк.
218. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 145. 25 арк.
219. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 146. 12 арк.
220. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 147. 136 арк.
221. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 148. 124 арк.
222. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 149. 28 арк.
223. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 150. 10 арк.
224. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 151. 26 арк.
225. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 152. 21 арк.
226. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 153. 177 арк.
227. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 154. 81 арк.
228. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 155. 101 арк.
229. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 156. 49 арк.
230. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 157. 20 арк.
231. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 158. 125 арк.
232. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 159. 165 арк.
233. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 160. 140 арк.
234. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 161. 261 арк.
235. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 162. 7 арк.
236. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 163. 218 арк.
237. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 164. 74 арк.
238. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 165. 3 арк.

239. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 166. 14 арк.
240. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 167. 38 арк.
241. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 168. 11 арк.
242. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 169. 69 арк.
243. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 170. 73 арк.
244. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 171. 31 арк.
245. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 172. 117 арк.
246. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 173. 28 арк.
247. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 174. 60 арк.
248. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 175. 70 арк.
249. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 176. 132 арк.
250. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 177. 41 арк.
251. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 178. 188 арк.
252. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 179. 220 арк.
253. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 180. 107 арк.
254. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 181. 108 арк.
255. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 182. 48 арк.
256. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 183. 247 арк.
257. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 184. 108 арк.
258. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 185. 149 арк.
259. Характеристика на Нагорну О. В. 1953 року. Архів ТІУКВ.
260. Довідка про справжність диплома від 19 жовтня 1959 р. Яцика Р. Я.  
Архів ТІУКВ.
261. Наказ 1183-К від 1966 р. Архів ТІУКВ.
262. Особовий листок з обліку кадрів: Березовська Галина Порфирівни. Архів  
ТІУКВ.
263. Особовий листок з обліку кадрів: Борисюк Василь Дем'янович. Архів  
ТІУКВ.
264. Особовий листок з обліку кадрів: Вацик Роман Якович. Архів ТІУКВ.

265. Особовий листок з обліку кадрів: Кайфеш Світлана Францівна. Архів ТІУКВ.
266. Особовий листок з обліку кадрів: Лата Йосип Павлович. Архів ТІУКВ.
267. Особовий листок з обліку кадрів: Осіна Любов Костянтинівна. Архів ТІУКВ.
268. Особовий листок з обліку кадрів: Пірогов Іван Спиридонович. Архів ТІУКВ.
269. Особовий листок з обліку кадрів: Шевчук Яніна Казимирівна. Архів ТІУКВ.
270. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1950. № 2. 258 с.
271. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1966. № 20. 166 с.
272. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1966. № 21. 358 с.
273. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1972. № 13. 246 с.
274. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1977. № 3. 328 с.
275. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1978. № 2. 402 с.
276. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1978. № 9. 212 с.
277. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1980. № 1. 346 с.
278. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1984. № 22. 234 с.
279. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1986. № 18. 202 с.
280. Положення про громадського методиста районного, міського, обласного відділів народної освіти та Міністерства освіти УРСР. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР*. 1964. № 6. С. 12–14.
281. Положення про обласний (міський) інститут удосконалення вчителів. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР*. 1964. № 6. С. 2–5.
282. Положення про школи передового педагогічного досвіду УРСР. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР*. 1964. № 6. С. 11–12.

283. План виконання постанови Ради Міністрів Української РСР від 27 вересня 1974 р. № 466 «Про стан і заходи по дальшому розвитку дошкільного виховання дітей в республіці». *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР*. 1974. № 24. С. 7–12.
284. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія. К.: Знання, 2005. 767 с.
285. Післядипломна педагогічна освіта. URL: <https://mon.gov.ua/ministerstvo-2/gromadskosti/korisni-resursi/pislyadiplomna-pedagogichna-osvita> (дата звернення: 22.03.2021).
286. ТОКІППО. URL: <http://old.ippo.edu.te.ua> > [tokippo\\_istor\\_dovidka](http://old.ippo.edu.te.ua) (дата звернення: 25.11.2022).
287. Післядипломна освіта в Україні. URL: <http://umo.edu.ua/zhurnal-pislyadiplomna-osvita-v-ukrajini-1> (дата звернення: 30.03.2023).
288. Як змінювалася шкільна форма – від народження і до сьогодні. URL: <https://www.slk.kh.ua/news/khronograf/shkilna-forma-vid-narodzhennya-i-do-sogodni.html> (дата звернення: 17.10.2024).
289. Лаврут О. О. Радянська школа у другій половині 1940-х – кінці 1980-х рр.: вимір України: дис. док. іст. н. спец. 07.00.01 – історія України. Донецький національний університет імені Василя Стуса, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Вінниця-Черкаси, 2021. 549 с.
290. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.
291. Ваховський Л. Ц. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми. *Шлях освіти*. Київ, 2005. № 2(36). С. 7–11.

## РОЗДІЛ 2

### НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНА ТА ІДЕОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

#### 2.1. Особливості становлення і функціонування

Утворення ТПУКВ свідчило про те, що окреслена тема є важливою для її системного аналізу. Основним завданням радянської влади було виявлення нових педагогів та «перевиховання» місцевих кадрів, що зумовило створення спеціального інституту для підготовки ідеологічно лояльних учителів. ТПУКВ мав виконувати функції виховання та контролю педагогів, пропаганди комуністичної ідеології, поширення радянської преси та залучення вчителів і школярів до різних пропагандистських заходів. Підбір кадрів ретельно відстежувався партійними структурами, що часто призводило до змін у складі працівників інституту. Через це вчительські кадри, сформовані здебільшого з місцевої інтелігенції, характеризувалися високою плинністю. Основна мета цих змін полягала у впровадженні радянської освітньої системи та вихованні шкільної молоді в дусі комуністичної ідеології. Однією з ключових функцій педагогів після завершення відповідних курсів була агітація за новий соціально-політичний лад, тому місцеві органи влади особливо прискіпливо контролювали відбір кадрів для формування якісного складу педагогічних працівників.

Труднощі під час підготовки педагогічних кадрів полягали у нестачі підготовлених лекторів, інструкторів і керівників, які щиро «вірили в ідею трудової школи». Тому процес перепідготовки педагогів розпочався саме з підготовки лекторів. Цьому сприяли рішення вищих радянських органів влади. Зокрема, постанова «Про організацію в системі Наркомату освіти інститутів удосконалення вчителів» від 5 лютого 1939 р. передбачала організацію роботи з педагогами не лише для розширення й поглиблення їхніх професійних знань, а насамперед для ідеологічних засад [86, с. 100].

9 лютого 1940 р. видано наказ НКО УРСР № 512 «Про організацію обласних інститутів удосконалення вчителів». 15 березня поточного року на засіданні президії Тернопільського обласного виконавчого комітету

розглядалося питання забезпечення шкіл педагогічними кадрами на 1940–1941 н. р. Наголошувалося на відповідальності голів районних виконавчих комітетів, міських рад та керівників РАЙВНО і МІСЬКВНО за організацію проходження курсів, виділення приміщень і устаткування для гуртожитків та оренду житла для слухачів. Обласний фінансовий відділ зобов'язували забезпечити своєчасне фінансування педагогічних курсів у межах затверджених асигнувань. На засіданні обговорювалася організація ТІУКВ. 1 квітня 1940 р. ухвалено його створити та укомплектувати висококваліфікованими педагогами й науковцями. До 25 березня Тернопільська міська рада мала виділити приміщення для інституту та житло для фахівців і керівних кадрів. Президія обласного виконавчого комітету наголошувала на важливості підготовки педагогів і ставила завдання забезпечити всебічну підтримку інституту, тоді як РАЙВНО відповідало за відбір курсантів і організацію повноцінної роботи курсів. 15 квітня 1940 р. на черговому засіданні президії обласного виконкому завідувачі обласних ВНО доповідали про стан роботи інституту [3, арк. 9–11].

На 1940–1941 н. р. Тернопільська обл. повністю забезпечувалася педагогічними кадрами. При середніх і педагогічних школах діяли п'ятимісячні курси підготовки вчителів. Зокрема, для I–IV класів передбачено підготовку 720 осіб, для V–VII класів – 420 осіб. Мережа та контингент курсів розподілялися наступним чином: м. Бережани – 105 осіб для підготовки вчителів природничих дисциплін (V–VII класи); м. Кременець – 105 осіб для підготовки вчителів української та російської мови і літератури (V–VII класи); м. Тернопіль – 105 осіб для підготовки вчителів історії та географії (V–VII класи); м. Чортків – 105 осіб для підготовки вчителів української та російської мови (V–VII класи). У містах Борщіві, Бучачі, Заліщиках, Зборові, Збаражі, Копичинцях, Підгайцях, Скалаті та Терєбовлі відкрито курси для підготовки вчителів I–IV класів із контингентом по 80 осіб у кожному місті [81, с. 90–91].

Організаційні питання щодо забезпечення курсів покладалися на ОБЛВНО та РАЙВНО, які відповідали за забезпечення молодих спеціалістів можливістю проходження навчальних курсів, тоді як власне курси мали бути забезпечені викладачами, навчально-тематичною літературою та необхідним обладнанням.

Засоби масової інформації виконували важливу роль у висвітленні процесів організації та функціонування курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, забезпечуючи суспільну обізнаність щодо освітніх ініціатив. Газета «Вільне життя» систематично інформувала про умови набору та навчання, що свідчило про значення мас-медіа як каналу комунікації між освітніми органами та громадськістю. Зокрема, Тернопільський МІСЬКВНО оголошував набір на п'ятимісячні курси підготовки вчителів історії та географії для учнів V–VII класів. До участі в курсах допускалися громадяни СРСР віком від 17 – до 40 років із середньою освітою, що відображало державну політику щодо професійної підготовки педагогів молодших та середніх класів. Усі слухачі отримували стипендію в розмірі 100–150 крб, що свідчило про матеріальну підтримку державою процесу підвищення кваліфікації та стимулювання професійного розвитку вчителів [81, с. 90–91].

Особливого значення набувало питання організаційно-методичної роботи у середніх школах. Систематично проводилися соціалістичні змагання серед педагогічного колективу за різними напрямками, зокрема «Найкращий учитель», «Найкращий конспект» тощо. Для молодих педагогів періодично організовувалися семінари, скеровані на підвищення рівня викладання української та російської мов. Вивчення «Короткого курсу історії ВКП(б)» зводилося здебільшого до механічного заучування фактів, тоді як марксистсько-ленінська теорія виступала у пріоритеті, що негативно впливало на рівень викладання фахових дисциплін [80, с. 40]. Організація курсів ТІУКВ ускладнювалася низьким матеріально-технічним забезпеченням, включно з обмеженим доступом до підручників, методичних

матеріалів, недостатнім фондом приміщень та низьким рівнем оплати праці педагогів. Додатковими перешкодами були нестача кваліфікованих кадрів та критичне ставлення місцевого населення до нововведень, зокрема антирелігійної кампанії та заборони відвідування храмів.

Реалізацію планів радянзації системи освіти у Західній Україні зупинила німецька окупація. Особливо це стосувалося Галичини, де, на відміну від інших окупованих українських територій, функціонувало єдине спеціалізоване керівництво освітньою справою на регіональному рівні. Усі повноваження щодо організації навчального процесу зосереджувалися в створеному у серпні 1941 р. відділі науки і навчання, який контролював діяльність усіх навчальних закладів і виступав найвищою інстанцією координації органів та установ освіти. На рівні окружних та повітових старостств формувалися окремі шкільні підрозділи під керівництвом шкільних радників. Для реалізації освітньої політики німецька адміністрація залучала відділ шкільних справ та відділ у справах молоді Українського Центрального Комітету, а на місцевому рівні – українські окружні і повітові комітети. Очолювали ці підрозділи переважно місцеві вчителі Підволочиського повіту та особи з числа населення, яким влада довіряла. Проблему нестачі педагогічних кадрів намагалися вирішити шляхом створення учительської семінарії в м. Бучачі у 1942–1943 рр. [126, с. 203–204].

У період окупації місцем розташування ТІУКВ було м. Чортків, що підтверджено фінансовими та адміністративними документами за 1944–1945 рр. [6, арк. 1–7]. У зазначений період основними формами роботи закладу були семінари та конференції для вчителів. Однак відсутність детальної документації ускладнює більш глибокий та конкретний аналіз діяльності освітньої установи в цей час. Відомо, що курсами перепідготовки педагогів під час окупації керував співробітник відділу пропаганди німецьких збройних сил. Після завершення курсів учителі проходили іспити, проте через нестачу персоналу це відбувалося не завжди. Як зазначала

Б. Єржабкова, «...педагоги старшого віку, яким надавалася перевага, не в змозі виховувати молодь у дусі нової ідеології. Молодше ж покоління вчителів всуціль уражене комуністичною ідеологією» [77, с. 97–102]. Фінансове становище педагогів було вкрай скрутним: середня зарплата вчителя становила приблизно половину заробітку будівельника. Низький соціальний статус і матеріальна бідність педагогів негативно впливали на престиж професії та обмежували можливості проведення повноцінної виховної та навчально-методичної роботи зі школярами.

Антирелігійні кампанії радянської влади ускладнювали й без того проблемну ситуацію у сфері освіти. Консервативність сільського середовища та релігійність місцевого населення становили основну перешкоду для проведення антирелігійної пропаганди педагогами зі східних регіонів УРСР. У Західній Україні радянське партійне керівництво у сфері освіти стикалося зі значними труднощами у підборі педагогічних кадрів, які б активно підтримували антирелігійну політику та дотримувалися постанов партії та уряду. Основною проблемою цього періоду було формування нового освітнього середовища, здатного працювати у відповідності до ідеологічних та адміністративних настанов влади. Практичне втілення цих завдань вимагало не лише контролю за діяльністю педагогів, а й цілеспрямованого впливу на їхні переконання та професійну практику [126, с. 138–151].

Недоліки у виховній роботі намагалися компенсувати за допомогою інструкційних листів та нарад. Так, школи Тернопільської обл. керувалися «Інструктивним листом про підготовку й проведення ялинки та зимових канікул для учнів», у якому передбачалося створення в кожній школі комісії для організації святкувань. Зокрема, планувалося проведення 1 січня 1945 р. ранків зустрічі Нового року та святкування ялинки, на яких передбачалися: доповідь директора або завуча про підсумки навчання за перше півріччя, відзначення кращих учнів та художня програма [6, арк. 34]. До останнього пункту зверталася особлива увага, оскільки подібні святкування не мали традиційної практики серед українського населення. Підготовчі роботи з

прикрашення ялинки розпочиналися після отримання листа, а зимові канікули тривали з 1 – до 12 січня. Поряд із святкуванням передбачалося проведення тематичних бесід із учнями на політичні та ідеологічні теми, зокрема: «Радянська молодь в дні Вітчизняної війни», «Робота радянського тилу в дні Вітчизняної війни», «Партизанський рух на Україні під час німецької окупації», «Герої Краснодару», «Зоя Космодем'янська», «Оборона Одеси, Севастополя, Ленінграда, Сталінграда» [6, арк. 34].

Архівні джерела свідчать про розгорнуту й активну пропаганду з боку ТІУКВ та обласного ВНО, які розробили комплексний план організації ідейно-виховної роботи у школах. Заявлена тематика бесід, проведення новорічних ранків та святкування ялинки зберігалася й у наступні роки. Місцевому населенню впроваджувалися нові, раніше невідомі радянські свята та нові герої, а контроль за їх дотриманням здійснювали ТІУКВ та обласний ВНО. Зокрема, директор ТІУКВ Ф. Дубовик повідомляв завідувача РАЙВНО м. Кременця, МІСЬКВНО про проведення наради-семінару 9–10 січня 1945 р. для директорів і завучів шкіл щодо обміну досвідом впровадження навчально-виховної роботи. До участі запрошувалися по два кращих директори та завучі [6, арк. 25]. У подальшому така практика стала систематичною та обов'язковою у методичній роботі з керівництвом шкіл усіх районів Тернопільської обл.

Після відновлення діяльності, ТІУКВ перетворився на окрему структурну одиницю, підзвітну Тернопільському ОБЛВНО. Інститут складався з двох основних підрозділів: навчального та адміністративно-фінансового. У 1944 р., відповідно до постанови РНК УРСР, КНО та наказу Тернопільського ОБЛВНО, директором інституту призначено С. Федчишина. Консультантами з окремих предметів працювали В. Решетука, С. Налукова, С. Айнлегер, С. Бобер, Я. Гродзіцький, І. Шевчук, А. Пронкевич; адміністративно-фінансову роботу забезпечували О. Ковальська (бухгалтер), А. Ляснівська (науковий працівник) та О. Чубата (машиністка) [128]. Згідно з аналізом книги наказів, 26 квітня 1944 р. В. Решетуку призначили

виконувачем обов'язків методиста з української мови та літератури ТІУКВ. З 26 травня 1944 р. С. Айнлегер виконував обов'язки консультанта з природничих наук. З 8 червня 1944 р. І. Шевчук – науковий працівник і консультант для I–IV класів, С. Федчишин – виконувач обов'язків заступника директора та консультант з педагогіки і психології. У серпні 1944 р. Я. Гродзіцького призначили методистом із фізики та хімії. Директором інституту став П. Назаренко [128].

Про складне становище обласних інститутів перекваліфікації вчителів писала В. Гладуш, наголошуючи на жалюгідному стані навчально-матеріальної бази цих закладів. На прикладі аналогічного інституту в Запоріжжі можна констатувати, що умови в ТІУКВ були не кращими [1, с. 43]. Решта інститутів у перші повоєнні роки перебувала в аналогічно незадовільному становищі, що визначало напрямки та зміст їхньої діяльності у цей період. Слід також зазначити, що після переїзду з м. Чорткова – до м. Тернополя, ТІУКВ розміщувався в одному приміщенні з Тернопільським ОБЛВНО.

Відповідно до наказу № 713 НКО УРСР від 25 травня 1944 р. «Про підготовку та проведення районних нарад учителів перед початком нового 1944–1945 навчального року» до кола першочергових завдань серпневої наради відносили ліквідацію неписьменності та дитячої безпритульності, створення матеріально-технічної бази шкіл, підвищення якості навчально-виховного процесу, а також виховання молоді в умовах повоєнної розрухи [4, арк. 1–3].

Архівні джерела засвідчують, що важлива місія ТІУКВ полягала у виявленні недоліків у роботі закладів освіти з метою їх подальшого усунення та з'ясування причин їх виникнення [3, арк. 4]. Зокрема, так звані «огляди готовності навчальних закладів до навчального процесу» передбачали надання інспекторами навчальної й методичної допомоги вчителям, що давало змогу працівникам інституту глибше ознайомитися з практикою педагогічної діяльності «зсередини» [3, арк. 4].

У цьому контексті ТІУКВ виконував переважно контрольні функції: саме до нього надходили звіти про стан закладів освіти кожного району області. Нерідко працівники інституту спільно з інспекторами ОБЛВНО здійснювали виїзні перевірки шкіл. В окремих випадках відбувалося кадрове переміщення інспекторських працівників до ТІУКВ. Так, зокрема, Л. Осіну (уродженка Пензенської обл., з родини службовців), звільнену із посади інспектора дошкільного виховання ОБЛВНО, відповідно до наказу цього відомства перевели до ТІУКВ [128].

Архівні документи містять дані щодо наказів, розпоряджень НКО УРСР (керівник П. Тичина) завідувачеві Тернопільського ОБЛВНО. Останній спільно з дирекцією ТІУКВ в особі П. Назаренка скеровували необхідну інформацію в районні методичні кабінети. Саме через ці два органи ТІУКВ і ОБЛВНО здійснювали контроль за всіма освітніми закладами області [4, арк. 1–3].

На початку функціонування до ТІУКВ надходила інформація щодо стану шкіл у районах. Дані наведено в табл. 1. Так, у 1944 р. в Скалатському районі, у першому півріччі низький рівень відвідування школи учнями посилювався за відсутності в учнів взуття й одягу. РАЙВНО домогся через промкомбінат пошиття 120 пар взуття, 180 м мануфактури, які роздали школам. Однак інформація, подана з книги протоколів ТІУКВ при Тернопільському ОБЛВНО свідчила про те, що деякі райони не подавали необхідну інформацію, більшість обмежувалася інформуванням про стан закладів освіти. Відсутність учителів, навчальних та ілюстративних матеріалів, низький рівень знань учнів – реальний стан освітніх закладів у перші повоєнні роки [6, арк. 4–20].

ТІУКВ і ОБЛВНО часто проводили інспекторські перевірки навчальних закладів області. Основне зауваження інспекції полягало у недостатньому використанні учителями виховних методів. Вважаємо, що констатована проблема була набагато глибшого змісту. Передусім вона пов'язана з відсутністю кваліфікованого вчительського персоналу, низького

рівня матеріального забезпечення шкіл, учнів тощо. Так, для усіх учителів пошили лише 36 пар чобіт. Зокрема, у Тереховлянському районі навчалося 3456 учнів, але їм бракувало підручників. У Кременецький районі до 15 жовтня 1944 р. створено комісії з прийому готовності шкіл до навчального року. В основному школи були готові, але не всі учні шкільного віку були охоплені навчанням, 400 залишилися поза навчальним процесом. Основними причинами не відвідування навчальних закладів була відсутність взуття й одягу, а також діти-переростки. Останні комплексували через різницю у віці між однокласниками. Такий стан речей не відповідав радянській системі освіти, суть якої полягала у вихованні нового покоління на радянських принципах [6, арк. 4–20].

Незважаючи на негативні аспекти відновлення повоєнного освітнього процесу, радянська влада на районному рівні намагалася забезпечити учителів зарплатою, харчовими пайками, одягом, речами першої необхідності. Про рівень матеріального статусу учителів області і працівників ТІУКВ свідчать такі дані у відповідності до кошторису на 12 червня 1944 р. Так, за одну заробітну плату можна було придбати одну пару чобіт, вартістю 240 крб., зарплата завідувача кабінету (методиста) на 1944 р. складала 500 крб., бібліотекара – 250 крб., сторожа – 150 крб., інженера – 800 крб., директор ТІУКВ – 800 крб. [7, арк. 16].

У Кременецькому районі, на відміну від Почаївського, Микулинецького, Чортківського, Бучацького, Підволочиського, налагодили роботу освітніх закладів. Про це свідчив той факт, що на нарадах рекомендувалися методичні розробки, плани уроків на тиждень, проведення «відкритих» занять тощо. Педагоги вчасно одержували зарплату і пайки. Зокрема, задовільно функціонували навчальні заклади в Копичинецькому районі. Так, із загальної кількості учнів 4807, з них лише 45 не відвідували школи. Працювали методичні кабінети, які організували проведення 12 лекцій і 12 «відкритих» занять. Для потреб шкіл виготовили 67 наочних приладів. Перевірка констатувала, що 15 шкіл району повноцінно

функціонували. Окрім того, на місцевому рівні організували пошиття одягу і взуття для школярів, але його було недостатньо [6, арк. 4–20].

Традиційними формами діяльності ТІУКВ та ОБЛВНО були заходи, що проводилися впродовж червня-серпня і спрямовувалися на ознайомлення педагогічної громадськості з передовими формами навчально-виховної роботи зі школярами. Про це свідчать матеріали загальних зборів працівників інституту, зокрема доповідь І. Шевчука, присвячена виставці передового досвіду початкових шкіл у м. Києві [11, арк. 5].

У ході засідання обговорювалося проведення в період 20–25 серпня учительських нарад, до організації яких залучалися ТІУКВ і ОБЛВНО. Передбачалося подання матеріалів доповідей до 10 серпня, а також запрошення на нараду завідувачів та інспекторів ОБЛВНО і РАЙВНО Скала-Подільського, Борщівського, Ланівецького та Тереховлянського районів. Упродовж 22–23 серпня з доповідями на нараді виступали методисти ТІУКВ: Ф. Дубовик, П. Назаренко, С. Айнлегер, В. Решетука, С. Бобер. З метою популяризації серпневих учительських нарад інформація про їх проведення поширювалася в засобах масової інформації, зокрема в газеті «Вільне життя» [6, арк. 1–28].

За кожним методистом ТІУКВ закріплювалася визначена ділянка організаційної роботи. Так, за оформлення приміщення в так званому «художньо-політичному стилі» відповідали А. Катко та інші працівники. Адміністрація інституту затверджувала кошторис витрат на підготовку заходу. Загалом передбачалося виконання 14 пунктів організаційного плану, які в процесі підготовки періодично коригувалися [6, арк. 1–28].

З метою забезпечення належного рівня проведення серпневої наради, ТІУКВ і ОБЛВНО 11 серпня заслухали доповідь І. Шевчука, який наголошував на необхідності облаштування «кутка» радянського патріотизму та підготовки значного масиву дидактичних матеріалів політико-ідеологічного спрямування. Усі матеріали доповідей мали бути зібрані у визначений термін у приміщенні школи № 1 м. Чорткова. Порядок денний

також засвідчував наявність проблем у сфері політико-ідеологічного виховання, що методисти мали врахувати у подальшій роботі – під час конференцій, семінарів та інших форм методичної діяльності. Водночас практикувалося поширення кращого педагогічного досвіду області, а також організація виїздів до шкіл з метою надання безпосередньої методичної допомоги, подекуди спільно з інспекторами ОБЛВНО [6, арк. 1–28].

Водночас архівні матеріали Держархіву Тернопільської обл. свідчать про незадовільний матеріально-технічний стан як закладів освіти регіону, так і педагогічного середовища загалом. Документація часто фіксувалася на випадкових носіях: аркушах зі звичайних зошитів, ліцитаційних (аукціонних) бланках, що залишилися після періоду окупації та містили друкований німецький текст із перекладом польською й українською мовами. На звороті таких бланків від руки оформлювалися доповіді, протоколи засідань тощо [6, арк. 1–28]. На нашу думку, наявні матеріальні труднощі та системні недоліки повоєнної радянської освітньої системи адміністрація ТІУКВ і ОБЛВНО намагалася нівелювати шляхом організації урочистих заходів, зокрема серпневих нарад, а також активним упровадженням ідеологічно зорієнтованих форм роботи.

Вагомим інформативним масивом архівних джерел є матеріали, що засвідчують високий рівень бюрократизації радянської системи шкільної освіти. Уся діяльність педагогічних працівників підлягала детальній регламентації, формалізованому плануванню та обов'язковій фіксації. Це підтверджується наявністю типових планів роботи директорів шкіл на період канікул [11, арк. 1–3], типових планів діяльності РПК [7, арк. 3–4; 13, арк. 13; 20, арк. 62], критеріїв аналізу уроків [6, арк. 11], планів проведення триденних семінарів для вчителів I–IV класів [11, арк. 13], порядків денних обласних нарад та інших документів [6, арк. 6].

Контроль за виконанням визначених завдань здійснювали працівники ТІУКВ, які брали активну участь у роботі нарад та семінарів. Зокрема, С. Федчишин висвітлював питання методичної роботи в районах і підготовки

до серпневих учительських нарад; інші доповідачі акцентували увагу на необхідності поліпшення діяльності комсомольських організацій у школах. В. Решетуха доповідав про проблеми виховної роботи школи та дотримання правил поведінки учнів; С. Айнлегер – аналізував навчальні програми середніх шкіл і принципи укладання календарно-тематичних планів на першу чверть; І. Шевчук – характеризував питання організації навчально-методичної роботи, аналізував підручники та методики роботи з ними в початковій школі [6, арк. 13–20].

Тематичне наповнення нарад охоплювало широкий спектр питань – від постанов партії та уряду щодо розвитку шкільної освіти, наказів НКО, рішень XII пленуму ЦК ВЛКСМ з організації піонерського руху в школах – до суто фахових аспектів навчально-виховного процесу. Серед них аналіз програм і підручників початкової школи, укладання розкладів уроків, у тому числі для з'єднаних класів, планування роботи класного керівника на навчальну чверть, використання наочних посібників у початковій школі, методика навчання каліграфії, планування навчання історії у III–IV класах, питання методичного керівництва та управління школою, ведення шкільної і класної документації, організація чергувань, правила поведінки учнів, контроль та облік навчальної діяльності школярів, взаємодія з батьками, а також методика вивчення праці Й. Сталіна «Про Велику Вітчизняну війну Радянського Союзу» [6, арк. 13–15].

Значну частину науково-методичного змісту занять становили матеріали ідеологічного характеру, орієнтовані на засвоєння політики комуністичної партії. У межах роботи кожної предметної секції чітко виокремлювалися методичні питання, тісно пов'язані з партійною ідеологією, тематикою війни та поточними політичними завданнями. У 1944 р. на рівні РАЙВНО здійснювалася активна робота, скерована на подолання наслідків воєнних дій. Загалом ТІУКВ виконував функції контролю за реалізацією наказів і постанов вищих органів влади УРСР, активно

залучаючи до організованих заходів педагогічних працівників, учнів та громадські організації.

У відповідності з наказом ОБЛВНО № 279 від 17 травня 1948 р., директором курсів перепідготовки керівних кадрів у м. Тернополі призначили А. Котка і дозволили йому розпоряджатися кредитами місячних курсів перепідготовки [15, арк. 57]. Хоча на документах він підписаний як директор ТІУКВ. Проте курси підвищення кваліфікації вчителів на 1948 р., проводилися в різних містах області: Тернополі, Збаражі, Бережанах Чорткові. Така обставина була вимушеним явищем у зв'язку із відсутністю пристосованого приміщення для ТІУКВ.

Варто зауважити, що до проходження курсів підвищення кваліфікації при ТІУКВ у першу чергу залучалися представники керівного та інспекторського складу системи НО області. Зокрема, слухачами курсів були завідувачі РАЙВНО – 8 осіб, інспектори шкіл РАЙВНО та МІСЬКВНО – 47 осіб, завідувачі РПК – 25 осіб, директори середніх шкіл – 34 особи [15, арк. 47–51]. Окремо було сформовано перелік районів, які мали відрядити завідувачів початкових шкіл на місячні курси перепідготовки до м. Бережани – 204 особи [14, арк. 52], м. Збаража – 114 осіб [15, арк. 53]. Загалом на літо 1948 р. планувалося залучити до курсів 318 завідувачів шкіл, 108 директорів семирічних шкіл, 20 директорів середніх шкіл, 10 завідувачів РАЙВНО та МІСЬКВНО, 50 інспекторів шкіл, а також 20 завідувачів РПК. Курси для завідувачів шкіл проводилися у м. Збаражі та м. Бережанах на базі школи № 1; директори семирічних шкіл проходили підготовку в м. Чорткові при школі № 1; директори середніх шкіл, завідувачі РАЙВНО, шкільні інспектори та завідувачі РПК – у м. Тернополі при школі № 1 [15, арк. 54].

Організаційне забезпечення курсів покладалося на ОБЛВНО, яке гарантувало виплату заробітної плати педагогічним працівникам на час їх перебування на курсах, а також організацію перевезення слухачів до місця навчання під керівництвом відповідальних працівників апарату РАЙВНО та МІСЬКВНО. Списки завідувачів шкіл і директорів семирічних шкіл мали

бути подані до 25 травня 1948 р. до сектору кадрів ОБЛВНО та директорів курсів. Водночас слухачі курсів зобов'язувалися самостійно забезпечити себе постільною білизною та харчуванням. Персональна відповідальність за організацію і проведення курсів у м. Збаражі покладалася на директора середньої школи та завідувача Збараським РАЙВНО; у м. Бережанах – на викладача педагогічного училища М. Осадчого та завідувача Бережанським РАЙВНО; у м. Чорткові – на завідувача Чортківським МІСЬКВНО; у м. Тернополі – на директора ТІУКВ А. Котка та завідувача МІСЬКВНО [15, арк. 54]. Методичне керівництво курсами перепідготовки та контроль за їх проведенням здійснював І. Горкун, заступник завідувача Тернопільського ОБЛВНО, який до 20 серпня мав подати узагальнений звіт про результати курсів [15, арк. 56]. З огляду на кількісні показники залученого керівного складу органи радянської влади здійснювали посилений контроль за перебігом і результатами підвищення кваліфікації.

Місячні курси для завідувачів шкіл у м. Бережани проводилися на підставі наказу МНО УРСР № 699 від 29 квітня 1948 р. та наказу ОБЛВНО № 379 від 11 травня 1948 р. «Про покращення роботи шкіл у зв'язку з підвищенням кваліфікації директорів та завідувачів шкіл» [9, арк. 1]. Аналіз звіту про їх проведення впродовж 15 липня – 15 серпня 1948 р. засвідчував, що основною метою курсів було забезпечення неухильного виконання постанов ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У щодо поліпшення роботи шкіл [18, арк. 1]. Зазначені заходи мали сприяти вдосконаленню навчально-виховної діяльності педагогічних працівників та посиленню системи контролю за якістю освіти в області.

Водночас різна територіальна локалізація курсів пояснювалася об'єктивними матеріально-технічними обмеженнями ТІУКВ. Зокрема, відсутність належного приміщення, здатного вмістити значну кількість слухачів (площа інституту у 1949 р. становила лише 35,25 м<sup>2</sup>) [22, арк. 3], зумовлювала необхідність проведення курсів підвищення кваліфікації поза межами інституту.

У м. Бережанах на підставі списків, надісланих ОБЛВНО, упродовж місяця сформували шість груп слухачів по 30 осіб із 24 районів області. Водночас списки з місць надходили нерегулярно й часто містили лише прізвища без належних анкетних даних, що ускладнювало організаційну підготовку. Для впорядкування обліку запровадили уніфіковану форму обліку кожного слухача з короткою характеристикою. Загалом до курсів залучили 180 осіб. Безвідповідальне виконання розпоряджень засвідчував той факт, що не всі РАЙВНО подали відповідну інформацію; окремі з них (Монастириське, Гримайлівське, Коропецьке, Пробіжанське) відрядили лише 3–4 слухачів, а в окремих випадках педагогічні працівники відкликалися з курсів у зв'язку з «виробничою необхідністю» [18, арк. 2–3]. Зазначені факти свідчать про формальне або вибіркове ставлення частини місцевих органів управління освітою до реалізації заходів з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у Тернопільській обл. Особливої уваги заслуговує також практика скерування на курси вчителів та студентів заочної форми навчання (зокрема, Р. Штоколової), хоча проходження таких курсів для молодих педагогів відповідними нормативними документами ОБЛВНО не передбачалося.

Організація та проведення курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників відзначалися низкою суттєвих недоліків. Зокрема, слухачів курсів забезпечували гуртожитком, розрахованим на 80 місць, однак фактично було наявно лише 10 ліжок; харчування обмежувалося сніданком і вечерею. Відсутність електропостачання змушувала курсантів працювати при світлі каганців. У зв'язку з цим значна частина педагогів була вимушена орендувати приватні помешкання. Водночас, попри складні побутові умови, відповідальні працівники ОБЛВНО здійснювали суворий контроль за відвідуванням занять та фіксацією причин пропусків. У документах наголошувалося, що за порушення встановленого режиму слухачі підлягали дисциплінарним стягненням аж до виключення з курсів із подальшим

інформуванням відповідних органів управління освітою, оскільки курси мали обласний статус [19, арк. 1–32].

За офіційними даними ОБЛВНО, курси підвищення кваліфікації, що проводилися у м. Бережанах, успішно завершили 152 слухачі. Водночас, за нашими підрахунками, кількість педагогічних працівників, які пройшли повний курс навчання, становила 172 особи. Їх розподіл за районами був таким: Гусятинський – 4, Підгаєцький – 10, Золотопотіцький – 5, Пробіжнянський – 4, Мельнице-Подільський – 8, Скала-Подільський – 7, Чортківський – 9, Бережанський – 16, Золотниківський – 10, Монастириський – 5, Заліщицький – 8, Товстенський – 7, Підволочиський – 11, Копичинецький – 6, Білобожницький – 6, Терехівський – 7, Борщівський – 7, Залозецький – 4, Струсівський – 4, Козівський – 11, Гримайлівський – 2, Коропецький – 3, Буцацький – 9, Скалатський – 9 [18, арк. 14].

Визначальну роль у реалізації програм курсів відіграв викладацький склад, при цьому пріоритет надавався дисциплінам ідеологічного спрямування. Так, викладач історії Бережанського педагогічного училища П. Скотинанський (стаж педагогічної роботи – 20 років) викладав курс «Вибрані розділи основ марксизму-ленінізму» (25 год.); викладач історії та географії цього ж навчального закладу І. Топорков (стаж – 2 роки) – курс «Постанови ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У з ідеологічних питань і завдань школи» (10 год.); викладач педагогіки О. Мороз (стаж – 34 роки) – «Постанови партії та уряду про школу» (25 год.). Інспектор шкіл А. Мошинський (стаж – 6 років) читав курси «Робота піонерської, комсомольської та учнівської організації», «Керівництво методичною роботою з підвищення кваліфікації вчителів», «Організація позакласної та позашкільної роботи з дітьми» (загалом 15 год.).

Окрім цього, викладач педагогіки І. Васильченко (стаж – 4 роки) проводив заняття з курсу «Основи логіки» (10 год.); директор вечірньої середньої школи А. Клименко – «Планування та облік» (15 год.); викладач математики Л. Осадчин (стаж – 30 років) – «Аналіз уроку як форма контролю

та керівництва роботою вчителів» (15 год.) і «Методика арифметики» (10 год.). Завідувач місцевого РАЙВНО, історик С. Бабій (стаж – 12 років) викладав курси «Вивчення та популяризація кращого досвіду навчально-виховної роботи вчителів» і «Кращий досвід роботи директорів шкіл» (20 год.). До викладання також залучалися викладачі Бережанського педагогічного училища М. Огнистий («Методика співів», 12 год., стаж – 12 років) та Й. Мостранський («Каліграфія», 10 год., стаж – 10 років) [18, арк. 7–8].

Загальний обсяг навчального навантаження курсів підвищення кваліфікації становив 167 год. із яких 75 год. відводилося на дисципліни суспільно-політичного спрямування. Значна частина навчального часу була зосереджена на ідеологічній підготовці педагогічних кадрів області. Архівні матеріали також фіксують труднощі у засвоєнні окремими слухачами змісту історичних дисциплін, зокрема після заміни досвідченого викладача П. Скотинанського на молоду викладачку без належного педагогічного стажу. Недостатній рівень методичної підготовки та володіння навчальним матеріалом призводив до того, що слухачі курсів були змушені самостійно опрацьовувати значну частину навчального матеріалу з історії [5, арк. 3].

Одним із найскладніших аспектів організації курсів підвищення кваліфікації була підготовка слухачів до навчальних занять, оскільки в літній період місцева шкільна бібліотека не функціонувала. На вимогу РАЙВНО її роботу продовжили до 23.00 год., що дало змогу курсантам користуватися бібліотечними ресурсами. Водночас аналіз архівних матеріалів засвідчував наявність проблем, пов'язаних із формальним ставленням окремих слухачів до виконання навчальних обов'язків. Показовим було те, що на загальних зборах слухачів ухвалили рішення про видачу після завершення курсів відповідних довідок із зазначенням переліку навчальних дисциплін та підсумкових оцінок. У документах зафіксовано випадки, коли окремі курсанти після занять або безпосередньо під час них наполягали на повторному опитуванні з метою підвищення оцінок [18, арк. 10–13].

Разом із тим контроль за організацією та проведенням курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників області мав і позитивні наслідки. Зокрема, він сприяв підвищенню дисципліни, регулярному відвідуванню занять і більш відповідальному ставленню слухачів до навчання. Водночас не всі курсанти після завершення навчання отримували довідки про проходження курсів у зв'язку з невиконанням затвердженого навчального плану. Оцінюючи результати проведення курсів у м. Бережанах, директор курсів Л. Осадчин у звітних матеріалах зазначав, що місячний термін навчання, попри його безперечну користь для педагогів, був недостатнім передусім для завідувачів шкіл. На його думку, доцільним було б запровадження тримісячних курсів, організованих на постійній базі з належним матеріально-технічним і навчально-методичним забезпеченням, що створило б умови не лише для ефективного навчання, а й для повноцінного відпочинку слухачів [8, арк. 18–19].

На початку 1950 р. за вказівкою МНО УРСР «з метою підвищення ідейно-фахового рівня і правильної спрямованості щодо художнього читання», організовувався для методистів літератури та керівників гуртків художнього читання піонервожатих шестиденний семінар в м. Києві [23, арк. 1]. Про активізацію ідейно-виховної роботи свідчив лист Українського науково-дослідного інституту педагогіки від 3 лютого 1950 р. № 30, про подання тематики науково-дослідної роботи з питань педагогіки. Планувалися олімпіади та виставки з художньо-самодіяльної роботи учнів з різних напрямків. Вони мали організовуватися на різних рівнях від школи – до області та ретельно готуватися. Як зазначалося в інструктивно-методичному листі Центрального будинку шкільного виховання про виставку від 4 березня 1950 р. № 139 «в художніх формах висвітлює їх свідоме ставлення до нашої соціалістичної дійсності» із запропонованою тематикою в дусі епохи [23, арк. 6]. Затверджували план організації «Тижня дитячої літератури» під час весняних канікул, виставки літератури творів письменників-лауреатів ленінських премій. Основним завданням методичних

об'єднань ставилося «забезпечення комуністичного виховання дітей» [23, арк. 14].

Обов'язковою функцією був контроль, зокрема МНО УРСР доручило ТІУКВ долучитися до вдосконалення кваліфікації працівників дитячих будинків, прозвітувати їм про проведену роботу [23, арк. 5]. Проводилася робота з ліквідації неписьменності, тому 29–30 березня поточного року відбувалася при Українському науково-дослідному інституті педагогіки наукова сесія, присвячена грамотності в семирічних школах. На ній методисти із всіх інститутів удосконалення УРСР інформували про стан викладання мови в школі [23, арк. 8]. Привертає увагу лист МНО УРСР від 30 квітня 1950 р. № 80-8 про набір в аспірантуру при Київському, Харківському та Одеському педагогічних інститутах, Українському науково-дослідному інституті педагогіки та науково-дослідному інституті психології. За такими спеціальностями, як основи марксизму-ленінізму, філософія, українська та російська мови, фізика, математика, педагогіка, психологія, політекономія, ботаніка, англійська, німецька та французька мови. Необхідно було врахувати, що в аспірантуру вступали за наявності практичного досвіду роботи. Необхідно було відібрати кращих вчителів і подати списки до 24 квітня. Така можливість була у вчителів не старше 40 років [23, арк. 9, 54].

Відкриття навчальних кінофільмів у школах безпосередньо стосувалося роботи обласних інститутів удосконалення вчителів. Згідно роз'яснень МНО УРСР від 15 квітня 1950 р. № 22/р., усі навчальні вузькоплівкові «німі» навчальні кінофільми, отримані ОБЛВНО, мали зберігатися в обласних інститутах удосконалення вчителів. Останні мали посадову особу, яка закріплювалася за роздачою та приймання цих кіноплівок зі шкіл, проводила інструктажі щодо їх використання. Інститут за погодженням з ОБЛВНО розробляв та затверджував план користування прокатом навчальних кінокартин в школах. Навчальні заклади області безкоштовно користувалися та несли матеріальну відповідальність за кіноапарати та кінострічки до них строго під звітність. Потрібно було врахувати, що не в усіх школах були

відповідні працівники обізнані з технікою демонстрування кінострічок. ТІУКВ організував короткотермінові семінари для вчителів, переважно фізики. Окремих асигнувань на організаційні витрати кінопоказу в школі в бюджеті не передбачалося [23, арк. 13].

У листуванні МНО УРСР з Тернопільським ОБЛВНО привертає увагу лист від 24 травня 1950 р. щодо здачі екзамену з іноземної мови. В якому чітко прописано, що ОБЛВНО організувало участь інспектора та методиста з іноземної мови у спільній перевірці екзаменів у декількох школах області та ґрунтовний звіт щодо екзамену та якості його здачі учнями, прописавши зауваження та пропозиції. Відповідальним виконавцем був ОБЛВНО який і звітував про освітній стан в різних галузях знань [23, арк. 60]. Спільна робота інспектора і методиста ТІУКВ часто призводила до контролюючої функції останнього, а не в наданні методичних рекомендацій щодо навчання іноземною мовою. Як наслідок такої співпраці методиста ототожнювали з інспектором. Така практика призводила до того, що одна і та сама особа була одночасно на посаді методиста та інспектора, поєднуючи у своїй роботі дві установи ОБЛВНО. Що й зафіксовано «Актом обстеженням Тернопільського обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів за 23–25 січня 1949 р.» [27, арк. 60].

Аналіз одного із документів підтверджував підготовку місцевого населення в «дусі» комунізму через освіту. Так, МНО УРСР 29 травня 1950 р. повідомляло про сесію Інституту української літератури ім. Т. Шевченка у Львові 17–20 червня 1950 р. Від ОБЛВНО необхідно було відрядити одного учителя української мови, який мав підготувати виступ. Порядок денний наукового засідання включав низку доповідей, присвячених розвитку літературознавства в контексті радянської ідеології. Досліджувалися російсько-українські літературні зв'язки ХІХ ст. та їх вплив на розвиток передової революційно-демократичної літератури в Україні, а також взаємодія прогресивних польських письменників з російською та українською літературами. Окрім того, обговорювалися завдання боротьби з

буржуазно-націоналістичними перекрученнями в історії української літератури, розробка основних проблем історії дожовтневої та радянської української літератури в курсах відповідної дисципліни, а також питання вивчення мови радянських письменників як центрального завдання радянського мовознавства [23, арк. 51–53].

Інструктивно-методичний лист МНО УРСР Центрального будинку художнього виховання дітей «Про зміст і форми художньо-самодіяльної роботи з дітьми влітку», викладений на 13 сторінках містив методичні рекомендації для піонервожатих. З аналізу листа випливало, що рекомендації носили загальний характер організації дозвілля учнів влітку з акцентом на літературне читання, вивчення напам'ять тексту, складання віршів, творів тощо. Цитуємо, що «Уміло організоване, проведене в колі друзів по заgonу біля піонерського вогнища, таке розповідання на все життя залишає в душі дитини яскравий слід, особливо коли мова йде про улюблені книги дітей, наприклад ті, що описують події Великої Вітчизняної війни, героїзм і мужність радянських людей...». Були і поради, зокрема проводити читання та дозвілля на свіжому повітрі, скоротити перебування у приміщенні до мінімуму. При виконанні музичних пісень не допускати викрикування, перекрикування, що може сприяти зриву голосу дітей та часткову охриплість [23, арк. 66–72].

Численні листи-вказівки на адресу завідувача Тернопільським ОБЛВНО І. Краглика передбачали щоденну роботу. Відомий лист про організацію у жовтні 1950 р. наукової сесії Академії наук УРСР з питань вчення І. Павлова [23, арк. 73]. Саме приналежність до партії, було ознакою зразкового виконання покладених на вчителя обов'язків комуністичного суспільства. Ідеальний громадян – партієць [24]. Відмітимо, що одним із критеріїв перевірки стану викладання у школі, була готовність вчителя до уроку, формування в учнів «діалектико-матеріалістичного світогляду на уроках географії», методична «правильність» уроку, виховання радянського

патріотизму тощо. Матеріали перевірки шкіл аналізували в ОБЛВНО та ТІУКВ [23, арк. 74].

Листом МНО УРСР до Тернопільського ОБЛВНО від 15 листопада 1950 р. № 09-33, свідчив про популяризацію досвіду роботи кращих шкіл. У зв'язку з цим необхідно було надіслати до 1 грудня відповідні матеріали [23, арк. 73]. Цей документ започаткував системне видання і друк кращих педагогічних розробок які в наступні роки вдосконалювалися і ставали престижними. 6 грудня 1950 р. видано МНО УРСР положення «Про присудження премії ім. К. Д. Ушинського» в якому прописано умови, вимоги та суми трьох премій: перша – 15 тис. крб., друга – 10 тис. крб., третя – 5 тис. крб. Присуджувалася один раз на три роки, починаючи з 1951 р. [23, арк. 74]. Суми на той час були вражаючі. Так, у порівнянні директор ТІУКВ отримував заробітною платою в розмірі 880 крб. Такі грошові заохочування мали сприяти зацікавленості премією та її престижності між освітянами даної галузі знань.

Однією з функцій ОБЛВНО була пропаганда та вихваляння діяльності уряду СРСР. Видавалися накази МНО УРСР такого вмісту. Наприклад, 16 листопада 1950 р. РМ СРСР прийняла постанови про будівництво гідроелектростанцій на Волзі, Дніпрі та Великого Туркменського, Південно-Українського і Північно-Кримського каналів. Зважаючи на виключно значення цих історичних постанов, МНО УРСР зобов'язувало згадати це на кожному занятті в школі в контексті предмету, включити теми з вивчення сталінських новобудов, на методичних засіданнях їх обговорити, організувати виставку літератури, систематично проводити бесіди тощо [23, арк. 75].

Звертаємо увагу на інструкцію «Про організацію та порядок проведення перевірки грамотності серед дорослого населення в Західних, Ізмаїльській та Закарпатській областях УРСР». Завдання виявлення кількості неписьменного і малописьменного дорослого населення покладали на органи місцевого самоврядування та місцеві органи освіти. Прописували порядок

проведення перевірки. РАЙВНО та МІСЬКВНО до 1 лютого 1951 р. доповідали про результати перевірки ОБЛВНО, а останні до 15 лютого звітували МНО УРСР [23, арк. 76].

Відповідно до протоколу наради працівників освіти Тернопільської обл. відомо, що відбувалися постійно діючі наради для вчителів м. Тернополя. На засідання запрошували методистів з відповідних предметів ТІУКВ для роз'яснення розбіжностей між підручниками та програмою тощо. У протоколі фіксували виступи, підсумки із зазначенням про постійне підвищення ідейно-політичного рівня. Виділяли з усіх типів урок повторення [24, арк. 1–28].

Підвищення кваліфікації вчителів в 1949–1950 рр. базувалася на очно-заочній системі. Така модель навчання сформувалася на етапі становлення та вдало функціонувала в наступних роках. Планування та складання графіків слухачів розписували на чверті, так як і в школі. Упродовж першої чверті поточного року методисти ТІУКВ мали комплектувати групи, забезпечити слухачів програмами, провести роз'яснювальну роботу, дати письмове завдання, вказавши терміни його виконання, спланувати тематику семінарів відповідно до запитів вчителів. Методисти акцентували роботу та спрямовували її на співпрацю з молодими учителями в яких педагогічний стаж роботи становив до 5 років [25, арк. 1].

Важливо підкреслити, що в загальному плані роботи ТІУКВ прописувалася робота кожного наукового працівника установи. Відповідно від цього методисти складали індивідуальні плани роботи, приділяючи більше уваги на конкретно поставлене завдання. Наприклад «План роботи школи по підвищенню ідейно-теоретичного та фахового рівня вчителів» готував директор ТІУКВ із перспективою виступу на нараді завідувачів РНО та розміщення зазначеного матеріалу виступу в обласній газеті. «Класні збори учнів» – методист ТІУКВ, «Аналіз уроку» – І. Великанов, Ф. Дубовик, «Культура учнівських зошитів та каліграфія в початкових класах» – Я. Вацик з вчителем школи № 1 м. Тернополя, «Методика проведення предметних

уроків в початкових класах», «Планування виховної роботи в початкових класах» (Я. Вацик), «Творчість О. Гончара» (І. Оліфер), «Виховання діалектико-матеріалістичного світогляду на уроках географії», «Вчення Докучаєва, Вільямса, Костичева», «Методика вивчення німецької мови», «Розв'язування типових задач в початкових класах», «Методика вивчення теми: «Окомірне зймання», «Задачі на побудови з геометрії», «Робота на пришкільній ділянці в літньо-осінній період», «Усні обчислення в середній школі» – підготовлено методистами ТІУКВ [25, арк. 2–45].

Методист з географії розробив примірний план своєї роботи на рік. Такі плани розробляли всі наукові працівники установи, відрізнялися вони між собою предметом та різноманітністю кількості тем, напрямки були однакові, період виконання міг відрізнятися як і залучені кращі вчителі м. Тернополя чи з інших районів. План виглядав приблизно так: організація і допомога методичним об'єднанням, виділення активу учителів, вивчення кращого досвіду роботи одного з районів, узагальнення кращого досвіду роботи, проведення контрольних робіт, підготовка до екзаменів та іспитів, організація семінарів в районах та при ТІУКВ, усні й письмові консультації, очно-заочні курси, робота з молодими вчителями, підвищення свого особистого ідейно-політичного та фахового рівня. Організація і допомога методичним об'єднанням – написання лекцій на визначені теми з головного плану роботи ТІУКВ; обговорення розроблених тем на методичних об'єднаннях районів; відвідування уроків вчителів з детальним його аналізом та обговорення на широку публіку педагогічних нарад чи методичних об'єднань відповідних РАЙВНО. Іншим важливим напрямком роботи методичного працівника ТІУКВ було виділення активу учителів з різних районів (5–6 осіб) [25, арк. 33].

Учитель В. Дяченко підготував лекцію «Географічні екскурсії, їх види, організація і методи проведення» з якою виступав на семінарах вчителів, засіданнях районних методичних об'єднаннях [25, арк. 34]. Вивчення кращого досвіду роботи одного з районів, наприклад Велико-

Глибочанського. Сюди включали підготовку та проведення уроків; організацію позакласної і самостійної роботи; робота учителя з іншими учителями району; громадська учительська праця; успішність учнів; виховання учнів в комуністичному дусі тощо [25, арк. 35]. Узагальнення кращого досвіду роботи – оформлення кращого досвіду роботи в статтю та розповсюдження її в районі між іншими учителями. Проведення контрольних робіт [25, арк. 35].

Важливою роботою методиста була підготовка до іспитів. Необхідно було скласти методичний лист учителям щодо підготовки до екзамену, розробити екзаменаційні білети, провести одноденний семінар учителям на тему «Підготовка іспитової та і екзаменаційної документації, вивчення білетів, оглядові лекції», взяти участь у його проведенні. Окрім того вони організовували семінари у районах та ТІУКВ. З відповідною тематикою виступів, проводили усні й письмові консультації, ознайомлювали учителів із порядком проведення консультування, організовували групи очно-заочних курсів учителів біології і математики м. Кременця [25, арк. 2, 36].

Директори шкіл до початку навчання закупляли необхідну кількість книг та програм, спеціальні листи з обліку учителів, проводили наради з завідувачами РАЙВНО на курсах, які мали контролювати учителів щодо їх участі у підвищенні свого професійного та ідейно-теоретичного рівня [25, арк. 3,7]. До 10 грудня 1949 р. проводили контрольні роботи з таких предметів: математика, українська мова і література, російська мова та література, фізика, хімія, географія, іноземна мова від IV – до X класів. Розробляли рекомендації щодо покращення успішності учнів. Вивчали кращий досвід роботи, відповідно видати матеріали по ньому у вигляді окремих методичних розробок і пропагувати їх між слухачами та учителями області [25, арк. 4].

План роботи ТІУКВ на II півріччя 1949–1950 н. р. виглядав таким чином: річні курси очно-заочного навчання, районні і міжрайонні семінари, обласні семінари і практикуми, складання і розповсюдження методичних

листів та розробок, наради з обміну досвідом. Передбачалися виїзди у райони, школи, дитячі будинки та дитячі садки для вивчення кращого досвіду роботи і надання методичної допомоги працівникам НО. Двічі на чверть проводили раду ТІУКВ, на якій затверджували план роботи на II півріччя установи, а у вересні робили підсумки виконаної роботи за рік. Готували наказ ОБЛВНО на зарахування учителів на курси. Обговорювали питання методичних листів і розробок, заслуховування звітів методистів, завідувачів РАЙВНО та завідувачів РПК [25, арк. 5]. Важливо підкреслити, що випускні роботи учителів після завершення навчання на курсах підвищення кваліфікації перевірялися методистами за 15 днів до захисту ними рефератів. Систематично працівники ТІУКВ проводили семінари з окремих предметів [25, арк. 8].

Зважаючи відсутність приміщення для ТІУКВ, проведення підвищення кваліфікації учителів відбувалося у м. Бережани, м. Збараж, м. Кременець [15, арк. 1–64]. Допомога була потрібна у найменшому: виділення кімнати для постійно діючої педагогічної виставки, де можна було б проводити семінари з вчителями [26, арк. 37].

Науковий інтерес викликає перелік методичних розробок які оплачувалися методистам окремо від заробітної плати. Вони складали та надсилали упродовж півріччя методичні матеріали на теми «Організація краєзнавчої роботи в школі», «Використання контурних карт на уроках географії», «Окомірне здійсання», «Роль російських мандрівників і дослідників в дослідженні Азії», «Навчання іноземної мови і завдання комуністичного виховання», «Ленін і Сталін про партійність літератури», «Твори української літератури, удостоєні Сталінської премії в 1949 році», «Радянський фольклор», «Мічурін-основоположних радянської агробіологічної науки», «Академік Лисенко продовжувач справи Мічуріна», «Вчення акад. Вільямса про єдність організму і ґрунтових умов його життя», «Розвиток дарвінізму в роботах вітчизняних вчених та їх боротьба за дарвінізм», «Великі вітчизняні фізіологи – Мечніков, Сеченов, Павлов і їх

вклад в світову історію», «Розвиток тваринництва в СРСР в світлі Мічурінської біологічної науки» тощо [25, арк. 10].

Учителі зі східних областей УРСР в своїх звітах про участь в січневих нарадах зазначали, що в основному навчально-виховна робота в школах Тернопільської обл. була задовільною. Натомість виділимо декілька суттєвих недоліків в роботі ВНО, окремих керівників та шкіл області. Зокрема, учителі області поверхово приділяли увагу підвищенню ідейно-теоретичного та фахового рівня, цьому сприяв недостатній контроль директорів за навчально-виховною роботою школи і учителів. У багатьох початкових школах Тернопільської обл. російська мова викладалася на низькому рівні, оскільки місцеві вчителі не знали її. У деяких районах не вистачало окремих підручників та зошитів, мало методичної літератури в РПК [28, арк. 18].

Таким чином, особливості становлення і функціонування ТІУКВ визначалися складними суспільно-політичними умовами, пов'язаними зі зміною державної влади, воєнними подіями повоєнною відбудовою системи освіти. Функціонування установи характеризувалося поєднанням курсів підвищення кваліфікації з ідеологічно спрямованою методичною роботою, орієнтованою на впровадження радянських навчальних програм, підручників і виховних принципів.

## 2.2. Навчально-виховна та ідеологічна складові функціонування

Архівні матеріали засвідчують широкий спектр ідеологічно-агітаційного впливу на педагогічні кадри Тернопільської обл., що здійснювався через засоби масової інформації, лекційну діяльність методистів інституту, систему курсів підвищення кваліфікації, а також через вивчення й поширення досвіду викладання окремих навчальних дисциплін, матеріали про який публікувалися в тематичних педагогічних журналах. Останні у значній кількості поповнювали бібліотечні фонди ТІУКВ, що підтверджується інвентарними та бухгалтерськими книгами закладу. Візуальний простір інституту та підпорядкованих йому заходів був насичений ілюстративними матеріалами ідеологічного характеру: прапорами, радянською символікою, портретами керівників комуністичної партії різного формату, а також виставками народної творчості, оформленими в стилістиці радянської доби.

Характерною ознакою ідеологізації освітнього процесу було домінування у контрольних та екзаменаційних матеріалах з історії України й всесвітньої історії питань, пов'язаних з історією так званих «народних» революцій локального й світового масштабу. Зазначені матеріали затверджувалися ОБЛВНО Тернопільської обл. й надалі через ТІУКВ скеровувалися до закладів середньої освіти. У цьому контексті ТІУКВ фактично виконував функцію інституційного інструменту ідеологічного впливу на педагогічне середовище регіону. Перевірки та контроль діяльності навчальних закладів здійснювалися систематично, при цьому особливий акцент робився на ідейно-політичному наповненні лекцій, виставок, методичних розробок та інших форм роботи. Вплив на педагогів реалізовувався також через адміністративні заходи – зауваження, догани та показові звільнення – як засіб примусу до виконання завдань ідеологічного виховання учнівської молоді.

Улітку 1940 р. в регіоні функціонували короткотермінові курси перепідготовки педагогічних працівників, що проводилися на різних

локаціях. Окрім того, для західних областей УРСР такі курси організовували один педагогічний інститут, шість учительських інститутів та вісімнадцять педагогічних шкіл [81, с. 90–92], що свідчило про гострий дефіцит підготовлених радянських педагогічних кадрів у системі освіти. У нормативних документах наголошувалося на необхідності створення сприятливих умов для підвищення кваліфікації кожного вчителя шляхом надання йому всебічної методичної допомоги в педагогічній діяльності [6, арк. 1]. Водночас обов'язковим елементом методичної роботи визначалося проведення в усіх методичних об'єднаннях доповідей на тему «Інтернаціональне виховання у школах Західної України» [6, арк. 4], що вкотре підкреслювало ідеологічну спрямованість освітніх заходів, орієнтованих на формування «нового» типу радянського педагога.

У 1944 р. ТІУКВ організував у м. Чорткові триденні курси підвищення кваліфікації, які проводилися методистами інституту за такими основними напрямками: ознайомлення з наказами НКО, постановами партії та уряду щодо шкільної освіти; організація навчальної роботи школи; діяльність піонерських і комсомольських організацій у світлі рішень XII пленуму партії; планування та облік шкільної роботи; контроль за діяльністю педагогів і навчальними досягненнями учнів; вивчення праці Й. Сталіна «Про Велику Вітчизняну війну Радянського Союзу» [6, арк. 15]; опрацювання радянської літератури періоду війни; військово-фізкультурні вправи та ігри; виконання радянських, військових, дитячих і народних пісень у шкільній практиці [6, арк. 19].

Відповідно до затвердженого навчального плану від 13 травня 1946 р. тематику місячних курсів підвищення кваліфікації вчителів подано в табл. 2. Із загального обсягу 208 год. – 50 год. відводилося на ідейно-політичну підготовку, що становило майже чверть усього навчального навантаження курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників Тернопільської обл. Така структура навчального плану скеровувалася на посилення процесів радянзації як учительського, так і учнівського середовища.

Аналіз листування ВНО зі школами з різних навчально-виховних питань за 1944 р., а також з установами РАЙВНО щодо визначення кращих учителів району, комплектування бібліотечних фондів і організації гурткової роботи засвідчує домінування першочергового завдання – радянзації всього сектору середньої освіти. Показовим у цьому контексті була підготовка доповіді на тему «Інтернаціональне виховання і боротьба з націоналізмом у школах Західної України» [9, арк. 16].

Про проблеми сприйняття радянської ідеології в освітньому середовищі йшлося в наказі Тернопільського ОБЛВНО від 16 листопада 1945 р. № 16, у якому констатувався незадовільний стан роботи директорів шкіл щодо виховання учнів на засадах радянської ідеології. Водночас у документі фіксувалися «позитивні» показники в окремих районах, які, за оцінкою обласних органів управління освітою, ефективніше виконували поставлені завдання, зокрема Кременецькому, Скалатському, Микулинецькому та Вишневецькому. До завідувачів РАЙВНО, які ігнорували задекларовані на курсах вимоги щодо навчально-виховної роботи, застосовувалися дисциплінарні заходи. Так, догани оголосили керівникам Чортківського та Буданівського РАЙВНО через неповне охоплення школярів навчанням і відсутність належного контролю з боку радянських та партійних органів на районному рівні. Звільнено завідувачів Ланівецького, Чортківського, Збарзького та Мельнице-Подільського РАЙВНО [7, арк. 16].

Аналіз архівних матеріалів свідчить, що окремі завідувачі кабінетів ТІУКВ систематично уникали виконання службових обов'язків та саботували функції контролю, що неодноразово фіксувалося у документах і стало однією з основних причин їх звільнення. Зокрема, відзначалася відсутність актуальних даних із районів щодо чисельності комсомольців і піонерів, а також щодо виконання постанов партії [7, арк. 17]. Ці факти дозволяють припустити наявність напруженого ставлення частини місцевого педагогічного керівництва до нового політичного режиму, який активно впроваджував радянську модель перебудови освітньої системи та

ідеологічного впливу на суспільство. Прояви такого несприйняття, як правило, призводили до усунення з освітнього процесу осіб, що не відповідали встановленим ідеологічним вимогам.

Характерною особливістю кадрової політики було те, що завідувачів РАЙВНО та директорів шкіл переважно звільняли з посад, тоді як до вчителів застосовували дисциплінарні стягнення у формі доган. Однією з підстав для таких рішень стали результати обласних письмових контрольних робіт з української мови та математики, які надсилав ТІУКВ. Перевірка цих робіт методистами інституту виявляла значні розбіжності між оцінками, виставленими вчителями і фактичним рівнем знань учнів. Зокрема, оцінки «відмінно» після повторного аналізу відповідали рівню «незадовільно» або «дуже низько». Учителі, які проявляли безвідповідальність у перевірці навчальних робіт, підлягали дисциплінарним стягненням. Проблеми завищення оцінок та неналежного виконання обов'язків педагогами пояснювалися низьким рівнем контролю з боку керівництва шкіл. Так, у Товстенецькій школі та Терехівській школі № 1 з цієї причини звільнили директорів [9, арк. 1–2]. Цілком закономірно, що такі ситуації призводили до посилення контролю за діяльністю працівників шкіл, директорів, учителів та учнів. Формальним приводом для перевірок слугувало неналежне ведення класних журналів, внутрішньої документації та іншої шкільної звітності [9, арк. 1–2], що підтверджується листуванням НКО з ОБЛВНО та підпорядкованими закладами [10, арк. 45].

ТІУКВ також перебував під контролем НКО. Аналіз річного звіту інституту за 1947–1948 рр. засвідчував структурованість його діяльності за декількома ключовими напрямками, одним із яких був кадровий склад. Зокрема, через гостру нестачу фахівців шість методистів виконували обов'язки за сумісництвом: два методисти з іноземних мов, два – з хімії та природознавства, а також по одному методисту з історії та фізичної культури.

Особлива увага у звітній документації приділялася обміну педагогічним досвідом через організацію «Обласної педагогічної виставки». Окрім експозицій із рукоділля та наочних матеріалів із різних галузей педагогічної науки, виховної роботи вчителів та формування особистості учнів, ретельно вівся облік відвідувачів. Такий підхід дозволяв продемонструвати значущість заходу та рівень зацікавленості не лише педагогів, а й піонерів, піонервожатих і комсомольців. Окрему увагу звіт приділяв серпневій учительській конференції, яка на той час уже набула системного характеру та традиційно проводилася напередодні нового навчального року [10, арк. 1–45].

Провідною тематикою секції початкових класів був аналіз рівня знань учнів за 1946–1947 н. р. У звітах наголошувалося на покращенні успішності з російської мови у 2–4 класах шкіл з українською мовою навчання, удосконаленні техніки читання у 1–4 класах, формуванні навичок розв’язування арифметичних задач із письмовим поясненням, а також на плануванні роботи на I півріччя 1947–1948 н. р. У секціях мови і літератури, історії та конституції (одночасно функціонувала окрема секція з ідейно-політичного виховання), географії, фізико-математичних дисциплін, природознавства та хімії – особливий акцент робився на питаннях, пов’язаних із сільським господарством. У секції фізичної культури та воєнної справи, а також у роботі завідувачів методичних кабінетів, районних інспекторів шкіл, директорів і завідувачів навчальною роботою, піонервожатих значну увагу приділяли вивченню розвитку спорту в СРСР та його ролі у вихованні молоді [10, арк. 1–45].

Вагомий акцент у системі ідеологічного виховання було зроблено на вчителів історії. Для них у межах педагогічної конференції, що відбулася у грудні 1947 р., організовано цикл із 19 тематичних лекцій. Лекційні матеріали розроблялися працівниками інституту в співпраці з обласним комітетом партії. Зміст лекцій мав чітко виражене ідейно-політичне спрямування та був адресований не лише вчителям історії, а й педагогам

інших дисциплін. Показовими у цьому контексті були теми: «Про хиби і помилки в висвітленні патріотизму в українській літературі», «Ідейно-патріотичне виховання на уроках літератури», «Міжнародне становище СРСР» [10, арк. 1–10]. Подібне тематично-змістове наповнення яскраво відображало державну освітню політику, що перебувала під постійним контролем партійно-адміністративних органів. У межах педагогічної виставки та секцій систематично утверджувалася теза про могутність СРСР як «зразкової та єдино правильної» моделі державного розвитку серед європейських країн [10, арк. 1–20].

Архівні документи також засвідчують, що працівники ТІУКВ брали безпосередню участь у підготовці екзаменаційних матеріалів з усіх навчальних предметів, розробці планів проведення іспитів і перевірці готовності шкіл області до їх організації. У звітах зазначалося, що іспити мали розпочатися 2 травня, а упродовж наступних двох тижнів методисти інституту мали перебувати в школах Тернопільської обл. з метою контролю за їх проведенням [10, арк. 1–45].

Під безпосереднім контролем обласного комітету партії працівники ТІУКВ розробляли плани масової ідейно-виховної роботи з учителями області. Тематика таких заходів була виразно ідеологізованою і включала питання «Плану відновлення та розвитку народного господарства СРСР», «Тридцятій річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції», «Міжнародного становища СРСР», «Маніфесту Комуністичної партії», «Досягнень радянської нації», «Вивчення біографій Леніна та Сталіна як засобу політичного виховання» тощо [10, арк. 1–30]. У 1947 р. підвищення кваліфікації вчителів здійснювалося переважно на у містах Чортків, Бережани та Заліщики. При цьому близько 80 % лекцій читали методисти ТІУКВ, тоді як 20 % забезпечували працівники обкому ВКП(б) та члени «Всесоюзного товариства з поширення політичних і наукових знань» [10, арк. 1–45].

Варто звернути увагу на посилення військово-фізкультурної підготовки педагогічних кадрів, програма якої передбачала проведення у червні 1947 р. спеціалізованих курсів для 196 учителів фізичної культури [10, арк. 35]. Окремим напрямком діяльності ТІУКВ було поширення педагогічних, наукових та політичних знань серед широких верств населення. Зокрема, у містах і селах Тернопільської обл. проведено 50 лекцій із демонстрацією кінофільмів, які мали виразне ідейне та пропагандистське спрямування. Про результати цієї діяльності повідомляла обласна газета «Вільне життя» [17, арк. 11].

Окрім загального плану діяльності ТІУКВ, розроблялися окремі плани для кафедр, а кожен методист виконував індивідуальне завдання відповідно до свого фахового профілю. Хоча ці плани відрізнялися за змістом, у сукупності вони відображали основні напрямки роботи інституту та його працівників. До ключових позицій належали участь у педагогічних виставках, організація й проведення учительських конференцій, підготовка публікацій у методичних збірниках, а також реалізація супровідних планів кафедр і методистів. Останні узгоджували власну діяльність із загальнообласними масовими заходами з підвищення кваліфікації, зокрема через опрацювання та вивчення нових надходжень до бібліотечного фонду інституту [17, арк. 11].

План роботи ТІУКВ традиційно розпочинався з аналізу екзаменаційних письмових робіт з математики, української та російської мов і літератури у VII та X класах. Упродовж навчального року значна увага приділялася підготовці проектів і організації проведення учительських конференцій, а також розробленню тематики доповідей для виступів на них. Одночасно систематично проводилися обласні наради вчителів керівників секційної роботи в межах конференцій. Секційна структура охоплювала декілька напрямків: керівників секцій, учителів мови і літератури, викладачів історії та конституції, географії, математики і фізики, природознавства та хімії, фізичної культури, учителів і заступників директорів шкіл, завідувачів

методичними кабінетами та інспекторів шкіл. Загалом функціонувало дев'ять секцій. Одночасно з конференціями організовувалася обласна педагогічна виставка, покликана ознайомити учасників з актуальними проблемами освіти та методології навчально-виховного процесу [14, арк. 4].

Після завершення обласних конференцій у районах проводилися районні учительські конференції, на яких транслювалися основні положення та ідейно-виховні установки обласного рівня. Такі заходи часто приурочувалися до ювілейних дат радянського календаря, зокрема до 30-річчя жовтневої революції. Методисти ТІУКВ систематично надавали практичну підтримку районним методичним об'єднанням, організовували та перевіряли контрольні письмові роботи в школах за першу чверть 1947–1948 н. р. з усіх предметів, коригували тематику доповідей і лекцій, а також здійснювали планові перевірки десяти шкіл у різних районах області [14, арк. 7–12].

На основі загального плану діяльності ТІУКВ, його структурні підрозділи розробляли власні робочі плани. Зокрема, план роботи кафедри української мови та літератури на березень-квітень 1948 р. передбачав аналіз контрольних письмових робіт, проведених у школах окремих районів; підготовку інформації про стан викладання української літератури в закладах загальної середньої освіти Тернопільської обл.; підготовку та виголошення двох доповідей «Про аналіз перевірки контрольних письмових робіт у школах» і «Елементи загального мовознавства»; участь у проведенні обласного семінару викладачів української та російської літератури; організацію виставки за напрямом «Українська мова і література»; а також формування узагальнювальних висновків щодо рівня викладання української літератури в школах області [14, арк. 1–3].

Кращий педагогічний досвід учителів вивчався, узагальнювався та поширювався серед освітян шляхом публікації статей у методичних збірниках і впроваджувався в практику роботи шкіл області. Готувалися та розповсюджувалися пам'ятки з питань підвищення рівня грамотності в

другому півріччі, методичні матеріали щодо виховання учнів на уроках мови й літератури, аналізувалася діяльність літературних гуртків. Окрім того, укладалися тексти контрольних робіт для перевідних іспитів, виготовлялися таблиці, ілюстративні матеріали та інші експонати для розділу «Українська мова та література» педагогічних виставок. Значна увага приділялася також укомплектуванню шкільних бібліотек художньою літературою. В освітньому процесі акцент робився на повторенні програмового матеріалу з української літератури попередніх років навчання, зокрема у 10-х класах [16, арк. 7–76].

Показовим був індивідуальний план роботи методиста ТІУКВ Ф. Дубовика, який працював за сумісництвом. Основний акцент у ньому зроблено на самоосвіті та ідейно-політичному й фаховому зростанні. З цією метою передбачалося систематичне опрацювання фахової та загальнополітичної періодики («Радянська освіта», «Вчительська газета», «Математика в школі», «Радянська педагогіка», «Радянська школа», «Правда», «Радянська Україна»), а також вивчення окремих розділів «Короткого курсу історії ВКП(б)». До плану входило й читання художніх творів, рекомендованих як ідейні та значущі для радянського педагога, зокрема М. Гоголя, Б. Полевого та інших авторів. Окрім того, Ф. Дубовик планував підготувати доповідь для районного семінару викладачів української та російської мов і літератури, долучитися до складання текстів письмових робіт з математики для перевідних класів, розробити методичні матеріали для вчителів математики, а також прочитати лекцію для викладачів IV класів та педагогів математики, присвячену повторенню програмового матеріалу [14, арк. 3–4].

Подібний обсяг завдань був характерний для більшості методистів ТІУКВ. Їхня діяльність охоплювала підготовку методичних розробок, читання лекцій педагогічним працівникам, контроль за проведенням іспитів у школах, а також систематичний ідейно-політичний саморозвиток [14, арк. 7–12]. Водночас, з огляду на те, що значна частина методистів працювала за сумісництвом, постає питання щодо реальної ефективності та якості

методичної роботи, яку вони могли забезпечити в умовах надмірного навантаження.

Ф. Дубовик упродовж квітня – до 15 травня планував підготувати екзаменаційні питання з математики в межах чинної навчальної програми для відповідного класу. До його обов'язків також входив контроль за проведенням іспитів у школах Тереховлянського та Микулинецького районів, зокрема перевірка якості виконання письмових робіт і рівня засвоєння учнями програмного матеріалу. У межах самоосвітньої діяльності він мав розв'язати до 30 задач зі стереометрії та тригонометрії підвищеного рівня складності [14, арк. 3–4]. Вважаємо, що окремі пункти індивідуального плану Ф. Дубовика фактично дублювали загальноінститутські напрями роботи, що свідчило про формалізований характер планування діяльності методистів.

В акті обстеження ТІУКВ зазначалося, що методист з російської мови та фізики Й. Великанов мав понад 30 років педагогічного стажу, активно виступав з доповідями та лекціями й належним чином забезпечував методичну роботу. Водночас методист з математики з січня 1949 р. фактично працювала в загальноосвітній школі й не виконувала обов'язків в інституті, хоча офіційного наказу про її звільнення не було видано. Методисти початкових класів, історії та дошкільного виховання, за результатами перевірки, оцінювалися як такі, що виконували роботу на рівні «добре». Натомість двоє методистів з іноземної мови були недостатньо обізнані зі специфікою методичної діяльності, оскільки обіймали відповідні посади одразу після закінчення інституту та не мали необхідного практичного досвіду [12, арк. 2–3].

Важливе місце в системі ідейно-політичного виховання займало викладання історії та конституції, що відображено у плані роботи кабінету історії та конституції на березень-квітень 1948 р. Основою плану стала методична розробка на тему «Методи повторення історії СРСР та конституції і підготовка до іспитів і екзаменів з цих дисциплін». У рамках запланованих

заходів передбачалося вивчення та узагальнення педагогічного досвіду кращих викладачів історії, який поширювався серед педагогів через виступи на семінарах і конференціях, а також підготовку збірника методичних матеріалів із прикладами кращих уроків з історії СРСР та конституції. Окрім того, планувалося здійснити перевірку стану викладання зазначених дисциплін і рівня підготовки учнів до іспитів щонайменше у п'яти школах області [14, арк. 4–7].

Здійснювався контроль за підготовкою та проведенням одноденних «кущових» семінарів для викладачів історії та конституції семирічних і середніх шкіл, а також за роботою історичних кабінетів у середніх школах відповідно до методичної розробки «Як повинні бути устатковані історичні кабінети в середніх школах та зміст їхньої роботи». Вивчався й узагальнювався досвід діяльності кращих історичних гуртків у школах області. Окрему увагу приділяли перевірці роботи постійно діючих семінарів марксистсько-ленінської підготовки вчителів – не менш ніж у чотирьох районах області [14, арк. 5–6]. Загалом діяльність ТІУКВ у зазначений період була зорієнтована на системну трансляцію ідей правлячої партії та здійснення контролю за адміністраціями закладів освіти з метою забезпечення виконання визначених ідейно-політичних і навчально-виховних завдань.

ТІУКВ приділяв особливу увагу дошкільним закладам, розглядаючи їх як первинну ланку системи формування ідейно-політичних орієнтацій у межах радянської освітньо-виховної моделі. Дошкільне виховання трактувалося як важливий інструмент ранньої соціалізації дітей, спрямований на засвоєння основ марксистсько-ленінської ідеології та формування лояльності до чинної політичної системи. Це підтверджує план роботи кабінету дошкільного виховання станом на 1 вересня 1948 р., який містив низку детально прописаних заходів із чітким акцентом на виховну складову та залучення колгоспів до матеріального забезпечення освітнього процесу [15, арк. 15].

У нормативних та методичних документах наголошувалося на значущості раннього дитячого віку як етапу, що мав визначальний вплив на подальше формування світогляду особистості. У зв'язку з цим діяльність дошкільних закладів і дитячих будинків орієнтувалася на реалізацію завдань комуністичного виховання дітей, а також на опосередкований вплив на батьківське середовище через виховні практики та організацію освітнього простору. ТПУКВ реалізовував основні положення партійних постанов щодо поліпшення роботи серед жінок в УРСР шляхом підвищення якості виховної діяльності в дитячих садках області. Ця робота здійснювалася на основі впровадження «Програмно-методичних вказівок для вихователя дитячого садка», затверджених МНО УРСР, а також через систематичні заходи з підвищення ідейного та професійного рівня працівників дошкільних установ [14, арк. 5–6].

Методичне керівництво дошкільними закладами області посилювалося шляхом діяльності методичних об'єднань і регулярної роботи з активом керівників цих об'єднань. Одночасно здійснювалася цілеспрямована просвітницька та пропагандистська робота серед батьків, орієнтована на популяризацію ідей комуністичного виховання дітей дошкільного віку. Лояльність батьківської громадськості намагалися забезпечити також через поліпшення матеріально-побутових умов функціонування дитячих майданчиків, які перебували під шефством колгоспів [14, арк. 5–6]. Отже, система виховання підростаючого покоління перебувала під постійним контролем радянської влади та вибудовувалася як безперервний процес – від дошкільних установ – до ідейно-професійного «перевиховання» педагогічних кадрів області. У цій діяльності поряд з агітаційними засобами застосовувалися й елементи психологічного впливу, що відповідало загальній логіці радянської освітньої політики післявоєнного періоду.

У зазначеному контексті масові заходи розглядалися як важливий складник поза навчальної діяльності та інтегрувалися в систему методичної роботи ТПУКВ. Передусім це стосувалося організації семінарів з питань

виховної роботи. Інститутом організовувалися й проводилися одноденні семінари для завідувачів санаторних дитячих садків, а також дводенні семінари-практикуми для вихователів дитячих садків і дошкільних дитячих будинків. Тематика таких заходів була чітко зорієнтована на поєднання професійної підготовки з ідейно-політичним вихованням і охоплювала, зокрема, такі питання: «Міжнародне становище СРСР», «Підготовка педагогічного колективу до свят: роль вихователя та музичних працівників», «Практична допомога дитячих садків колгоспним дитячим майданчикам», «Відкриті уроки з розділу «Музичні заняття» [14, арк. 15–22].

Щорічно проводилися педагогічні наради вихователів дитячих садків, на яких розглядалися питання культури виховання дітей, аналізувався передовий досвід, зокрема за матеріалами фахового журналу «Дошкільне виховання». Окремим елементом контролю та підвищення кваліфікації стали іспити за «Програмно-методичними вказівками для вихователя дитячого садка» [14, арк. 15–22]. Вихователі становили окрему секцію в структурі методичних об'єднань. Їхня діяльність передбачала ведення відповідної документації, організацію та проведення «відкритих» занять керівниками-вихователями методичних об'єднань у містах Чортків, Кременець, Бережани, Тернопіль, Бучач, перевірку конспектів занять і передавання їх до РАЙВНО [14, арк. 17–22].

РАЙВНО, у свою чергу, організовували одноденні семінари для працівників дошкільних закладів у районних центрах, облаштовували тематичні виставки та здійснювали періодичні перевірки діяльності колгоспних дитячих майданчиків у Велико-Глибочецькому, Велико-Бірівському, Зборівському, Лановецькому, Пробіжненському, Тлустенецькому, Буданівському, Гусятинському та Бережанському районах. Здійснювалося підвищення ідейно-політичного рівня педагогічних працівників шляхом вивчення «Короткого курсу історії ВКП(б)», передплати методичної літератури та фахових періодичних видань, зокрема журналу «Дошкільне виховання». Було складено графік виїздів методистів до

районних дитячих садків з метою перевірки стану виховної роботи в дошкільних закладах і на дитячих майданчиках (м. Ланівці – 28 червня 1948 р.; м. Зборів – 4 липня 1948 р.; м. Чортків – 19–21 липня 1948 р.; м. Бучач – 21–23 липня 1948 р.; м. Скалат – 7–9 липня 1948 р.; м. Бережани – 13–15 липня 1948 р.; м. Борщів – 27–29 липня 1948 р.) [14, арк. 15–22]. Отже, систематичні перевірки, консультативна робота, підготовка методичних матеріалів, виїзна діяльність і організація виставок свідчать про домінування ідеологічної складової в навчально-виховному процесі дошкільних установ області.

Водночас аналіз плану роботи ТІУКВ на перше півріччя 1948–1949 н. р. засвідчив відсутність низки важливих напрямків діяльності. Зокрема, системного вивчення й популяризації передового педагогічного досвіду вчителів та інспекторів шкіл, організації консультацій для педагогів, надання методичної допомоги студентам-заочникам, молодим і малодосвідченим учителям [21, арк. 2–3]. За результатами перевірок встановлено, що завідувачі кабінетів формально склали плани роботи, однак у практичній діяльності часто не дотримувалися їх положень. Окрім того, план роботи інституту на перший квартал 1949 р. не було розроблено у зв'язку з призначенням нового директора з січня того ж року, який на час перевірки ще не приступив до виконання службових обов'язків [21, арк. 2–3].

У контексті підвищення ідейно-політичного та професійного рівня працівників НО, ТІУКВ готувався до впровадження єдиної системи підвищення кваліфікації вчителів і працівників відділів народної освіти. У межах цього процесу формувалися районні списки педагогічних кадрів, які мали охоплюватися навчанням за очно-заочною формою. Улітку 1949 р. інститут спільно з ОБЛВНО організував одномісячні курси підвищення кваліфікації працівників освіти, у яких взяли участь 665 осіб, зокрема 10 завідувачів РАЙВНО, 20 керівників районних педагогічних кабінетів та 50 інспекторів шкіл. Окрім того, інститут забезпечував централізовану передплату методичної, педагогічної та політичної літератури для всіх

районних педагогічних кабінетів, що підкреслює особливу активність його діяльності в літній період [21, арк. 2–3]. За 1948 н. р. методичну та політичну літературу надіслано вчителям області на суму 40 тис. крб. Бібліотечний фонд ТІУКВ на той час налічував 3451 том, із яких 265 становила методична література, 450 – політична та 2180 – художня. Упродовж року бібліотека поповнилася ще 1259 томами на загальну суму 5 тис. крб. Вона обслуговувала працівників інституту, ОБЛВНО, учителів міста та області [21, арк. 2–3]. Основне функціональне призначення бібліотеки полягало не лише у методичному забезпеченні педагогів, а й у поширенні та закріпленні радянської ідеології.

ТІУКВ також виступав організатором загальнообласного «Дня вчителя», у зв'язку з чим на семінарах розроблялися та поширювалися вказівки організаційного й методичного характеру щодо його підготовки та проведення. Водночас, попри зовнішню активність у реалізації ідейно-виховних завдань радянської школи, перевірки засвідчили низку суттєвих проблем у діяльності інституту. Зокрема, ТІУКВ не мав власного приміщення та належного матеріально-технічного забезпечення для функціонування методичних кабінетів. Усі працівники інституту працювали за сумісництвом, що негативно позначалося на якості та регулярності виконання посадових обов'язків. Окрім того, у зазначений період відсутній був затверджений графік роботи методистів. У підсумку перевірка сформулювала низку рекомендацій щодо поліпшення діяльності ТІУКВ, серед яких ключовими були: аналіз і перегляд кадрового складу інституту з метою укомплектування його досвідченими педагогічними працівниками; виділення окремого приміщення для організації повноцінної роботи методичних кабінетів; упровадження єдиної системи підвищення кваліфікації вчителів і працівників народної освіти; чітке визначення контингенту осіб, які підлягали навчанню за цією системою; укомплектування очно-заочних курсів; посилення роботи з учителями біології шляхом організації спеціалізованих семінарів на обласному та районному рівнях; розроблення

відповідної методичної літератури з акцентом на практичну складову; а також систематичне проведення бесід, семінарів і лекцій з історії ВКП(б) та вивчення праць класиків марксизму-ленінізму [21, арк. 2–3]. Загалом діяльність ТІУКВ у зазначений період поєднувала елементи методичного супроводу освітнього процесу з жорстко регламентованою ідеологічною функцією, що визначала як зміст підвищення кваліфікації педагогів, так і організаційні форми роботи інституту.

На підставі планів складалися звіти про проведену роботу. Так, статистичний звіт за 1949–1950 н. р. містив інформацію про оцінку якості викладання в школі та роботи учителів. Зокрема, недостатньо вирішеним питанням залишалося розповсюдження кращого досвіду вчителів. Швидко та якісно вчителі пояснювали та доносили до учнів нові затверджені програми, покращували на уроках «виховання якостей комуністичної моралі», через багатий ілюстративний матеріал. Щодо рівня навчання, відставання учнів було не задовільним. Так, з української мови з 639 учнів 233 учні отримали оцінки «2», і «1», що у відсотковому відношенні становило 37 %, з математики 28 %. Були проблеми у викладанні музики, переказі прочитаного твору, малюванні живої природи тощо. Це було спричинено як через викладацький потенціал учителя (не точний розподіл часу на уроці, вчителі музики не знали нотної грамоти) так через відсутність належного матеріального забезпечення уроку (відсутність камертону, програми). Описані в документах успішні вчителі, мали загальні характеристики: особисте ідейне зростання, робота з невстигаючими дітьми, самостійна розробка наочних матеріалів, поєднання уроку з сучасними прикладами героїки, боротьба з другорічниками, організація підвезення до школи тощо. Так і писали про них методисти інституту «вчителі які давали високо-ідейні уроки» [26. арк. 1–68].

Яскравим прикладом втілення у життя «зразкового вчителя» був системний пошук їх методичною службою ТІУКВ. Через відвідування шкіл з перевіркою на якість знань учнів та визначення його відсоткового

еквіваленту в класі. За тогочасними мірками, учнівський клас який за результатами екзаменів в своїх письмових відповідях, ілюстрував низькі знання предмету та ідейної його складової, вказував на низький рівень знань вчителя. За підсумками перевірки якості викладання та знань з історії в Тернопільській обл., ТІУКВ підготував доповідну записку. Згідно з якою перевірено VIII–X класи та зроблені наступні висновки. Зокрема у 10 сільських школах VIII класу (231 учень), написали на оцінку «5» – 21 учень, «4» – 57 учнів, «3» – 114 учнів, «2» – 39 учнів, що в загальному склало 87 % успішності. Учням пропонували дати відповідь і на такі питання: «Конституція США 1787 р., її спрямованість проти народних мас», «Значення Французької буржуазної революції XVIII ст. та докорінна відмінність буржуазної революції від Великої Жовтневої соціалістичної революції». З першим питанням більшість учнів справилися, підкреслили, що демократія в США була і є тільки для багатих верст населення, багато писали про переваги радянської демократії тощо. Хоча методисти зазначали, що відповіді були непогані але не повністю розкривали запитання через відсутність порівняння з сучасними США. На думку перевірки, повні відповіді на друге питання дали учні Теремовляської, Лановецької, Пробіжнянської шкіл, адже в більшості робіт дано оцінку французької буржуазної революції В. Леніним [27, арк. 1–4].

Беззаперечно, були освітяни, які не погоджувалися з існуючою думкою. За документами того часу методисти-інспектори називали їх «учителями з помітним лібералізмом в оцінюванні знань учнів». Вказуючи на їх некомпетентність через завищення оцінок. Наприклад, до цієї категорії належав один із учителів Підволочиської школи. За фактом перевірки він оцінював учнів у 80 % успішності, а інспектори-методисти – 47 %. [27, арк. 4–5]. Для методистів ілюстрування успішності – одним з елементів впливу на вчителів. Позаяк в доповідних записках методистів з різних предметів фіксувалися вчителі з дуже «низьким» рівнем знань та формальним викладанням предмету. Останнє було свідченням не

поодинокості таких випадків, коли не використовували творів марксизму-ленінізму, статей публіцистичного характеру про комунізм, відповідної художньої літератури. Про кількість вчителів, які не використовували зазначеної літератури, свідчив відсоток успішності. Так, контрольну роботу з історії в IX класі писало 193 учні. За оцінками вчителів успішність становила 87 %, а після перевірки робіт ТІУКВ знизилася до 75 %. За її підсумками, методист ТІУКВ з історії Д. Шепченко запропонував ОБЛВНО спільно з ТІУКВ провести в квітні науково-практичну, політичну конференцію з таких питань: «Більшовицька партійність уроків історії» «Використовування творів класиків марксизму-ленінізму та художньої літератури на уроках історії і конституції (з досвіду роботи)», «Позакласна і позашкільна робота з історії (з досвіду роботи)». ТІУКВ просив МНО УРСР організувати міжобласний семінар викладачів історії, відрядивши для проведення його висококваліфікованих наукових працівників [27, арк. 1–5].

Г. Сеферовська, методист з географії, вказуючи на системні недоліки вчителів згадувала, що основна частка з них – це ті, які працювали у школі перший рік. За її словами, кращою була Лугова Марія Мефодіївна, вчителька географії Ланівецької середньої школи, яка мала вищу освіту, працювала на педагогічній роботі перший рік, членкиня ВЛКСМ. Зазначена учителька систематично вивчала «Короткий курс Історії ВКП(б)», відвідувала гурток з вивчення біографій В. Леніна та Й. Сталіна. До уроків готувалася добре, складала розширені щоденні плани, а також короткий конспект для подачі нового матеріалу. Програмний матеріал пов'язувала з сучасністю [27, арк. 6].

Д. Шепченко, зазвичай, виступав з ідейно-політичними лекціями. Так, на обласній методичній конференції 10 жовтня 1951 р. «Про підвищення ідейного та наукового рівня викладання мови та літератури в школі у світлі праць Й. Сталіна з мовознавства та рішень ЦК ВКП(б) і ЦК КБ(б)У з ідеологічних питань та редакційних статей газети «Правда» «Проти ідеологічних перекручувань у літературі», «Про оперу Б. Хмельницького». Виступи інших доповідачів, учителів Лошківської семирічної школи

Струсівського району підкреслював відсутність методичної літератури з української мови та літератури у якій подавалися приклади впливу російського фольклору на український. Учитель Озернянської семирічної школи Зборівського району акцентував увагу на відсутності необхідної кількості підручників з цього предмету, деякі з них були складними для учнів, особливо «погано поданий матеріал про партійність в літературі». Символічно підкреслював підсумки конференції член колегії МНО УРСР, наголошуючи, що «...сучасність вимагає від вас напруженої праці, бо ведеться боротьба за високу свідомість наших учнів.... учителі повинні підвищувати свій фаховий та ідейно-політичний рівень, слідкуючи за всіма..» [29, арк. 11–15].

Для підтвердження думки, наводимо рецензію на підручник з української мови для III класу, який мав розпочинатися з партійних рішень та «підручник на озброєнні в учителя є міцним знаряддям у вихованні комуністичного духу». За допомогою підручника, радянська школа, учитель виховував любов до соціалістичної держави, її суспільного ладу. Підкреслено в рецензії, що «вся навчально-виховна робота в школі повинна бути перейнята високою більшовицькою ідейністю, щоб повсякденно велась боротьба з проявами ворожої ідеології, особливо з проявами українського буржуазного націоналізму та безрідного буржуазного космополітизму», «виховання в учнів почуття животворного радянського патріотизму, ідеології ленінсько-сталінської дружби народів, братерської співдружності українського народу з великим російським народом». Піднімалося недостатньо висвітлене антирелігійне виховання. Твори низької якості та ідейно-порочні, наприклад, вірш В. Сосюри «Столиця України» вважали безідейним, аполітичним. Вірш Л. Глібова «Загадка» відносили до позбавленого ідейного змісту. Вірш М. Познанської «Що сказав мені лелека» не мав виховного значення, не вчив любові до соціалістичної Батьківщини. Твір Лесі Українки «Біда навчить», не відповідав ідейному вихованню учнів. Народну пісню «У наділю пораненьку», в якій йшлося про важке життя селян

за часів кріпацтва, оцінювала влада негативно, тому що було зроблено висновок, що праця в неділю – явище негативне [29, арк. 15–27].

Тенденція до вихваляння влади поширювалася на усі предмети. Так, методисти добре оцінювали урок учителя Чачинецької семирічної школи Вишневецького району К. Лободи, яка опрацювала статтю «Боротьба з посухою» й використала її на уроці. Визначила мету уроку – показати роль радянської людини в перетворенні природи [32, арк. 105–109]. Перевірці ідеологічно-політичної скерованості підпадали педагогічні інститути. Так, за підсумками перевірки Кременецького педагогічного інституту, «викладач Н. Вишневський однобічно, неповно, плутано дезорієнтував студентів», «висловлювався, що в кожній нашій республіці є лише одна державна мова, адже термін державна мова не вживався, бо всі національні мови в радянській державі користувалися однаковими правами, ні одній мові не надавалося переваг перед іншими мовами або прав державної мови [34, арк. 56–59]. Ідеологічне забарвлення мав день учителя. Подаємо його типовий зразок: «Виховання дітей на прикладі життя і діяльності В. Леніна і Й. Сталіна», «А. Макаренко про виховання дітей у радянській сім'ї», «Комуністичне виховання у радянській школі», «Шляхи і методи організації дитячого колективу», «Книга і позакласне читання класу, вагомі важелі у діяльності організації», «В. І. Ленін про виховання», «Й. В. Сталін про комуністичне виховання молодого покоління», «Робота класного керівника з батьками», «Виховання волі і характеру», «Методи трудового навчання школяра у радянській сім'ї», «Про авторитет учителя» [36, арк. 92].

1951 р. ознаменувався для ТІУКВ удосконаленням професійної діяльності. Керівництво ТІУКВ систематично проводило наради, на яких обговорювалася тематика проведень лекцій слухачам курсів та на методичних куцзових об'єднаннях [35, арк. 1–109]. В основному висвітлювалося питання подальшої роботи методичних кабінетів. Й. Великанов, методист з російської мови і літератури, планував свою роботу на 1951 р. щодо вивчення кращого досвіду роботи учителів області та

поширення його між учителями. Він зобов'язався розробити 5 методичних розробок, організувати тематичні виставки, відвідати кілька районних шкіл, провести контрольні роботи, очно-заочну сесію вчителям, прочитавши 3 лекції, готуватися до весняних контрольних робіт, проводити письмові консультації тощо. Методисти Д. Шепченко, Н. Кравченко та інші [29, арк. 2–8], розробляли аналогічний примірний план роботи коригуючи кількість лекцій, виїздів у райони та особистим зростанням через вивчення додаткової літератури. Варто зауважити, що в означений період методистом з української мови і літератури та з історії був Д. Шепченко поєднував роботу двох методистів. Позаяк кадрове питання було і залишалося не вирішеним [30, арк. 48].

Обов'язково на кожній конференції, семінарі, методичному об'єднанні вчителів мав виступати представник ТІУКВ. Наприклад, 10 жовтня 1951 р. на обласній методичній конференції для 70 осіб виступав директор ТІУКВ Д. Шепченко [31, арк. 8]. З 1951 р. директором ТІУКВ став В. Дручок, який продовжив працювати у такому ж напрямку. Робота інституту зводилася до підготовки та проведення серпневих та січневих учительських нарад, підготовки лекцій, доповідей тощо. ТІУКВ надсилав РПК тематику проведення запроваджених свят «День вчителя», «День директора», «День завпеда». Упродовж року проводилися семінари з предметів, а для поширення кращого педагогічного досвіду організовували науково-практичні конференції (учасники понад 100 осіб), очно-заочні курси по предметах якими охоплено в 1950–1951 н.р. 847 вчителів області. Двічі на рік організовано та проведено контрольні роботи, оцінено їх працівниками інституту [32, арк. 4].

Про проведення курсів перепідготовки учителів області, стан викладання та знань учнів з шкільних предметів на рівні МНО УРСР звітував ОБЛВНО [спр.97, арк. 1]. Своєю чергою РАЙВНО звітували ТІУКВ про всі заклади освіти району, що було доказом вертикалі влади [33, арк.1]. Методисти інституту, наприклад, Ф. Рязанова, відповідно до доповідної

записки, їздила до Львівського інституту удосконалення вчителів з метою обміну досвідом [34, арк. 36], що було фактом розширення меж освітньої діяльності регіонального закладу такого типу. Про мережу методичної діяльності свідчив звіт про роботу Буданівського РПК за 1950–1951 рр. Відповідно до поданої інформації, «Методична робота в школах району проводилася в таких організаційних формах: усі школи району поділено на 5 методичних кущів, де організовані методичні об'єднання учителів I–IV класів та «кущові» предметні комісії старших класів». Такі методичні «кущові» об'єднання збиралися один раз на місяць. За дорученням керівників методичних об'єднань, учителі готували «відкриті» уроки та обговорювали їх на «кущових» методичних об'єднаннях. Виділяли на цих обговореннях доповіді колег, «які відігравали особливо важливу роль у навчально-виховній роботі шкіл та підвищення ідейного та фахового рівня учителів». Окрім того, відбувалося за графіком взаємовідвідування уроків вчителями з метою обміну досвідом. У районах діяли партійні школи, гуртки з вивчення короткого курсу історії партії [37, арк.1–9].

Методична робота в школі була однією з основних напрямків системи підвищення кваліфікації вчителів, адже на «відкритих» уроках, семінарах, взаємовідвідуванні уроків, навчанні в гуртках відбувався обмін досвідом та практичними навиками, що було своєрідним навчанням для молодих вчителів. Варто зауважити, що вивчення кращого педагогічного досвіду було основним і найважливішим завданням методистів усіх рівнів. Щоб перебороти властиву деяким вчителям їх скромність і не бажання виступати на зборах вчителів. Збаразький РПК наводив приклад місцевої вчительки початкових класів М. Богданової, яка вела уроки російською мовою у зведених класах, поєднуючи викладання під час уроку двох предметів – математики та мови. У періодичному журналі «згадана вчителька наважилася описати, як вона в своїй практиці наочно ілюструвала умови розв'язання деяких арифметичних задач» [37, арк.136–138].

Упродовж 1950–1960 рр. в ідеологію навчально-виховної роботи все частіше входило «трудове» або як його називали «виробниче навчання». Варто зауважити, що передісторією виробничого навчання стало політехнічне навчання старших школярів та перехід на десятирічне навчання. 7 квітня 1959 р. вийшов закон «Про зміцнення зв'язку школи із життям і подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» [89, с. 70–74], що юридично закріпив тотальний перехід всієї освіти на виробничі рейки. Виробничому вихованню підпадали всі в тому числі працівники ТІУКВ. Свідчення цього був документ «Статистичний звіт про виконання плану з праці та капітальних вкладів по Тернопільському обласному інституту вдосконалення кваліфікації вчителів за 1960 р.», відповідно до нього за IV квартал 1960 р. звіт капітальних вкладів, реалізованих поза державним планом капітальних робіт на суму 50 тис. крб. [41, арк.1–2]. У численних звітах щодо відряджень в школи районів області, методисти виконували ще план щодо збирання буряків, саджання дерев тощо.

Про завантаженість методистів свідчили інструктивно-методичні листи. Зокрема «Про стан викладання та знань учнів з української мови та літератури за 1959–1960 н. р. та заходи їх поліпшення», «Стан викладання та якість знань, умінь і навиків учнів з автомобільної, тракторної та комбайнової справи в школах Тернопільської обл. та заходи для їх покращення», «Стан перебудови викладання географії, досвід роботи за новими програмами та якість знань, умінь і навичок учнів», «Перебудова методів викладання в напрямку їх активізації та розвитку самостійності і ініціативи учнів», [43, арк.1–99], «Методично-інструктивні поради по організації та роботі шкільних ленінських музеїв, залів, кімнат, куточків (1966 р.)», «Робота вчителів іноземних мов над підвищенням свого науково-теоретичного, ідейно-політичного та фахового рівня» [56, арк. 1–339], доповідні записки на кшталт «Організація та проведення секційної роботи вчителів Ланівецького району в I кварталі 1960 р.» [44, арк.1–60], «Інформація про дослідну роботу в учнівських виробничих бригадах за 1960

р.» [45, арк.1–34], «Про проведення семінару старших піонер вожатих та про стан піонерської роботи в школах Тернопільської області» в якій описували важливість відзначення 40-річчя Всесоюзної піонерської організації [42, арк.1–19]. Відзначимо, що піонерські організації ставали основною допомогою методистам щодо організації та проведення різних радянських святкувань. Необхідно врахувати, що 1958 р. прийнято «Положення про Всесоюзну піонерську організацію імені В. І. Леніна», яка мала слугувала дороговказом у доросле життя [90, с. 332–333]. Важливим завданням сільської школи було прищеплення учням любові до сільського господарства, прагнення прикласти зусилля для його процвітання. Кожен випускник мав глибоко усвідомив, що процвітання соціалістичної економіки, боротьба за її неухильне піднесення – важлива умова побудови комуністичного суспільства.» [45, арк. 2].

ТІУКВ у звітах акцентував увагу над роботою і розширенням мережі роботи гуртків атеїзму. Так, у 1965 р. описувався досвід роботи вчителів М. Хоменка з Підгаєцької середньої школи, І. Слободян з Бариської середньої школи, П. Брайловської з Козівської середньої школи, Л. Онищук з Почаївської середньої школи, які активно проводили на уроках та в позакласній роботі атеїстичне виховання з учнями, керували шкільними клубами атеїзму [50, арк.1–104].

Яскравим прикладом ілюстрації кращого досвіду був урок географії учителя О. Дрозда. Він на уроці на тему «Форми поверхні суші», розповідаючи про високі гори, підкреслював, що альпіністи підкорили усі найвищі вершини світу і довели фантастичність віри людей про життя «божественних істот» на цих вершинах [55, арк. 67]. Таких прикладів кращого педагогічного досвіду в 1965–1966 н. р. було багато, адже в районах створили 50 шкіл передового педагогічного досвіду. Зокрема, для вчителів початкових класів – 6, української та російської мови і літератури – 9, математики – 6, фізики – 4, біології – 4, хімії – 4, історії – 5, географії – 2, іноземної мови – 4, трудового виховання – 1, піонерської роботи – 3,

дошкільних установ – 1, з питань роботи директорів шкіл – 4, класних керівників – 2. В яких сумарно працює 457 вчителів [50, арк.1–104].

Ідеологічна робота методистів прослідковувалася і у звітних документах наступних років. Зокрема, у постанові ради ТІУКВ від 30 вересня 1968 р. «Про підсумки роботи інституту за 1967–1968 н. р.» ухвалено скерувати зусилля працівників інституту, а також вчителів шкіл, ВНО на здійснення завдань, визначених всесоюзним і республіканським з'їздами вчителів та вжити конкретних заходів з усунення наявних недоліків в роботі працівників інституту, шкіл, відділів народної освіти, дошкільних закладів і позашкільних установ [59, арк.14–17]. Зауважимо, що від створення ТІУКВ – до середини 1970-х рр., політика ідеологічного виховання не змінювалася, а лише посилювалася і піднімалася на новий рівень про що свідчать звіти про роботу в цьому напрямку [17, арк. 11; 26, арк. 60; 39, арк. 328; 47, арк. 223; 48, арк. 107; 49, арк. 213; 51, арк. 166; 54, арк. 119; 62, арк. 69; 64, арк. 64; 67, арк. 74; 69, арк. 119; 71, арк. 142; 72, арк. 111].

Таким чином, навчально-виховна та ідеологічна складові функціонування ТІУКВ були органічно вплетені в загальну систему радянської освітньо-культурної політики й виконували чітко окреслені соціально-політичні завдання. Освітній процес у закладі поєднував фахову підготовку кадрів із системною ідеологічною обробкою, спрямованою на формування «радянського спеціаліста», лояльного до партійно-державної системи. Навчально-виховна та ідеологічна складові функціонування ТІУКВ засвідчували характерну для радянської доби модель освітньої інституції, у якій навчально-професійна підготовка була нерозривно поєднана з виховно-ідеологічним впливом. Це зумовлювало подвійний характер діяльності закладу, з одного боку, формування кваліфікованих кадрів, з іншого – відтворення домінантної ідеології та соціально-політичних практик радянського суспільства.

### 2.3. Кадровий потенціал

Радянізація західноукраїнського регіону пов'язана передусім з освітньою сферою, зокрема з кадровим забезпеченням та діяльністю ТІУКВ. З огляду на домінуюче становище працівників інституту в системі управління освітою, їхня діяльність скеровувалася на здійснення тотального контролю за педагогічними кадрами області. Це підтверджується систематичними перевітками навчальних закладів, фіксацією ходу кожного уроку вчителя, який відвідували методисти, участю у підготовці екзаменаційних білетів для випускних класів, а також оцінюванням роботи районних методичних кабінетів. У зв'язку з покладеними на них функціями до працівників ТІУКВ висувалися підвищені вимоги як у фаховому, так і в ідейно-політичному аспектах.

Важливим завданням перепідготовки учителів, було «поновлення знань учителів та їх вдосконалення», позаяк педагоги користувалися авторитетом у суспільстві, виконували роль пропагандистів радянської навчально-виховної системи, сформованої ще у 1917 р. [96, с. 159–160]. Ідеологія, партійна приналежність, «віра у трудову школу» залишалися основними чинниками у формуванні кадрового потенціалу інститутів удосконалення вчителів у досліджуваний період [88; 93–95; 97–98; 100].

Аналізуючи біографічні відомості окремих працівників, варто зауважити на тому, що вони вміщували не лише інформацію про походження, сімейний стан, а подекуди навіть містили цікаві факти з їхнього життя. Типовим зразком методиста інституту удосконалення вчителів була біографія Р. Яцика, незмінного завідувача кабінету початкової освіти у повоєнні роки. Він народився 21 листопада 1898 р., син учителя державної учительської семінарії. Закінчив у м. Тернополі чотири класи упродовж 1904–1908 рр. і у 1908–1918 рр. вісім класів державної гімназії з україномовного викладання. Зважаючи на складнощі матеріального характеру, після смерті батька, не маючи змоги навчатися в університеті, працював у господарстві свого дядька Є. Цурковського в селі Настасові на

Тернопільщині [104]. Вивчав інструментальну музику, займався городництвом і садівництвом. У 1927 р. поступив до Львівського університету, в 1932 р. закінчив гуманітарний відділ з педагогічних наук. Упродовж 1932–1936 рр. працював учителем педагогічних предметів у державних вчительських семінаріях у м. Товмачі Станіславівської обл. і м. Сопачів Львівської обл. З 1939 р. працював у Тернопільському педагогічному училищі, з 1941 р. – завідувач кабінетом початкових класів ТІУКВ [104].

Під час німецької окупації працював у одній із Тернопільській семирічній школі. Упродовж вересня 1941–12 березня 1944 рр., зважаючи на бойові дії, проживав у родича в Кракові. З травня 1945 р. – завідувач Підволочиського РПК і вчитель німецької мови у Підволочиській школі. З 1 жовтня 1945 р. – завідувач кабінетом початкових класів ТІУКВ у м. Чорткові, під час окупації [104]. Зберігся наказ № 1183-К від 1966 р., у якому йшлося про переведення Р. Вацика «...на посаду методиста кабінету початкових класів обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів, звільнивши його з посади завідувача цим кабінетом згідно поданої заяви. Підписаний заступником зав. Тернопільським ОБЛВНО Т. Мовчан» [101]. З документів наступних років випливало, що Р. Вацик довгий час працював в ТІУКВ від часу його заснування – до середини 1970-х рр.

Аналізуючи біографічні дані осіб, які забезпечували перепідготовку вчительських кадрів, звертаємо увагу на їх освіту та досвід. Зокрема, 19 жовтня 1959 р. підтверджено «справжність диплома» нотаріуса Пасічника Л. П., який засвідчив дійсність і точний переклад з польської мови відомого перекладача Омелянського Б. О. «Університет Івана Казимира у Львові. Відділ гуманістичний. Ч. 708 Диплом магістра філософії пан Роман Вацик уроджений дня 21 листопада 1898 року в Тернополі. Відбув приписані студії у Львівському університеті на відділі гуманітарнім в обсязі педагогіки і здав наступні екзамени з психології, з логіки і методології з результатом «добре», з історії філософії в нарисі з результатом «дуже добре», з історії виховання з

результатом «дуже добре», з психології виховної з результатом «добре», з філології польської в нарисі з результатом «дуже добре», з педагогіки і дидактики (екзамен остаточний) з результатом «добре», а також захистив з результатом «задовільно» магістерську працю на тему «Як можна запобігти тому, щоб молодь, у випадку втрати віри в догми релігійні, не зазнала одночасно розчарувань у своїх моральних принципах» [98].

Однак стаж, досвід, рівень, якість знань і педагогічні якості були не у всіх. У якості прикладу наводимо характеристику Нагорної Олени Василівни, завідувачки кабінету історії і географії ТІУКВ, 1928 р. народження, членкині комсомолу зі стажем роботи 4 роки. З документа відомо, що вона не відповідала займаній посаді, однак після складання державного іспиту в Львівському державному університеті в 1954 р., повністю відповідала вимогам завідувачки кабінету. На виправдання ситуації, що склалася, її подавали як добросовісну працівницю, «до своїх обов'язків ставиться сумлінно. Хоч О. Нагорна має ще невеликий досвід ... Чим не може подати всебічної методичної допомоги вчителям... все ж таки, старанно готуючись до відвідування уроків і проведення семінарів, певну методичну допомогу вчителям подає» [98]. Відомо, що це не були поодинокі випадки у зв'язку з відсутністю кадрів.

Приміщення для працівників ТІУКВ було дуже тісне і зовсім відсутні кімнати для кабінетів. Так, за штатним розписом в інституті числилися: директор – 1 ставка, завідувачі кабінетів – 8, методисти іноземних мов – 3, бібліотекар – 0,5 ставки. На 1 січня 1949 р. у відповідності зі штатним розписом інститут укомплектований повністю. Директором був А. Котко, він же спочатку 1948–1949 н. р. працював і завідувачем шкільного сектору ОБЛВНО. У січні 1949 р. директором призначено викладача педагогіки Бережанського педучилища. Останній на роботі був відсутній. У зв'язку з тим, що інститут кабінетів не мав, завідувачі кабінетами – вони ж методисти, працювали за сумісництвом: Ф. Дубовик, П. Курило, І. Феменко, А. Дубовик, І. Оліфар, Д. Стрижак – інспектори шкільного сектору ОБЛВНО, відповідали

вимогам, однак працювали в ТПУКВ від випадку – до випадку в зв'язку з понаднормовою роботою в ОБЛВНО [10, арк. 2]. Деякі методисти поєднували дві посади: методиста та інспектора. Заробітну плату отримували як методисти – 500 крб. і інспектори шкіл – 200 крб. (зі стажем роботи 5 років – 1 тис. крб.), сумарно від 700 – до 1500 крб. На 1949 р. сума досить значна, окрім того, забезпечувалися харчуванням, а саме, обідами за нормою літери «Б» з абонементом на сухий пайок. Причини сумісництва – відсутність необхідних фахівців, незадовільне матеріальне становище методистів, безкарність і зловживання службовим становищем [10, арк. 6]. Варто зауважити також, що суміщення посад у ОБЛВНО та в інституті розглядалося, і як необхідність через відсутність кваліфікованих кадрів, і як потреба у фінансовій вигоді, що свідчило про зловживання службовим становищем.

З метою посилення контролю за діяльністю шкіл та запобігання «саботуванню й ігноруванню наказів та ідейного виховання» ухвалено постанову № 916 від 19 червня 1945 р. «Про інспекторів шкіл». Документом передбачалося збільшення кількості інспекторів у системі РАЙВНО, МІСЬКВНО, ОБЛВНО та в управлінні початкових і середніх шкіл НКО УРСР. Встановлювалися такі штати: у РАЙВНО, МІСЬКВНО та ВНО – по два інспектори шкіл; в обласних відділах народної освіти – з розрахунку один інспектор на три райони; у Київському МІСЬКВНО – один інспектор на два райони; в управлінні початкових і середніх шкіл НКО УРСР – один інспектор на дві області [9, арк. 3–4].

Окрім того, НКО УРСР зобов'язував до 1 серпня 1945 р. доукомплектувати відділи народної освіти та управління шкіл інспекторськими кадрами відповідно до затверджених штатів. Інспектори призначалися з числа кращих учителів, директорів і завідувачів шкіл, які мали завершену вищу педагогічну або університетську освіту та відповідний стаж керівної педагогічної роботи: для інспекторів РАЙВНО – не менше 7 років; для інспекторів ОБЛВНО і МІСЬКВНО – не менше 10 років; для

інспекторів управління початкових і середніх шкіл НКО УРСР – аналогічно високі кваліфікаційні вимоги [9, арк. 3–4]. З 1 квітня 1945 р. встановлювалися такі посадові оклади: для інспекторів районних шкіл і МІСЬКВНО – 700 крб. на місяць, за стажу інспекторської роботи понад 5 років – 800 крб.; для інспекторів обласних шкіл і МІСЬКВНО міст республіканського підпорядкування – 900 крб., за стажу понад 5 років – 1000 крб.; для інспекторів управління початкових і середніх шкіл НКО УРСР – 1100 крб., а за стажу понад 5 років – 1200 крб. [9, арк. 3–4].

Фінансування та виплату заробітної плати забезпечував НКО УРСР. Інспектори шкіл прирівнювалися до вчителів за тривалістю чергової відпустки, забезпечувалися транспортом і зимовим одягом, що належало до компетенції виконкомів обласних і районних рад депутатів трудящих. Відповідно до постанови РНК УРСР від 17 серпня 1942 р. інспектори також забезпечувалися обідами за нормою літери «Б» з абонементом сухого пайка. До 15 липня 1945 р. було затверджено «Положення про інспекторів шкіл» НКО УРСР [9, арк. 3–4]. Зазначений документ фактично став інструментом для зловживань: окремі методисти, скориставшись службовим становищем, працевлаштовувалися інспекторами шкіл, поєднуючи дві посади в межах однієї установи та отримуючи подвійну заробітну плату.

Відповідно до наказів НКО УРСР передбачалося проведення тарифікації завідувачів ВНО та інспекторів шкіл. Управління шкіл НКО УРСР затвердило «Положення про інспекторів», розробило вказівки щодо порядку їх призначення, а бухгалтерія забезпечувала своєчасні виплати та харчування за нормою літери «Б» з абонементом сухого пайка [9, арк. 5–6]. Оперативність ухвалення нормативно-правових актів, що регламентували діяльність інспекторів шкіл, свідчила про особливу важливість цієї новоствореної структури в системі радянського контролю над освітою.

Штатний розпис на 1952 р. затверджено на 20 осіб з місячним фондом заробітної плати 11380 крб. Ставки завідувачів кабінетів, методистів, директора та його заступника з навчально-методичної роботи не

змінювалася. Науковий інтерес викликає заробітна плата працівників ТІУКВ, як матеріальне заохочення та визначення престижності професії. Посадовий оклад штатних працівників ТІУКВ на 1952 р. виглядав наступним чином: директор Д. Шепченко – 880 крб. заступник директора по науково-методичній роботі В. Байдак, секретарка-машиністка С. Шакута, завідувач кабінетом початкових класів Р. Вацик, педагогіки С. Макар, мови і літератури Г. Анісімов, математики і фізики І. Великанов, іноземної мови Е. Чугай, естетичного виховання і хімії Е. Свереденко, історії географії і конституції А. Сиферовська, воєнної і фізичної підготовки В. Баврина, дошкільної роботи М. Ковалевська, позашкільної роботи Ф. Рязанова, дитячих будинків Л. Жученко, методисти Л. Журкіна, О. Чубата – по 600 крб., завідувач господарською частиною Н. Ковальчук – 450 крб., бухгалтер М. Жилиякова – 410 крб., бібліотекар Г. Березовська – 180 крб., прибиральниця М. Дониц – 225 крб. [40, арк. 1–25]. Відомо що бібліотекарка Березовська Г. П., 1917 р. народження, закінчила учительський інститут в 1939 р. в м. Осипенко Запорізької обл. мала стаж роботи 5 років [102].

Середньомісячна заробітна плата штатної одиниці ТІУКВ у зазначений період становила 568 крб. [38, арк. 22–34]. Аналіз тарифікаційного списку за 1953 р. засвідчує, що більшість працівників мали незначний професійний досвід або поєднували роботу з навчанням, при цьому основним місцем зайнятості залишався ТІУКВ [46, арк. 1–38]. Дані, наведені у табл. 3, свідчать, що всі педагогічні працівники закінчили українські вищі навчальні заклади, переважно західноукраїнські, лише троє – зі східних областей. Середній педагогічний стаж становив 16 років, водночас четверо працівників мали стаж 10 років і менше. Прийом на роботу освітян з обмеженим стажем пояснювався кадровим дефіцитом: зі 48 штатних одиниць у фактичній практиці працювало 43–46 осіб. Висока плинність кадрів підтверджується зміною лише за один рік одного методиста кабінету шкільних інтернатів. Серед ймовірних причин кадрових змін – низький рівень заробітної плати, непорозуміння у колективі та невідповідність посадовим обов'язкам [46, арк.

1–38]. Заробітна плата педагогічних працівників корелювала із стажем роботи, причому порівняння 1952 та 1953 рр. свідчить про суттєве зростання окладів. Аналіз прізвищ методистів демонструє високу швидкоплинність кадрів протягом року, що частково пояснюється невідповідністю займаній посаді. Архівні облікові картки працівників ТІУКВ містять фрагментарні дані станом на 1 листопада 1964 р. щодо розміру ставок та переліку науково-педагогічного й адміністративного персоналу за 1964 р. [40, арк. 1–16].

Аналіз даних, наведених у табл. 4, засвідчує, що більшість працівників ТІУКВ здобували вищу освіту у закладах західних областей УРСР, тоді як п'ятеро – у східних регіонах, зокрема один методист російської мови. Водночас місце здобуття освіти не може розглядатися як показник національної належності або рівня лояльності до радянської влади.

Особливу увагу в контексті кадрової історії ТІУКВ привертає особовий листок з обліку кадрів від 30 вересня 1959 р. Осіної Любови Костянтинівни. Вона народилася в с. Мала Іжмора Земетчинського району Пензенської обл. в сім'ї службовців. Батько працював викладачем радянської партійної школи та брав участь у Другій світовій війні; після поранення оселився в Харкові, куди згодом переїхала вся родина. У 1949 р. Л. Осіна вступила до Харківського державного педагогічного інституту ім. Г. Сковороди. Після закінчення навчання, за направленням МНО УРСР, була скерована на роботу до Тернопільського ОБЛВНО. У 1953–1955 рр. займала посаду інспектора з дошкільного виховання. Відповідно до наказу ОБЛВНО № 1441-К від 29 жовтня 1955 р., її переведено на посаду завідувача кабінету дошкільного виховання ТІУКВ [107].

Наведені факти свідчать, що кадровою політикою інституту значною мірою опікувався ОБЛВНО, здійснюючи переведення власних працівників до структури ТІУКВ. Можна припустити, що відносно швидке кар'єрне зростання Л. Осіної – від випускниці педагогічного інституту – до працівниці обласного органу управління освітою – могло бути зумовлене наявністю партійних зв'язків у родині, а не виключно дефіцитом фахових кадрів

відповідного профілю. Водночас партійна належність не була єдиним визначальним чинником при доборі кадрів до ТІУКВ. Так, із характеристики за 1961 р. відомо, що Пірогов Іван Спиридонович, безпартійний, працював у ТІУКВ з 1955 р. та був відзначений за педагогічну діяльність [108]. Показовою є також біографія Шевчук Яніни Казимирівни – безпартійної, за національністю полячки, зі середньою педагогічною освітою. Вона народилася у 1918 р. в с. Сморщках Антонінського району Хмельницької обл. в селянській родині. У 1936 р. закінчила Вінницьку російську педагогічну школу, здобувши кваліфікацію вчителя початкових класів. Після цього працювала в Літинській середній школі. У 1941–1944 рр. перебувала в евакуації в Середній Азії, де займала посаду завідувача карткового бюро Кітабського бавовняного комбінату. Після повернення з евакуації продовжила педагогічну діяльність. У 1950 р., через стан здоров'я, залишила посаду вчителя, але була прийнята на роботу методистом ТІУКВ, де працювала упродовж 1950–1964 рр. [109].

Серед працівників інституту слід виділити Борисюка Василя Дем'яновича, 1922 р. н., уродженця с. Вілія-Заріччя Плужнянського району Хмельницької обл. Після демобілізації з Червоної армії у 1946 р. працював у школах Шумського району, а згодом – інспектором шкіл цього ж району (1950–1956 рр.). У 1953 р. закінчив Коломийський учительський інститут (фізико-математичний факультет), а в 1960 р. – фізико-математичний факультет Кременецького педагогічного інституту. З вересня 1958 р. обіймав посаду методиста з слюсарної справи ТІУКВ [103].

Лата Йосип Павлович народився у 1932 р. у с. Різдяни Струсівського району в селянській родині. З 1949 р. був членом ВЛКСМ [106]. Пірогов Іван Спиридонович, 1924 р. н., уродженець с. Солодовитове Магдалинівського району Дніпропетровської обл., за освітою філолог. Він розпочав роботу в ТІУКВ у 1955 р., а в 1956 р. закінчив Тернопільський вечірній університет марксизму-ленінізму [108]. До складу кадрів інституту входила також Кайфеш Світлана Францівна, українка, 1939 р. н., уродженка м. Умані

Київської обл., з родини інтелігенції, членкиня ВЛКСМ з 1952 р. [105]. Таким чином, кадровий склад ТІУКВ був соціально й національно строкатим, а принципи його формування поєднували фахові, біографічні та ідеологічні критерії, що відповідало загальній кадровій політиці радянської влади у сфері освіти.

З 1961 р. ТІУКВ систематично узагальнював свою діяльність та щороку подавав звіти, у яких інформував про матеріальний стан установи, кадрове забезпечення та основну методичну роботу, зокрема проведення курсів підвищення кваліфікації для вчителів області. За даними звіту за 1962–1963 н. р., штат інституту налічував 32 працівники (за штатним розписом – 33, вакантною залишалася посада методиста співів). Методичних працівників було 27: директор, завуч, завідувачі кабінетів – 14, методисти – 10, бібліотекар – 1. З них 25 осіб мали вищу освіту: університетську – 7, педагогічну інститутську – 18, інститут фізкультури – 1; 1 особа мала незакінчену вищу освіту (інститут соціалістичного виховання), а 1 – середню педагогічну. За фахом: географи – 4, філологи – 6, історики – 3, біологи – 3, фізики – 3, математики – 2, філологи-історики – 1, педагоги-психологи – 1, хіміки – 1, фізкультурники – 1, дошкільники – 2. За педагогічним стажем 5 та більше років мали 4 особи, 10 та більше років – 20 осіб, 25 та більше років – 3 особи. Щодо партійності: членів КПРС – 7, членів ВЛКСМ – 1, безпартійних – 19 осіб. Технічний персонал налічував 5 осіб: із середньою освітою – 3, з незакінченою середньою – 2; членів ВЛКСМ – 2, безпартійних – 3 [49, арк. 1–4].

Згідно зі звітом, працівники ТІУКВ підтверджували свою ідейність через самостійне опрацювання постанов пленуму ЦК КПРС. Троє осіб відвідували вечірній університет марксизму-ленінізму при міськкомі КПРС, 14 осіб його закінчили. Методисти інституту також вивчали досвід роботи провідних інститутів удосконалення вчителів: Львівського, Донецького, Кримського, Чернівецького, Запорізького, Одеського та Московського, при цьому найбільше уваги приділялося Львівському інституту [49, арк. 5–6].

Архівні дані свідчать, що інститут не мав власного гуртожитку та окремих майстерень, а всі заняття проводилися у 14 кабінетах. Практичні заняття відбувалися на базі навчальних закладів міст Тернополя та Бережан, обладнаних необхідними станками та навчальним інвентарем. У 1965 р. штатний розпис ТІУКВ збільшився до 51 працівника, з них 33 методичних працівники: директор, завуч, завідувачі кабінетів – 14, методисти – 13, завідувачі фільмотеками – 3, бібліотекар – 1. Вищу освіту мали 30 осіб, 1 – незакінчену вищу, 1 – середню педагогічну, 1 – середню спеціальну. За фахом: географи – 4, філологи – 9, історики – 5, біологи – 2, фізики – 4, математики – 3, педагоги-психологи – 1, хіміки – 1, вчителі фізичного виховання – 1, інспектори-методисти дошкільного виховання – 1, вчителі початкових класів – 1, бібліотекар – 1. За педагогічним стажем: 5 та більше років – 2 особи, 10 та більше років – 27 осіб, 25 та більше років – 4 особи. За партійною належністю: члени КППС – 9 осіб, кандидати в члени КППС – 1, членів ВЛКСМ – 0, безпартійних – 23. Технічний персонал становив 18 осіб, з них з вищою освітою – 1, середньою спеціальною – 3, середньою загальною – 6, з незакінченою середньою – 8; члени КППС – 2, кандидати в члени КППС – 1, члени ВЛКСМ – 4, безпартійні – 11 [53, арк. 4–8]. Таким чином, структура ТІУКВ у 1960–1965 рр. демонструвала тенденцію до нарощування кадрового потенціалу, збільшення кількості методичних працівників і різноманітності фахових спеціальностей, водночас зберігаючи контрольоване поєднання партійних і безпартійних кадрів та увагу до ідейно-політичної підготовки співробітників.

Ставлення до методистів ТІУКВ у 1960-х рр. можна простежити на прикладі доповіді директора інституту 1964 р., у якій він відзначав успіхи освітян області та методистів у забезпеченні високої якості навчального процесу, зокрема підготовки медалістів. Позитивно згадувалися такі методисти, як Л. Осіна, Я. Шевчук, І. Пірогов, В. Миколайчук, С. Серга, М. Бутвін, І. Процик, П. Холява, Д. Левінець, С. Циганюк. Водночас деякі методисти підпадали під критику. Завідувач кабінету педагогіки М. Трущак

не проявляв «жодної конструктивної ініціативи», проте роботу кабінету щодо організації педагогічних кутків визнали задовільною. «Незадовільно» працювала Н. Тернова, завідувачка кабінету позакласної та піонерської роботи. Р. Вацик, відповідальний за початкові класи, демонстрував низький рівень професійної компетентності, що підтвердила комісія МНО УРСР. Усні зауваження отримали С. Кайфеш, методист зі співів та А. Котко, завідувач кабінету інтернатних установ [52, арк. 1–34].

У 1966–1967 рр. штат ТІУКВ збільшився до 54 осіб, з яких 26 були методистами. Вищу освіту мали 26 осіб, 1 – незакінчену вищу, 1 – середню педагогічну, 1 – середню спеціальну. Технічний персонал становив 11 осіб, з яких 8 були безпартійними. В інституті нараховувалося 24 навчальні аудиторії [54, арк. 4–6]. Більшість працівників залишалася безпартійною, проте систематично проходила навчання у партійних школах для підвищення ідейно-політичного рівня. Методичні працівники працювали над підвищенням науково-теоретичного та методичного рівня: 17 відвідували заняття теоретичного семінару з основ наукового комунізму, 9 – вечірній університет марксизму-ленінізму, 2 – заочну аспірантуру [54, арк. 7].

На 1967 р. кількість працівників інституту зросла до 67 осіб. Структура була такою: директор, заступник директора з навчально-методичної роботи, бібліотекар, завідувачі кабінетами – 15 осіб; методичні працівники – 11 осіб; технічний персонал – 19 осіб; працівники фільмотек – 19 осіб. Серед працівників фільмотек більшість були безпартійними (11 осіб), 1 – кандидат у члени КПРС, 2 – члени КПРС, 4 – члени ВЛКСМ. За рівнем освіти: вища – 6 осіб, незакінчена вища – 3, середня спеціальна – 2, середня педагогічна – 1, середня загальна – 6, незакінчена середня – 1 [57, арк. 2–6].

Суттєве збільшення працівників фільмотек свідчило про орієнтацію керівництва на впровадження технічних засобів у навчально-виховний процес, що мало сприяти популяризації ідейно-виховних цілей правлячої партії та активізації позакласної роботи серед учнів. Упродовж 1967–1968 рр. методичні працівники та завідувачі фільмотеками ТІУКВ активно працювали

над підвищенням свого ідейно-політичного, науково-теоретичного та методичного рівня. Зокрема, 30 осіб відвідували заняття теоретичного семінару з актуальних проблем комуністичного виховання учнів, 5 осіб навчалися у вечірньому університеті марксизму-ленінізму, 2 особи – заочно в аспірантурі. Серед них: завідувач кабінетом іноземних мов І. Пірогов навчався заочно в Київському педінституті іноземних мов, а завідувач кабінетом трудового навчання С. Серга – у Науково-дослідному інституті педагогіки УРСР [57, арк. 2–6]. Таке навчання могло бути чинником лояльності методистів перед директором інституту.

На початку навчального року методичні працівники склали індивідуальні плани самоосвіти та систематично їх виконували. Весь технічний персонал був залучений до гуртка з вивчення питань поточної політики [57, арк. 2–6]. У доповідній директора за 1966–1967 рр. зазначалося, що методистами видано 39 друкованих матеріалів. Водночас 12 інструктивно-методичних листів не відповідали науково-теоретичному рівню. Зокрема, В. Миколайчук виділявся як автор матеріалів, що відповідали сучасним науковим тенденціям, а П. Висоцький декілька років описував досвід роботи одних і тих же учителів із трудового навчання. Доповідь також акцентувала увагу на наявних граматичних помилках та недоліках у стилістиці, підкреслюючи, що від цього оцінюють рівень мовної культури методистів [57, арк. 2–6].

Особливе місце займали позаштатні, або «громадські», методисти, які працювали безкоштовно. Серед них А. Лопатинська, О. Шевцов, Е. Яремчук, А. Крас, А. Аршанська та інші. Зокрема, А. Аршанська, працюючи учителькою, узагальнювала досвід учителів мови і літератури щодо єдності навчання та виховання; її напрацювання були схвалені на раді ТІУКВ [57, арк. 2–6]. На 1967 р. в області діяли 31 районний і зональний кабінет на громадських засадах. Найбільш ефективно працював кабінет дошкільного виховання, який брав участь у створенні та озвученні кінофільму «Онуки Жовтня». Ця робота стала підґрунтям для проведення республіканської

ювілейної науково-практичної конференції дошкільних працівників на базі ТІУКВ [58, арк. 1–41]. Упродовж досліджуваного періоду більшість кадрового складу ТІУКВ була безпартійною. Зокрема, резюме Р. Вацика наочно демонструвало цю тенденцію [104]. Саме він часто підпадав під критику директора В. Богайчука, що свідчило про суворий контроль якості роботи методистів.

Водночас працівники, які брали участь у «популярних» курсах марксизму-ленінізму, підвищували свій ідейно-політичний і професійний рівень, ставши висококваліфікованими фахівцями. Прикладом була Л. Осіна, яка пройшла таку підготовку та змогла успішно реалізовувати методичну роботу в інституті [107]. Незважаючи на це, скласти цілісну картину кадрового забезпечення ТІУКВ неможливо через відсутність облікових карток з біографічними та професійними даними працівників. Аналіз архівних матеріалів свідчить, що приналежність до комуністичної партії у 1961–1962 рр. не була обов'язковою умовою прийняття на роботу. Значна частина персоналу залишалася безпартійною, що відображало специфіку кадрової політики інституту того часу.

Акцентуємо увагу на тому, що в 1968 р. ситуація щодо партійної приналежності більшості працівників ТІУКВ лишалася сталою. Так, з 28 методистів 16 безпартійні, з 10 працівників фільмотек 4 безпартійні, 15 осіб технічного персоналу 11 осіб безпартійних. За фахом найбільше – 5 осіб істориків та 5 осіб учителів української мови та літератури. Прикладом для наслідування залишався В. Миколайчук. Він спільно з Ф. Боднаром виступали на відкритих партійних зборах з питань ідейно-політичних. Саме цього року фіксувався гуртожиток на 50 місць [60, арк. 1–5].

Матеріалів щодо кадрового питання ТІУКВ вкрай мало. Проте рецензії на методичні розробки та статті за 1967–1968 рр. фіксують загальні зауваження до методистів відповідно до їх роботи. Доповідні методичних працівників за період з 2 – по 12 лютого 1965 р. про результати роботи з виїздів у райони і привезення ними педагогічного матеріалу на виставку

кращого досвіду роботи. За змістом документу, можна здогадатися, що записку підготував директор ТІУКВ хоча вона була у довільній формі та без авторства. Критика очільника стосувалася формального оформлення доповідних, подання списків учителів на підвищення кваліфікації методистами та терміни їх подання, цитуємо: «Кайфеш С. Ф. писала доповідну з минулого понеділка до вчорашнього дня писала рівно 8 днів, тов. Трущак М. Г. .... Миколайчук В. О. 5 днів. Всі інші також здали доповіді з запізненням, за винятком т. Борисюка З. Д. і Левенця Д. С.». З документу випливають цікаві факти про несвоєчасне оформлення документів працівниками. Як наслідок матеріали з районів на педагогічну виставку не подавалися. С. Серга привіз 13 доробок вчителів: «План роботи комсомольської організації Буцацької СШ», «План роботи піонерської організації Буцацької СШ», «План роботи педагогічного кабінету Монастириської СШ», «План підвищення ідейно-політичного і фахового рівня вчительки географії Монастириської СШ» тощо. А. Котко – 6 доробок вчителів, М. Трущак – 3 доробки вчителів, І. Процик – 2 доробки вчителів, Р. Вацик – 3 доробки вчителів. Про те, були такі які нічого не подали за підсумком виїздів – С. Циганюк, В. Борисюк, П. Висоцький, С. Кайфеш, П. Курило, П. Холява, І. Пірогов, Д. Левенець. Причиною написання доповідної, як видно з тексту, були застарілі матеріали педагогічної виставки кращого досвіду роботи учителів області при ТІУКВ, про що говорили учителі які відвідували її, називаючи конкретних методистів, зокрема В. Миколайчука [61, арк. 149–154]. Тобто, зауваження освітян вказували на те, що ТІУКВ в особі методистів не виконував своїх функціональних обов'язків. Робота та професіоналізм ставилися під сумнів. Вже в наступних роках В. Миколайчук став зразковим методистом та за документами протоколів комітету профспілки на 1968 р. очолював його [73, арк. 1–15].

Про реальний стан складання доповідних з виїздів у райони, вказувала записка на П. Холяву. Згідно якої, останній не складав доповідної про відрядження в Гусятинський район та опис роботи Хоростківської середньої

школи, а написана вона на двох сторінках позаштатним інспектором і жодного матеріалу кращого досвіду роботи представлено не було. Л. Тимошук відповідно після відрядженні в м. Кременець відвідав лиш один урок в Кременецькій школі № 3 на якому використовували фільмотеку та технічні засоби та описав обстеження кінотеатрів. Беручи до уваги, що перебував він з 29 січня – по 6 лютого 1965 р., можемо констатувати формалізм у відношенні до роботи. А. Катко, на відміну від колег, описував кращий досвід педагогів області приводячи приклади, про те теж знаходилися не доопрацювання. Зокрема, як і всі методисти він нічого не згадав про експериментальну роботу шкіл, перевантаженість методичною роботою учителів. В. Миколайчуку як найкращому працівнику в плані звітності та методичної роботи, зробили зауваження щодо пунктуації [61, арк. 155–159].

З протоколу № 7 від 7 березня 1968 р. засідання місцевого комітету профспілки навчально-виховна та ідеологічна складові функціонування ТІУКВ відомо про побутові умови працівників. Так, відповідно до поданих заяв 7 осіб не мали житла, 5 осіб проживали в незадовільних умовах. І. Розумний працював з 1966 р. в установі, проживав в с. Березовиця та щодня добирався 9 км до роботи. В. Струк проживав в гуртожитку ТІУКВ з 1966 р. із сім'єю в складі 3 особи. Г. Качор проживав на квартирі з відсутністю каналізації, що належала обласній станції юннатів. І. Добровольська, касир централізованої бухгалтерії, винаймала напівпідвальне приміщення, а її чоловік проживав у Підволочиському районі. Квартирні умови не змінилися, хоча профспілковий комітет звертався до місцевих органів влади та останні відмовили в задоволенні клопотання. Позитивне вирішення питань працівників ТІУКВ були щодо путівок на оздоровлення [73, арк. 1–15]. На постійній основі робилися членські внески у місцевий осередок комітету профспілки [75, арк. 1], який збирався для обговорення різних питань [76, арк. 1–14].

Кадровий потенціал ТІУКВ на початку 1970-х рр. слугував важливим інструментом радянської влади у формуванні освітянських кадрів та пропаганді її ідей. Кадрову політику радянської адміністрації як ключову детермінанту соціальних трансформацій у західноукраїнському регіоні повоєнного періоду аналізувала Г. Стародубець [129, с. 81–86]. Для посилення кадрового потенціалу інституту до організації курсів залучалися працівники ОБЛВНО та обкому партії [65, арк. 5]. Архівні матеріали містять відомості про педагогічний склад ТІУКВ за 1970–1972 рр. [68, арк. 67–69], детально наведені у табл. 1. На початок 1970 р. чисельність працівників становила 43 особи, на початок 1971 р. – 46 осіб, з них 20 жінок. Перевитрати фонду заробітної плати відбулися у зв'язку з прийняттям нових методистів та переведенням частини працівників на посади завідувачів кабінетів, що підтверджується службовою запискою директора ТІУКВ А. Надала [66, арк. 26–29].

На 1971 р. чисельність ТІУКВ становила 48 осіб, серед яких працівники гуртожитку – 4, адміністративний персонал – 12, інші працівники – 32. Окрім того, функціонували 4 бухгалтери централізованої бухгалтерії, яка обслуговувала ОБЛВНО та підзвітні їй структурні підрозділи. Середньомісячна зарплата директора становила 140 крб., методистів – 105 крб., прибиральниць і сторожів – 60 крб. [70, арк. 15–64]. Варто зауважити, що у звітах ТІУКВ за 1970–1972 рр. відсутні дані щодо партійної приналежності працівників та їхньої фахової спеціалізації.

Звіт ТІУКВ 1972–1973 н. р. привертає увагу щодо зміни тенденції партійності працівників закладу. Так, з 32 методичних працівників 18 осіб були партійними. Технічний персонал 17 осіб, партійними були 5 осіб [69, арк. 3 – 6]. Дані за 1974–1975 н. р. вказували, що входження у лави правлячої партії домінували у науково-педагогічному складі працівників, зокрема із 33 осіб, 21 партійні, в у технічному персоналі з 18 осіб лише 4 особи партійні [72, арк. 3– 7]. На підтвердження думки про зростання ідеологізації науково-педагогічних кадрів свідчила підсумкова теоретична конференція в травні

1975 р. на тему «Пропаганда ідей марксизму-ленінізму, непримиренна наступальна боротьба проти буржуазної ідеології – головне в ідеологічній роботі партії» [72, арк. 8].

Про загальну оцінку роботи інституту та її працівників, як методичної установи свідчить характеристика за 1969–1973 рр. у якій зафіксована позитивна динаміка в охопленні та наданні якісних знань освітянам області із залученням приблизно 80 лекторів з вищих навчальних закладів [63, арк.1–8]. Нагородження їх ювілейною медаллю «За доблесну працю», зокрема працівників ТІУКВ С. Бобрика, З. Борисенко, Р. Вацика, В. Миколайчука [74, арк. 3–6]. Основна частина науково-методичного наповнення навчальних занять відводилася вивченню політиці комуністичної партії, методичні розробки лекційного матеріалу включали постанови партії та відкриття радянської науки тощо. Вдало підкреслено цитатою із звіту проведених курсів у Бережанах: «...бездоганно працювати виконуючи постанову ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У про покращення роботи шкіл...» [18, арк.1].

Отже, кадровий потенціал ТІУКВ формувався в умовах постійних інституційних змін, ідеологічного контролю та обмежених можливостей професійної автономії. Незважаючи на складні політико-адміністративні обставини, установі вдалося забезпечити відносну кадрову стабільність і наступність управлінського та викладацького складу. Характерною рисою цього періоду було поєднання фахової підготовки з вимогами партійно-державної лояльності, що безпосередньо впливало на добір, просування та оцінювання працівників. Водночас накопичений кадровий досвід, внутрішня спеціалізація та формування професійного середовища сприяли збереженню функціональної спроможності ТІУКВ і створили передумови для подальшого розвитку установи наприкінці радянського періоду.

Таким чином, навчально-виховна та ідеологічна діяльність установи впродовж досліджуваного періоду формувалася в тісному зв'язку з умовами її становлення та функціонування в межах радянської освітньо-адміністративної системи. Організаційні засади, нормативне регулювання та

матеріально-кадрові ресурси визначали специфіку навчального процесу й виховної роботи, зумовлюючи їх підпорядкованість загальнодержавним ідеологічним настановам. Аналіз навчально-виховної та ідеологічної складових засвідчує, що освітня діяльність поєднувала фахову підготовку з системною ідеологічною індоктринацією, яка пронизувала навчальні плани, позааудиторну роботу та внутрішнє життя установи. Кадровий потенціал відігравав ключову роль у реалізації навчально-виховних і ідеологічних завдань. Поєднання професійної підготовки працівників із вимогами політичної благонадійності визначало принципи добору, розстановки та кар'єрного зростання кадрів.

Навчально-виховна та ідеологічна діяльність ТІУКВ реалізовувалася як цілісна система, у межах якої освітній процес поєднувався з формуванням світоглядних установок і моделей соціальної поведінки. Ідеологічна складова не обмежувалася змістом навчальних дисциплін, а інтегрувалася в позааудиторну роботу, масово-політичні заходи, громадську активність та систему внутрішнього контролю.

#### **Список використаних джерел до другого розділу**

1. Гладуш В. А. Розвиток післядипломної освіти дефектологів в Україні у 1940-х рр. *Вісник післядипломної освіти*. 2011. Вип. 3. С. 42–48.
2. Дрогобицький І. Ідеологічний аспект діяльності установ післядипломної педагогічної освіти у західноукраїнському регіоні 1939–1950 рр. (на прикладі Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія: Історія*. 2009. № 24. С. 110–119.
3. Держархів Тернопільської обл. Ф. 1833. Оп. 1. Спр. 2. 20 арк.
4. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 1. 3 арк.
5. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 2. 3 арк.
6. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 3. 41 арк.
7. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 4. 16 арк.
8. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 6. 32 арк.

9. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 7. 10 ак.
10. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 11. 45 арк.
11. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 13. 16 арк.
12. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 17. 24 арк.
13. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 31. 13 арк.
14. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 32. 24 арк.
15. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 33. 64 арк.
16. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 34. 76 арк.
17. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 35. 11 арк.
18. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 36. 19 арк.
19. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 37. 32 арк.
20. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 51. 62 арк.
21. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 58. 6 арк.
22. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 61. 6 арк.
23. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 67. 78 арк.
24. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 68. 28 арк.
25. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 69. 45 арк.
26. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 70. 68 арк.
27. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 71. 115 арк.
28. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 73. 18 арк.
29. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 92. 27 арк.
30. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 93. 48 арк.
31. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 94. 161 арк.
32. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 95. 196 арк.
33. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 97. 223 арк.
34. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 98. 102 арк.
35. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 100. 109 арк.
36. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 102. 92 арк.
37. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 108. 192 арк.
38. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 116. 24 арк.

39. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 128. 328 арк.
40. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 145. 25 арк.
41. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 155. 101 арк.
42. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 158. 19а ак.
43. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 159. 99 арк.
44. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 160. 60 арк.
45. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 161. 34 арк.
46. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 167. 38 арк.
47. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 179. 223 арк.
48. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 180. 107 арк.
49. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 231. 213 арк.
50. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 236. 104 арк.
51. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 249. 166 арк.
52. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 261. 34 арк.
53. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 263. 201 арк.
54. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 284. 119 арк.
55. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 293. 101 арк.
56. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 308. 339 арк.
57. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 318. 148 арк.
58. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 319. 41 арк.
59. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 350. 20 арк.
60. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 354. 181 арк.
61. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 381. 215 арк.
62. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 389. 69 арк.
63. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 396. 8 арк.
64. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 433. 64 арк.
65. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 434. 18 арк.
66. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 465. 29 арк.
67. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 477. 74 арк.
68. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 502. 98 арк.

69. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 514. 119 арк.
70. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 545. 84 арк.
71. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 553. 142 арк.
72. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 584. 111 арк.
73. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 3. Спр. 3. 48 арк.
74. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 3. Спр. 12. 10 арк.
75. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 3. Спр. 16. 1 арк.
76. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 3. Спр. 18. 14 арк.
77. Довідка про справжність диплома від 19 жовтня 1959 року, Яцика Р. Я. Архів ТІУКВ.
78. Докаш О. Ю. Кадрова політика формування органів влади та управління західних областей УРСР на завершальному етапі Другої світової війни в контексті ефективності політичного функціонування сталінського тоталітарного режиму. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Серія: Політологія*. 2014. Вип. 7. С. 192–197.
79. Єржабкова Б. Шкільна справа та шкільна політика в райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944) у світлі німецьких документів. Переклад з німецької мови. К.: Наук. думка, 2008. 272 с.
80. Жорова І. Я. Професійний розвиток педагогів у системі науково-освітніх координат КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»: від витоків до сьогодення. *Таврійський вісник освіти*. 2014. Спец. вип. С. 4–72.
81. Жорова І. Я. Ретроспективний аналіз розвитку системи післядипломної педагогічної освіти України (40-і роки ХХ – початок ХХІ століття). *Нова педагогічна думка*. 2015. № 1. С. 155–159.
82. Кравчук Л. В. Радянська освіта Тернопільщини в 40-х роках: ідеологічний і методологічний аспекти. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. 2015. Випуск 99. С. 30–41.
83. Кравчук Л. В. Радянська система освіти та її кадровий потенціал в новоутвореній Тернопільській області в період 1939–1941 рр. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. 2015. Випуск 102. С. 90–92.

84. Кравчук Л. В. Робота методистів Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1951–1952 рр.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2024. № 7(25). С. 1365–1377.
85. Кравчук Л. В. Ідеологічна складова діяльності Тернопільського обласного інституту удосконалення вчителів 1958–1959 рр.. *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2024. № 9(27). С. 1289–1305.
86. Кравчук Л. В. Особливості діяльності Тернопільського обласного інституту удосконалення вчителів в контексті сільськогосподарського виробничого навчання 1955–1958 рр. *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2025. № 5(35). С. 2413–2426.
87. Кузьма І, Янкович О. Підготовка педагогічних працівників у системі післядипломної освіти до використання технічних засобів навчання в дошкільних закладах у 60-х роках ХХ століття. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. Вип. 65. Том 2. С. 277–282.
88. Кіцак В. М. Вплив Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів на функціонування освіти в області (1967–1969 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2024. Вип. 2. С.77–84.
89. Лаврут О. О. Відлуння Закону «Про зміцнення зв'язку школи із життям і подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» в

- Українській РСР: досвід перших років. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 109. С. 70–74.
90. Лаврут О. О. Радянська школа у другій половині 1940-х – кінці 1980-х рр.: вимір України: Історіографія: дис...док. іст. наук: 07.00.01. Вінниця, 2021. 549 с.
91. Лаврут О. О. Учителство УРСР першого повоєнного десятиліття: деякі аспекти антропологічного виміру. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. 2015. Випуск 100. С. 66–68.
92. Левітас Ф. Л., Дудар О.В. З історії становлення системи підвищення кваліфікації вчителів в Україні (II половина XIX ст. – 1939 р.). *Освітологічний дискурс*. 2010. № 2. С. 91–104.
93. Мартинів М. А. Вплив партійності на формування кадрового потенціалу Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1961–1968 рр.). *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід*. Збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, (Тернопіль, 17–18 травня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 183–188.
94. Мартинів М. А. Кадровий потенціал Тернопільського інституту удосконалення вчителів 1950–1960-х рр. *Сьомі Геретівські читання: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Тернопіль: ТОКІШПО, 2023. С. 210–216.
95. Мартинів М. А. Кадровий потенціал Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів на початку 1970-х рр. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід*. Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Тернопіль, 11–12 травня 2023 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 301–303.
96. Мартинів М. А., Сергуніна Т. О. Професійна підготовка вчителів як вимога часу (кінець XIX – початок XX ст.). *Наукові знання: історія становлення та перспективи розвитку*: матеріали Міжнародної

науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 3 грудня 2019 року). Тернопіль: ТОКІШПО, 2019. С. 159–167.

97. Мартинів М. А. Особливості становлення і функціонування Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (перша половина 40-х рр. ХХ ст.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2022. Том 33(72). № 3. С. 69–76.
98. Мартинів М. А. Особливості кадрової політики радянської влади у системі перепідготовки учительських кадрів у Тернопільській області в повоєнний період. *П'яті Геретівські читання: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Тернопіль: ТОКІШПО, 2021. С. 167–170.
99. Мартинів М. А. Ідеологічна складова навчально-виховної діяльності Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів 1945–1950 рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Том 34(73). № 2. С. 63–70.
100. Москалюк М. М. Атеїстичне виховання у Тернопільському інституті удосконалення вчителів (початок 1960 р. – середина 1980-х р.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2024. Вип. 2. С. 102–112.
101. Наказ № 1183 К від 1966 року. Архів ТІУКВ.
102. Особистий листок по обліку кадрів: Березовська Галина Порфірьєвна. Архів ТІУКВ.
103. Особистий листок по обліку кадрів: Борисюка Василя Дем'яновича. Архів ТІУКВ.
104. Особистий листок по обліку кадрів: Вацика Романа Яковича. Архів ТІУКВ.
105. Особистий листок по обліку кадрів: Кайфеш Світлана Францівна. Архів ТІУКВ.

106. . Особистий листок по обліку кадрів: Лата Йосип Павлович. Архів ТІУКВ.
107. Особистий листок по обліку кадрів: Осіної Любов Костянтинівни. Архів ТІУКВ.
108. Особистий листок по обліку кадрів: Пірогова Івана Спиридоновича. Архів ТІУКВ.
109. Особистий листок по обліку кадрів: Шевчук Яніна Казимирівни. Архів ТІУКВ.
110. Полянський Ф. І. Українське шкільництво в умовах німецького окупаційного режиму на території Тернопільщини (1941–1944 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. Вип. XXIX. С. 202–205.
111. Петровський О. М. Деякі аспекти діяльності Тернопільського обласного інституту удосконалення учителів (1944–1946 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2024. Вип. 1. С. 65–75.
112. Петровський О. М. Вплив нормо-творчих документів на створення та визначення завдань обласних Інститутів удосконалення/підвищення кваліфікації учителів та методичної мережі в УРСР (1930-ті – 1940-ві роки). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал*. 2025. № (2)32. С. 1766–1782.
113. Петровський О. М. Актуальні проблеми налагодження роботи школи та методичної служби Тернопільщини після звільнення з-під німецької окупації (1944 р.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал*. 2025. № (5)35. С. 2516–2531.
114. Петровський О. М. Вплив нормо-творчих документів на створення та визначення завдань обласних Інститутів удосконалення/підвищення кваліфікації учителів та методичної мережі в УРСР (1930-ті – 1940-ві

- роки). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2025. № (2)32. С. 1766–1782.
115. Петровський О. М. Актуальні проблеми налагодження роботи школи та методичної служби Тернопільщини після звільнення з-під німецької окупації (1944 р.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2025. № (5)35. С. 2516–2531.
116. Полянський Ф. І. Українське шкільництво в умовах німецького окупаційного режиму на території Тернопільщини (1941–1944 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. Вип. XXIX. С. 202–205.
117. Примакова В. В. Вивчення передового педагогічного досвіду вчителів початкових класів у період 1948–1970 років. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 2(2). С. 10–17.
118. Примакова В. В. Вплив реформ 80-х років ХХ ст. на розвиток післядипломної освіти вчителів початкових класів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 131. С. 170–174.
119. Примакова В. В. Діяльність інститутів підвищення кваліфікації вчителів України в 50–60-і роки ХХ століття. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2014. № 21. С. 9–14.
120. Примакова В. В. Методична служба як структурна складова системи післядипломної педагогічної освіти в Україні середини ХХ – початку ХХІ століття. *Педагогічний альманах*. 2014. Вип. 21. С. 187–194.
121. Примакова В. В. Періодизація розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів в Україні (1948–2012 роки). *Обрії*. 2014. № 1. С. 43–46.

122. Примакова В. В. Проблема розвитку післядипломної освіти вчителів у дослідженнях сучасних науковців. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 35. С. 396–400.
123. Примакова В. В. Підготовка вчителів початкових класів до реалізації освітніх реформ в Україні (60–70 роки ХХ століття). *Педагогічний альманах*. 2013. Вип. 20. С. 308–314.
124. Примакова В. В. Післядипломна освіта Херсонщини з підвищення кваліфікації вчителів початкових класів. *Таврійський вісник освіти*. 2014. Спец. вип. С. 77–87.
125. Примакова В. В. Робота інститутів удосконалення кваліфікації учителів у 40-ві роки ХХ століття. *Педагогічний альманах*. 2012. Вип. 16. С. 284–291.
126. Сало В. Законодавче забезпечення ідеологічного контролю над освітою в УРСР (1937–1991 роки). *Збірник виступів учасників Тринадцятої науково-практичної конференції студентів вищих навчальних закладів Укоопспілки «Інноваційні процеси і їх вплив на ефективність діяльності підприємства»*. Частина 2. К.: НМЦ «Укоопосвіта», 2016. С. 122–127.
127. Сивохоп Я. Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти: історія, сьогодення, перспективи. *Неперервна освіта: актуальні дискурси*. Збірник матеріалів XV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (До 75-ї річниці Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти). Ужгород: РІК-У, ЗППО. 2021. С. 168–170.
128. Старка В. Антираелігійна кампанія в західноукраїнській сільській школі в умовах суспільних трансформацій 1944–1953 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 1. С. 138–151.

129. Стародубець Г. М. Кадрова політика радянської влади як засаднича детермінанта трансформаційних соціальних процесів у західноукраїнському регіоні в повоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Історія*. 2016. Вип. 2. Ч. 1. С. 81–86.
130. Тернопільський обласний комунальний інститут. URL: <http://old.ippo.edu.te.ua> > [tokippo\\_istor\\_dovidka](http://old.ippo.edu.te.ua) (дата звернення: 13.11.2021 р.)
131. Характеристика Нагорної О. В. 1953 року. Архів ТІУКВ.
132. Упатова І. П. Організація самоосвіти молодого вчителя (1970 – 1980-х рр.). *Теорія та методика управління освітою*. 2013. Вип. 10. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo\\_2013\\_10\\_45](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2013_10_45) (дата звернення: 30.01.2022).
133. Упатова І. П. Управління методичною роботою з молодими педагогічними кадрами у 50-ті роки ХХ ст. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. 34. С. 229–236.
134. Упатова І. П. Управління процесом професійного становлення молодого вчителя у 80-ті – 90-ті роки ХХ століття. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. 36. С. 197–204.
135. Фазан М. І. Діяльність Волинського обласного інституту вдосконалення кваліфікації вчителів у 1944–1953 рр. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. 2016. Випуск 110. (№7) С. 85–87.
136. Швед Г. В. Нормативно-правове забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів дошкільної освіти УРСР у 60–70-х рр. ХХ ст. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2020. Вип. 11. С. 212–216.

## РОЗДІЛ 3

### ФІНАНСОВО-МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ

#### 3.1. Особливості господарського розвитку (1945–1950 рр.)

Архівні матеріали зберегли документи щодо кошторисного фінансування ТІУКВ із зазначенням кожної статті витрат. Закладені в означені роки підвалини інституції післядипломної освіти стали основою її багаторічного функціонування. Належне залучення коштів простежувалося з 1945 – початку 1950-х рр., продиктоване покладеними на нього функціями контролю і жорсткої політичної, ідеологічної агітації освітянського середовища. Тим не менше, були свідчення зловживання посадовим становищем. Обґрунтовувалася думка про те, що зафіксовані факти свідчили про відсутність реакції влади, спростовували їх різними причинами, такими, як-от: не належне матеріальне забезпечення і «кадровий голод». Подібне становище було в інших інститутах вдосконалення [1; 2; 127–128; 130].

Основні статті витрат ТІУКВ – це заробітна плата, оплата енергоносіїв, відрядні, закупівля інвентарю тощо. Заробітна плата працівників обласних інститутів удосконалення учителів встановлювалася НКО УРСР від 12 червня 1944 р. фонд заробітної плати становив 28575 крб. [3, арк. 7]. У видатках ТІУКВ можемо прослідувати матеріальну базу працівників ТІУКВ упродовж 1945–1950-х рр. Аналізуючи книгу формування поточних рахунків [14, арк. 8], з даними місячної бухгалтерської звітності фінансової діяльності ТІУКВ за 1945 р. [12, арк. 1–3], знаходимо розбіжності. Так, на утримання інституту затверджено суму фінансування у розмірі 115 тис. крб., а фактично використано 93196,11 крб. з поточних рахунків. Сальдо на 31 грудня становило 9472015 крб., з яких дебет 152411 крб. Варто зауважити, що інститут у 1945 р. не повністю отримував кошти на своє фінансування. Зокрема, у березні, червні й серпні. Однак суми в бухгалтерських книгах підтверджували задовільний фінансовий стан ТІУКВ [6, арк. 22].

Значна частина коштів закладалася на такі статті видатків, як-от: оплата праці методистів, курсів з підвищення кваліфікації учителів, закупівля меблі тощо. Заповнення даних у книзі не було системним. За три місяці інформація

відрізнялася використанням русизмів, відсутності правильної нумерації, змінного почерку бухгалтера, що свідчило про різних осіб, які вели звітну фінансову документацію. Податки, які вираховувалися із зарплати: пенсійний фонд – перерахування з вересня та з перервою – до листопада і суми знімалися як за декілька місяців, що можемо припустити зі стягнень за грудень; податок на бездітність, упродовж року теж не суттєво змінювався; прибутковий податок залишався стабільним; військовий податок; позика приблизно була в грошовому еквіваленті стабільною і знімалася щомісяця; соціальне страхування не вираховували кожного місяця і не в однаковому розмірі. Найбільше відраховували на соціальне страхування у липні, понад 800 крб., при нормі 200 крб. [6, арк. 22].

Фінансування ТІУКВ та заробітна плата його працівників у досліджуваній період мали певні нестабільності. У 1945 р. заклад не отримав повного фінансування: із запланованих 115 тис. крб. фактично виділено 87900 тис. крб., із них зарплата із 67 тис. крб. виплачена лише 51200 тис. крб., тобто 15800 тис. крб. працівники не отримали [4, арк. 1]. У наступні роки таких недоплат не зафіксовано, а виділені кошти освоювалися повністю. Фінансування змінювалося за роками, при цьому відзначалося відкриття нових вакантних посад та зростання видатків на матеріально-технічне оснащення закладу. Бібліотечні фонди поповнювалися, зростала кількість методичних розробок, лекцій та семінарських заходів. Наприклад, у 1946 р. кошторис ТІУКВ затверджено у розмірі 155 тис. крб., з яких 100 тис. крб. призначено на заробітну плату, використано повністю [15, арк. 1–7].

Заробітна плата штатних працівників коливалася місяць від місяця. Так, у 1946 р. для 14 працівників вона становила: січень – 324586 крб., лютий – 492284 крб., березень – 187024 крб., квітень – 317837 крб., травень – 4523 крб., червень – 261458 крб., липень – 2571 крб., серпень – 2266 крб., вересень – 321083 крб., листопад – 722,74 крб., грудень – 417750 крб. [6, арк. 22]. Через затримки зарплати, наприклад у листопаді, працівникам виплачували кошти

одночасно за два місяці. Водночас у жовтні відрядні працівники отримували грошовий еквівалент, що відповідав місячній зарплаті – 3 тис. крб.

Методичні розробки оплачувалися окремо: з математики – 10, української мови – 8, російської мови – 6, фізики – 6, хімії – 8, біології – 6, педагогіки – 10, історії – 6, географії – 5, військової справи – 5, загалом 70 розробок по 300 крб., на суму 21 тис. крб. Лекції на семінарах та обласних нарадах – 50 лекцій по 200 крб., на суму 10 тис. крб. Відрядні витрати включали: 5 інспекторів-методистів по 6 днів – 30 крб., добові за 30 днів – 480 крб., квартирні – 125 крб., проїзні – 200 крб., загалом на місяць – 805 крб. із закладених на рік 10 тис. крб. [11, арк. 3]. Ці дані свідчать, що фінансування та матеріальне забезпечення ТІУКВ прямо залежали від державного бюджету і були критично важливими для організації методичної роботи. Своєчасна виплата зарплати, оплата методичних розробок та забезпечення відрядними витратами підкреслювали особливу роль інституту в підготовці педагогів і реалізації ідейно-політичних завдань радянської влади.

Придбано меблів для бібліотеки: 3 шафи – 1500 крб., 4 канцелярських столи – 2400 крб., 20 стільців – 1 тис. крб., 3 скляних шафи – 4 тис. крб., дрібний інвентар – 2150 крб., ремонт інвентарю – 1900 крб., портретів з рамками 5 по 350 крб. – 1900 крб., вішаки 2 по 150 – 300 крб. на суму 15 тис. крб. [10, арк. 4]. Можемо констатувати, що ТІУКВ укомплектовували всім найнеобхіднішим для нормального функціонування закладу такого типу. При таких обсягах роботи це не було достатньо для забезпечення проведення курсів підготовки декількох груп слухачів педагогічного колективу області. Загальна вартість освітлення 600 крб. на 25 травня 1946 р. Придбано книг на суму 3400 крб., науково-дослідна робота – 4500 крб., оправа книжок – 600 крб. [9, арк. 1–4]. Для організації навчального процесу наукова література як для викладачів, так і для тих, хто навчався, була першочерговим елементом продуктивної роботи. На що і була зосереджена основна увага керівників влади області.

У 1947 р. фонд заробітної плати ТІУКВ становив 118 тис. крб. Одним із основних напрямів витрат залишалася оплата авторських методичних розробок.

Так, з математики розроблено 10, з української мови – 10, з російської мови – 9, фізики – 8, хімії – 6, біології – 6, педагогіки – 10, історії – 6, географії – 5, військової справи – 4, загалом 74 розробки по 300 крб., на суму 22200 тис. крб. Прочитано 50 лекцій на різноманітних семінарах та обласних нарадах, кожна – по 200 крб., на суму 10 тис. крб., тобто загалом на оплату методичної роботи витрачено 32 тис. крб. [17, арк. 4]. Інші витрати включали придбання та ремонт інвентаря – 15 тис. крб., позаштатні витрати – 15 тис. крб., науково-дослідну роботу (педагогічно-наукова конференція) – 2 тис. крб., опалення – 4 тис. крб., освітлення – 400 крб. [8, арк. 5–6]. Характерною рисою фінансових документів є відсутність підпису директора на деяких документах, що свідчить про бюрократичні особливості обліку.

У 1948 р. штатний розпис змінився. Державною штатною комісією при раді МНО СРСР від 24 січня 1948 р. затверджено штат ТІУКВ із трьома методистами з іноземної мови [22, арк. 8]. Проте у довідці ТІУКВ від 1 квітня 1948 р. одна ставка методиста іноземної мови залишалася вакантною. На 1948 р. заробітна плата була закладена у розмірі 138,5 тис. крб., загальний кошторис – 252 тис. крб. Вперше профінансовано науково-дослідну роботу – 7,3 тис. крб., опалення приміщення – 3 тис. крб., освітлення – 2 тис. крб. [22, арк. 3]. На рахунок інституту надійшла сума 237174 крб., а під кінець року штатних працівників числилося 20 осіб [23, арк. 1–2].

Через відсутність інших підтверджуючих документів, ймовірно, до ТІУКВ зараховували Тернопільський дошкільний педагогічний кабінет, який знаходився на вул. Островського, 23, підпорядковувався ОБЛВНО і використовував ті ж приміщення. Реєстраційна картка штатних одиниць від 15 серпня 1947 р. свідчила про двох працівників з місячною оплатою по 645 крб. [17, арк. 1]. В одному приміщенні одночасно розміщувалися ТІУКВ, Тернопільський дошкільний педагогічний кабінет та інспектори шкіл, що спричиняло суперечливі ситуації, коли одні й ті ж посадові особи працювали в різних установах.

Окрім цього, директору ТІУКВ ОБЛВНО перераховував централізовані кошти на окремі заходи, зокрема 6 тис. крб. на проведення дитячих свят у 1949 р., серед яких – виступ українського народного хору під керівництвом Г. Вірьовки у драматичному театрі ім. Т. Г. Шевченка [22, арк. 8]. Це свідчило про те, що ТІУКВ як окремий структурний підрозділ ОБЛВНО виконував «окремі доручення» в сфері освіти, що потребувало додаткових працівників для організаційних питань, зокрема придбання квитків та організаційної підготовки.

Працівників ТІУКВ змушували купувати облигації. Зберігся передплатний лист за 1948 р., у відповідності з яким, їх придбали такі методисти, як-от: Й. Великанов – 8 облигацій на суму 800 крб., Р. Вацик 6 – 600 крб., В. Репетуша 6 – 600 крб., Ф. Дубовик 3 – 300 крб., З. Рязанова 3 – 300 крб., А. Дубовик 3 – 300 крб. Загалом 12 осіб на суму 4 800 крб. Передплата облигацій мала обов'язковий характер. Свідченням був «Акт перевірки кількості підписки» П. Альшевого, оплата облигацій за рахунок зарплати мала відбуватися щомісячно 5 числа [23, арк. 11–12]. Документ підтверджував контроль за виконанням «добровільної» оплати облигацій, які носили системний характер і в порівнянні з фондом заробітної плати працівників ТІУКВ відповідали 50 % або і всі 100 % зарплатні. Тож, у 1948 р. уся зарплата половини методистів скеровувалася на облигації.

За нормативно-правовими документами інспектори шкіл, були окремою установою в системі функціонування освіти. Зацікавленість у дослідженні структури інспекторів, продиктовано «Актом обстеженням Тернопільського обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів за 23–25 січня 1949 р.». Згідно з яким, ТІУКВ знаходився у двох кімнатах площею 100–120 м<sup>2</sup>, в приміщенні ОБЛВНО. «Приміщення цих двох кімнат необхідною меблею обладнане, але розгорнути методичну роботу, унаочнення, зразки вчительських і учнівських робіт ніде. В кімнатах тіснота. В зимовий період вся робота і ТІУКВ проводиться в одній кімнаті (друга холодна). Матеріалів в інституті по вивченні кращого досвіду вчителів шкіл, шкіл області мало. Роботи з керівним

складом ВНО, зав райвно, інспекторами, директорів шкіл, завідувачів шкіл і інших, інститутом, якщо не рахувати проведених місячних курсів під час літа, не ведеться, кращий досвід їх роботи в інституту відсутній» [26, арк. 1]. Наведені факти свідчили про те, що робота була не систематичною, що впливало на матеріальне становище і забезпечення робочих кабінетів. На 1949 р. загальний обсяг асигнувань на діяльність ТІУКВ становив 248 тис. крб., з яких фонд заробітної плати – 149 тис. крб. Інститут розташовувався в одній кімнаті площею 35,25 м<sup>2</sup> за адресою: вул. 1 Травня, 6.

За планом фінансування передбачалися видатки на: канцелярські потреби – 1500 крб., зв'язок – 1 тис. крб., придбання літератури – 1 тис. крб., опалення – 734360 крб., освітлення – 480 крб., очистку дахів та димоходу – по 500 крб. кожна. На прибирання прибудинкової території кошти не були передбачені, хоча у 1948 р. фінансування цієї статті здійснювалося. Крім того, на придбання господарського реманенту виділено 1000 крб., поточний ремонт – 117640 крб., страхування майна – 500 крб., службові відрядження – 10 тис. крб., науково-дослідну роботу – 9700 крб., придбання книг для бібліотеки – 20 тис. крб., ремонт та придбання інвентаря – 15 тис. крб., позалімітні витрати – 8 тис. крб., проведення конференції педагогів – 5 тис. крб. На педагогічну виставку було витрачено 22902 крб. [29, арк. 3–4; 30, арк. 3].

За результатами фінансової діяльності на кінець 1949 р. на балансі ТІУКВ залишилося 7 234 крб. [30, арк. 14]. У зазначений період інститут приділяв увагу придбанню устаткування для забезпечення своєї функціональної діяльності, що відображалось у фінансуванні педагогічних заходів та матеріально-технічного оснащення. Акт інвентаризації, проведеної 24 грудня 1949 р., здійснювався за участі методистів І. Великанова, М. Ковалевської та Е. Свириденка [30, арк. 7–10]. Загальна сума матеріальних цінностей на кінець 1949 р. становила 5404250 крб. При цьому слід зауважити, що розміщення навіть мінімального комплекту меблів – чотирьох стільців та п'яти шаф – у приміщенні площею 35,25 м<sup>2</sup>, як зазначено у документах, було вельми проблематичним.

У пояснювальній записці бухгалтера вказано причини розходження різних статей видатків. Економія була за 1 статтею через вакантну одну штатну одиницю. Фактичні витрати були нижчими від касових, адже матеріали за статтею 3 не витрачено, цей факт засвідчував акт інвентаризації. У статті 4 витрати були меншими, тому що дебітором виступав обком комсомолу. За статтею 6 перевитрати через рішення облвиконкому склали 900 крб. Перевитрати статті 15 були вищими, адже вона передбачала відсутність закладених коштів, призначених на курси в сумі 198350 крб. Дебітором виступала міжрайонна лісова база і тому за статтею 12 була економія коштів [30, арк. 17]. Можемо припустити, що деякі фінансові потреби «закривалися» обласним виконавчим комітетом, а фінансування курсів залишалося проблемним. Питання штатних працівників теж не до кінця з'ясовано. Аналіз звітних бухгалтерських документів свідчить про те, що, маючи одну кімнату, а подекуди її взагалі не вказували, перевірка констатувала розміщення працівників закладу в двох кімнатах.

Упродовж досліджуваного періоду фінансовий стан ТІУКВ у бухгалтерських звітних документах покращувався. Однак відтворити повністю фінансування закладу неможливо, через відсутність значної частини архівних матеріалів [13–14; 16; 18–21; 24–25; 27–28; 31–32; 33–35]. Сумісництво, зафіксоване між методистами ТІУКВ та інспекторами ОБЛВНО – це зловживання службовим становищем.

Отже, господарська діяльність ТІУКВ упродовж 1945–1950 рр. відзначалася відновленням матеріальної бази в повоєнний період, оптимізацією ресурсів та централізованим управлінням. Інститут поступово нарощував навчально-матеріальні потужності, забезпечував життєдіяльність колективу та підтримував ефективне функціонування освітнього процесу. Цей період заклав основу для стабільного розвитку ТІУКВ та підвищення якості підготовки педагогічних кадрів у наступні роки.

### 3.2. Фінансові засади функціонування (1951–1956 рр.)

Покращення фінансового становища в означені роки супроводжувалося матеріально-технічним забезпеченням. Згідно кошторису ТІУКВ на 1951 р. заробітна плата встановлена в розмірі 136600 крб. в порівнянні з попереднім роком витрачено 143200 крб., а це означало зменшення асигнувань. Нарахування до заробітної плати в поточному році становили 8200 крб., на різні господарські видатки – 27 тис. крб., що в порівнянні із попереднім роком було значно більше та вони не покривали витрати минулого року в розрізі 33 тис. крб., відрядження становили – 16 тис. крб., закупівля книг і поповнення бібліотечного фонду в сумі – 30 тис. крб., хоча витрачено минулого року – 39 тис. крб., закуплялося обладнання – 6 тис. крб., капітальний ремонт – 5 тис. крб., ремонт інвентаря та його обслуговування – 5 тис. крб., інші витрати – 5 тис. крб. В загальному на утримання інституту ОБЛВНО закладав суму 290800 крб., попереднього року закладено 300 тис. крб. по факту витрачено 360822 крб. [37, арк. 12–17]. Порівнюючи дані витрачених коштів за 1950 р. та загальні тенденції щодо фінансування установи, прогнозовано перевитрати за кошторисом на поточний рік.

Будівля установи займала площу приміщення 338 м<sup>2</sup>, вікон нараховувалося 18 шт. Загальна площа прибудинкової території 689 м<sup>2</sup>. В документах зазначалося 2 пічки, 8 пунктів освітлення загальна сума освітлення приміщення 3 тис. крб. включно з опаленням становило 9 тис. крб. [37, арк. 12–17]. Згідно штатного розпису ТІУКВ на 1951 р. в установі числилися: директор (880 крб. в місяць), заступник директора з навчально-методичної роботи (790 крб. в місяць), секретар-машиніст (360 крб. в місяць), завідувачі кабінетів навчальних курсів (600 крб. в місяць), педагогіки (600 крб. в місяць), математики і фізики (600 крб. в місяць), іноземної мови (600 крб. в місяць), мови і літератури (600 крб. в місяць), естетичного виховання і хімії (600 крб. в місяць), історії, географії і конституції (600 крб. в місяць), воєнної і фізичної підготовки (600 крб. в місяць), дошкільної роботи (600 крб. в місяць), позашкільної роботи (600 крб. в місяць), дитячих будинків (600 крб. в місяць),

два методисти (550 крб. в місяць), бібліотекар (525 крб. в місяць), завгосп (450 крб. в місяць), бухгалтер (410 крб. в місяць), прибиральниця (225 крб. в місяць). Загальна кількість штатних працівників 20 осіб [38, арк. 1–3]. Згідно довідки про фактичні витрати фонду заробітної плати та кошторису адміністративно-господарських витрат, на початок 1951 р. затверджено витрати в сумі 290 тис. крб., витрачено станом на 20 березня 1951 р. 47200 крб. [37, арк. 12–17]. Чисельність штатного розпису станом на початок 1951 р. становило 20 штатних одиниць, хоча в попередньому році їх було 21 особа [37, арк. 12–17]. Упродовж року кількість штатних одиниць могла змінюватися не в критичній кількості, що спостерігалось в попередніх та наступних роках.

Згідно статті 3 видатків – канцелярські потреби виділено на – папір для друку 1920 крб., папір для ротаторника 315 крб., калька – 200 крб., зошити – 200 крб., конверти – 500 крб., чорнила – 275 крб., телефонний зв'язок і поштові марки – 2 тис. крб., інші витрати загальною сумою в 9 тис. крб. Ремонт електромережі – 200 крб., ремонт водопроводу каналізації – 600 крб., заміна битого скла – 650 крб., та інші видатки на загальну суму 2100 крб. На потреби функціонування інституту закуплено скребки (70 шт. на суму 140 крб.), чорнильні пера (10 шт. на суму 80 крб.), олівці (200 шт. на суму 20 крб.), кнопки (100 шт., 200 крб.), гумки резинові (20 шт., 20 крб.), електролампочки (50 шт., 220 крб.), папки (600 шт., 580 крб.), інше (300 крб.). Також передбачалися кошти 300 крб. на озеленення присадибної ділянки яка знаходилася на території ТІУКВ. За цією статтею нараховувалася зарплата кочегара на шість місяців по 300 крб. в місяць, а на рік виходило 1800 крб. [38, арк. 4–7]. Можемо припустити, що 10 чорнильних пер на 20 штатних одиниць було замало, а враховуючи, що архівні документи бухгалтерського обліку та методичні розробки працівників інституту написані олівцем, які були за ціною категорією дешевшими, використовувалися як заміна ручок. В загальному канцелярськими приладами працівників забезпечували достатньо.

Стаття 4 видатків стосувалася заробітної плати працівників пов'язаних з їх відрядженням. Директор на рік мав 30 днів відряджень. Вартість однієї з

поїздок з урахуванням добових і квартирних складало 31 крб., на загальну суму 930 крб., завідувач мав 30 днів відряджень на суму 840 крб., методисти – 14 осіб по 40 днів на всіх це становило 5060 днів. Вартість одного відрядження становила 23 крб. в загальна сума 12880 крб., завгосп теж мав відрядження на суму 380 крб. – 20 днів на суму 3740 крб. У загальному видатки за цією статтею на поточний рік становили 1870 крб. [37, арк. 8–9]. Хоча вони перевищували затверджену норму, а це свідчило, що кошти, закладені на відрядження, були меншими за потреби.

Стаття 5 кошторису містила детальну інформацію про витрати на придбання навчально-матеріальної бази та обладнання для кабінетів ТІУКВ. Зокрема, передбачалося закупівлю: наборів хімічного посуду на суму 400 крб., лабораторних реактивів – 600 крб., інструментів – 500 крб., різних препаратів – 400 крб. Для забезпечення лабораторних робіт з фізики було виділено 1200 крб. на придбання спеціальної посуду та матеріалів.

Окремо передбачалося виготовлення наочного приладдя для різних навчальних кабінетів: мова – 600 крб., іноземна мова – 400 крб., біологія – 600 крб., історія та географія – 400 крб., початкові класи – 600 крб., дошкільні та дитячі будинки – 400 крб., фізика і математика – 400 крб., педагогіка – 200 крб. Крім того, кошторис передбачав виготовлення саморобних наочних приладів на суму 1200 крб. Разом стаття видатків становила 15,900 крб. Закладено 16 тис. крб. [38, арк. 8–9]. Стаття 6 видатків ТІУКВ включала в себе придбання журналів для очних та заочних курсів: папір для роботи (500 крб.), різних бланків (600 крб.), матеріалів для оформлення учбових кабінетів (1200 крб.), оформлення педагогічної виставки (9800 крб.), лекційні курси 121 год. по 125 крб., загальна сума 15200 крб. Окремо оплачувалися методичні розробки – 36 тис. крб. Сюди входила зарплата позаштатних працівників – 51800 крб. Хоча видатки на статтю 6 закладено в сумі 35 тис. крб. [38, арк. 11].

Науковий інтерес викликає розшифрування до статті 6 позаштатних працівників ТІУКВ на 1951 р. Відомо, що методичні розробки з математики в кількості 10 шт. оцінювалося в 3 тис. крб. аналогічно з української мови,

російської мови, також з фізики розроблено 8 шт. методичних розробок на суму 2400 крб., хімії (6 шт. на суму 1800 крб.), біології (8 шт. на суму 2400 крб.), педагогіки (6 шт. на суму 1800 крб.), історії (8 шт. на суму 2400 крб.), географії (8 шт. на суму 2400 крб.), військової підготовки (4 шт. на суму 1200 крб.), іноземної мови (10 шт. 3 тис. крб.), для початкових класів (10 шт. 3 тис. крб.), дошкільного виховання (6 шт. на суму 1200 крб.), для дитячих будинків (10 шт. 3 тис. крб.), позашкільної роботи (10 шт. на суму 3 тис. крб.). Загалом сума методичних розробок становила 36600 крб. [38, арк. 13].

Аналіз архівних джерел ТІУКВ свідчив про те, що він щороку переплачував газети, що ілюстрували напрямок тодішнього виховання підростаючого покоління в дусі радянської доби. Ось декілька назв з них: «Известия», «Комсомольська правда», «Культура и життя», «Літературна газета», «Піонерська правда», «Правда», «Советское искусство», «Радянський спорт», «Учительська газета», «Зірка», «Літературна газета», «Молодь України», «Правда України», «Радянська Україна», «Радянське мистецтво», «Радянська освіта», «Сталінське плем'я», «Юний ленінець» на загальну суму 1 тис. крб. [37, арк. 11]. Доречно зауважити, що список передплат газет на 1952 р. для ТІУКВ збільшилася. Найменуваннями газет мали у своїй назві чіткої радянське спрямування та в більшості друкувалися російською мовою. Загалом передплатили 98 найменувань на суму 1 тис. крб. [38, арк. 13]. У подальші роки існування інституту кількість найменувань періодичної преси збільшувалася, але їх вміст та найменування не змінювалося, а це в свою чергу свідчило про політику радянської влади в освітньої галузі досліджуваного часу.

Привертає увагу перелік придбаного інвентаря на 1951 р. – металеві шафи (2 шт. на суму 2400 крб.), письмові столи (6 шт. на суму 480 крб.), стенди (8 шт. на 1440 крб.), вішалки для одягу (5 шт. на 1 тис. крб.), магнітофон (1 на суму 3 тис. крб.), доріжки (5 шт. на суму 5200 крб.), фіранки до вікон (7 шт. на суму 1 980 крб.), скатертини на столи (9 шт. на суму 2250 крб.). В загальному придбано на суму 9900 крб. [37, арк. 12–17].

Згідно з бухгалтерським звітом фінансової діяльності ТІУКВ на 1951 р. перераховано на рахунок інституту суму в розмірі 16679 крб., витрачено 15642 крб. Зазначалися підзвітні особи, які залишилися в боргу на 1 січня 1952 р. поіменно із зазначенням персонального боргу. Загальна сума заборгованості становила 1549 крб. Заборгованість за підзвітними особами пояснювалося тим, що кошти для наукових поїздок видано під звіт відрядних 20 грудня 1951 р., а працівники інституту повернулися з них 3 січня 1952 р. і прозвітували [38, арк. 1–11]. Позаяк каси закрилися 31 грудня 1951 р., тому гроші залишилися поза звітом. Пояснювальна записка до фінансового звіту за 1951 р. свідчила про перевиконання стаття 14.

Акт інвентаризації ТІУКВ станом на 25 грудня 1951 р. складено комісією на чолі з К. Чугай, Я. Шакутою та іншими особами. Описаний перелік речей, дає змогу проілюструвати як технічно був оснащений ТІУКВ. Так, на його балансі числилися: столи письмові (15 шт.), крісла м'які (2 шт.), крісла напівм'які (13 шт.). Перша сторінка інвентаризації містила речей на загальну суму 10,851 крб. Крісла (напівм'які 26 і 16 шт.), шафи для книг (2 шт.), один буфет, шафи для книг (9 шт.), крісла звичайні (8 шт.), одна пилка (430 крб.), портрети на полотні В. Молотова вартість якого становила 1105 крб. У порівнянні з ціною на пилку (430 крб.) чи полицки для книги (100 крб.), портрет був доволі дорогим. Така ж цінова категорія була портрета М. Хрущова ціною в 1105 крб., портрети В. Леніна (2 шт.) менші за розміром по 340 крб. Менші портрети В. Молотова, М. Хрущова, Л. Кагановича по 3 шт., портрет членів політбюро, Й. Сталіна, В. Леніна (12 шт.), тумбочок (7 шт.), один чорнильний прибор. Загальна сума другої сторінки інвентаризації 20 тис. крб. Друкарська машинка фірми «Adler Standard» (14300 крб.), звичайна друкарська машинка (1680 металевий прес (числився, але в наявності не було), попільнички, шахи, червона скатертина, фіранки, годинник, стенди, килим, хідник звичайний, урни, радіоприймачі «Рекорд», лозунги. Третій аркуш інвентаризації на суму 23707 крб. Шкіряний портфель (2 шт. по 200 крб.), стелажі, рахівниці, радянське знамено, арифмометр, люстра з лампами (7 шт.),

ящики для бібліотеки (20 шт.), замок, диван (1608 крб.), ротатор для діафільмів (1900 крб.), електричний чайник, рахівник, столи, стенди, звичайний стіл, настільні лампи, шахи з дошкою, лопати тощо. Четверта сторінка становила 42742 крб., всього на суму 93408 крб. Особисту відповідав за матеріальні цінності завгосп інституту [38, арк. 5–20].

Згідно з актом інвентаризації малоцінних матеріалів на балансі інституту на кінець 1951 р. числилося: ротаторний папір (30 кг. – 63 крб.), папіросний папір (15 пачок – 294 крб.), папір афішний (5 кг. – 12 крб.), конверти (116 крб.), олівці (11 крб.), мило господарське (19 шт. – 43 крб.), марля (230 м – 430 крб.), ручки (10 шт. – 2 крб.), свічки (1 кг. – 18 крб.), мастика (26 банок – 415 крб.), булавки (6 штук – 40 крб.), папір креслярський (3 кг.), марки (580 крб.), папір для малювання (6 кг. – 33 крб.), бляха (50 кг – 83 крб.), віск (200 шт. – 40 крб.), цегла (115 шт. – 157 крб.), лісоматеріали (1,4 м<sup>3</sup> – 260 крб.), замок (1 шт. – 3 крб.). В загальному на суму 2714 крб. [38, арк. 27]. Припускаємо, що така кількість канцелярських та інших приладь не задовольняла повністю потреби. Та враховуючи той факт, що більшість методистів працювали за сумісництвом, а курси підвищення кваліфікації проводили у літній період, можна вести мову про задовільне забезпечення методистів канцелярським приладдям.

Інститут на кінець 1951 р. заборгував книгозбірні 92 крб., послуги телефонного зв'язку на суму 205 крб. На лютий того ж року нараховувалося літератури (17,886 шт.) на суму 127874 крб. матеріально відповідав за книги завідувач бібліотеки [38, арк. 30]. На курси підвищення кваліфікації освітян області, згідно зі звітом за грудень 1951 р. затверджено 544 крб., витрачено – 460 крб., загальна кількість учасників 34 особи. Згідно з бухгалтерським звітом, на кінець року зарплата виплачувалася в сумі 129600 крб., нарахування до неї – 7500 крб., канцелярські та господарські видатки на суму 26 тис. крб., відрядження – 17180 крб., що на 180 крб. перевищило закладену суму навчальних видатків. Навчальні видатки 35 тис. крб., придбання книг 30 тис. крб., придбання інвентаря 9 тис. крб., а закладено 6 тис. крб., ремонт приміщення 5 тис. крб., ремонт похідного інвентаря 5 тис. крб., а витрачено

1100 крб., інші видатки становили 5 тис. крб. [38, арк. 22–27]. Зазначені видатки зростали з метою забезпечення інвентарем методистів та освітян, курсантів. Так, середньомісячна зарплата однієї штатної одиниці ТІУКВ на поточний рік становила 568 крб. в місяць.

Відомо, що в поточному році на поштові та телеграфні витрати, що передбачало придбання марок, телефонні розмови закладено суму 5 тис. крб., папір – 2 тис. крб., газети, журнали – 1 тис. крб. Всього 21 найменування [38, арк. 22–34]. Освітлення та опалення приміщення (300 м<sup>3</sup> – 6 тис. крб.), освітлення 25 шт. лампочок (3200 крб.). Водопостачання 3 тис. крб., а це 240 осіб, 232 л води. Вивіз сміття тощо на суму 1100 крб. Утримання приміщення будинку та вулиць: паста для підлоги – 608 крб., прибирання вулиці – 200 крб., вивіз сміття – 200 крб. на суму 1008 крб. Дрібний ремонт інвентаря, що включав каналізацію, газопровід, двері, внутрішні замки, ручки, ключі, скло на вікнах – на суму 1 тис. крб. Придбання дрібного інвентаря – висячих замків, електричних лампочок, відер, умивальників, тазиків, віників, на суму 1 тис. крб. Страхування приміщення – 300 крб., озеленення присадибної ділянки – 300 крб. [38, арк. 22–34].

Стаття 4 – відрядження. Загальна сума яких становила 15 тис. крб., включала в себе відрядження на міжрайонні міські та обласні семінари для 10 осіб на 10 днів, три поїздки в рік, це включно з добовими, квартирними і проїзними. Аналогічно відрядження в райони методистів (10 осіб – 100 днів), добові становили – 22 крб., квартирні – 7 крб., проїзні – 40 крб. з урахуванням на одну особу. Відрядження в Київ на вимогу МНО УРСР на 10 осіб, добові – 22 крб., квартирні – 7 крб., проїзні – 126 крб. Загальна сума 2682 крб. на 50 днів [38, арк. 22–34]. Зазначена інформація дає змогу припустити, що більшість робочого часу методисти проводили на виїздах в районах.

Стаття 5 – фінансування науково-дослідної роботи установи. Наукові відрядження для 10 методистів – по 800 крб. Це включало в себе семінари для учителів біології і хімії на 50 осіб – 3 дні, квартирні – 8 крб. 3 доби на 50 осіб на суму 1050 крб. проїзні – 40 крб., 1 проїзд на 50 осіб становив 2 тис. крб., а

загальна сума 3050 крб. Лекції на семінарі біології і хімії (20 год. – по 125 крб.) – 2500 крб. Нарада працівників дитячих будинків на 40 осіб на 3 дні 840 крб., проїзні по 40 крб., 1 проїзд на 40 осіб 1600 крб. в загальному на суму 2440 крб. Лекції на нараді працівників дитячих будинків (10 год. – по 125 крб.), на загальну суму 1250 крб. Семінари для працівників дошкільної освіти, розраховані на 80 осіб на 3 дні з квартирними 7 крб. для 80 осіб на загальну суму 1680 крб. Проїзні по 40 крб. для 80 осіб на загальну суму 3200 крб. Підвищення кваліфікації освітян позашкільних установ в поточному році складало 4880 крб. включно з читанням лекцій 1250 крб. Підвищення кваліфікації учителів історії і конституції для 80 осіб на 3 дні становило 1680 крб., проїзні 40 крб. на 80 осіб на суму 3200 крб., що в загальному складало 4880 крб. включно з лекціями (15 год. – по 25 крб.) на загальну суму 1875 крб. Грудневі семінари для учителів математики та фізики, розраховані на 20 осіб на суму 1220 крб., 10 год. лекцій – по 25 крб. на загальну суму 1250 крб. Триденні семінари для учителів української і російської мови (100 осіб на загальну суму 6100 крб. з читанням лекцій 10 год. на загальну суму 1250 крб.). Дводенні семінари для учителів іноземної мови для 40 осіб становило 2160 крб., 9 год. лекцій – по 125 крб. на суму 1125 крб. Триденні семінари для завучів і директорів шкіл в кількості 40 осіб на суму 2440 крб., 35 год. лекцій на суму 4375 крб. Окремим був розрахунок щодо конференції для учителів та оплати лекторів, 128 лекцій – по 125 крб. на суму 16 тис. крб. Лекторами були запрошені викладачі з вищих навчальних закладів. Видатки передбачали виготовлення таблиць – навчального матеріалу для кабінету мови, біології, іноземної мови, історії і географії, початкових класів, дошкільного виховання та дитячих садочків, фізики і математики, педагогіки на загальною суму 4070 крб. [44, арк. 1–25].

Стаття 6 – навчальні витрати: організація виставки на суму 2600 крб. та оплата методичних розробок (41 методична розробка) по 300 крб. в загальному на суму 12400 крб. Сюди ж включали придбання матеріалів для оформлення навчальних кабінетів, закупівля папок для особових справ, різноманітних

бланків, журналів, навчальні програми в загальному на суму 17200 крб. Стаття передбачала придбання м'якого інвентарю, а саме доріжки, карнизи, скатертини, на суму 6 тис. крб., зарплата нештатного персоналу – 300 крб. [44, арк. 1–25]. Стаття 16 – капітальний ремонт будівлі включало перекриття паркетом підлоги коридору і двох кімнат з загальною кубатурою 156 м<sup>2</sup> на суму 5 тис. крб. Стаття 17 – ремонт інвентарю: 12 дверей, підшивка занавісок, заміна замків, ручок, ремонт столів та їх обшивка на загальну суму 5 тис. крб. В загальному на функціонуванні інституту виділено 290800 крб. [44, арк. 1–25].

У поточному році розроблено методичні розробки з математики, української мови, російської мови, фізики, хімії, біології, педагогіки, історія та географії, фізичної підготовки, іноземної мови, початкових класів, дошкільного виховання, дитячих будинків та позашкільних установ кожної по 11 штук в загальному 165 методичних розробок по 300 крб. в загальному на суму 49500 крб. Лекції для учителів по 125 крб., 80 лекцій на загальну суму 10 тис. крб. в загальному йшли витрати в сумі 59 тис. крб. [44, арк. 1–25]. Цікавим фактом при опрацюванні архівних документів було те, що бухгалтерські документи підписував заступник директора ТІУКВ, а не особисто директор Д. Шепченко.

Площа приміщення на 1952 р. в порівнянні з попереднім роком змінилася і становила 644 м<sup>2</sup>, прибудинкова територія – 689 м<sup>2</sup> [44, арк. 1–25]. Згідно з річним звітом бухгалтерії відомо, що упродовж року придбано господарських і канцелярських товарів – 12332 крб., «списано» на кінець року – 11334 крб. Фонд бібліотеки в грошовому еквіваленті зріс з 127874 крб. до – 142633 крб. Невідповідність у фінансуванні курсів помітно у виділених коштах (291 тис. крб.) та у фактично витрачених (353 тис. крб.) згідно бухгалтерських записів. На інститут виділено 291 тис. крб., а витрачено 268696 крб. [45, арк. 1–10]. Аналіз свідчить про те, що економія видатків, могла перекривати витрати на організацію курсів. Заборгованість була в методистів за придбання книг на суму 356 крб. [45, арк. 11].

Згідно з актів інвентаризації від 26 грудня 1952 р. на балансі інституту числилися: письмові столи (14 шт. ціною від 300 крб. – до 1605 крб.), крісла

м'які (62 шт. ціною від 45 крб. – до 150 крб.), шафи для книг (19 шт. ціною від 455 крб. – до 615 крб.), крісла (2 шт. – 60 крб.), етажерка для книг (6 шт. – 100 крб.), портрети Й. Сталіна, В. Молотова, В. Леніна, Л. Кагановича різних розмірів (25 шт. ціною від 360 крб. – до 1432 крб.), тумбочка (1 шт. – 87 крб.), чорнильніці (25 шт. ціною від 30 крб. – до 702 крб.), друкарська машинка (2 шт. – 1500 крб.), глобуси (2 шт. ціною від 48 крб. – до 115 крб.), настільні лампи (1 шт. – 138 крб.), трибуна (1 шт. – 127 крб.), металевий прес (6 шт.), шахмати (1 шт. – 80 крб.), радіоприймач (2 шт. ціною від 475 крб. – до 1500 крб.), шкіряні портфелі (2 шт. ціною від 180 крб. – до 216 крб.), стелажі (12 шт. 12 крб.), електричний чайник (1 шт. 112 крб.), матраци (69 шт. ціною від 65 крб. до 70 крб.), простирадла (70 шт. – 68 крб.), ліжка (9 шт. – 180 крб.) тощо на суму 110125 крб. [45, арк. 1–12].

На початку 1953 р., згідно з фінансовим документам, затверджено кошторис фонду заробітної плати штатним працівникам (20 осіб), фактично їх було 18 осіб [50, арк. 11] на 12 місяців в розмірі 133800 крб., позаштатним працівникам – 2 тис. крб., адміністративно-господарські витрати 48 тис. крб. Середньомісячна заробітна плата становила 571 крб. в розрізі структурних підрозділів: директор – 880 крб., завідувач директора з навчально-методичної роботи – 790 крб., секретар-машиніст – 360 крб., завідувачі кабінетами навчальних класів, педагогіки, мови і літератури, математики і фізики, природознавства та хімії, історії, географії і конституції, воєнної підготовки, позашкільної роботи, дитячих будинків отримували – 600 крб., іноземної мови – 550 крб., з дошкільної роботи – 690 крб., методист – 550 крб., методист іноземної мови – 550 крб., бібліотекар – 575 крб., завідувач господарством – 450 крб., бухгалтер – 410 крб., прибиральниця – 225 крб. [49, арк. 1–15].

У розрізі витрат на кожну статтю видатків виділено коштів на ремонт інвентаря – 5 тис. крб., капітальний ремонт – 5 тис. крб., придбання господарського інвентаря – 2 тис. крб. (придбано одну металеву шафу), придбання книг для поповнення бібліотечного фонду 15 тис. крб., навчальні витрати 15 тис. крб., науково-дослідні – 60 тис. крб., відрядження – 15 тис. крб.,

канцелярія – 24800 крб., нараховано до заробітної плати – 8 тис. крб. Опалення приміщення – 6 тис. крб. на 644 м<sup>2</sup>, освітлення – 25 електричних лампочок (3200 крб.). Вивіз сміття та снігу обходилося інституту в 1 тис. крб., водопровід та каналізація – 3 тис. крб., дрібний ремонт ключів, замків, газопроводу, каналізації, віконного скла – 1 тис. крб., придбання побутового інвентаря – щіток для підлоги, електричних лампочок, відер, віників, замків, тазиків та умивальників – 1 тис. крб., страхування майна – 400 крб., телефонні розмови – 5 тис. крб., передплата періодичної преси – 1 тис. крб. Видатки на відрядження, враховували виїзди до м. Києва – 10 осіб на суму 2950 крб., методичні заходи в районах (10 осіб 300 днів в сумі 8890 крб.) [49, арк. 1–13].

Навчальні витрати в розмірі 15 тис. крб. включали придбання навчальних програм – 300 крб., журналів для студентів – 400 крб., бланків, свідоцтва, білетів тощо – 600 крб., матеріали для кабінетів – 1 тис. крб., організація виставок – 3700 крб., методичні розробки в кількості 15 шт. по 600 крб., в сумі 9 тис. крб. Зарплата позаштатним працівникам 1500 крб. Капітальний ремонт вартістю 5 тис. крб., включав в себе ремонт 15 столів – 1500 крб., стільців 20 шт. – 500 крб., шаф 10 шт. – 1500 крб., радіоприймача 5 шт. – 500 крб., друкарських машинок 2 шт. 2 рази в рік – 1 тис. крб., зарплата нештатних працівників 1500 крб. [49, арк. 14–38].

Найбільшою статтею видатків були науково-дослідні витрати в сумі 60 тис. крб., що включали наукові відрядження (10 тис. крб.), проведення лекцій на учительських конференціях, запрошеними викладачами із вищих навчальних закладів (10 тис. крб. в розрахунку одна лекція 200 крб.), проведення лекції для вчителів у школах (10 тис. крб. в розрахунку одна лекція 20 крб.), виготовлення таблиць для методичних кабінетів (3500 крб.), семінари для учителів російської та української мови на 2 дні (75 осіб, 4600 крб.), учителів біології та хімії на 3 дні (75 осіб, 5400 крб.), дошкільних закладів, дитячих будинків, фізичного виховання на 3 дні (80 осіб, 5800 крб.). Народи завідувачів РПК на 3 дні (40 осіб, 3 тис. крб.), учителів математики та фізики на 2 дні (40 осіб 2500 крб.), учителів історії та конституції на 2 дні (40 осіб, 2700 крб.), завучів та

директорів на 2 дні (40 осіб 2500 крб.). Привертають увагу видатки на проведення краєзнавчої експедиції учителів географії і природознавства Тернопільської обл. влітку 1953 р. у Заліщицький, Коропецький, Монстариський, Теробовлянський райони для 80 осіб, 25 лекційних год. 3 добовими та проїзними на суму 5400 крб. [49, арк. 13–14]. Адже вона проводилася за рахунок переведення коштів статті 5 з семінару учителів біології і хімії.

Про недостатнє фінансування можуть свідчити листи ОБЛВНО до державного казначейства щодо виділення коштів для позаштатних працівників в поточному році (за 3 квартал) в сумі 7500 крб. (4 квартал) в сумі 7300 крб. [49, арк. 14–38]. Відомості щодо руху основних засобів ілюструють їх вартість на початку року в сумі 252,759 крб., а на кінець року 271,194 крб. Це свідчило про те, що матеріальний стан інституту зростав. Списано 2662 крб. Заборгованість восьми працівникам ТІУКВ становила 686 крб., конторі зв'язку, електростанції «Артіль 1 травня» становила 1300 крб. [50, арк. 1–11].

Кількість працівників не була стабільною і впродовж року коливалася від 16 до 19 осіб [57, арк. 1–21]. Бухгалтерські документи за 1954 р. свідчать про те, що оплата праці позаштатних працівників була закладено в розмірі 2 тис. крб. Фонд заробітної плати на 20 осіб (фактично 19 осіб) становив 134900 крб. (на березень поточного року становив 137 тис. крб.), що фактично зріс. Згідно довідки бухгалтерії відомо, що за колишніми ставками заплановано бюджет на зарплату 137 тис. крб., з них використано 53 тис. крб. в тому числі залишилося 83 тис. крб. Згідно з новими посадовими окладами до кінця року потрібно було додатково 13 тис. крб. [56, арк. 37]. Так, зарплата деяких штатних працівників змінилася: директор отримував – 1518 крб., завідувач директора з навчально-методичної роботи – 910 крб., секретар-машиніст – 360 крб., завідувачі кабінетами математики і фізики, навчальних класів – 936 крб., педагогіки, природознавства та хімії, іноземної мови, воєнно-фізичної підготовки, дошкільної роботи – 850 крб., дитячих будинків – 875 крб., мови і літератури, історії, географії і конституції, позашкільної роботи – 795 крб., методист,

методист іноземної мови – 710 крб., бібліотекар – 575 крб., завгосп – 450 крб., бухгалтер – 410 крб., прибиральниця – 225 крб. [57, арк. 1–21].

До повсякденних витрат входив ремонт інвентаря – 5 тис. крб., капітальний ремонт – 4 тис. крб., придбання господарського інвентаря – 2 тис. крб. (куплено 3 ліжка, 3 вішалки, 4 вітрини на літературу), придбання книг для поповнення бібліотечного фонду – 15 тис. крб., навчальні витрати – 15 тис. крб., науково-дослідні витрати – 50 тис. крб., відрядження – 15 тис. крб., канцелярські витрати – 25 тис. крб., начислення до заробітної плати – 8 тис. крб. Опалення приміщення – 6 тис. крб. на 644 м<sup>2</sup>, освітлення – 18 електричних лампочок (3200 крб.). Водогін і каналізація – 2800 крб. Чищення каналізації, водогону двічі в рік – 400 крб., ремонт замків – 100 крб., прибирання вулиці – 700 крб., зарплата кочегару – 800 крб., вивіз сміття – 1 тис. крб. Телефонні та телеграфні послуги – 6200 крб., передплата періодичної преси – 1 тис. крб. Канцелярські витрати (папір для машинки, копірки, афішний папір, папки, чорнила тощо) – 2200 крб. Прибирання будівлі та прибудинкової території – 1200 крб. Дрібний ремонт каналізації, замків, ключів, вікон – 1 тис. крб. Придбання дрібного інвентаря (щітки для підлоги – 15 шт., лампочки – 100 шт., відер – 10 шт., віники – 10 шт., замки – 10 шт., тазиків – 5 шт., вазонів для квітів – 15 шт.) – 1 тис. крб., страхування майна – 400 крб. [56, арк. 1–8].

Видатки на відрядження враховували виїзди до Києва, які від минулорічного фінансування не змінилися. Виїзди з методичними заходами в райони (14 методистів 40 днів по 10 поїздок в сумі 20 тис. крб.) [56, арк. 1–23]. Навчальні витрати та виробничі практики враховували закупівлю інструктивно-методичних листів (20 шт., 4 тис. крб.), брошур з досвіду роботи учителів 6 шт., 6900 крб., організація виставок (2100 крб.), методичні матеріали для кабінетів (2 тис. крб.), зарплата нештатним працівникам (2 тис. крб.). Витрати на літературу – 2 тис. крб. [56, арк. 1–23].

Варто звернути увагу на ремонт цементної підлоги 30 м<sup>2</sup> – 1200 крб., фарбування вікон (18 шт.) – 1 тис. крб, дверей (6 шт.) – 300 крб., ремонт та фарбування паркану 60 м<sup>3</sup> – 1500 крб., зарплату позаштатним працівникам 1500

крб., ремонт друкарських машинок (2 шт.) тричі на рік – 1 тис. крб., радіоприймачі (5 шт.) – 500 крб., (15 столів – 1500 крб.), стільців (20 шт., 500 крб.), шаф (10 шт., 1500 крб.) [56, арк. 1–23].

На 1954 р. науково-дослідні видатки зменшилися з попереднім роком з 60 тис. крб. – до 50 тис. крб., що включали в себе відрядження (8 тис. крб.), читання лекцій для учителів за окремими темами (10 тис. крб. в розрахунку 50 лекцій 500 крб.), виготовлення таблиць для методичних кабінетів (2 тис. крб.), семінар для кухарів дитячих садочків та дитячих будинків на 3 дні (50 осіб, 2200 крб.), семінар для учителів фізкультури на 3 дні (60 осіб, 3490 крб.), російської та української літератури на 3 дні (60 осіб 4215 крб.), біології та хімії на 3 дні (60 осіб, 3900 крб.), російської та української літератури на 2 дні (65 осіб, 3385 крб.); наради учителів математики та фізики на 2 дні (40 осіб 2290 крб.), учителів історії і географії на 2 дні (40 осіб, 2520 крб.), керівників методичних об'єднань початкових класів на 2 дні (40 осіб, 2400 крб.), читання лекцій на інших семінарах: завідувачів та інспекторів РАЙВНО, завідувачів РПК, директорів шкіл, завучів тощо з розрахунком (14 год. на 20 семінарів) – 5600 крб. Сюди ж враховували зарплату нештатному персоналу 5600 крб. [56, арк. 24–41]. Бухгалтерський звіт фінансової діяльності ТІУКВ свідчив про те, що залишок коштів на кінець року становив суму в розмірі 271 тис. крб. [57, арк. 1–21].

Особливу увагу привертає звіт ТІУКВ за проведення VI обласної виставки технічної самодіяльності учнівської молоді за 1954 р. Витрачено на проведення виставки 17 тис. крб.: виготовлення панно, стендів, господарські витрати, премії переможцям (9 тис. крб.), обслуговування виставки 2 особи на 30 днів, культурне обслуговування, прибирання тощо. До складу конкурсного журі входили: директор ТІУКВ, методист станції юних техніків, інспектор ОБЛВНО, інструктор станції юних техніків, викладач фізики школи № 3 м. Тернополя, секретар комсомольської організації. Зазначимо, що усі заходи і в тому числі виставка технічної самодіяльності учнівської молоді не була винятком та присвячена радянському святу. Грамотами МНО УРСР нагородили

гуртки та їх керівників, що діяли в Тернопільській обл. і були представлені на огляд виставці. Грошові нагороди (від 100 крб. – до 200 крб.) отримали 66 гуртківців за свої експонати. За підсумками виставки журі вирішило додатково нагородити ще 4 гуртківців по 100 крб. та 4 керівників гуртка за кращі показники натуралістичної роботи по 225 крб. [58, арк. 1–9].

Акти ревізії та перевірок діяльності бухгалтерії ТПУКВ за 1951–1954 рр. свідчать про те, що в перевірених документах були факти зловживань. Зокрема, витрати на оплату методичних розробок і лекцій занесені в першу статтю «зарплата», а не в статтю 6 «навчальна робота». Асигнування кошторису в 1950 р. не використано в сумі 12,250 крб., що було порушенням фінансової дисципліни. За окремими статтями були перевитрати: стаття 18 – 2450 крб., стаття 12 – 3100 крб., стаття 7 – 1250 крб., стаття 4 – 1900 крб. На час ревізії була одна вакантна посада, а секретар-машиніст зайнята за сумісництвом двома особами, що були працівниками ОБЛВНО. Хоча за законом заборонялося працювати за сумісництвом у підвідомчій установі. Виявлено, що упродовж 1948–1954 рр. увійшло в систему порушення, коли інспектори ОБЛВНО працювали методистами, а документи оформляли одностороннім наказом в інституті, письмові згоди на роботу за сумісництвом відсутні. Враховуючи, що інспектори ОБЛВНО 40 % робочого часу перебували у роз'їздах, на роботу наукового спрямування в них фізично не було часу. Директору оплачували 0,5 ставки за методичну роботу. Журналів обліку на окремих кафедрах не було. Штатні одиниці використовувалися не за безпосереднім призначенням. Так, методистом іноземної мови була Г. Добржанська, яка працювала машиністкою, а отримувала зарплату методиста. 3 грудня 1950 р. методистом з дитячих будинків була О. Островська, яка фактично працювала бібліотекаром, за штатом, було затверджено одного бібліотекара, який обслуговував 319 читачів, хоча книги обліку бібліотечного фонду не було [62, арк. 1–40].

Перевіркою встановлено, що у 1950 р. підготовлено 46 методичних розробок, надруковано і розіслано в користування методичним кабінетам районів 21. Останні використовувалися як лекції. Методисти отримували

зарплату за лекції і методичні розробки. Так, О. Дубовик в січні 1950 р. отримав кошти за прочитані лекції у м. Бережани, подав їх ще у вересні 1949 р. як методичну розробку отримавши гонорар. Інститут оплачував методичні розробки [62, арк. 1–7]. Про перевитрати коштів свідчив договір на читання 125 лекцій на суму 15 тис. крб., хоча тематика і план не було подано. Відсутність звітності за аналогічна лекції теж були відсутні, тому використання коштів ставилося під сумнів. Цікавим фактом була оплата перевірки контрольних робіт у школах впродовж квітня-січня 1950 р., за що методисти отримали додатково до заробітної плати 300 крб., хоча в статуті ТІУКВ прописано такий вид діяльності як основна робота. Встановлено, що у 1948 р. на проведення семінару учителів, без відома Тернопільської обласної ради депутатів, витрачено на харчування 7263 крб., незаконно перераховано 2 тис. крб., для придбання періодичної літератури для Тернопільського міського методичного кабінету, 300 крб. ночівля в готельних номерах для 40 осіб – учасників семінару, 420 крб. кіносеанс для учителів, що заборонялося законом і відповідного акту не було. Наприклад, баяністу за його послуги в серпні 1949 р. сплачено 60 крб. та оформлено їх як проїзні. Фіксувалися численні переоплати за відрядження на суму 335 крб. [62, арк. 1–48].

Перевірка бухгалтерських документів 1952 р. виявила технічні неточності, не завірені аркуші, розбіжності із нараховуванням понаднормових, що виплачувалися за рахунок методичних витрат секретарці-машиністці. Порушення були щодо виплат із додаткового фонду на оплату кочегарам, сторожу, завгоспу, прибиральницям, за підшивку бухгалтерських документів, стенографісту, заробітну плату працівникам за сумісництвом з ОБЛВНО, 19 спеціалістам ТІУКВ винагороди за роботу, виплати за індивідуальним договорам за окремі послуги (електромонтажникам, художникам тощо), оплата за перевірку контрольних робіт методистам. Так, І. Сипченку директору Тернопільської спортивної школи, сплачено кошти, коли той перебував, як студент на сесії [62, арк. 1–48].

Аналітичний облік за фактом перевірки майнових матеріальних цінностей в 1952 р. ілюструвало розходження за 21 пунктом і виявлено недостачу майна на суму 14958 крб., в тому числі роздано його в тимчасове користування працівникам ТІУКВ та іншим організаціям на суму 14332 крб., а на 626 крб., числилася недостача за завгоспом. Надлишків майна було на 609 крб., деякі предмети без інвентарного номера. Така халатність призводила до зловживання. Наприклад, завгосп забирав додому фанеру, віконне скло тощо. Також останній продавав списані в ТІУКВ електролампочки на ринку [62, арк. 14].

Касові операції проводила касирка, а не бухгалтер, що йшло всупереч інструкції від 16 лютого 1949 р. «Про порядок ведення касових операцій підприємствами, організаціями і установами». Встановлено, що в касу були не оприбутковані 231 крб., одержані від бухгалтера, одержані 31 жовтня 1952 р. за квитанцією з банку 800 крб., списані за відомостями лекції в сумі 29 крб., після чого залишок каси мав бути 1400 крб, а за фактом перевірки становив 265 крб. Завгоспу ОБЛВНО заплатив 100 крб. за обслуговування нарад при наявності завгоспа ТІУКВ. Фіксувалася оплата за господарські роботи за завищеними цінами та без підпису особи, яка виконувала роботу. Щодо розрахунків з підзвітними особами, то були випадки видачі повторного авансу на відрядження при наявності заборгованості. Так, В. Бавриній при заборгованості 535 крб., видано ще 200 крб. [62, арк. 15–19].

З прийняттям на роботу бухгалтера М. Снітинської 25 серпня 1952 р. перевірка роботи бухгалтерії майже не проводилася, журнал операції, контрольна книга, обіговий баланс і відомості, наявні тільки за серпень, останні місяці зроблені бухгалтером ОБЛВНО під час ревізії. Ті документи, які були наявні на час перевірки, були не точно оформлені бухгалтером ТІУКВ та перероблені бухгалтером ОБЛВНО [62, арк. 19]. Наприклад, довідка про допущені переоплати за відрядженням упродовж 1 січня – 1 листопада 1952 р. свідчила про щомісячні переоплати працівникам за відрядження. Так, за лютий переплата складала 72 крб., березень – 100 крб., квітень – 160 крб. і до кінця

року становила 1285 крб. Переплата могла бути тоді, коли методисти не реєстрували квитки, не робили відмітки про оплату постільної білизни тощо. Через халатне ставлення методистів до звітної документації в ТІУКВ виникла проблема із ревізійними органами. Можемо припустити, що методисти цілеспрямовано не додавали талони, проїзні, нічні тощо, а зекономлені кошти залишали собі [62, арк. 20–48].

Згідно з складеним актом інспектора державного банку А. Гончара щодо касової дисципліни, книга обсягів витрат велася відповідно вимог, була прошита пронумерована і підписана бухгалтером та директором установи. Касові книги, гроші, чеки в кінці дня зберігалися в дерев'яній шафі, що було заборонено, під двома ключами, які мав касир, описаній та опломбованій. Щоденні залишки в касі не виводилися, а лише раз на місяць. Тобто, дані отримані в банку перевірити за касовою книгою неможливо. Зарплата та господарські відрядження не виплачені у триденний термін в банк не поверталися, а залишилися в касі. Так, заробітна плата в сумі 1063 крб., отримана з банку 22 грудня 1952 р., виплачена 26 грудня 1952 р. Ревізією встановлено, що за 1952 р. кошторис, при затвердженій сумі 291 тис. крб, складав 352900 крб. [62, арк. 20–40]. Всупереч інструкції бухгалтер ТІУКВ касові документи оформляв не повністю. Значна частина касових приходних і витратних ордерів не підписував директор ТІУКВ. Грубі порушення мали місце в штатному розписі.

У вересні 1953 р. перевірка проводилася щодо штатних розписів ревізором С. Новосад, якою виявлено порушення постанови РМ СРСР від 13 серпня 1946 р. «Про заборону розширення штатів адміністративно-управлінського апарату радянських, державних, господарських, кооперативних та громадських організацій». Так, на посаду методиста іноземної мови працевлаштували секретарку-машиністку, оклад зарплати якої становив 360 крб., а фактично вона отримувала 550 крб. Їй незаконно виплачено 1750 крб. З метою усунення порушень її звільнили з посади методиста іноземної мови. Керівник ОБЛВНО зобов'язував директора Д. Шепченка зібрати весь інвентар,

який перебував в користуванні інших установ та фізичних осіб, що не було зроблено, також процес гальмувала відсутність інвентарних номерів. Хоча інститут надав формальну довідку про тимчасове користування установами і фізичними особами його інвентаря. Згідно з якою середні школи Тернополя 1 та 6 мали за фактом перевірки шафи, ОБЛВНО користувалося 2 етажерками, 2 шафами, 1 настільною лампою, Тернопільське добровільне сільське господарське товариство «Колгоспник» користувалося одним матрацом. Такі методисти ТІУКВ, як-от: Ф. Рязанова – користувалася кушеткою, О. Лучанко і В. Бавріна – ліжками, К. Кіндрат та Л. Зайцева – ліжками і матрацами. Адміністрація ТІУКВ роздано в користування інвентаря на суму 2964 крб., чинним директором Д. Шепченком на суму – 1874 крб. Всього на суму 4838 крб. [62, арк. 26–31].

За наслідком перевірки ОБЛВНО, що теж згадувалося в ревізії про користування майном, вчергове зобов'язували ТІУКВ у відповідності з наказами від 10 та 20 грудня 1953 р. повністю зібрати інвентар, провести амортизацію майна. Його нестачу при інвентаризації в сумі 15 крб. стягнуто із завгоспа. Інформацію про виконання наказів необхідно було подати ОБЛВНО до 25 грудня поточного року. ТІУКВ стягнув гроші із матеріально відповідальних осіб та установ і повернув кошти, про що було повідомлено ОБЛВНО відповідною інформаційною запискою. Варто наголосити, що зазначену довідку директор так і не підписав [62, арк. 36–41].

Можемо констатувати, що деякі виявлені порушення були ліквідовані. Та фактично за такий короткий період часу (вересень-грудень) припускаємо, що адміністрація формально «закрила» найпроблемніші питання. Відсутність підпису на інформаційній записці та подальше дослідження фінансових документів свідчило про подальше та системне порушення ведення документів. За незаконні дії бухгалтерів та директора проти них не були задіяні штрафи чи догани, а формулювання було таким «директора та бухгалтера попереджую та зобов'язую виправити всі недоліки до 20 грудня 1953 р. та надалі таких не допускати» [62, арк. 42–48].

Згідно з актом ОБЛВНО від 24 листопада 1954 р., складеним бухгалтером-ревізором, виявлено порушення, але в меншій кількості. Фіксувалося незначне коливання в перевитратах, ремонт інвентаря на 700 крб. тощо. Кошторис за 10 місяців 1954 р. виконано лише на 90 %. Виявлено нестачу у завгоспа на 17 крб., придбано інвентаря на 1400 крб. більше. Інший інвентар був не пронумерований. Інститут роздав в користування інвентаря на суму 2561 крб. Далі закуплялося за готівку промислові товари на суму 813 крб. Сплачено за індивідуальними договорами художникам за малювання лозунгів 600 крб., хоча інші організації, мали можливості виконувати зазначену роботу за меншу вартість. Секретарці-машиністці, окрім зарплати, сплачено 512 крб. за друкування методичних листів у позаробочий час. Хоча це було заборонено. Бухгалтером інституту двічі «списано» з каси 3575 крб., нібито виплачені проїзні курсантам початкових класів. За бухгалтером була нестача на суму 8575 крб. [62, арк. 42–48].

У 1955 р. згідно з рішенням Тернопільської обласної ради депутатів № 50 від 9 січня 1955 р. «Про штатні розписи обласного відділу народної освіти та обласного інституту удосконалення вчителів» за інститутом числилося 20 штатних одиниць. Працівники, які звільнялися з адміністративно-управлінського апарату, забезпечувалися переведенням в школи та інші навчальні заклади. Згідно з планом витрат на поточний рік, сума для інституту виділена в розмірі 566 тис. крб., а для 20 осіб закладалася на суму 195 тис. крб. (попереднього 150 тис. крб.), начислення до зарплати 6 % – 11 тис. крб.. Канцелярські видатки, затверджено в сумі 30 тис. крб., відрядження – 25 тис. крб., навчальні видатки – 19 тис. крб., закупівля інвентаря – 2 тис. крб., капітальний ремонт – 4 тис. крб., ремонт інвентаря – 25 тис. крб., інші витрати – 25 тис. крб., зарплата позаштатного персоналу – 16 тис. крб., начислення до неї – 1 тис. крб. [65, арк. 1–9].

Опалення приміщення здійснювалося за допомогою котлів – 3 шт. (6 тис. крб.), вся площа ТІУКВ – 689 м<sup>2</sup>, площа прибудинкової території – 200 м<sup>2</sup>. Чищення каналізації двічі на рік – 400 крб., зарплата кочегару – 900 крб.,

прибирання двору – 720 крб., дрібний поточний ремонт замків, вікон, дверей – 300 крб., рецензування матеріалів з досвіду роботи учителів – 2 тис. крб., оплата доповідей на педагогічних читаннях – 2 тис. крб., учасникам за кращі роботи з досвіду роботи – 2500 крб. Ремонтні роботи нештатним працівникам – 1200 крб., лекції під час семінарів – 7900 крб. Всього позаштатним працівникам виплачено – 17,900 крб. На курси підготовки і перепідготовки учителів до ТПУКВ на 1955 р. витрачено 255 тис. крб., нарахування до зарплати – 4700 крб., канцелярські видатки – 8200 крб., відрядження – 126900 крб., інші видатки – 37500 крб. Підвищення кваліфікації мали пройти в 1955 р. директори та завучі – 120 осіб, завідувачі шкіл – 90 осіб, учителі початкових класів – 190 осіб, малювання – 30 осіб, співів – 30 осіб, фізики і біології 5–7 класів – 90 осіб, фізики і біології 8–10 класів – 80 осіб, фізики і математики 8–10 класів – 60 осіб, вихователі дитячих садочків та старших піонервожатих – 60 осіб. Щоб зрозуміти як фінансово прораховувалися курси на одну групу – 30 осіб, візьмемо курси учителів співів. На них прораховано 200 год. лекції, зарплата лектору – 4100 крб., нарахування до зарплати – 246 крб., господарські витрати (прибирання приміщення та оренда) – 180 крб., навчальні видатки – 150 крб., проїзні – 900 крб., квартирні – 1500 крб., добові 4050 крб. [65, арк. 1–29].

Стаття 18 витрат становила 25 тис. крб. і включала семінари для учителів співів, біологів, філологів, істориків, читання лекцій для вчителів під час семінарів, нарад і виїздів для поширення вчителів, заробітну плату позаштатним працівникам [24, арк. 23]. Відрядження в Київ в розрахунку на 10 осіб, 50 днів на суму 3100 крб., відрядження в школи та інші освітні заклади на 14 осіб на суму 21900 крб. [65, арк. 20–29].

Опалення на площу 644 м<sup>2</sup> на суму 6 тис. крб. Поточний ремонт включав в себе – ремонт каналізації і газопроводу (200 крб.), електромережі (100 крб.), внутрішніх замків та ключів (100 крб.), придбання та встановлення шибок (150 крб.). Капітальний ремонт включав в себе – ремонт підлоги 30 м<sup>2</sup> (1200 крб.), фарбування вікон 20 шт. (1 тис. крб.), фарбування дверей 6 шт. (300 крб.), фарбування і ремонт огорожі 60 м<sup>2</sup> (1500 крб.). Придбаний інвентар в 1955 р.

становив 2 тис. крб. – вітрини на літературу 2 шт. (700 крб.), ліжка 13 шт. (1300 крб.) [65, арк. 20–29].

На 1956 р. штатний розпис нараховував 22 особи з місячним фондом зарплати в 17824 крб., розширення штату відбулося згідно змін затверджених МНО УРСР від 24 серпня 1956 р. Згідно до них в інституті утворювалося 8 структурних підрозділи та відповідні посади. Кабінети: педагогіки, в якому числився методист; фізики і математики з методистом; трудового навчання, який передбачав завідувача, методиста з машинознавства, методиста з сільського господарства, методиста слюсарної і столярної справи; історії, географії, конституції з методистом; біології і хімії з методистом [69, арк. 1–26]. Такий спрощений перелік штатних одиниць свідчив про відсутність всіх фінансових документів у архівній справі та деякі з них пронумеровані двічі, що є фактом кількаразового формування документів та передачі їх в архів. Багато з документів фінансового звітного характеру містять підпис лише бухгалтера. Так, в переліку штатних одиниць за 25 вересня 1956 р. ТІУКВ подавав наступну інформацію, де числилося, окрім згаданих посад, ще методист іноземної мови, педагогіки, завідувач кабінетом кіно, математики, дитячих будинків у яких змінювався оклад заробітної плати [69, арк. 6–7].

Фактично було 20 осіб: директор, заступник директора з навчальної частини, секретар, завідувачі кабінету початкових класів, історії і географії, фізичного виховання, дошкільної роботи, біології і хімії, дитячих садочків, іноземної мови, мови і літератури, математики і фізики, педагогіки, дитячих будинків, кіно, методист з іноземної мови, мови і літератури, монтажник-експедитор, бібліотекар, бухгалтер, завгосп, прибиральниця [69, арк. 20]. Звіт про чисельність працівників, їх фонд заробітної плати за III квартал 1956 р. засвідчував, що на 10 жовтня в ТІУКВ працювало 24 особи і з них 10 жінок [103, арк. 1]. У березні 1957 р. за аналогічним звітом чисельність працівників складала 27 осіб, з них 1 особа працювала за сумісництвом [104, арк. 1].

Уточнений кошторис видатків по курсах перепідготовки учителів на 17 жовтня поточного року складався з видатків на зарплату – 94 тис. крб.,

нарахування до зарплати – 5600 крб., інші видатки – 249400 крб., разом 349 тис. крб. [69, арк. 1–26]. Відсутність прописаних видатків на канцтовари, службові відрядження, навчальні видатки, могли свідчити про спрощення видатків, або не компетентність бухгалтера, що було закономірним явищем у попередніх роках функціонування інституту.

Кошторис видатків ТІУКВ становив 425 тис. крб. (попередній рік 317 тис. крб.) з них зарплата – 222 тис. крб., нарахування до зарплати – 13900 крб., канцтовари 32 тис. крб., відрядження – 28 тис. крб., навчальні видатки – 20 тис. крб., придбання устаткування та інвентаря – 45 тис. крб., капітальний ремонт приміщень – 4 тис. крб., інші видатки – 60 тис. крб., зарплата позаштатним працівникам 25 тис. крб. Збільшення штатних одиниць на 8 осіб, як зазначалося в розпорядженні Тернопільської обласної ради депутатів від 22 листопада 1956 р. про збільшення коштів на відрядження, потребувало збільшення статті видатків на відрядження. Здійснено переведення грошових активів зі статті «інші витрати» в сумі 4 тис. крб. на статтю «відрядження» [69, арк. 1–26].

У поточному році закладено значну суму на придбання інвентаря – 45 тис. крб.: кіноапарат – 5500 крб., шафи 5 шт. – 3800 крб., доріжка 20 м. – 1600 крб., мотоцикл з коляскою – 4500 крб., столи 3 шт. – 1950 крб., стільці 16 шт. – 800 крб., етажерки 2 шт. – 200 крб., трюмо 650 крб., диван м'який – 1200 крб., устаткування для кабінету кінофікації – 1 тис. крб., лінгафон – 450 крб., кінокартини 52 шт. – 20800 крб., магнітофон – 1450 крб., фотоапарат – 1100 крб. [69, арк. 17]. Більшість придбаного інвентаря та устаткування йшло на укомплектування кабінету кінофікації, сам інвентар був дорого вартісним.

На важливість та необхідність дофінансування ТІУКВ вказував лист виконавчого комітету Тернопільської обласної ради депутатів від 7 жовтня 1956 р. Повідомлялося, що виділено кошти в сумі 78 тис. крб. на проведення семиденних зборів старших піонервожатих, в сумі 2 тис. крб. на виставку образотворчого мистецтва, в сумі 15,230 крб. на проведення семінару для піонерських таборів. Зменшено видатки на курсові заходи в сумі 30430 крб. [69, арк. 26].

Упродовж 1951–1956 рр. фінансування ТІУКВ було на більш-менш достатньому рівні. Окремо оплачували методичні розробки, лекції для запрошених викладачів з вищих навчальних закладів тощо, що у свою чергу зменшувало навантаження на методистів. Зважаючи на зафіксовані махінації, припускаємо про безкарність адміністративних проступків. В наступні роки звітність бухгалтерії дещо покращилася, однак втрачені архівні справи могли сприяти більш точному опису фінансового становища інституту [36; 39–43; 46–48; 51–55; 59–61; 63–64; 66–68].

Отже, фінансові засади діяльності ТІУКВ упродовж 1951–1956 рр. формувалися в умовах жорсткої централізації бюджетного фінансування та обмежених матеріальних можливостей. Разом із тим результати окремих ревізій і перевірок засвідчують наявність фактів порушення фінансово-кошторисної дисципліни, зокрема нецільового використання асигнувань і відхилень від затверджених кошторисів. Подібні недоліки зумовлювалися як недостатнім рівнем внутрішнього фінансового контролю, так і загальними особливостями адміністративно-командної системи управління, у межах якої пріоритет надавався формальному виконанню планових показників. Це певною обмежувало можливості розвитку матеріально-технічної бази інституту та ускладнювало належне виконання ним освітніх і методичних функцій.

### 3.3. Динаміка фінансово-матеріального стану в 1957–1965 рр.

Забезпечення діяльності установи всім необхідним для організації курсів підвищення кваліфікації вчителів – від канцелярського приладдя й методичної літератури до постільної білизни та іншого інвентарю – вимагало значних фінансових ресурсів. У цьому контексті закономірними були зміни в окладах заробітної плати штатних працівників інституту. В архівних джерелах також фіксуються зміни в номенклатурі навчально-методичних кабінетів, плинність кадрів у штатному складі працівників, перевитрати за окремими статтями кошторису та додаткове фінансування ТІУКВ.

За архівними даними, на 1957 р. ТІУКВ розташовувався на вул. Міцкевича, 13. Загальний обсяг видаткових коштів на цей період складав 569 тис. крб., з яких 321 тис. крб. передбачалося на оплату праці штатних і позаштатних працівників, включно з позаштатними – 22158 крб. Установа функціонувала у приміщенні площею 418 м<sup>2</sup>, прибудинкова територія займала 425 м<sup>2</sup>. Для опалення приміщення ТІУКВ використовувалося дев'ять пічок. Загальні витрати на утримання приміщень у відповідний період становили: опалення – 5 тис. крб., електроенергія – 3600 крб., вода та каналізація – 3 тис. крб., ремонт приміщень – 4600 крб., ремонт інвентаря – 2 тис. крб., службові відрядження – 3600 крб., закупівля книг для бібліотечного фонду – 2 тис. крб., передплата журналів – 5600 крб. [105, арк. 1–7].

Окрему увагу приділяли видаткам, пов'язаним із популяризацією кращих методичних розробок педагогів області. Так, фінансування передбачало: поширення передового педагогічного досвіду – 3 тис. крб., рецензування доповідей на обласних педагогічних читаннях – 2500 крб., винагороду за кращі доповіді – 3500 крб. Загальні витрати на популяризацію передового педагогічного досвіду становили 9 200 крб., а на поповнення кабінетів програмами та методичною літературою – 4500 крб. [105, арк. 2–3]. Таким чином, фінансова підтримка стимулювала освітян до підготовки матеріалів, що відповідали ідеологічним вимогам радянської системи, а також забезпечувала грошове заохочення за активну участь у педагогічних заходах.

На балансі ТІУКВ на 1957 р. налічувалося 72 одиниці навчального приладдя загальною вартістю 28 800 крб., автомобіль – 12 тис. крб., 16 столів – 2 400 крб., диван – 1 200 крб., 16 стільців – 800 крб., доріжки (40 м) – 3 200 крб., дві шафи – 1 600 крб. Загальні витрати на матеріальні цінності становили 50 тис. крб., обслуговування автомобіля – 1 743 крб. на р. [105, арк. 4; 106, арк. 4]. На 1958 р. загальний обсяг видатків закладу залишався стабільним і становив 569 тис. крб., з яких 330 тис. крб. спрямовувалися на оплату праці штатних працівників, а 8 тис. крб. – на оплату праці позаштатних співробітників. Площа приміщень інституту в зазначений період не зазнала змін, водночас кількість опалювальних пічок скоротилася до семи, що, ймовірно, було зумовлено заходами з економії паливно-енергетичних ресурсів або обмеженням їх використання.

Канцелярські та господарські витрати становили 38 тис. крб., аналогічною була сума видатків на службові відрядження. На навчальні потреби було спрямовано 34 тис. крб., на придбання інвентарю – 50 тис. крб., на капітальний ремонт приміщень – 9 тис. крб. Окрему статтю видатків складали витрати на поповнення бібліотечних фондів і методичне забезпечення: на закупівлю книг було передбачено 12 тис. крб., на поповнення кабінетів методичною літературою – 4,5 тис. крб.

Кошти також спрямовувалися на стимулювання науково-методичної діяльності педагогів: на рецензування доповідей було виділено 2,5 тис. крб., а авторам кращих доповідей, опублікованих у збірниках, виплачувалися гонорари в розмірі від 150 до 200 крб. Значну частку фінансування становили видавничі витрати, що сягали 11,5 тис. крб. [107, арк. 1–13]. Отже, аналіз фінансових документів свідчить, що значна частина коштів інвестувалася у матеріально-технічне забезпечення ТІУКВ та організацію педагогічних заходів, що відповідало пріоритетам радянської освітньої політики. Так, винагорода за педагогічні доповіді перевищувала місячну зарплату низькокваліфікованих працівників: наприклад, прибиральниця отримувала близько 30 крб. на місяць, тоді як за публікацію доповіді педагог міг одержати від 150 крб.

Аналіз архівних документів свідчить, що у 1957–1958 рр. значну частину видатків ТІУКВ становили канцелярські та поштово-телеграфні витрати, віднесені до статті 3 бюджету. Для забезпечення роботи працівників інституту було закуплено: папір для друкарських машинок – 950 крб., папір для машинки-ротатора – 600 крб., канцелярський папір у пачках – 300 крб., афішний папір – 216 крб., копіювальний папір – 290 крб., папки – 215 крб., чорнило – 115 крб., пера, ручки, скріпки, кнопки – 250 крб., послуги типографії – 4,5 тис. крб., зошити – 100 крб., папки-скорозшивачі – 175 крб., чорнильні прибори – 175 крб. Загальні витрати на ці статті склали 8 255 крб.

Поштово-телеграфні послуги включали: абонентську плату – 1300 крб., міжміські переговори – 2400 крб., поштові марки – 2300 крб., поштові послуги – 1 тис. крб., конверти – 500 крб. Передплата газет становила 1223 крб. і включала видання з вираженою ідеологічною спрямованістю: «Правда», «Піонерська правда», «Комсомольська правда», «Правда України», «Зірка», «Блокнот агітатора», «Радянська культура», «Учительська газета» та інші [107, арк. 1–6]. При цьому приблизно половина видатків статті 3 була спрямована на типографські послуги, що свідчить про активну роль ТІУКВ у поширенні комуністичної ідеології серед педагогічної спільноти області.

У структурі поточних витрат також враховувалися опалення – 3100 крб., електроенергія – 5100 крб., водопостачання та каналізація – 2 тис. крб., поточний ремонт – 2400 крб., ремонт дрібного інвентаря – 900 крб. Витрати на перепідготовку педагогів становили 22 тис. крб., придбання книг – 6400 крб., журналів – 5600 крб. [107, арк. 7–13].

У 1958 р. значні кошти були спрямовані на матеріально-технічне забезпечення інституту: придбано 10 кінофільмів – 27 тис. крб., дві шафи для зберігання – 1 тис. крб., п'ять портретів – 2 тис. крб., автомобіль – 20 тис. крб. Відповідно, до штатного розпису введено посаду водія легкового автомобіля із заробітною платою 410 крб. [107, арк. 7–13]. Такий рівень фінансування дозволяв значно розширити матеріально-технічну базу кабінету кіно, що використовувався для агітаційного та пропагандистського впливу на педагогів

Тернопільської обл., зокрема з метою формування радянської ідеології серед школярів.

Незважаючи на прогресивність форм реалізації ідеологічного впливу через кіно та інші освітні засоби, архівні джерела свідчать про зловживання службовим становищем адміністрацією ТІУКВ. Так, 1 лютого 1958 р. відповідно до акту приймання-передавання майна колишній директор Д. Шепченко та новопризначений директор В. Богайчук у присутності 12 працівників передали: гербову печатку, затверджений бюджет на 1958 р., літературу в кількості 29 180 примірників, 4 263 брошури. Ці дії були зумовлені численними зловживаннями у підвідомчих установах ОБЛВНО, про що свідчив наказ від 5 лютого 1958 р., який передбачав попередження розтрат коштів. Ревізія фінансово-господарської діяльності виявила, що працівники Збаразького дитячого будинку не ліквідовували списані речі, а підмінювали їх новими [108, арк. 1–3]. Висновки документа вказують на те, що зміна директора ТІУКВ була частково зумовлена цими інцидентами та необхідністю посилення контролю за матеріальними цінностями і фінансовою звітністю.

Згідно з архівними матеріалами, у 1959 р. загальний обсяг видатків на утримання та забезпечення функціонування Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів становив 581 тис. крб. Із зазначеної суми 330 тис. крб. було спрямовано на оплату праці штатних працівників, при цьому нарахування на заробітну плату становили 19 тис. крб., тоді як фонд оплати праці позаштатних працівників склав 33 тис. крб. [110, арк. 1–10].

Упродовж звітного року здійснено списання дрібного інвентарю на загальну суму 1472 крб., що свідчить про зношеність частини матеріально-технічної бази установи або її планове оновлення [109, арк. 1–5]. Витрати на канцелярсько-господарське забезпечення діяльності інституту становили 38 тис. крб., видатки на службові відрядження – 42 тис. крб., а фінансування навчальних потреб – 36 тис. крб. Окремою статтею кошторису було передбачено витрати на поповнення бібліотечних фондів, зокрема на придбання

книг і періодичних видань, у розмірі 50 тис. крб., а також кошти на проведення капітального ремонту приміщень інституту в сумі 9 тис. крб. [110, арк. 1–10].

Штатна структура ТІУКВ у 1959 р. включала науково-педагогічний та адміністративно-управлінський персонал; чисельність останнього становила 9 осіб [110, арк. 1–10]. Аналіз бюджетних витрат засвідчував, що значна частина фінансових ресурсів скеровувалася на формування та оновлення матеріально-технічної бази інституту. Зокрема, упродовж року було придбано 117 навчальних кінофільмів на суму 23400 крб., що вказувало на пріоритетність розвитку екранних форм навчально-методичної та ідеологічно-просвітницької роботи. Окрім того, здійснювалися закупівлі меблів та обладнання, зокрема: дві шафи-вітрини вартістю 2 тис. крб., десять шаф – 7 тис. крб., п'ять столів – 2500 крб., двадцять напівм'яких крісел і тридцять крісел загальною вартістю 2400 крб., доріжки (36 м) – 3600 крб., десять скатертин – 2 тис. крб., бібліотечний стелаж – 3 тис. крб., друкарську машинку – 1600 крб., а також п'ять комплектів карнизів на суму 2500 крб. Значні асигнування були передбачені й на організацію курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, що склали 57 тис. крб. [54, арк. 1–10].

Водночас у звітному році здійснено списання дрібного інвентарю на суму 200 крб., що відображало поточні процеси зносу та оновлення матеріальних ресурсів установи [110, арк. 2]. Загалом структура видатків свідчить про зосередження основних фінансових зусиль на забезпеченні функціонування кабінету кіно та бібліотеки, які відігравали ключову роль у масовій навчально-методичній та ідеологічній роботі з педагогічними працівниками області. Архівні матеріали за 1960 р. не збереглися, однак наявні документи за 1961 р. дають змогу частково реконструювати фінансово-кадровий стан Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів. Згідно з ними, чисельність працівників ТІУКВ у 1961 р. залишалася стабільною та становила 31 особу, а місячний фонд заробітної плати складав 2610 крб. [112, арк. 1]. Упродовж звітнього року було списано дрібний інвентар на суму 214 крб. [113, арк. 1–6].

Загальний обсяг кошторисних видатків на 1961 р. планувався в розмірі 66 тис. крб., із яких 34 тис. крб. припадало на заробітну плату штатних працівників та 1900 крб. – на нарахування до неї; оплата праці позаштатних працівників становила 5 тис. крб. Площа приміщень інституту складала 513 м<sup>2</sup>, для їх обігріву використовувалися 11 пічок, що відображало збереження традиційної системи опалення [114, арк. 1–8]. Значне скорочення абсолютних показників фінансування порівняно з попередніми роками було зумовлене проведенням грошової реформи 1961 р., яка істотно вплинула на всі сфери економічного життя держави. У структурі видатків 1961 р. канцелярські витрати становили 544 крб., навчальні – 2720 крб., витрати на поліграфічну продукцію – 1280 крб., капітальний ремонт приміщень – 5630 крб., організація та проведення обласних семінарів – 8 тис. крб. Значні кошти спрямовувалися на зміцнення матеріально-технічної бази: закупівлю кінофільмів на суму 2600 крб., п'ятдесяти стільців (250 крб.), п'яти шаф (225 крб.), доріжок (40 м) – 400 крб., десяти комплектів карнизів – 600 крб., п'яти шаф для зберігання кінофільмів – 350 крб., а також одного кіноапарата вартістю 575 крб. [114, арк. 1–8].

Важливою складовою фінансового забезпечення діяльності інституту залишалася підтримка технічного персоналу. Так, 10 лютого 1961 р. за рішенням профспілкового комітету було виділено 50 % необхідних коштів для доплати водієві ТПУКВ за роботу в умовах ненормованого робочого дня [114, арк. 1–8]. Аналіз фінансової документації свідчить, що після проведення грошової реформи 1961 р. основні видатки інституту зберігали свою пріоритетну спрямованість на підтримку матеріально-технічної бази кабінету кіно та бібліотеки, а також на забезпечення стабільного функціонування педагогічного й адміністративного персоналу.

За даними архівних джерел, адміністративно-управлінський персонал ТПУКВ у 1962 р. складав 8 осіб [115, арк. 4]. У поточному році списано дрібний інвентар на суму 248 крб. [116, арк. 3]. Заробітна плата штатних працівників залишалася стабільною та становила 32 тис. крб., окремо обліковувалася робота

курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів Тернопільської обл. – 10 тис. крб., а видатки на відрядження – 18 тис. крб. [116, арк. 3]. Сума видатків, передбачених кошторисом ТПУКВ на 1962 р., становила 64 тис. крб., із яких 34 тис. крб. скеровано на оплату праці штатних працівників, а нарахування до фонду заробітної плати складала 1900 крб.; оплата праці позаштатних працівників становила 2200 крб. Площа приміщень інституту залишалася незмінною й дорівнювала 513 м<sup>2</sup>, при цьому їх опалення забезпечувалося 13 пічками.

У структурі поточних видатків окрему частку становили дрібні господарсько-канцелярські витрати, зокрема придбання паперу, скріпок, зошитів, стрічок для друкарських машинок на суму 370 крб., а також поштово-телеграфні послуги – 1200 крб. Важливим елементом ідеологічно-інформаційного забезпечення діяльності інституту була передплата періодичних видань, серед яких «Зірка», «Учительська газета», «Молодь України», «Берлінер цейтунг», «Радянський спорт», «Радянська Україна», «Радянська освіта», «Комсомольська правда», «Москау нюс», «Нейєс лебен», на що було витрачено 90 крб. Друкарські послуги обласної типографії обходилися у 2 тис. крб., витрати на опалення становили 123 крб., на освітлення – 544 крб., господарські потреби (придбання віників, мила, щіток для підлоги та інших предметів) – 293 крб., а закупівля дрібного інвентаря – 359 крб. [117, арк. 1–5].

Динаміка змін кількості пічок у 1957–1962 рр. свідчить про поступове встановлення та модернізацію автономної системи опалення, що, ймовірно, було зумовлено технічною неспроможністю централізованого теплопостачання забезпечити належний температурний режим у приміщеннях значної площі.

Архівні дані містять інформацію про оплату семінарів з підвищення кваліфікації педагогів. Одноденні семінари для 740 осіб (24 групи по 30 слухачів у кожній) разом із відрядженням обійшлися у 2 520 крб., дводенні семінари для 300 осіб – 1550 крб., обласні педагогічні читання – 1900 крб. [117, арк. 6–12]. Таким чином, у 1962 р. педагогічну майстерність підвищили 1040

освітян Тернопільської обл. У поточному році для забезпечення матеріально-технічної бази ТІУКВ здійснено ряд закупівель, що включали: десять гардеробних шаф – 600 крб.; сто стільців – 750 крб.; десять диванів – 750 крб.; доріжку довжиною 60 м – 300 крб.; сто простирадл – 700 крб.; сто покривал – 1 000 крб.; п'ятдесят подушок – 250 крб.; тридцять два ліжка – 650 крб.; шість письмових двотумбових столів – 450 крб.; шість книжкових шаф – 300 крб. Окрім того, було введено нову посаду сторожа із щомісячною заробітною платою 30 крб. [117, арк. 6–12]. Отже, у 1962 р. ТІУКВ забезпечував матеріально-технічне та житлове укомплектування для гуртожитку інституту, що дозволяло розміщувати освітян Тернопільської обл. під час їх навчання, а також підтримував функціонування адміністративного та науково-педагогічного персоналу, здійснював фінансове забезпечення семінарів та курсів підвищення кваліфікації.

За даними архівних матеріалів, у 1963 р. загальний обсяг видатків ТІУКВ було заплановано в розмірі 99 тис. крб., з яких 34 тис. крб. спрямовувалися на оплату праці штатних працівників, 11 тис. крб. – на заробітну плату позаштатного персоналу, а 35 тис. крб. – на організацію та проведення курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Нарахування до фонду заробітної плати становили 1 900 крб. Окремими статтями кошторису передбачалися господарські та канцелярські витрати в сумі 5300 крб., службові відрядження – 6 тис. крб., навчальні потреби – 4 тис. крб., придбання інвентаря – 5 тис. крб., капітальний ремонт – 2 тис. крб., а також інші видатки – 6 тис. крб. Упродовж 1963 р. було списано дрібний інвентар на загальну суму 9 тис. крб. [118, арк. 1–4]. Водночас архівні джерела не містять детальних відомостей щодо фактичного рівня заробітної плати працівників та конкретного переліку матеріальних закупівель за цей рік. Однак аналіз документації за 1964 р. дає підстави стверджувати, що істотних змін у рівні оплати праці в зазначений період не відбулося.

На 1964 р. штатна чисельність персоналу ТІУКВ становила 28 осіб, із них адміністративно-управлінський та обслуговуючий персонал включав методиста

кіно, експедитора та 0,5 ставки прибиральниці. У бюджеті на 1964 р. закладено 99252 крб., з яких 36 тис. крб. – заробітна плата штатних працівників, 2200 крб. – зарплата позаштатних працівників, 35 тис. крб. – курси підвищення кваліфікації. Нарахування до зарплати складали 2 100 крб., господарські видатки та канцелярські матеріали – 5 500 крб., відрядження – 6500 крб., навчальні витрати – 6500 крб., придбання інвентаря – 10 тис. крб., капітальний ремонт – 25 тис. крб. [119–120, арк. 1–16]. Площа приміщення ТІУКВ збільшилася до 776,6 м<sup>2</sup>, яке обслуговували 8 пічок для опалення. Заклад змінив адресу з вул. Й. Сталіна, 7 на вул. К. Маркса, 7. Вперше у документах згадується обслуговуючий персонал гуртожитку: одна ставка коменданта зі щомісячною зарплатою 36 крб. та три ставки прибиральниць по 30 крб. на місяць [120, арк. 1–16]. Передплата газет залишалася стабільною (сума – 90 крб.), включала видання: «Зірка», «Учительська газета», «Молодь України», «Берлінер цейтунг», «Радянський спорт», «Радянська Україна», «Радянська освіта», «Комсомольська правда», «Москау нюс», «Нейес лебен». Поштово-телеграфні витрати становили 1 457 крб., канцелярські – 621 крб., витрати на опалення – 123 крб., електрика – 618 крб., поліграфічні послуги – 1400 крб., господарський реманент – 736 крб., сумарні видатки за статтею 3 – 5500 крб. [120, арк. 1–6].

Витрати на відрядження включали поїздки до м. Києва для 27 осіб за викликом МНО УРСР (980 крб.) та виїзди у школи, дитячі садки та дитячі будинки області (27 осіб) – 5520 крб. Рецензування методичних матеріалів, придбання книг і журналів, а також видавництво брошур становили 5600 крб., при цьому планові видатки на закупівлю кінофільмів у сумі 4500 крб. перенесено на кінець року.

На 1964 р. проведено семінари для освітян області: дводенні для 70 осіб – 2 520 крб., триденні для 300 осіб – 1500 крб., обласні педагогічні читання для 400 осіб – 6 тис. крб. Капітальний ремонт гуртожитку становив 25 тис. крб. [120, арк. 7–8]. Таким чином, 1964 р. характеризувався розширенням матеріально-технічної бази ТІУКВ, формуванням та реконструкцією

гуртожитку, а також частковими затримками у фінансуванні, ймовірно пов'язаними з капітальним ремонтом будівлі. У поточному році ТІУКВ здійснив значні придбання матеріально-технічного та навчального обладнання. Зокрема, закуплено 60 ліжок на суму 2 400 крб., 50 крісел – 250 крб., 10 столів – 500 крб., 25 тумбочок – 750 крб., 10 картин – 500 крб., 50 килимів на стіну – 500 крб., доріжку довжиною 100 м – 1 000 крб., 30 столів – 600 крб., 80 крісел – 320 крб., один ротатор з електронікою – 230 крб., 10 карнизів – 500 крб., спортивний інвентар – 300 крб., навчальне приладдя – 150 крб., кінофільми – 7 350 крб. [120, арк. 9–16].

Інформація щодо штатних одиниць ТІУКВ та ставок щомісячної оплати праці наведена у табл. 9. Аналіз таблиці свідчить, що упродовж восьми років структура та рівень заробітної плати залишалися відносно стабільними, за винятком впливу грошової реформи 1961 р., яка знецінила доходи населення приблизно удвічі. Зростання зарплати зафіксовано лише для директора інституту та його заступника. Суттєві трансформації простежувалися в номенклатурі методичних кабінетів ТІУКВ. Зокрема, кабінет дошкільних установ функціонував до кінця 1950-х рр., тоді як із початку 1960-х рр. його було реорганізовано в кабінет виховного навчання. Аналогічно, кабінет позакласної роботи у 1963 р. було перейменовано на кабінет позакласної та піонерської роботи, що відображало посилення ідеологічної складової у виховній діяльності закладів освіти. Водночас більшість методичних кабінетів і посад методистів зберігали відносну стабільність упродовж досліджуваного періоду, що свідчить про певну сталість кадрового складу інституту.

Фінансування окремих посад, зокрема сторожа та водія, безпосередньо залежало від бюджетних можливостей установи; при цьому доплата водієві за ненормований робочий час здійснювалася за рахунок коштів профспілки. Відсутність окремих ставок методистів, імовірно, була зумовлена кадровим дефіцитом. Разом із тим часткова втрата архівної документації унеможливило повну реконструкцію фінансово-господарської діяльності ТІУКВ у зазначений період.

Аналіз балансу виконання кошторису за 1965 р. засвідчує зростання обсягів фінансування інституту: якщо на початок року на його діяльність було передбачено 89 тис. крб., то наприкінці року ця сума зросла до 110 тис. крб. Окремою статтею видатків виступали курси підвищення кваліфікації педагогічних працівників, на проведення яких було спрямовано 19 тис. крб., у тому числі на заробітну плату – 7 тис. крб., нарахування – 406 крб., адміністративно-господарські витрати – 344 крб., відрядження – 11050 крб., навчальні потреби – 200 крб. [239, арк. 1–9].

Станом на 1 січня 1966 р. у ТІУКВ фіксувалася кредиторська заборгованість у розмірі 1230 крб., зокрема за послуги мережі зв'язку, обласної друкарні та ремонтно-побутового управління. Із передбачених кошторисом 19 тис. крб. фактично було освоєно 16500 крб. Окремою статтею фінансування виступав гуртожиток інституту, на утримання якого було спрямовано 14530 крб. Фонд заробітної плати штатних працівників залишався відносно стабільним і становив 36 тис. крб., при цьому нарахування до нього сягали 2 тис. крб. Канцелярські та господарські витрати склали 5 500 крб., видатки на відрядження – 6500 крб. Витрати на поповнення бібліотечних фондів істотно перевищували заплановані показники: за умови кошторисних призначень у 5 600 крб. фактично було витрачено 14 тис. крб. Придбання інвентаря обійшлося у 7 тис. крб., капітальний ремонт приміщень – у 20 тис. крб., інші видатки становили 6 тис. крб. [239, арк. 1–9].

Додаткове фінансування було спрямоване на службові відрядження до м. Києва тривалістю п'ять днів для 27 працівників інституту на суму 866 крб., а також на виїзди до шкіл та інших освітніх установ області загальною тривалістю 120 днів, що потребувало 5600 крб. Такі витрати свідчать про активізацію контрольної та методичної діяльності ТІУКВ на регіональному й загальнодержавному рівнях. Значну частину коштів було використано на культурно-освітнє та методичне забезпечення: закупівлю кінофільмів на суму 8 тис. крб., книг – 2 тис. крб., передплату періодичних видань – 500 крб. Окремо фінансувалися рецензування та підготовка доповідей (1420 крб.), а також

видання брошур, методичних збірників і плакатів (2080 крб.). Упродовж року інститутом систематично організовувалися дводенні та триденні семінари, а також обласні педагогічні читання, учасниками яких стали 1320 педагогічних працівників Тернопільської обл., що підтверджує зростання масштабів методичної роботи установи [122, арк. 1–44].

Інвентар для потреб інституту включав: 200 простирадл – 1 600 крб., 100 покривал – 400 крб., 20 карнизів – 1 000 крб., 30 стільців – 120 крб., 10 столів – 300 крб., 10 тумбочок – 100 крб., 2 шафи гардеробні – 560 крб., 5 стендів – 425 крб., 10 стелажів для бібліотеки – 550 крб., 10 портретів – 420 крб., арифмометр (1 шт.) – 25 крб., спортивне та навчальне приладдя – 1 500 крб. [122, арк. 1–44]. Таким чином, аналіз фінансово-господарської діяльності ТІУКВ у 1965 р. свідчить про стабільне забезпечення закладу матеріально-технічною базою, активну організацію курсів підвищення кваліфікації та семінарів для педагогів обл., а також про системну підтримку гуртожитку для навчання та проживання освітян.

У 1964–1965 рр. діяльність ТІУКВ характеризувалася повною реконструкцією та капітальним ремонтом гуртожитку, а також його оснащенням необхідним обладнанням для прийому слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників Тернопільської обл. В цей період здійснювалося значне фінансування на поповнення бібліотечного фонду інституту, придбання кінофільмів та спеціальних шаф для їх зберігання, що свідчить про пріоритетність методичної та навчально-матеріальної підтримки освітянського контингенту. До штатного розпису ТІУКВ у ці роки входили чотири посади, пов'язані з діяльністю фільмотеки: дві посади завідувача фільмотекою з місячним окладом 85 крб. та дві посади фільмоперевірників із місячним окладом 47 крб. [122, арк. 1–44]. Для фінансування гуртожитку на 1965 р. було складено кошторис спеціальних коштів на 70 ліжко-місць, зокрема передбачалося 60 ліжок із оплатою 70 коп. за добу для слухачів курсів підвищення кваліфікації.

Таким чином, упродовж 1957–1965 рр. ТІУКВ фінансувався переважно з державного бюджету, однак запланованих коштів систематично бракувало, що зумовлювало необхідність постійної економії ресурсів. Незважаючи на часткову втрату архівних документів [70–72; 74], контроль з боку ревізійних органів у фінансовій сфері здійснювався систематично, про що свідчать зафіксовані випадки зловживань під час списання матеріальних цінностей. У відповідь на виявлені порушення посилювався контроль за веденням інвентаризацій та обов'язковим оформленням актів приймання-передачі майна освітніх закладів.

Грошове стимулювання працівників ТІУКВ за написання виступів на педагогічних читаннях та рецензування методичних матеріалів слугувало своєрідним інструментом соціалістичної пропаганди на регіональному рівні. Разом із тим, основні статті видатків, зокрема заробітна плата працівників, фінансувалися повністю. Повністю забезпечувалося придбання кінофільмів, пропагандистської літератури та періодичних видань. Достатнє фінансування дозволило у 1965 р. запровадити нові посади, пов'язані з використанням візуальних технічних засобів кіно та їхнім впливом на молоде покоління. Водночас решта статей бюджету виконувалася не завжди повністю, а додаткове дофінансування часто було необхідне для відряджень до Києва та навчальних закладів Тернопільської обл. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що основна спрямованість фінансування ТІУКВ полягала у пропаганді та популяризації радянського ладу та соціалістичного способу життя серед педагогів Тернопільської обл., що, у свою чергу, мало забезпечувати формування нового покоління «будівників комунізму».

### 3.4. Матеріальна складова діяльності (1966–1980-ті рр.)

У 1966 р. фінансування ТІУКВ коригувалося відповідно до нагальних потреб установи та покладених на неї функцій. Це зумовлювало зміни у штатному розписі та плануванні видатків на утримання устаткування, організацію олімпіад, змагань та інших освітніх заходів. Згідно з річним звітом за 1966 р., заклад отримав асигнування у розмірі 162983 крб. і фактично витратив 159738 крб. [73, арк. 1–39]. Аналіз фінансового виконання свідчить про певні невідповідності між запланованими та фактичними витратами. Зокрема, на кожен статтю витрат у бюджеті закладалася певна сума, тоді як наприкінці року вона могла виявитися більшою або меншою, що підтверджується даними касових книг: заробітна плата – закладено 47 тис. крб., витрачено 48512 крб.; нарахування – закладено 2725 крб., витрачено 2907 крб.; адміністративні видатки – закладено 8600 крб., витрачено 8896 крб.; відрядження – закладено 6500 крб., витрачено 799 крб.; навчальні видатки – закладено 11 тис. крб., витрачено 11654 крб.; придбання обладнання та господарського інвентарю – закладено 12 тис. крб., витрачено 3562 крб.; капітальний ремонт – закладено 4 тис. крб., витрачено 3285 крб.; інші видатки – закладено 9500 крб., витрачено 7952 крб.; позаштатні працівники – закладено 2647 крб.; педагогічна виставка – закладено 663 крб., фактично витрачено 136 крб. [122, арк. 5].

Загальна чисельність працівників ТІУКВ у 1966 р. становила 49 осіб, з яких 15 – жінки [75, арк. 15]. Левова частка видатків була спрямована на заробітну плату, яка фактично перевищувала заплановані кошти. Брак фінансування спостерігався щодо відряджень, оплати праці та навчальних витрат, тобто основних компонентів функціонування інституту. Водночас не освоювалися кошти на придбання необхідного обладнання для проведення курсів підвищення кваліфікації освітян, що свідчить про обмежені можливості закладу у повноцінному виконанні покладених завдань. У 1967 р. відбулися зміни в штатному розписі ТІУКВ (розпорядження № 202 від 16 травня), якими введено централізовану бухгалтерію при інституті з виконанням кошторисів

підлеглих ОБЛВНО, посаду старшого бухгалтера та скорочено одну посаду бухгалтера [73, арк. 7]. Бухгалтерія обслуговувала декілька підрозділів у структурі ОБЛВНО, фактично працюючи при ТІУКВ, що дозволяло оптимізувати витрати на утримання окремих штатних одиниць. Згідно з додатком до бухгалтерського звіту на січень 1967 р., дебет установи становив 21 350 крб. [73, арк. 7]. Премія за 1966 рік нарахована у сумі 360 крб. не входила до фонду заробітної плати [75, арк. 10]. Позаштатним працівником був охоронець із місячною зарплатою 480 крб. На балансі числився автомобіль «ГАЗ-69» [73, арк. 14], а у штаті було введено посаду водія автомобіля з оплатою відповідно до постанови РМв СРСР від 11 серпня 1960 р. [76, арк. 8]. Отже, фінансування ТІУКВ у 1966–1967 рр. характеризувалося неоднорідністю між планованими та фактичними витратами, необхідністю економії ресурсів та адаптацією структури штату до фінансових можливостей інституту. Водночас заходи щодо централізації бухгалтерії та введення нових посад свідчили про прагнення оптимізувати фінансово-господарську діяльність закладу.

Штатні розписи за 1967 р. охоплювали не лише ТІУКВ, а й установи, підпорядковані Тернопільському ОБЛВНО, зокрема: Тернопільську станцію юних техніків, Тернопільську обласну екскурсійно-туристичну станцію (створену відповідно до постанови РМ СРСР від 30 квітня 1952 р. № 2140), Тернопільську обласну станцію юних натуралістів та інші підрозділи [76, арк. 1–6]. Наказ МНО УРСР від 21 жовтня 1966 р. «Про зміни в структурі обласних інститутів удосконалення вчителів» скеровано на приведення штатних одиниць обласних інститутів у відповідність до нових умов їх діяльності. Документ передбачав комплекс організаційних заходів, серед яких: створення додаткового кабінету естетичного виховання; перейменування та реорганізація окремих кабінетів (кабінет дитячих будинків – у кабінет інтернатних установ, кабінет трудового навчання – у кабінет політехнічного навчання, кабінет навчального кіно – у кабінет технічних засобів навчання та наочних посібників); запровадження нових штатних посад, зокрема методиста початкових класів, завідувача кабінету естетичного виховання, завідувача

бібліотеки та ротаторника; одночасне скорочення посад методистів зі співів, кабінету трудового навчання (дві одиниці) та бібліотекара [28, арк. 7; 76, арк. 6]. Аналіз структурних змін свідчить, що деякі кабінети зазнавали лише номінальної реорганізації, при цьому обсяг обов'язків методиста не зменшувався, а навпаки – збільшувався. Наприклад, кабінет естетичного виховання охоплював не лише співи, а й інші компоненти естетичної освіти, що істотно розширювало функціональні завдання методиста.

Фінансування закладу у 1967 р. включало також позаштатний фонд заробітної плати, передбачений кошторисом. Основні статті витрат цього фонду охоплювали: середній ремонт автомобіля «ГАЗ-69» – 200 крб.; ремонт корпусу ТІУКВ – 150 крб.; прибирання території двору та тротуарів – 400 крб.; дрібний ремонт інвентаря, вікон, фарбування дверей та сходів – 100 крб.; рецензії доповідей на педагогічні читання та методичних збірників – 950 крб.; видатки на видавництво брошур та методичних збірників (гонорар авторам та редакторам) – 1 050 крб.; оплата лекцій на дводенних та триденних семінарах – 2 200 крб.; фінансування фільмотеки – 480 крб.; ремонт крісел, ліжок та гуртожитку – 300 крб. [76, арк. 14–18].

Водночас, незважаючи на постанову РМ УРСР від 21 грудня 1966 р. «Про скорочення видатків на утримання апарату управління», Тернопільське ОБЛВНО повідомило про зменшення кошторису ТІУКВ із 1 січня 1967 р. на видатки, пов'язані з відрядженнями, у розмірі 180 крб., а також на фонд заробітної плати нештатних працівників – на 150 крб. [76, арк. 20]. Таким чином, у 1967 р. відбувалася одночасно структурна реорганізація ТІУКВ та коригування фінансового забезпечення, що відображало прагнення оптимізувати штатну структуру та забезпечити ефективне використання ресурсів для виконання основних функцій закладу.

Кошторис витрат ТІУКВ на 1967 р. передбачав такі основні статті: заробітна плата – 46114 крб.; нарахування на заробітну плату – 2674 крб.; канцелярські та господарські витрати – 8600 крб.; службові відрядження – 7500 крб.; книги та науково-дослідна робота – 8 тис. крб.; закупівля інвентаря – 3

тис. крб.; проведення семінарів – 9700 крб.; капітальний ремонт будівель – 5 тис. крб.; інші видатки – за окремими статтями [76, арк. 73]. Займана площа ТІУКВ становила 4 562 м<sup>2</sup>. Освітлення приміщень обходилося в 618 крб., опалення здійснювалося за рахунок 30 т вугілля та 12 складометрів дров на суму 1 892 крб. [76, арк. 87]. Щодо матеріально-технічного забезпечення: наявні були чотири друкарські машинки, з яких дві були в робочому стані (260 крб.), 40 столів для методистів (при потребі 45 шт.; 10 підлягали списанню, 15 придбано по 50 крб. – 740 крб.), вантажівка – 2 000 крб. [76, арк. 74].

На 1 січня 1967 р. штатна чисельність працівників ТІУКВ становила 38 осіб, при цьому місячні витрати Тернопільського ОБЛВНО на утримання закладу складала 3 842 крб. 80 коп. [76, арк. 75–76]. Місячні оклади ключових посадових осіб установи були такими: директор – 160 крб.; завідувач навчальною частиною – 140 крб.; завідувач господарською частиною – 75 крб.; завідувач бібліотеки – 70 крб.; завідувачі кабінетів педагогіки, хімії та біології, фізичного виховання, інтернатних установ, політехнічного навчання, фізики та математики, іноземних мов, мови і літератури, освіти дорослих, дошкільної роботи, позакласної та позашкільної роботи – 105–137 крб.; методисти кабінетів і спеціалісти з навчально-наочних посібників, кінофіксації та технічних засобів – 105–137 крб.; секретар-друкарка – 60 крб.; прибиральниця – 85 крб.; водій – 63 крб.; фільмоперевірник – 60 крб.; ротаторник і монтажник-експедитор – 55 крб.; сторож – 40 крб.

Централізована бухгалтерія ОБЛВНО, яка обслуговувала ТІУКВ та інші підпорядковані установи, складалася з трьох працівників: головного бухгалтера (120 крб.), бухгалтера (72 крб.) та рахівника-касира (60 крб.). Для виконання службових обов'язків бухгалтерів забезпечували двома арифмометрами, однією друкарською машинкою, чотирма столами, шістьма кріслами, трьома книжковими шафами та іншими необхідними елементами обладнання [76, арк. 100–105].

У кошторисі ТІУКВ за 1967 р. стаття 3 «Канцелярські та господарські видатки» охоплювала ключові напрями фінансування поточної діяльності

закладу. До складу видатків входили: передплата газет та журналів – 500 крб.; поштово-телеграфні послуги: абонентна плата за телефони – 600 крб., міжміські телефонні переговори – 840 крб., відправлення листів, бандеролей та телеграм – 240 крб.; придбання канцелярських матеріалів (щомісячно) – 700 крб.; вивіз сміття та утримання каналізаційних мереж (щомісячно) – 300 крб.; дезінфекційні заходи – 70 крб.; дрібний ремонт інвентаря, прибирання території та тротуарів, ремонт дверей і вікон – 850 крб.; опалення приміщення – 1895 крб.; господарські матеріали (паста для підлоги, мило, сода, віники) – 205 крб.; друкування навчальних та методичних матеріалів в обласній типографії – 400 крб. Таким чином, загальна сума видатків за статтею 3 становила 8600 крб. [76, арк. 77–82].

Особлива увага приділялася передплаті газет і журналів на суму 54782 крб., яка включала 125 видань російською, українською, а також декілька німецькою, англійською та французькою мовами. Серед них багато видань з ідейним спрямуванням: «Блокнот агітатора ЦККПУ», «Комсомольська правда», «Комсомольське знамення», «Агітатор», «Радянський спорт», «Знання», «Комуніст України», «Зірка» та інші [76, арк. 78–81].

Стаття 4 – службові відрядження ТІУКВ (1967 р.) включала поїздки працівників до шкіл, дитячих садків, дитячих будинків Тернопільської обл., а також до Інститутів удосконалення вчителів інших областей. Відрядження передбачали: добові та нічні виплати; проїзні витрати; окремо відрядження до м. Києва за викликом МНО УРСР. Загальна сума статті 4 – 7500 крб. [76, арк. 77–82]. На балансі ТІУКВ перебував гуртожиток який підлягав капітальному ремонту. Загальні витрати на роботи становили 3 268 крб. і включали будівельні роботи, проведення водопроводу, ремонт каналізації, електромонтажні роботи та виготовлення технічної документації [76, арк. 85].

Окремо формувався кошторис за спеціальним фондом гуртожитку ТІУКВ. Так, на 1966 рік із зазначеного фонду було виділено 13286 крб., з яких 2760 крб. скеровано на заробітну плату штатних працівників, 160 крб. – на нарахування до заробітної плати, 300 крб. – на оплату праці нештатних

працівників. Канцелярські та господарські витрати склали 6211 крб., придбання інвентарю – 3850 крб., опалення – 2 тис. крб., капітальний ремонт – 4759 крб. [76, арк. 100–115]. Слід зазначити, що на початок 1967 року прибуток гуртожитку перевищував видатки на 300 крб., що свідчить про значну популярність гуртожитку серед педагогів, які прибували на курси підвищення кваліфікації. Відбулося збільшення чисельності працівників фільмотек, які у 1966 році функціонували в містах Кременці, Бучачі та Чорткові, а також відкрилися філії у Тернополі, Бережанах і Товстому [76, арк. 86–88]. Середня місячна заробітна плата фільмоперевірника та завідувача фільмотекою становила 52–85 крб. Фактична чисельність працівників становила 12 осіб, проте працювало лише 6, що можна пояснити низьким рівнем оплати праці та відсутністю підготовлених кадрів у цій галузі.

Аналіз канцелярсько-господарських видатків фільмотек ТІУКВ дозволяє окреслити структуру та масштаби їх функціонування. До основних витрат належали: придбання палива (вугілля та дрова) – 600 крб.; електроенергія для освітлення та роботи двигунів шести діючих філій – 300 крб.; оплата праці технічного персоналу – 480 крб.; придбання канцелярських матеріалів для шести фільмотек (по 5 крб. на кожен) – 30 крб.; виготовлення технічних паспортів (5 тис. шт.) – 10 крб.; абонементні картки (5 тис. шт.) – 20 крб.; наклейки на коробки з фільмів (5 тис. шт.) – 5 крб.; посвідчення для кінодемонстраторів (4 тис. шт.) – 400 крб.; ракорди для кінофільмів (5 тис. м) – 200 крб.; хімічні реактиви (спирт, ацетон, гліцерин, 50 л) – 35 крб.; поштові витрати (марки, конверти, телефон, посилки) – 300 крб.; спеціальний одяг (халати для шести осіб по 2 шт.) – 60 крб.; господарські матеріали (рушники, мило, віники, ганчірки) – 60 крб. Сумарні витрати на утримання та функціонування фільмотек за зазначеними статтями становили 2 500 крб. [76, арк. 88–90].

Придбання кінофільмів здійснювалося за суму 5 тис. крб., з яких 3 500 крб. скеровано на чорно-білі та 1 500 крб. – на кольорові фільми. Монтажні столи (5 шт.) і кіноапарати (2 шт.) обійшлися у 1 500 крб. [76, арк. 93–94]. Вказані

видатки демонструють цільове спрямування коштів ОБЛВНО на організацію кінопоказів із ідеологічним наповненням та розширення мережі фільмотек у регіоні, що сприяло збільшенню штату та забезпеченню необхідним обладнанням. Окрему статтю видатків становили службові відрядження працівників фільмотек. Вони включали добові, нічні, транспортні та інші витрати, пов'язані з поїздками у Тернопіль (408 крб.), інші райони області (6 осіб – 450 крб.), сільські райони (405 крб.), відрядження фільмоперевірників у Тернопіль (270 крб.), інші райони – 168 крб., села району – 102 крб. [76, арк. 90–92]. Таким чином, аналіз кошторисів та фінансових витрат демонструє розширення матеріально-технічної бази ТІУКВ у 1966–1967 рр., спрямоване на підвищення ефективності освітньої та агітаційної роботи, а також підтримку житлово-побутових умов педагогів у гуртожитку.

5 вересня 1967 р. Тернопільським ОБЛВНО здійснено оплату у розмірі 4 500 крб. відповідно до постанови РМ УРСР від 17 листопада 1966 р. № 845 щодо закупівлі вантажних автомобілів М-433 для потреб фільмотек. Фінансування здійснено за рахунок асигнувань, передбачених у бюджеті ОБЛВНО для централізованого придбання інвентарю та обладнання для шкіл у сумі 4 тис. крб. Придбані автомобілі були передані на баланс ТІУКВ і закріплені для обслуговування навчальними фільмами шкіл Бучацької, Товстенської та Тернопільської міжрайонних фільмотек [76, арк. 121].

Кошторис видатків на проведення курсів перепідготовки педагогічних працівників у 1967 р. розраховувався на 1150 осіб, з яких 200 осіб проходили курси без відриву від виробництва, а 800 осіб становили працівники колгоспних дитячих садків та педагогічні працівники шкіл. Загальні витрати на оплату праці курсів становили 7 тис. крб., господарські витрати та організація гуртожитків – 314 крб., проїзд слухачів – 960 крб., добові для 516 осіб – 10 320 крб., а інші видатки – у сумі 19 000 крб. [76, арк. 98–99]. Додаткові виділення коштів на 1967 р. підтверджуються листом виконавчого комітету обласної ради депутатів від 6 жовтня 1967 року, у якому зазначалося, що в межах кошторисних асигнувань ТІУКВ фонд заробітної плати нештатних працівників

додатково збільшується на 2 290 крб. [76, арк. 116]. Це рішення ухвалене у відповідь на доповідну записку ТІУКВ завідувачу Тернопільського ОБЛВНО С. Софіянчуку, у якій повідомлялося про перевитрати коштів на оплату праці нештатних працівників станом на 1 вересня 1967 року, зумовлені проведенням додаткових заходів із перепідготовки педагогічних кадрів Тернопільської обл. [28, арк. 118]. Перевитрати виникли через методику визначення заробітної плати за лекції на семінарах, яка передбачала оплату 1,20 крб. за годину. Загальна кількість годин становила 1 835, тоді як фактично витрачено 2 200 крб. [76, арк. 78–81].

Упродовж перших восьми місяців 1967 р. на семінарах для керівників районних предметних комісій, заступників директорів шкіл, директорів шкіл, завідувачів райвно, учителів музики та співів, працівників міжрайонних фільмотек, керівників шкільних бібліотек, а також учителів фізики, математики, історії, української мови та літератури було проведено 1 264 години лекцій. Оплата за годину становила 2 крб., що загалом склало 2 528 крб. Для керівників гуртків дитячого кіно, хореографії, кінодемонстраторів та працівників дитячих садків було проведено 130 годин лекцій за ставкою 1,20 крб., а також нараховано 156 крб. за 850 годин практичних занять. Витрати на проведення семінарів у розмірі 1 крб. за годину склали 850 крб. Загальна сума нарахованих коштів за проведені години становила 3 533 крб., що спричинило перевитрати у розмірі 1 333 крб. [76, арк. 120]. Таким чином, за статтю 18 фонду заробітної плати нештатним працівникам було необхідно додатково виплатити 1 900 крб., з яких 1 333 крб. були покриті наявними коштами, а 566 крб. – нараховані до кінця року за прочитані години на семінарах [76, арк. 120].

Незважаючи на значні фінансові вливання, потреби ТІУКВ перевищували закладені в бюджет кошти, що зумовлювалося розширеним колом обов'язків закладу: організацією міжрайонних фільмотек, оплатою праці нештатних співробітників, які також читали лекції, а також матеріально-технічним забезпеченням фільмотек. Розвиток фільмотек, що слугував засобом агітації та популяризації ідей діючої влади, вимагав додаткових фінансових ресурсів,

створення нових робочих місць для водіїв, технічного персоналу та обслуговуючого персоналу. Варто зауважити, що придбані та демонстровані фільми були російськомовними, що підкреслювало ідеологічну спрямованість даного виду діяльності.

Наявна фінансова ситуація обумовлювала необхідність ретельного планування витрат на проведення курсів перепідготовки педагогічних і керівних кадрів шкіл Тернопільської обл. на 1967–1971 рр. відповідно до нових навчальних планів (див. табл. 9). Аналіз даних свідчить, що найбільшою статтею витрат були короткотермінові курси та курси з відривом від виробництва, а найзначнішими – постійно діючі семінари без відриву від роботи. Останні виявилися найбільш ефективними, оскільки дозволяли педагогам проходити обов'язкове підвищення кваліфікації без відриву від професійної діяльності, економили час і забезпечували оптимальне поєднання якості та кількості навчального процесу. Згодом семінари з відривом від роботи втратили свою значущість, і основним форматом підвищення кваліфікації залишилися курси без відриву від виробництва.

На 1968 р. чисельність штатних працівників ТІУКВ становила 42 особи, з яких 18 були жінками, зі середньомісячною заробітною платою на рівні 100 крб. Найбільші витрати припадали на придбання господарських і канцелярських матеріалів, паливно-мастильних матеріалів та будівельних ресурсів [80, арк. 32–68]. Кошторис витрат ТІУКВ на 1968 р. характеризувався зменшенням видатків на заробітну плату на 45 тис. крб., водночас загальний обсяг асигнувань збільшився. Зокрема, адміністративні видатки становили 8 тис. крб., витрати на відрядження – 7500 крб., навчальні витрати – 6550 крб., придбання інвентарю – 7 тис. крб., капітальний ремонт – 5 тис. крб., інші видатки – 12374 крб., організація педагогічної виставки – 1 тис. крб., утримання фільмотек – 19678 крб., курси підвищення кваліфікації педагогічних кадрів – 18257 крб. Загальна сума асигнувань за кошторисом становила 133 тис. крб. [77, арк. 7].

На кінець року чисельність працівників інституту скоротилася на дві ставки – до 40 осіб, з яких 14 становили жінки [77, арк. 19]. Згідно з балансом виконання плану витрат на 1969 р., освоєно 191016 крб., при цьому залишок на рахунку ТІУКВ становив 7 570 крб. [30, арк. 1–2]. Звітність щодо використання асигнувань на курсову перепідготовку педагогічних кадрів за 1968 р. свідчила про заплановані видатки в сумі 14 80 крб. Через неповне освоєння коштів протягом дев'яти місяців 1968 року обласним фінансовим відділом 18 жовтня було закрито кредити на суму 1906 крб., з яких 1 681 крб. припадало на статтю 4 «Проїзди». Таке скорочення пояснювалося проведенням курсів у містах Тернополі, Кременці, Борщові, Чорткові та інших районних центрах, де фактична вартість проїзду виявилася нижчою за планову. Крім того, більшість учасників курсів мала заробітну плату понад 100 крб. і не отримувала додаткових виплат за участь у навчанні. Внаслідок цього асигнування на виплату зарплати за прочитані лекції були повністю використані, а неосвоєні кошти за статтею 4 склали 1 173 крб. [80, арк. 1–2].

Фінансові зобов'язання ТІУКВ у 1968 р. зафіксовані у восьми працівників і включали: поштові марки – 96 крб., квіти – 83 крб., туристичні путівки для учнів с. Драганівка – 2 253 крб., міський зв'язок – 30 крб., нафтобаза – 49 крб., загалом – 2 550 крб. [80, арк. 7–8]. До 1970 р. кількість боржників скоротилася до трьох осіб, а загальна сума заборгованості зменшилася на 150 крб. [82, арк. 28–29]. Виплати здійснювалися за рахунок надходжень коштів інституту. На балансі ТІУКВ перебував житловий фонд вартістю 2085 крб.; друкарські машинки, апарати, інвентар та спеціальні інструменти – 16731 крб.; бібліотека, музейні цінності та експонати – 20190 крб.; постільна білизна, одяг та взуття – 31761 крб.; господарський інвентар та транспортні засоби – 80945 крб. [80, арк. 9].

Транспортний парк включав: автобуси «ЛАЗ» на 32 місця – 7 одиниць; легкові автомобілі «Москвич» – 4 одиниці; автомобіль «ГАЗ-69» – 1 одиниця; вантажівку «ГАЗ-51» загальною тоннажністю 2,5 т – 1 одиниця; 2 гаражі та 1 критий паркінг. Обслуговування транспорту забезпечували 6 працівників [82,

арк. 2]. Зауважувалося, що транспортні засоби ТІУКВ могли використовуватися також ОБЛВНО, оскільки обидві установи розташовувалися в одному приміщенні. Зведений баланс основної діяльності ТІУКВ за 1970 р. (на 1 січня 1971 р.) демонстрував такі показники: фонд заробітної плати педагогічних працівників – 49323 крб. (при плановому обсязі 46284 крб., перевиконання бюджету  $\approx$  3 тис. крб.); адміністративно-господарські видатки – 8305 крб.; відрядження – 8 тис. крб.; навчальні витрати – 6778 крб.; придбання обладнання та інвентаря – 2221 крб.; капітальний ремонт – 2373 крб.; інші видатки – 7634 крб. Загальна сума асигнувань становила 87388 крб. Утримання фільмотек, що налічували 10 осіб, обходилося інституту у 10559 крб. Нарахування за курси перепідготовки педагогічних кадрів складали: заробітна плата – 10949 крб.; нарахування – 599 крб.; адміністративно-господарські витрати – 685 крб.; відрядження – 6257 крб.; навчальні витрати – 450 крб.; стипендії – 9945 крб.; інші видатки – 882 крб.; загалом – 29770 крб. Видатки на центральну бухгалтерію, зокрема зарплата чотирьом бухгалтерам, становили 4202 крб.; нарахування – 230 крб.; адміністративно-господарські витрати – 186 крб.; відрядження – 83 крб.; придбання обладнання та інвентаря – 33 крб.; загалом – 4736 крб. [84, арк. 2–26].

У 1970 р. зафіксовано перевитрати коштів ТІУКВ, що пояснювалося рішеннями директора інституту А. Надала щодо організаційного та матеріально-технічного зміцнення закладу. Додаткові видатки виникли у зв'язку з прийняттям на роботу нових методистів, переведенням окремих працівників на посади завідувачів кабінетів, а також розширенням бібліотечного фонду та придбанням нових стелажів. На початок 1970 р. чисельність інституту становила 43 особи, а на початок 1971 р. – 46 осіб, з яких 20 були жінками. Фонд заробітної плати на цей період складав 61035 крб. [80, арк. 26–29]. Надмірні витрати за 1970 р. оцінювалися у 4833 крб. [88, арк. 10]. Звітні документи свідчать про поступове зростання фінансування ТІУКВ як на оплату праці педагогічного персоналу, так і на матеріально-технічне забезпечення.

На 1971 р. адміністративно-господарський персонал інституту налічував 11 осіб, серед яких директор, заступник директора з навчальної роботи, завідувач господарською частиною, секретар-друкар, завідувач бібліотеки, ротаторник, фільмоперевірник I категорії, монтажник-експедитор, сторож та прибиральниці. Витрати на їх утримання становили 900 крб. Нештатний фонд передбачав: оплату праці лекторам за проведені лекції на семінарах – 2680 крб.; витрати на виготовлення плакатів, збірників, рецензування та гонорари – 500 крб.; ремонт автомобіля «ГАЗ-69» – 300 крб.; ремонт друкарських машин – 72 крб.; ремонт інвентарю – 48 крб.; оплату прибирання приміщень під час проведення курсів у районах – 500 крб. [80, арк. 2–14].

Загальна чисельність ТІУКВ на 1971 рік становила 48 осіб: 4 працівники гуртожитку, 12 – адміністративно-господарський персонал та 32 – інші працівники. До штату також входили 4 бухгалтери централізованої бухгалтерії. Середньомісячна заробітна плата складала: директор – 140 крб., методист – 105 крб., прибиральниці та сторожі – 60 крб. Фонд заробітної плати із урахуванням нештатних працівників становив 60600 крб., з яких 57 тис. крб. призначалося штатним працівникам інституту, а 3 133 крб. – доплати. Інші видатки ТІУКВ включали: канцелярські та господарські потреби – 9170 крб.; відрядження – 10 тис. крб.; науково-дослідну роботу та придбання літератури – 7 тис. крб.; обладнання та інвентар – 1 тис. крб.; капітальний ремонт приміщень – 2 тис. крб.; інші витрати – 11277 крб. Загальна сума витрат склала 100580 крб. [87, арк. 15–63].

За даними звітності, на балансі інституту знаходилися: паровий обігрівач, площа приміщень – 776,6 м<sup>2</sup>, витрати на обігрів протягом дев'яти місяців – 1 285 крб., освітлення – 89 крб., придбані меблі – 1 тис. крб. [89, арк. 64]. Фінансування ТІУКВ демонструвало тенденцію щорічного зростання упродовж 1966–1971 рр. Основна частина видаткової бази закладу була спрямована на підвищення кваліфікації педагогічних працівників Тернопільської обл. Архівні документи свідчать про поступове збільшення

технічного забезпечення фільмотек та чисельності фільмоперевірників, що забезпечувало ефективне функціонування навчально-візуальних програм.

У зазначений період відбувалися зміни в структурі інституту: назви та функціональні спрямування кабінетів переглядалися відповідно до актуальних вимог часу та політичної кон'юнктури, що відображало вплив державної ідеології на організацію освітнього процесу. Зростання службових відряджень до м. Києва свідчило про посилення контролю центральних органів управління над діяльністю обласних інститутів удосконалення вчителів УРСР. Дослідження показало, що в підпорядкуванні Тернопільського ОБЛВНО перебувало декілька освітніх установ, рахунки яких вела централізована бухгалтерія ТІУКВ. Така організаційна модель дозволяла оптимізувати витрати та ефективно використовувати бюджетні кошти.

Додатковим джерелом доходів для науково-педагогічних працівників інституту було рецензування методичних розробок та інших педагогічних матеріалів. Аналіз фінансових документів виявив коливання фонду заробітної плати: від 47 тис. крб. у 1966 р., 46 тис. крб. у 1967 р., 45 тис. крб. у 1968 р. до 57 тис. крб. у 1971 р., що відображало зміни у складі та обов'язках персоналу, а також додаткове державне фінансування на рівні Тернопільської обл., підтвержене відповідними доповідними записками. Збільшення чисельності штатних одиниць та розширення їх функціональних обов'язків демонструє ключову роль ТІУКВ у здійсненні ідеологічної роботи серед освітян Тернопільської обл., на що скеровувалися значні фінансові ресурси.

Аналіз архівних матеріалів щодо балансу основної діяльності ТІУКВ за 1970 рік на 1 січня 1971 р. засвідчує, що фонд заробітної плати педагогічних працівників становив 49323 крб. при плановому показнику 46284 крб., що свідчить про перевиконання бюджету приблизно на 3 тис. крб. Адміністративно-господарські видатки склали 8 305 крб., відрядження – 8 тис. крб., навчальні витрати – 6778 крб., придбання обладнання та інвентаря – 2221 крб., капітальний ремонт – 2373 крб., інші видатки – 7634 крб., а загальна сума асигнувань становила 87388 крб. Окремою статтею фінансування були витрати

на утримання фільмотек, які обслуговували 10 осіб, на суму 10559 крб. [84, арк. 2–26]. Видатки бухгалтерії на організацію курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів включали: фонд заробітної плати – 10949 крб., нарахування – 599 крб., адміністративно-господарські витрати – 685 крб., відрядження – 6257 крб., навчальні витрати – 450 крб., стипендії – 9945 крб., інші видатки – 882 крб., що в сумі становило 29770 крб. Крім того, витрати на утримання чотирьох бухгалтерів ТІУКВ включали: заробітну плату – 4202 крб., нарахування – 230 крб., адміністративно-господарські витрати – 186 крб., відрядження – 83 крб., придбання обладнання та інвентаря – 33 крб., загальна сума – 4 736 крб. [84, арк. 2–26].

Суттєві фінансові відхилення у 1970 р. пояснювалися змінами у штатному розписі інституту та запровадженням нових посад, а також додатковими витратами на розширення бібліотечного фонду, зокрема на надходження нових книг і придбання стелажів, що становило 4833 крб. [87, арк. 10]. Таким чином, навіть при належному плануванні фінансування, ТІУКВ потребував додаткових коштів для виконання покладених завдань, перш за все у сфері підвищення кваліфікації педагогічних кадрів Тернопільської обл.

Аналіз фінансових звітів ТІУКВ за 1971 р. свідчив, що витрати на утримання адміністративно-господарського апарату, який налічував 11 осіб (директор, заступник директора з навчальної роботи, завідувач господарською частиною, секретар-друкар, завідувач бібліотеки, монтажник-експедитор, сторож, прибиральниці та інші посади), становили 900 крб. [87, арк. 10–14]. Заробітна плата лекторам за проведення лекцій на семінарах із підвищення кваліфікації педагогічних кадрів Тернопільської обл. склала 2680 крб., видатки на плакати, збірники, гонорари та рецензування – 500 крб., ремонт автомобіля «ГАЗ-69» – 300 крб., ремонт друкарських машин – 72 крб., ремонт інвентаря – 48 крб., заробітна плата за прибирання приміщень під час курсів – 500 крб. [87, арк. 10–14]. На 1971 рік чисельність ТІУКВ становила 48 осіб, з яких 4 – працівники гуртожитку, 12 – адміністративно-господарський персонал, 32 –

інші працівники. Середньомісячні оклади становили: директор – 140 крб., методист – 105 крб., прибиральниці та сторожі – 60 крб. [87, арк. 15–55].

Фонд заробітної плати з урахуванням нештатних працівників становив 60 600 крб., з яких 57 000 крб. припадало на штатних працівників ТІУКВ, а доплати – 3 133 крб. Канцелярські та господарські витрати становили 9170 крб., відрядження – 10 тис. крб., науково-дослідна робота та придбання книг – 7 тис. крб., обладнання та інвентар – 1 тис. крб., капітальний ремонт приміщень – 2 тис. крб., інші видатки – 11277 крб., що у сумі склало 100580 крб. [87, арк. 15–64]. До витратної частини також включалися комунальні послуги: площа інституту становила 776,6 м<sup>2</sup>, опалення за дев'ять місяців – 1285 крб., освітлення – 89 крб. [87, арк. 15–64].

Отже, фінансове забезпечення курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів Тернопільської обл. упродовж 1970–1972 рр. характеризувалося належною матеріальною підтримкою. Значна частка ресурсів спрямовувалася на оплату праці працівників, організацію масових заходів та додаткове фінансування нештатних працівників. Економія коштів забезпечувалася, зокрема, через централізоване обслуговування підзвітних структурних підрозділів ОБЛВНО чотирма бухгалтерами. На балансі ТІУКВ перебував автотранспорт та інше майно, що сприяло ефективному функціонуванню курсів. Зростання фонду заробітної плати відбувалося помірно і зумовлювалося змінами у штатному розписі закладу.

Кошторис ТІУКВ на 1972 р. затверджено у сумі 103168 крб., з яких: фонд заробітної плати працівників – 57600 крб., доплати (5,5%) – 3168 крб., відрядження – 10 тис. крб., канцелярські витрати – 9400 крб., придбання літератури – 7 тис. крб., закупівля інвентарю – 2700 крб., капітальні ремонти – 2 тис. крб., інші видатки – 11300 крб. [89, арк. 50]. За даними фінансової звітності, на перший квартал 1972 р. утримання гуртожитку ТІУКВ становило 2400 крб. [89, арк. 1–2]. Фонд заробітної плати нештатних одиниць щокварталу складав 1 тис. крб., витрати на проведення курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів – 10807 крб., а на організацію спартакіад та зльотів – 10500

крб. Для порівняння, утримання Тернопільської станції юних техніків у цей період становило 7776 крб., що майже в десять разів менше за фінансування ТПУКВ [89, арк. 1–2].

Упродовж року розподіл витрат на курси та спартакиади був наступним: другий квартал – курси 15 тис. крб., спартакиади 8 тис. крб.; третій квартал – курси 18 тис. крб., спартакиади 2500 крб.; четвертий квартал – курси 16 тис. крб., спартакиади 23 тис. крб. [89, арк. 3–4]. Додатково, на потреби інституту передбачено витрати на комунальні послуги: освітлення – 259 крб., купівля керосину – 5 крб. [89, арк. 52–55]. Значно зросли витрати на придбання меблів та обладнання: металеві стелажі для кінофільмів (3 шт.), двотумбові столи (15 шт., при нормі 50 шт.), крісла (40 шт.), книжкові шафи (2 шт.), електрокаміни (10 шт.), стільці (10 шт.), стелажі для книг (5 шт. + 3 шт.), вішалки (10 шт.), загальна сума – 2 700 крб. [89, арк. 52–55]. Незважаючи на закладені кошти на оплату праці, ТПУКВ відчував кадровий дефіцит. Згідно із загальним звітом про витрати на утримання управлінського апарату Тернопільської центральної бухгалтерії ОБЛВНО, адміністративний персонал на початок року налічував 11 осіб, хоча за штатним розписом передбачалося 12 одиниць [88, арк. 1–18; 89, арк. 50–51]. Таким чином, фінансове забезпечення ТПУКВ у 1972 р. дозволяло підтримувати матеріально-технічну базу інституту, організовувати курси підвищення кваліфікації, спартакиади та інші масові заходи. Проте наявність кадрового дефіциту в адміністративному та технічному персоналі свідчила про потребу у додаткових людських ресурсах для повноцінного виконання завдань закладу.

Матеріально-технічне забезпечення ТПУКВ у зазначений період добре ілюструється архівними даними. Так, витрати на освітлення приміщень становили 259 крб., витрати на керосин – 5 крб. [89, арк. 52–55]. Зростання потреб у меблях і обладнанні відображало розширення функціонування інституту та розвиток його філій. Закупівлі включали: металеві стелажі для кінофільмів – 3 шт., двотумбові столи – 15 шт. (при нормі 50 шт.), крісла – 40 шт., книжкові шафи – 2 шт., електрокаміни – 10 шт., прості крісла – 10 шт.,

стелажі для книг – 8 шт., вішалки – 10 шт. Загальна сума витрат на ці предмети становила 2700 крб. [89, арк. 52–55]. Закупівля кінофільмів у 1972 р. здійснювалася на суму 3 тис. крб., що свідчило про важливу роль кінематографічних матеріалів у масовій агітаційній та освітній діяльності інституту [89, арк. 52–80].

Фінансування періодичних видань охоплювало 89 найменувань газет та брошур на суму 407 крб., з яких значна частка російськомовні. Серед них: «Правда», «Известия», «Радянська Україна», «Радянська освіта», «Молодь України», «Комсомольская правда», «Учительская газета», «Литературная газета», «Літературна Україна», «Нувель де Моску», «Ноес Лебен», «Москоу ньюс», «Советский спорт», «Спортивна газета», «Пионерская правда», «Зірка», «Юний ленинець», «Ровесник», «Вільне життя», «Комуніст України», «Комуніст», «Вопросы философии», «Вопросы истории КПСС», «Вопросы психологии», «Вопросы истории», «Новая и новейшая история», «Український історичний журнал», «Під прапором ленінізму», «Вожатий», «Молодая гвардия», «Смена», «Юнасть», «Ранок», «Наука и жизнь», «Семья и школа», «Знання та праця», «Техника молодежи», «Наука і суспільство», «Биология в школе», «Вечерняя средняя школа», «Воспитание школьников», «География в школе», «Математика в школе», «Народное образование», «Преподавание истории в школе» [89, арк. 59–61]. Окремо передплачували видання для гуртожитку інституту: «Молодь України», «Вільне життя», «Радянська жінка», «Советская женщина», «Работница», «Крестьянка». Практика дублювання російськомовних газет українськими виданнями була характерною для цього періоду.

27 вересня 1971 р. затверджено кошторис на поточний ремонт гуртожитку, адміністративного корпусу та гаража. Документ, складений на основі технічної перевірки приміщень і каталогу одиничної оцінки ремонтно-будівельних робіт, передбачав виконання робіт на загальну суму 2 тис. крб. До переліку входили: копання фундаменту вручну до 2 м, гідроізоляція підвальних стін у два шари, засипка траншей жирною глиною, ущільнення ґрунту

пневматичним трамбуванням, вивезення ґрунту на 3 км, привезення глини, ремонт штукатурки фасаду та внутрішніх стін, облаштування печі та димової труби, накриття черепицею покрівлі, монтаж водостічних труб, фарбування дверних полотен тощо [89, арк. 65–84].

Згідно з даними, дотації за користування гуртожитком становили 825 крб., надходження від експлуатації – 1050 крб., що забезпечувало баланс доходів і видатків у розмірі 1875 крб. Аналіз свідчить, що підвальні приміщення гуртожитку перебували у незадовільному стані, і забезпечення вчителів Тернопільської обл. місцем проживання під час одномісячних курсів з відривом від роботи залишалося нагальною проблемою [90, арк. 1–19]. Незважаючи на це, загальний рівень фінансування гуртожитку у 1973 р. залишався стабільним і складав 1875 крб. На 8 січня 1973 р. чисельність працівників ТІУКВ становила 45 осіб при потребі у 48 штатних одиницях, що свідчить про незначний дефіцит кадрів. При цьому економія фонду заробітної плати склала 10 тис. крб. Окремо здійснювалися нарахування на утримання гуртожитку: зарплата нештатних працівників – 250 крб., залишок на кінець року – 480 крб., канцелярські та господарські витрати – 1 677 крб. [90, арк. 1–19]. Професорсько-викладацький склад на вересень 1972 р. складав 30 осіб; додатково працювали: шофер – 1, завгосп – 1, експедитори – 3, двірник – 1, обслуговуючий персонал – 4 особи, що в сукупності формувало 46 працівників. Бухгалтерія інституту числилася окремо та налічувала 4 особи. Гендерний склад ТІУКВ був рівномірним: 25 чоловіків та 25 жінок [91, арк. 1–38].

За планом 1972 р. навчальні курси мали пройти 4580 педагогів Тернопільської обл. [91, арк. 39–40]. Фінансування на 1973 р. затверджено в сумі 103500 крб. Зарплата нештатних працівників становила 3460 крб. Порівняння з витратами 1972 р. свідчить про економію коштів, обумовлену дефіцитом кадрів, що дозволило зекономлені ресурси перерозподілити на інші потреби. Утримання централізованої бухгалтерії станом на 29 грудня 1972 р. становило 4618 крб., при цьому канцелярські витрати та відрядження бухгалтерії склали 300 крб. [91, арк. 70–77]. У штатний розпис централізованої

бухгалтерії внесено зміни відповідно до рішення Тернопільської обласної ради трудящих від 27 жовтня 1973 р. «Про затвердження структури і штатної чисельності ревізійного апарату обласного відділу народної освіти». Документ передбачав створення з 1 листопада 1973 р. контрольно-ревізійного відділу при централізованій бухгалтерії ОБЛВНО у складі 4 штатних одиниць за рахунок загальної чисельності працівників, передбаченої планом на 1973 р. Витрати на утримання цього відділу були профінансовані за рахунок економії коштів, накопиченої упродовж трьох кварталів 1973 р. по підвідомчих установах ОБЛВНО.

Замість посади бухгалтера-ревізора введено посаду старшого економіста-ревізора. Кошторис видатків на утримання контрольно-ревізійного відділу на 1973 р. включав: зарплату начальнику – 135 крб., зарплату ревізорам – 318 крб., нарахування до фонду заробітної плати – 50 крб., канцелярські та господарські витрати – 100 крб., відрядження – 528 крб., придбання інвентарю (столи, стільці, шафи) – 390 крб., що в сумі становило 1973 крб. [92, арк. 70–77].

Записка централізованої бухгалтерії Тернопільського ОБЛВНО спричинила збільшення асигнувань для ТПУКВ у 1973 р. Зокрема, додатково було виділено 1 тис. крб. на відрядження через невиконання плану виїздів у райони та школи для надання методичної допомоги. Протягом листопада 1972 р. кошти на відрядження були повністю використані, тому у грудні працівники ТПУКВ не змогли здійснити заплановані поїздки [89, арк. 114–115]. З року в рік спостерігалася тенденція до збільшення кількості викликів працівників обласних інститутів удосконалення вчителів на республіканські семінари-практикуми МНО УРСР, що потребувало додаткових фінансових ресурсів [89, арк. 114–115]. Загальна сума відрядних витрат ТПУКВ становила 9800 крб., бухгалтерії – 100 крб. [92, арк. 125].

Вказана записка була підготовлена як відповідь на лист ОБЛВНО від 5 вересня 1975 р., яким керівникам підпорядкованих установ доручалося переглянути витрати на службові відрядження за перше півріччя та здійснювати систематичний контроль, керуючись «Інструкцією про склад

витрат на службові відрядження працівників, їх облік і порядок контролю за правильністю використання коштів» від 15 червня 1973 р., а також постановою Ради Міністрів УРСР від 13 серпня 1973 р. [92, арк. 129]. Лист зобов'язував ТІУКВ скоротити видатки на службові відрядження на 600 крб. [92, арк. 143]. Можна припустити, що посилення контролю за використанням коштів було спричинене зловживаннями працівників і частими викликами до МНО УРСР. Особлива увага приділялася технічному та матеріально-технічному забезпеченню діяльності інституту, що зафіксовано у розпорядженні виконкому Тернопільської обласної ради депутатів трудящих від 18 грудня 1973 р. [92, арк. 143].

Фінансування ТІУКВ у 1973 р. суттєво збільшилося порівняно з фактично використаними коштами 1972 р. (96663 крб.) і становило 103500 крб. при загальній чисельності працівників 48 осіб, що у середньому дорівнювало 4927 крб. на місяць [92, арк. 49]. Обігрів приміщень площею 776,6 м<sup>2</sup> обходився в середньому 2500 крб., освітлення – 214 крб. [92, арк. 49–55]. На навчальні видатки було виділено 5 тис. крб., закупівля літератури – 2 тис. крб. Поповнення інвентарю включало кіноапарати – 2 шт., переносні магнітофони – 5 шт., шафи для зберігання діафільмів, монтажний апарат; через зношення потребували заміни радіоли та кінопроектори. Також спостерігався дефіцит столів, стільців та іншого обладнання. На придбання, обслуговування та експлуатацію техніки виділено 29 394 крб. [92, арк. 1–48]. Таким чином, попри значні закупівлі матеріально-технічних засобів, їх кількість залишалася недостатньою для ефективного популяризаційного та навчального використання, зокрема демонстрування кінофільмів про звичаї серед широких верств населення, що включало не лише педагогічні колективи.

Розшифрування видатків статті 3 у 1973 р. ілюструє дрібні побутові витрати на організацію роботи методистів – абонентна плата за телефон 634 крб. (в місяць 53 крб.), міжміські телефонні розмови 1065 крб. (88 крб. в місяць), подача телеграм 60 крб., придбання марок і конвертів 120 крб., стрічки до друкарських машинок 24 крб., скребки 12 крб., папки-скорошивачі 45 крб.,

олівці, чорнила, лінійки 50 крб., календарі настільні 15 крб., папір для писання 650 крб., зошити 61 крб., віники 30 шт. 24 крб., пасти для підлоги 100 шт. 60 крб., електролампочки 40 шт. 16 крб., мило господарське 30 кусків 6 крб., косметичний ремонт 250 крб., ремонт машини 800 крб., друкування матеріалів 1 тис. крб., вивіз сміття 88 крб., бензин 340 крб., масло до машини 132 крб., сигналізація по договору 256 крб., ремонт друкарських машинок 75 крб., підшивка службових матеріалів 100 крб., оплата за воду 150 крб., дрібний ремонт інвентарю 242 крб. Відрядження 10 тис. крб., придбання кінофільмів на суму 2110 крб. із суми 7 тис. крб. від навчальних видатків, що свідчить про великі вливання у фільмотеку ТІУКВ. Газет приблизно 66 найменувань із комуністичним нахилом на суму 411 крб. [92, арк. 52–58].

Окремим платежем йшла закупівля по статті 5 навчальних видатків – придбання полотна для виготовлення наочних посібників 200 м – 140 крб., пластилін, фарби, кольоровий папір, ватман – 120 крб., нотні зошити, блокноти – 200 крб., друкарські послуги в друкарні: тиражування програм і плакатів – 800 крб., набори технічних конструкторів – 140 крб., а загалом на суму – 1400 крб. Стаття 3 передбачала господарські видатки на курсах: прибирання приміщень де проходять курси 40 крб. в місяць, а на рік 500 крб. Оренда приміщень в районах де проходять курси згідно наданих рахунків 400 крб., вартість освітлення за рахунками 67 крб., прання білизни 333 крб., оренда вантажного транспорту для перевезення постільного 300 крб. в загальному на суму 1600 крб. Стаття 18 інші видатки по гуртожитку – кількість курсантів 1400 осіб в сумі 1600 крб. (вартість 1 курсанта 1,5 крб.), стипендія курсантам 1200 крб., проїзні на 1 курсанта 2 крб. [92, арк. 60]. Інші видатки витрат статті 18, включали одноденні семінари вчителів, триденні семінари вчителів, семиденні семінари вчителів на загальну суму 10410 крб. хоча затверджено було 9910 крб., отже інститут перевиконав видатки на 500 крб. [92, арк. 60]. Це перевиконання могло стати причиною, що в 1974 р. сума витрат на семінари становила 10410 крб. [96, арк. 57], тобто різницю додали в наступні роки. Хоча

за бухгалтерськими даними в 1975 р. витрачено було 10726 крб. із запланованих 10426 крб. [99, арк. 64].

На капітальний ремонт споруди ТІУКВ на 1973 р. за нашими підрахунками становив 3599 крб. Цей процес вимагав конкретного опису м<sup>2</sup> споруди. Тому троє осіб це інженер з технічному нагляду ОБЛВНО, завгосп та працівник ТІУКВ склали детальний акт. Згідно якого, ремонту підлягали два приміщення – гуртожиток та приміщення інституту, а саме – ремонт тиньку цоколя та його фарбування, дворових фасадів, черепичної покрівлі, фарбування коридорів і кімнат, сходинок, перил, дверей, підвіконників, заміна битого скла вікон тощо, загальна площа 4677 м<sup>2</sup> [92, арк. 63–70].

За звітом центральної бухгалтерії ОБЛВНО кошти, що залишилися на 1974 р. інституту складала 637 крб. за господарські матеріали. Економія коштів була, позаяк штат центральної бухгалтерії ОБЛВНО збільшився до 8 осіб, де фактично числилося 6 осіб. Щодо кадрів ТІУКВ, то із 48 штатних одиниць фактично було 45 осіб, із середньомісячною заробітною платою 154 крб. Хоча ця економія не дозволяла закрити недофінансування курсів. За даними відомості про курсову перепідготовку працівників НО за 1973 р. при ТІУКВ, перевиконано план щодо курсантів з відривом від виробництва 4240 осіб, а підготовлено 4460 осіб. З яких найпопулярніші були двотижневі курси – 3637 осіб, а місячні – 823 особи. Обходилися курси в сумі 44 тис. крб. [93, арк. 1–28].

Згідно статистичного звіту про чисельність працівників апарату відомо: 1 штатна одиниця бібліотекар, 3 штатні одиниці секретарки, 1 штатна одиниця завгосп, 1 штатна одиниця охорона, 11 штатних одиниць працівники апарату, 28 штатних одиниць професорсько-викладацький склад, 1 штатна одиниця шофера, 4 штатні одиниці молодший обслуговуючий персонал і того 44 штатні одиниці. Хоча дані фігурують із загальним складом 46 штатних одиниць. Можемо припустити, що працювали не на повну ставку, а по сумісництву. Гендерному співвідношенні 20 чоловіків і 26 жінок подано у табл. 10.

Аналізуючи таблицю, можемо констатуємо факт, що, з одного боку, досвід на займаній посаді, що в числовому еквіваленті становив 5 осіб до 30

років, не був у пріоритеті і не виступав основним чинником при прийнятті на роботу в таку установу як «вчителі вчителів». Четверта частина методистів – 11 осіб, віком 30–34 роки, якщо включити 19 осіб віком 35–49 років, то можемо говорити про більшу половину методистів – активна працездатна частина колективу, що свідчило про хороші тенденції для розвитку установи [94, арк. 1–15].

План видатків центральної бухгалтерії ОБЛВНО о установам на 1974 р. був таким: на позашкільну освіту витрачалося 147 тис. крб., ТПУКВ – 102 тис. крб., курсову перепідготовку 49 тис. крб., бухгалтерію 4797 крб., контрольно-ревізійний відділ 10500 крб., спартакіади 46 тис. крб., педагогічна виставка 1 тис. крб. Всього разом бухгалтерія отримала фінансування на 360545 крб. На зарплату в порівнянні на 1973 р. закладено 55 тис. крб., а на 1974 р. – 58 тис. крб. Оплата опалення приміщення не змінювалася і складала за 10 місяців 2666 крб., освітлення – 260 крб., господарські розходи – 6500 крб., закупівля книг і преси – 2 тис. крб., навчальні розходи 4 тис. крб., інвентар (вішалки, стільці, тощо) 3 тис. крб. та інше. [96, арк. 1–44].

Згідно даних про зарплату на 1974 р. директор отримував в місяць 160 крб., заступник директора з навчальної частини – 140 крб., завгосп – 75 крб., завідувачка бібліотеки – 90 крб., секретар-друкарка – 67 крб., ротаторник – 62 крб., прибиральниці 2 штатних одиниці – 120 крб., шофер 1 класу – 81 крб., сторож – 60 крб., фільмоперевірник 1 категорії – 67 крб., монтажник-експедитор – 62 крб., завідувач кабінетом технічних засобів навчання – 122 крб., завідувачі кабінетами: української мови і літератури, російської мови і літератури, математики, фізики і астрономії, історії, біології, географії, хімії, підвищення кваліфікації керівних кадрів, іноземних мов отримували – по 120 крб., політехнічного навчання і профорієнтаційної роботи, початкового навчання, фізичного виховання, вечірніх шкіл, шкіл інтернатів, виховної роботи, дошкільного виховання отримували – по 117 крб., естетичного виховання – по 110 крб., методисти кабінетів: української мови і літератури, виховної роботи, кваліфікації керівних кадрів – по 137 крб., методисти

кабінетів: російської мови і літератури, математики, іноземних мов, естетичного виховання, політехнічного навчання і профорієнтаційної роботи, дошкільного виховання, шкіл інтернатів – по 105 крб., методист кабінету іноземних мов 95 крб., методист кабінету фізичного виховання – по 85 крб., методист початкового навчання вільна вакансія, прибиральниці гуртожитку 4 штатні одиниці – 240 крб. [96, арк. 44–56]. Вакансія методиста початкового навчання в 1975 р. була заповнена і зарплата його становила 105 крб. [99, арк. 55]. Загалом на 1974 рік планували підвищити кваліфікацію 4085 педагогам Тернопільської обл. Видатки щодо їх проведення як і в 1973 р. не помінялися і статті витрат були аналогічні, як за статтею 3 (господарських видатків), статті 5 (навчальні видатки) так статті 18 (інші видатки на поселення в гуртожитку). Щодо гуртожитку інституту, то на 1974 р. закладалася сума видатків 2600 крб. Вона передбачала суму прибутку – 1600 крб., дотації за користування гуртожитком та 1 тис. крб. надходження коштів від експлуатації гуртожитку [96, арк. 57–186].

Згідно наказу ОБЛВНО від 24 грудня 1973 р. «Про народногосподарський план і бюджет по народній освіті на 1974 р.», суть якого – економія коштів для виконання плану розвитку освіти. Для ТІУКВ економія полягала у відрядних та господарських питаннях, на утриманні службових легкових автомобілів. Відділам і працівникам апарату ОБЛВНО підвищували вимоги, як до керівників установ так і до органів НО за виконанням народногосподарського плану і бюджету. Окремо, листом ОБЛВНО від 1 січня 1974 р. № 03/215 підраховано поквартально скільки мав економити ТІУКВ: перший і другий квартал – 200 крб., третій і четвертий – 300 крб. Листом від 21 січня 1974 р. ТІУКВ зобов'язували дотримуватися витрат на службові відрядження в межах лімітних закладених сум в 10 тис. крб. Накази з МНО УРСР спонукали на місцях провести аналіз річних звітів за 1973 р. підвідомчих установ ОБЛВНО. Наказ ОБЛВНО від 28 лютого 1974 р. свідчив, що кошти були освоєні підвідомчими установами не в повному обсязі. Зокрема, річні асигнування ТІУКВ в сумі 96,198 крб. освоєно лише на 99,1 %. Не виконано план прибутку

від гуртожитків на суму 3672 крб., оренди приміщень – 1519 крб. План прибутку становив лише 67,6 %, а на видатках 3 %. 20 листопада 1974 р. ОБЛВНО звітував щодо економії коштів на ТІУКВ в розмірі 3 тис. крб. [96, арк. 57–186].

Можемо припустити, що зазначені недоліки могли бути наслідком, як службового зловживання так і не компетентності кадрів. Наприклад, упродовж 28 вересня – 5 жовтня 1975 р. проводили семінар для 30 бухгалтерів централізованих бухгалтерій РАЙВНО в приміщенні ОБЛВНО на суму 1500 крб. [96, арк. 57–186]. Так, закладені кошти на відрядження для участі у республіканських олімпіад з математики, хімії, фізики, біології, географії, історії, літератури та іноземної мови проводилися в Дніпропетровську, Черкасах, Одесі, Чернівцях, Ялті, Єревані, Горькому, Донецьку на суму 1395 крб. Натомість на обласному рівні з зазначених предметів проводилися олімпіади, вартість проведення яких становила суму в розмірі 4295 крб. [96, арк. 57–186].

З відомості про курсову перепідготовку працівників НО за 1974 р. впливало, що із запланованих 4085 осіб з відривом від виробництва фактично пройшли курси 5323 особи. З яких 756 особи місячні курси і 4371 особи двотижневі курси [97, арк. 1–29]. Відомо, що 9 січня 1975 р. в контрольно-ревізійному відділі працювало 3 штатні одиниці з 4 із середньомісячною заробітною платою 95 крб. Центральна бухгалтерія 4 штатні одиниці отримували зарплату по 90 крб. На утримання бухгалтерії закладено 4632 крб., а на контрольно-ревізійний відділ – 6600 крб. [97, арк. 1 – 29]. За штатним розписом у ТІУКВ працювало 47 (хоча затверджено 50) штатних одиниць із середньомісячною заробітною платою 105 крб. з них 2 було з інвалідністю [98, арк. 1–16].

На гуртожиток інституту в поточному році виділили 2600 тис. крб. Видатки на педагогічну виставку не змінювалися з попереднім роком і становили 1 тис. крб. Загалом, ТІУКВ отримав на функціонування у 1975 р. – 96733 тис. крб. з цієї суми на курси виділено – 4764 тис. крб. [97, арк. 1–29].

Упродовж року ТІУКВ виділено кошти в розмірі 111700 тис. крб., з них на спартакіаду – 46 тис. крб., курси підвищення кваліфікації – 52 тис. крб., центральну бухгалтерію – 7097 крб., контрольно-ревізійний відділ – 10700 тис. крб., педагогічна виставка – 1 тис. крб. Важливим було закладення коштів на капітальний ремонт ТІУКВ на поточний рік в сумі 12 тис. крб., адже попереднього року заклали лише 2 тис. крб. [99, арк. 1–52].

Позитивною динамікою, що спостерігалася – це доукомплектування кадрами: 12 осіб адміністративний персонал, 32 особи педагогічно-викладацький склад і 4 особи персонал гуртожитку, що в загальному становило 48 осіб. Тобто, в ТІУКВ впродовж року змінювалася чисельність кадрів, хоча їх заробітна плата від попереднього року не змінювалася [99, арк. 1–29]. Проте, на 15 січня 1976 р. в штатному розписі числилося 45 осіб. [101, арк. 1–20].

Видатки на утримання приміщення були наступними: опалення обходилося в 2666 крб. за 11 місяців, освітлення – 260 крб., стаття 5 видатків – витрати на навчання – 4 тис. крб. (видавництво статей, плакатів, тощо і придбання кінофільмів для кабінету технічних засобів в сумі 1083 крб.), закупівля книг ідеологічного змісту для поповнення бібліотечних фондів – 2 тис. крб. [99, арк. 29–292]. Придбано 10 дводверних столів – 620 крб., 10 книжкових шаф – 850 крб., одну друкарську машинку – 250 крб., 50 напівм'яких крісел – 375 крб., 10 металевих вішалок – 120 крб., 5 шаф для зберігання фільмів – 420 крб., один шкільний радіовузол, магнітофони марки «Легенда 401» в кількості 4 шт. загальною вартістю 640 крб. з метою вивчення досвіду роботи вчителів шкіл Тернопільської обл. Для поширення педагогічного досвіду вчителів Тернопільської обл. закуплено кінознімального апарат «Красногорен» вартістю 500 крб. [99, арк. 1–292].

Видатки за статтею 3 на 1975 р. склали 9400 крб. [99, арк. 58] і суттєво не змінювалися в порівнянні з попередніми роками, коливалися з відхиленням в розмірі 100 крб. [92, арк. 52 – 58]. Запланований капітальний ремонт будівлі ТІУКВ включав демонтаж паркетних дошок і підлоги (96 м<sup>2</sup>) – 11 крб.; тинькування фасаду (29 м<sup>2</sup>) – 28 крб.; подвійне фарбування стін фасаду (1 387

м<sup>2</sup>) – 264 крб.; перетирання стін фасаду (680 м<sup>2</sup>) – 150 крб.; розбір цегляних стовпців (32 м<sup>2</sup>) – 1 крб.; засипання ґрунту (16 м<sup>3</sup>) – 93 крб.; фарбування внутрішніх стін (13 м<sup>2</sup>) – 12 крб.; подвійне водяне фарбування внутрішніх стін (387 м<sup>2</sup>) – 105 крб.; перетирання внутрішніх стін (180 м<sup>2</sup>) – 20 крб.; перетирання стелі (64 м<sup>2</sup>) – 7 крб.; двійне водяне фарбування стелі (128 м<sup>2</sup>) – 39 крб.; зняття дверних полотен (3 м<sup>2</sup>) – 1 крб.; зняття дверної коробки (1 шт.) – 1 крб. 59 коп. [99, арк. 1–292]. Зазначені роботи відображають детальне планування витрат на ремонтні та відновлювальні роботи, що забезпечувало ефективне використання коштів та матеріально-технічної бази інституту. На встановлення системи центрального опалення і ремонту гуртожитку ТІУКВ закладено 9321 крб., що передбачало встановлення внутрішніх трубопроводів, радіаторів, фарбування вікон, дверей, фасадів, стель, труб, демонтаж пічок, ремонт підлоги, прибирання будівельного сміття тощо [99, арк. 65–70].

Згідно звіту видатків ТІУКВ на курсову перепідготовку на 1975 р. виділено 52 тис. крб., з них 27 тис. крб. заробітна плата (витрачено 26500 крб.). У порівнянні з 1974 р. заробітна плата складала 22 тис. крб. Фінансувалася оренда гуртожитку в розмірі 1600 крб. Як і в попередні роки закладалися статті видатків на курсову перепідготовку. Стаття 3 (господарські видатки) 1600 крб. – прибирання приміщень, в яких проводилися курси – 40 крб. за 12 місяців в сумі 500 крб. Оренда приміщень в районах, у яких відбувалися курси удосконалення – 400 крб., прання білизни – 333 крб., оренда транспорту для перевезення постільної білизни – 300 крб. Стаття 5 (навчальні видатки) 1400 крб. – придбання полотна для виготовлення наочних посібників – 140 крб., фарб, пластиліну тощо – 120 крб., фототоварів, нотних зошитів, блокнотів – 200 крб., друкарські послуги – 800 крб., купівля наборів технічних конструкторів – 10 крб. Стаття 18 (інші видатки) – на оренду гуртожитку 1600 крб. з кількістю курсантів 1400 осіб, оплата 1 курсанта складала 1,50 крб. Деякі з них, а це 944 особи отримували стипендію – 10 крб., проїзні курсантам – 2,50 крб. Загалом 10 тис крб. [99, арк. 65–292].

Кошторис видатків на проведення курсової перепідготовки працівників НО на 1975 р. виглядав так: місячні курси директорів, заступників, вчителів старших класів, математики, української та російської мови з відривом від виробництва 820 осіб – 23 групи, 144 год. лекцій на одну групу. Всього годин на групу – 4032 год., зарплата за 1 год. – 20 крб. (8064 крб.); місячні курси старших піонервожатих, вчителів малювання, креслення, трудового навчання 360 осіб (12 груп), 144 год. лекцій на групу. Всього годин на групу 1728 год., зарплата за 1 год. – 1,20 крб. (2074 крб.); місячні курси працівників колгоспних дитячих установ 2400 осіб (83 групи), 72 год. лекцій на групу. Всього годин на групу 6376 год., зарплата за 1 год. – 20 крб. (12,733 крб.); двотижневі курси вчителів математики, української та російської мови, географії, хімії 930 осіб (32 групи), 72 год. лекцій на групу. Всього год. на групу 2304 год., зарплата за 1 год. – 1,20 крб. (2765 крб.); двотижневі курси вчителів молодших класів 150 осіб (5 груп), 144 год. лекцій на групу. Всього годин на групу 720 год., зарплата за 1 год. 1,20 крб. (864 крб.). Всього 26500 крб. [44, арк. 75]. Хоча в кінці року вийшла сума 27238 крб. [45, арк. 1–26].

Підготовлена довідка про фактичні видатки на курси свідчила, що із закладених 26,500 крб. на 22 вересня 1975 р. витрачено 2610 крб., була потреба в додатковому фінансуванні [100, арк. 105]. Як свідчать архівні дані, у вересні поточного року ТІУКВ надіслав клопотання щодо виділення додаткових коштів. У якому йшлося про збільшення кредиту на курсову перепідготовку за статтею 4 в сумі 6200 крб., за статтею (заробітна плата) на суму 3 тис. крб. У відповідності з листом МНО УРСР планувалося проходження при ТІУКВ курсової перепідготовки вчителів фізичного виховання в кількості 240 осіб, у зв'язку з тим, що з 1 вересня 1975 р. учні 4–10 класів загальноосвітніх шкіл розпочинали навчання за новими програмами. Для проведення цих курсів необхідно оплатити проїзд 240 осіб з проживанням та лекціями. Попри те, ТІУКВ повинен здійснити навчання на базі Хоростківської дослідної сільськогосподарської станції в кількості 90 учителів сільськогосподарського виробництва 9–10 класів. ТІУКВ проводив усі курсові заходи в основному під

час літніх канікул (червень-липень), а гуртожиток при ТІУКВ, розрахований лише на 60 місць, не вмщував усіх бажаючих. У зв'язку з чим учителів поселяли в готелях міста, що й призвело до перевитрат коштів у розмірі 2800 крб. [99, арк. 166].

На 1975 р. не передбачалося проведення семінарів, тому й не виділялися кошти на їх проведення. Внаслідок чого утворилася заборгованість на суму 3 тис. крб. [99, арк. 167]. Реагуючи на письмові звернення ТІУКВ, виконком ухвалою Тернопільської обласної ради депутатів трудящих за від 30 вересня 1975 р. збільшував асигнування на курсову перепідготовку та проведення семінарів у 1975 р. в розмірі 8800 крб. Планувалося їх використати за рахунок економії коштів на проведенні обласних позашкільних заходів (1 тис. крб.), контрольно-ревізійного відділу (1 тис. крб.), ресурсів ТІУКВ (2200 крб.), кредитів підвідомчих установ ОБЛВНО (7600 крб.) [99, арк. 165].

Відсутність достатніх коштів на фінансування тих чи інших проєктів, пов'язаних зі змінами навчальних програм, попередньо не запланованих курсів перепідготовки освітня Тернопільської обл., призводили до того, що на більш нагальні потреби бракувало фінансів. Так, гуртожиток ТІУКВ не міг надати необхідні послуги курсантам, яких розміщували в готелях міста, що було основною причиною перевитрат бюджету. Доречно зауважити, що гуртожиток був збитковим. Щорічна дотація становила суму в розмірі 1600 крб. Надходження від його експлуатації складали від 50 осіб на 30 днів – 0,70 крб., що становило 1 тис. крб. щомісячно, тобто 2600 крб. Видатки становили 2600 крб., що включало в себе пічне й газове опалення – 130 крб., освітлення – 120 крб., орендна плата будуправлінню – 1400 крб., поточний ремонт приміщення – 350 крб. [44, арк. 65 – 292]. На початок 1976 р. фінансування залишалося в розмірі 2600 крб. [100, арк. 1 – 26].

Лист ОБЛВНО від 16 травня 1975 р. свідчив про те, що ліміт витрат на службові відрядження працівників, які не належали до апарату управління ТІУКВ на 1975 р. становив 8700 крб., що було меншим еквівалентом в порівнянні з попереднім роком. ОБЛВНО від 24 листопада поточного року,

посилаючись на постанову Ради Міністрів УРСР від 24 липня 1973 р. «Про заходи по впорядкуванню використання службових автомобілів і скороченню витрат на їх утримання» та листа МНО УРСР від 10 січня 1975 р. визначало річну суму на утримання службового легкового автомобіля ТІУКВ – 2 тис. крб. [99, арк. 1–292]. Однак на кінець 1975 р. ОБЛВНО скоротило видатки на утримання службового авто – 200 крб., відрядження методистів – 800 крб., працівників апарату – 500 крб., інші витрати – 300 крб. [99, арк. 122]. ТІУКВ використовував «внутрішні резерви» за рахунок профспілки для доплати водієві службового авто.

Отже, фінансове та матеріально-технічне становище ТІУКВ в зазначений час було більш-менш стабільним, незважаючи на відсутність коштів на проведення заходів, пов'язаних з перепідготовкою освітян Тернопільської обл. Матеріально-технічне забезпечення дофінансовувалося упродовж року. Економія ресурсів носила формальний характер. Деякі статті видатків були незмінні – придбання книг для поповнення бібліотечного фонду, кінофільмів тощо. Усі інші необхідні статті видатків були змінною константою – зарплата, відрядження, ремонт, придбання інвентаря тощо. Однак значна кількість архівних документів вилучених з фонду могли розкрити детальніше фінансові аспекти по роках [78–79; 81; 83; 85–86; 95; 102], що ускладнює дослідження фінансування інституту.

Таким чином, фінансово-матеріальне становище ТІУКВ у повоєнний період зазнавало поступових, але нерівномірних змін, зумовлених загальними соціально-економічними умовами та специфікою радянської державної політики щодо освітньої сфери. У 1945–1950 рр. господарський розвиток характеризувався значними труднощами, нестачею матеріальних ресурсів і обмеженими фінансовими можливостями, що змушувало установу функціонувати в режимі виживання та пристосування. У 1951–1956 рр. фінансові засади діяльності ТІУКВ набули більш впорядкованого характеру, однак залишалися жорстко контрольованими з боку державних органів. Формування бюджету та використання матеріальних ресурсів здійснювалися в

межах суворих регулятивних обмежень, що не дозволяло забезпечити повноцінний розвиток матеріальної бази.

Період 1957–1965 рр. позначився певними змінами у фінансово-матеріальному становищі ТІУКВ, зокрема корекцією джерел фінансування та оптимізацією господарської діяльності. Водночас ці зміни мали радше адаптаційний характер, оскільки установі доводилося реагувати на посилення ідеологічного тиску, в умовах постійного державного нагляду та обмежень це визначало його консервативний характер і орієнтацію передусім на збереження функціональної життєздатності, а не на розвиток.

Водночас аналіз фінансово-матеріального становища ТІУКВ у різні хронологічні відтинки засвідчував, що, попри обмеженість ресурсів і системний адміністративний тиск, установа зберігала здатність до внутрішньої самоорганізації та господарської адаптації. Рациональне використання наявних матеріальних засобів, пошук допустимих форм забезпечення діяльності та поступове нагромадження досвіду функціонування в умовах державного контролю, що дозволило ТІУКВ підтримувати безперервність своєї роботи й виконувати покладені на нього функції впродовж тривалого періоду.

#### **Список використаних джерел до третього розділу**

1. Білянin Г. Підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів освіти України у період становлення більшовизму та довоєнний період (1917–1941 роки). *Витоки педагогічної майстерності. Сер.: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 13. С. 48–54.
2. Білянin Г. Становлення та розвиток системи підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів освіти в Україні (1900–2012 роки). *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2013. Вип. 2. С. 45–51.
3. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 2. 28 арк.
4. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 4. 16 арк.
5. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 5. 1 арк.
6. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 6. 22 арк.

7. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 7. 10 арк.
8. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 8. 7 арк.
9. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 9. 156 арк.
10. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 10. 77 арк.
11. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 12. 4 арк.
12. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 13. 16 арк.
13. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 14. 19 арк.
14. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 15. 8 арк.
15. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 19. 7 арк.
16. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 21. 18 арк.
17. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 24. 6 арк.
18. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 26. 28 арк.
19. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 27. 6 арк.
20. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 42. 10 арк.
21. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 43. 4 арк.
22. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 44. 10 арк.
23. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 45. 16 арк.
24. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 46. 40 арк.
25. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 47. 13 арк.
26. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 58. 6 арк.
27. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 59. 5 арк.
28. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 60. 12 арк.
29. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 61. 6 арк.
30. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 62. 18 арк.
31. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 84. 4 арк.
32. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 85. 9 арк.
33. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 86. 20 арк.
34. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 87. 66 арк.
35. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 88. 9 арк.
36. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 114. 12 арк.

37. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 115. 17 арк.
38. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 116. 34 арк.
39. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 117. 92 арк.
40. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 118. 3 арк.
41. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 119. 322 арк.
42. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 143. 12 арк.
43. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 144. 11 арк.
44. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 145. 25 арк.
45. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 146. 12 арк.
46. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 147. 136 арк.
47. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 165. 3 арк.
48. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 166. 14 арк.
49. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 167. 38 арк.
50. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 168. 11 арк.
51. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 169. 69 арк.
52. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 170. 73 арк.
53. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 171. 31 арк.
54. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 187. 17 арк.
55. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 188. 6 арк.
56. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 189. 41 арк.
57. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 190. 21 арк.
58. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 191. 9 арк.
59. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 192. 93 арк.
60. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 193. 126 арк.
61. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 194. 32 арк.
62. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 195. 48 арк.
63. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 211. 8 арк.
64. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 212. 8 арк.
65. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 213. 29 арк.
66. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 214. 107 арк.

67. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 215. 186 арк.
68. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 216. 27 арк.
69. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 219. 26 арк.
70. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 240. 12 арк.
71. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 280. 17 арк.
72. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 281. 38 арк.
73. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 311. 39 арк.
74. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 312. 61 арк.
75. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 316. 15 арк.
76. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 346. 140 арк.
77. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 347. 25 арк.
78. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 348. 52 арк.
79. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 382. 193 арк.
80. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 383. 68 арк.
81. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 426. 197 арк.
82. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 427. 54 арк.
83. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 464. 29 арк.
84. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 465. 29 арк.
85. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 466. 32 арк.
86. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 467. 10 арк.
87. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 502. 98 арк.
88. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 503. 18 арк.
89. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 545. 84 арк.
90. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 546. 19 арк.
91. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 547. 40 арк.
92. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 575. 203 арк.
93. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 576. 28 арк.
94. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 577. 15 арк.
95. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 578. 47 арк.
96. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 604. 186 арк.

97. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 605. 29 арк.
98. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 606. 16 арк.
99. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 627. 292 арк.
100. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 628. 26 арк.
101. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 629. 20 арк.
102. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 630. 83 арк.
103. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 31. 1 арк.
104. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 68. 1 арк.
105. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 71. 7 арк.
106. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 110. 4 арк.
107. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 112. Арк. 13
108. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 114. 3 арк.
109. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 141. 3 арк.
110. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 143. 10 арк.
111. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 172. 4 арк.
112. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 185. 1 арк.
113. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 187. 6 арк.
114. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 189. 8 арк.
115. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 195. 24 арк.
116. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 197. 3 арк.
117. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 199. 12 арк.
118. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 211. 4 арк.
119. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 228. 3 арк.
120. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 230. 16 арк.
121. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 239. 9 арк.
122. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 241. 44 арк.
123. Мартинів М. А. Особливості фінансового та матеріального становища Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів 1945–1950 рр. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія.* 2022. Том 2(47). С. 51–59.

124. Мартинів М. А. Фінансове становище Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1957–1965 рр.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Том 34(73). № 4. 2023. С. 29–36.
125. Мартинів М. А. Фінансова складова діяльності Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1966–1971 рр.). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2024. Вип. 71. Том 3. С. 4–11.
126. Мартинів М. А. Фінансування підвищення кваліфікації освітян Тернопільської області упродовж 1970–1972 рр. *Восьмі Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Тернопіль: ТОКІППО, 2024. С. 223–226.
127. Петровський О. М. Актуальні проблеми налагодження роботи школи та методичної служби Тернопільщини після звільнення з-під німецької окупації (1944 р.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал*. 2025. № (5)35. С. 2516–2531.
128. Примакова В. В. Робота інститутів удосконалення кваліфікації учителів у 40-ві роки ХХ століття. *Педагогічний альманах*. 2012. Вип. 16. С. 284–291.
129. Упатова І. П. Управління методичною роботою з молодими педагогічними кадрами у 50-ті роки ХХ ст. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. 34. С. 229–236.
130. Фазан М. І. Діяльність Волинського обласного інституту вдосконалення кваліфікації вчителів у 1944–1953 рр. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. 2016. Випуск 110. (№7). С. 85–87.

## ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексний аналіз процесу становлення, функціонування та розвитку ТПУКВ у повоєнний період і в умовах радянської освітньої системи. Розв'язання поставлених завдань дало змогу отримати низку узагальнень і теоретично обґрунтованих висновків, що мають наукову та практичну значущість.

Передусім проаналізовано ступінь наукової розробки проблеми в історіографії. Встановлено, що діяльність інститутів удосконалення кваліфікації вчителів у працях радянського періоду розглядалася переважно в ідеологізованому, нормативно-описовому ключі, без критичного осмислення реальних умов їх функціонування. У сучасній українській історіографії проблема висвітлювалася фрагментарно, здебільшого в контексті загальної історії освіти або регіональних студій, без спеціального аналізу інституційної еволюції, фінансово-матеріальної бази та ідеологічних функцій ТПУКВ. Таким чином, дисертаційне дослідження заповнює істотну лакуну в історії освітніх інституцій Тернопільщини та загалом у студіях з історії післявоєнної педагогічної освіти.

Важливим результатом роботи стало формування репрезентативної джерельної бази, що охоплює архівні документи центральних і регіональних органів управління освітою, що дало змогу не лише уточнити хронологію та обставини розвитку ТПУКВ, а й реконструювати внутрішні механізми його діяльності, співвідношення офіційних декларацій і реальної освітньої практики.

Теоретико-методологічну основу дослідження становить поєднання принципів історизму, наукової об'єктивності та системності, що сприяло глибшому осмисленню взаємодії освітніх, адміністративних і політичних чинників.

У дисертації доведено, що становлення ТПУКВ у повоєнний період відбувалося в умовах відбудови освітньої системи. Його розвиток нерозривно пов'язаний із державною політикою у сфері освіти та ідеологічного контролю.

З'ясовано, що фінансове та матеріальне забезпечення ТІУКВ упродовж досліджуваного періоду залишалося обмеженим і нестабільним. Залежність від державного фінансування, відсутність фінансової автономії та жорстка регламентація господарської діяльності стримували розвиток матеріально-технічної бази інституту. Водночас керівництво установи змушене було застосовувати адаптаційні механізми, спрямовані на раціональне використання ресурсів і забезпечення безперервності освітнього процесу.

Кадрове забезпечення ТІУКВ формувалося під впливом двох взаємопов'язаних чинників – рівня фахової підготовки та ідеологічної відповідності вимогам партійно-державної системи. Доведено, що саме ідеологічний компонент відігравав визначальну роль у доборі та діяльності викладацького складу. Це безпосередньо впливало на зміст курсів підвищення кваліфікації, тематичну спрямованість методичних заходів, характер педагогічного дискурсу та домінування нормативно-репродуктивних підходів у навчанні.

Розвиток ТІУКВ мав суперечливий характер. З одного боку, інститут відігравав важливу роль у формуванні кадрового потенціалу освітньої галузі регіону, сприяв підвищенню професійного рівня вчителів і забезпечував інтеграцію місцевої системи освіти в загальносоюзний освітній простір. З іншого боку, його діяльність була суттєво обмежена фінансово-матеріальними труднощами та підпорядкованістю ідеологічним вимогам держави, що звужувало можливості педагогічної автономії та творчого розвитку.

Слід наголосити, що аналіз діяльності ТІУКВ у ширшому історичному контексті дозволяє розглядати його не лише як регіональну освітню установу, а як елемент цілісного механізму радянської соціальної інженерії, спрямованої на формування контрольованого педагогічного середовища. ТІУКВ виступав своєрідним посередником між центральними органами управління освітою та шкільною мережею регіону, транслюючи нормативні, методичні й ідеологічні настанови в практику повсякденної педагогічної діяльності. Це зумовлювало подвійний характер його функціонування. З одного боку, інститут сприяв

підвищенню професійного рівня вчительства та адаптації педагогічних кадрів до змін у навчальних програмах і методиці викладання, з іншого – виконував роль інструмента ідеологічної уніфікації та контролю, що обмежувало можливості альтернативних підходів і критичного осмислення освітнього процесу. Усвідомлення цієї подвійності є принципово важливим для сучасного переосмислення історичного досвіду післядипломної педагогічної освіти, оскільки дозволяє не лише реконструювати минулі практики, а й окреслити межі та наслідки ідеологізації освітніх інституцій у довготривалій історичній перспективі.

У дисертації також встановлено, що еволюція ТІУКВ відображала загальні тенденції трансформації радянської освітньої політики у повоєнний період – від відносної гнучкості перших років відбудови до посилення централізації та ідеологічної регламентації в наступні десятиліття. Зміни в структурі інституту, тематичному наповненні курсів і методичних заходів корелювали з політичними кампаніями, реформами у сфері загальної середньої освіти та коливаннями пріоритетів державної політики. Це дозволяє розглядати ТІУКВ як індикатор ширших соціально-політичних процесів у радянському суспільстві.

Порівняльний аналіз матеріалів дає підстави стверджувати, що досвід функціонування ТІУКВ має типологічні риси, характерні для інститутів удосконалення кваліфікації вчителів в інших регіонах УРСР, водночас зберігаючи певну регіональну специфіку, зумовлену історико-культурними особливостями Тернопільщини. Це відкриває перспективи для подальших компаративних досліджень, спрямованих на зіставлення регіональних моделей післядипломної педагогічної освіти в радянський період.

Отримані в дисертації результати мають не лише історико-наукове, а й прикладне значення. Критичне осмислення досвіду діяльності ТІУКВ дозволяє виявити структурні обмеження та ризики, пов'язані з надмірною централізацією та ідеологізацією системи післядипломної освіти, що є актуальним у контексті сучасних реформ освітньої галузі.

**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: підручник. К.: Либідь, 2006. 424 с.
2. Білавич Г. В. Розвиток післядипломної педагогічної освіти в західних областях України крізь призму діяльності обласних інститутів післядипломної освіти (1945–1991 рр.). *Педагогічний альманах*. 2023. (54). С. 205–212.
3. Білянін Г. В. Підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів освіти України у період становлення більшовизму та довоєнний період (1917–1941 роки). *Витоки педагогічної майстерності. Сер.: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 13. С. 48–54.
4. Білянін Г. В. Становлення та розвиток системи підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів освіти в Україні (1900–2012 роки). *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2013. Вип. 2. С. 45–51.
5. Буряк С. А. Вища історична педагогічна освіта в УРСР (1945–1956 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 40. С. 180–184.
6. Ваховський Л. Ц. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми. *Шлях освіти*. Київ. 2005. № 2(36). С. 7–11.
7. Венцева Н. О. Особливості підготовки вчителів історії в Україні в 40–60-х роках ХХ ст. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. Бердянськ: БДПУ, 2012. № 1. С. 33.
8. Волкова Н. П. Педагогіка: Навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. К.: Академвидав, 2007. 616 с.
9. Гіптерс З. Економічна освіта в Галичині (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.). *Рідна школа*. 2007. № 3. С. 74–77: портр.
10. Гладуш В. З історії становлення методичних служб в Україні. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 3. С. 27–30.

11. Гладуш В. Особливості післядипломної освіти педагогів спеціальних навчально-виховних закладів у розвинених країнах Європи. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2012. Вип. 3. С. 46–55.
12. Гладуш В. Республіканський учбово-методичний кабінет спеціальних шкіл: історія, здобутки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2012. Вип. 21. С. 46–51.
13. Гладуш В. Становлення системи післядипломної освіти дефектологів: історія, проблеми, досвід. *Вісник післядипломної освіти*. 2010. Вип. 2. С. 44–52.
14. Гладуш В. Тенденції розвитку форм підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 9. С. 10–31.
15. Гладуш В. Університет менеджменту освіти: передісторія створення та розвитку. *Післядипломна освіта в Україні*. 2018. Червень. С. 26–33.
16. Гладуш В. Шляхи вдосконалення професійної підготовки логопедів в Україні (1960-ті рр.). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 1(35). С. 56–66.
17. Гладуш В. А. Заочне й очно-заочне навчання як форми післядипломної освіти в Україні в повоєнні роки. *Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський: Видав. ПП Зволейко Д. Г., 2011. Вип. 9. С. 19–26.
18. Гладуш В. А. Розвиток післядипломної освіти дефектологів в Україні у 1940-х рр. *Вісник післядипломної освіти*. 2011. Вип. 3. С. 42–48.
19. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2022. 517 с.
20. Двірна К. Заклади освіти та освітянська політика в м. Києві: (1941–1945 рр.). *Києвознавчі читання: історичні та етнокультурні аспекти: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка та 250-річчю від дня*

*народження Максима Берлинського*. Київ: ПП «Фоліант», 2014. С. 330–335.

21. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 1. 3 арк.
22. Держархів Тернопільської обл. Ф. 1833. Оп. 1. Спр. 2. 20 арк.
23. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 2. 28 арк.
24. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 3. 41 арк.
25. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 4. 16 арк.
26. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 5. 1 арк.
27. Держархів Тернопільської обл. Ф. 1833. Оп. 1. Спр. 6. 32 арк.
28. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 6. 22 арк.
29. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 7. 10 арк.
30. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 8. 7 арк.
31. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 9. 156 арк.
32. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 10. 77 арк.
33. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 11. 45 арк.
34. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 12. 4 арк.
35. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 13. 16 арк.
36. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 14. 19 арк.
37. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 15. 8 арк.
38. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 16. 5 арк.
39. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 17. 24 арк.
40. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 18. 8 арк.
41. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 19. 7 арк.
42. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 20. 28 арк.
43. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 21. 18 арк.
44. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 22. 16 арк.
45. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 23. 17 арк.
46. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 24. 6 арк.
47. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 25. 11 арк.
48. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 26. 28 арк.

49. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 27. 6 арк.
50. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 28. 25 арк.
51. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 29. 17 арк.
52. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 30. 26 арк.
53. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 31. 13 арк.
54. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 32. 24 арк.
55. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 33. 64 арк.
56. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 34. 76 арк.
57. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 35. 11 арк.
58. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 36. 19 арк.
59. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 37. 32 арк.
60. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 38. 15 арк.
61. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 39. 172 арк.
62. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 40. 76 арк.
63. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 41. 12 арк.
64. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 42. 101 арк.
65. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 43. 4 арк.
66. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 44. 10 арк.
67. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 45. 10 арк.
68. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 46. 40 арк.
69. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 47. 13 арк.
70. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 48. 66 арк.
71. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 49. 55 арк.
72. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 50. 106 арк.
73. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 51. 62 арк.
74. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 52. 29 арк.
75. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 53. 140 арк.
76. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 54. 23 арк.
77. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 55. 5 арк.
78. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 56. 11 арк.

79. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 57. 206 арк.
80. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 58. 6 арк.
81. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 59. 5 арк.
82. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 60. 12 арк.
83. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 61. 6 арк.
84. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 62. 18 арк.
85. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 67. 78 арк.
86. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 68. 28 арк.
87. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 69. 45 арк.
88. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 70. 69 арк.
89. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 71. 129 арк.
90. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 72. 7 арк.
91. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 73. 18 арк.
92. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 74. 169 арк.
93. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 75. 45 арк.
94. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 76. 211 арк.
95. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 77. 169 арк.
96. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 78. 50 арк.
97. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 79. 189 арк.
98. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 80. 200 арк.
99. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 81. 200 арк.
100. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 82. 63 арк.
101. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 83. 43 арк.
102. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 84. 45 арк.
103. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 85. 9 арк.
104. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 86. 20 арк.
105. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 87. 66 арк.
106. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 88. 9 арк.
107. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 89. 66 арк.
108. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 90. 16 арк.

109. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 91. 2 арк.
110. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 92. 27 арк.
111. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 93. 43 арк.
112. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 94. 161 арк.
113. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 95. 196 арк.
114. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 96. 163 арк.
115. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 97. 223 арк.
116. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 98. 102 арк.
117. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 99. 25 арк.
118. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 100. 109 арк.
119. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 101. 223 арк.
120. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 102. 92 арк.
121. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 103. 79 арк.
122. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 104. 56 арк.
123. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 105. 7 арк.
124. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 106. 295 арк.
125. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 107. 210 арк.
126. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 108. 192 арк.
127. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 109. 199 арк.
128. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 110. 125 арк.
129. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 111. 101 арк.
130. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 112. 29 арк.
131. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 113. 59 арк.
132. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 114. 12 арк.
133. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 115. 17 арк.
134. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 116. 34 арк.
135. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 117. 92 арк.
136. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 118. 3 арк.
137. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 119. 322 арк.
138. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 120. 157 арк.

139. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 121. 34 арк.
140. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 122. 14 арк.
141. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 123. 17 арк.
142. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 128. 328 арк.
143. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 140. 297 арк.
144. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 141. 238 арк.
145. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 142. 89 арк.
146. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 143. 12 арк.
147. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 144. 11 арк.
148. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 145. 25 арк.
149. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 146. 12 арк.
150. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 147. 136 арк.
151. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 148. 124 арк.
152. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 149. 28 арк.
153. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 150. 10 арк.
154. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 151. 26 арк.
155. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 152. 21 арк.
156. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 153. 177 арк.
157. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 154. 81 арк.
158. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 155. 101 арк.
159. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 156. 49 арк.
160. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 157. 20 арк.
161. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 158. 125 арк.
162. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 159. 165 арк.
163. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 160. 140 арк.
164. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 161. 261 арк.
165. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 162. 7 арк.
166. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 163. 218 арк.
167. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 164. 74 арк.
168. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 165. 3 арк.

169. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 166. 14 арк.
170. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 167. 38 арк.
171. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 168. 11 арк.
172. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 169. 69 арк.
173. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 170. 73 арк.
174. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 171. 31 арк.
175. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 172. 117 арк.
176. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 173. 28 арк.
177. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 174. 60 арк.
178. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 175. 70 арк.
179. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 176. 132 арк.
180. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 177. 41 арк.
181. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 178. 188 арк.
182. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 179. 220 арк.
183. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 180. 107 арк.
184. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 181. 108 арк.
185. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 182. 48 арк.
186. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 183. 247 арк.
187. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 184. 108 арк.
188. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 185. 149 арк.
189. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 187. 17 арк.
190. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 188. 6 арк.
191. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 189. 41 арк.
192. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 190. 21 арк.
193. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 191. 9 арк.
194. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 192. 93 арк.
195. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 193. 126 арк.
196. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 194. 32 арк.
197. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 195. 48 арк.
198. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 211. 8 арк.

199. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 212. 8 арк.
200. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 213. 29 арк.
201. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 214. 107 арк.
202. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 215. 186 арк.
203. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 216. 27 арк.
204. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 219. 26 арк.
205. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 231. 213 арк.
206. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 236. 104 арк.
207. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 240. 12 арк.
208. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 249. 166 арк.
209. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 261. 34 арк.
210. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 263. 201 арк.
211. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 280. 17 арк.
212. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 281. 38 арк.
213. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 284. 119 арк.
214. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 293. 101 арк.
215. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 308. 339 арк.
216. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 311. 39 арк.
217. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 312. 61 арк.
218. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 316. 15 арк.
219. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 318. 148 арк.
220. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 319. 41 арк.
221. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 346. 140 арк.
222. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 347. 25 арк.
223. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 348. Арк. 52
224. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 350. 20 арк.
225. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 354. 181 арк.
226. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 381. 215 арк.
227. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 382. 193 арк.
228. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 383. 68 арк.

229. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 389. 69 арк.
230. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 396. 8 арк.
231. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 426. 197 арк.
232. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 427. 54 арк.
233. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 433. 64 арк.
234. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 434. 18 арк.
235. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 464. 29 арк.
236. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 465. 29 арк.
237. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 466. 32 арк.
238. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 467. 10 арк.
239. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 477. 74 арк.
240. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 502. 98 арк.
241. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 503. 18 арк.
242. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 514. 119 арк.
243. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 545. 84 арк.
244. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 546. 19 арк.
245. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 547. 40 арк.
246. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 553. 142 арк.
247. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 575. 203 арк.
248. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 576. 28 арк.
249. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 577. 15 арк.
250. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 578. 47 арк.
251. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 584. 111 арк.
252. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 604. 186 арк.
253. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 605. 29 арк.
254. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 606. 16 арк.
255. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 627. 292 арк.
256. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 628. 26 арк.
257. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 629. 20 арк.
258. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 630. 83 арк.

259. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 195. 24 арк.
260. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 197. 3 арк.
261. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 199. 12 арк.
262. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 228. 3 арк.
263. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 230. 16 арк.
264. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 239. 9 арк.
265. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 241. 44 арк.
266. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 31. 1 арк.
267. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 68. 1 арк.
268. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 2. Спр. 71. 7 арк.
269. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 3. Спр. 12. 10 арк.
270. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 3. Спр. 16. 1 арк.
271. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 3. Спр. 18. 14 арк.
272. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 3. Спр. 3. 48 арк.
273. Джаман Т. В. Історія педагогіки України: навчальний посібник. Львів: Новий Світ-2000, 2020. 288 с.
274. Довідка про справжність диплома від 19 жовтня 1959 р. Яцика Р. Я. Архів ТІУКВ.
275. Докаш О. Ю. Кадрова політика формування органів влади та управління західних областей УРСР на завершальному етапі Другої світової війни в контексті ефективності політичного функціонування сталінського тоталітарного режиму. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Серія: Політологія*. 2014. Вип.7. С. 192–197.
276. Дрогобицький І. Ідеологічний аспект діяльності установ післядипломної педагогічної освіти у західноукраїнському регіоні 1939–1950 рр. (на прикладі Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія*. 2009. Вип. 24. С. 110–119.

277. Єржабкова Б. Шкільна справа та шкільна політика в райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944) у світлі німецьких документів. Переклад з німецької мови. К.: Наук. думка, 2008. 272 с.
278. Жорова І. Я. Методичний супровід професійного розвитку вчителів (50-ті роки ХХ століття). *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 63. С. 52–57.
279. Жорова І. Я. Організаційно-методичні аспекти атестації педагогічних кадрів (70–80 роки ХХ століття). *Педагогічний альманах*. 2015. Вип. 28. С. 238–243.
280. Жорова І. Я. Професійний розвиток педагогів у системі науково-освітніх координат КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»: від витоків до сьогодення. *Таврійський вісник освіти*. 2014. Спец. вип. С. 4–72.
281. Жорова І. Я. Ретроспективний аналіз розвитку системи післядипломної педагогічної освіти України (40-і роки ХХ – початок ХХІ століття). *Нова педагогічна думка*. 2015. № 1. С. 155–159.
282. Жорова І. Я. Тенденції розвитку професіоналізму вчителів природничих дисциплін у системі післядипломної освіти України (друга половина ХХ століття). *Педагогічний альманах*. 2014. Вип. 23. С. 263–271.
283. Задорожна-Княгницька Л. В. Історія педагогіки: посібник для студентів ЗВО. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 364 с.
284. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1950. № 2. 258 с.
285. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1966. № 20. 166 с.
286. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1966. № 21. 358 с.
287. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1972. № 13. 246 с.
288. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1977. № 3. 328 с.
289. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1978. № 2. 402 с.
290. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1978. № 9. 212 с.
291. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1980. № 1. 346 с.
292. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1984. № 22. 234 с.
293. Збірник наказів та розпоряджень МВССО УРСР. 1986. № 18. 202 с.

294. Зубко А. М., Жорова І. Я. Комунальний вищий навчальний заклад «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради: 70 років у педагогічному просторі Південного регіону. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 2. С. 5–14.
295. Історія України / [В. К. Баран, Я. Й. Грицак, Я. Д. Ісаєвич та ін.; керівник авт. кол. Ю. Зайцев]. Вид. 2-ге, зі змін. Львів: Світ, 1998. 486, [1] с.
296. Історія України: нове бачення: навч. посіб. / Під ред. В. А. Смолія; авт.: В. Ф. Верстюк, О. І. Гуржій, В. М. Даниленко та ін. Вид. 2-е, доп. й перероб. К.: Альтернативи, 2000. 464 с.
297. Історія української педагогіки / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко; ред.: М. Г. Стельмахович. К., 1999. 356 с.
298. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад.: О.О. Любар; За ред. В. Г. Кременя. К.: Знання, 2005. 767 с.
299. Кабан Л., Рокицька О. Історія навчального закладу: від інституту удосконалення вчителів до академії неперервної освіти. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2015. № 6. С. 78–87.
300. Каганов Ю. О. Конструювання «радянської людини» (1953–1991): українська версія / наук. ред. Ф. Г. Турченко. Запоріжжя: Інтер-М, 2019. 430 с., [16] вкл. арк. іл. : іл., фотоіл.
301. Калакура Я. Зміна поколінь істориків як методологічний та світоглядний діалог в українській історіографії (кінець XIX – перше двадцятиріччя XXI ст.). *Український історичний журнал*. 2020. № 4. С. 137–154.
302. Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій. К.: Генеза, 2004. 496 с.
303. Кіцак В. Вплив Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів на функціонування освіти в області (1967–1969 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / головний редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 2. С. 77–84.

304. Кіцак В. М. Вплив Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів на функціонування освіти в області (1967–1969 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / головний редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 2. С.77–84.
305. Кіцак В. М. Деякі аспекти у підвищенні кваліфікації освітян в Тернопільській області (1971–1972 рр.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2025. № 3(33). С. 1845–1857.*
306. Кіцак В. М. Особливості педагогічної діяльності методистів Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів в 1952 році за архівними матеріалами. *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2025. № 2(32). С.1634–1648.*
307. Кліш А. Особливості підвищення кваліфікації вчителів в Тернопільському інституті удосконалення кваліфікації вчителів (1949–1950 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / головний редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 2. С. 85–95.
308. Кліш А. Б. Підвищення кваліфікації вчителів в Тернопільській області: особливості та специфіка (1973–1975 рр.) *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2025. № 4(34). С. 1966–1979.*
309. Кліш А. Б. Удосконалення кваліфікації вчителів в Тернопільській області (1973–1974 рр.) *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2025. № 3(33). С. 1858–1870.*

310. Кондратюк К., Качмар В. Новітня історія України (1945–2020 роки). Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 212 с.
311. Кондратюк К. Новітня історія України. 1914–1945 роки. Курс лекцій. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. 177 с.
312. Кот Н. М. Сторінки історії Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (1940–1941 роки). *Педагогічний пошук*. 2014. № 4. С. 3–5.
313. Кот Н. М. Сторінки історії Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (1960-ті – початок 70-х рр.). *Педагогічний пошук*. 2015. № 2. С. 17–22.
314. Кравець В. Історія української школи і педагогіки. Тернопіль, 1994. 386 с.
315. Кравчук Л. В. Ідеологічна складова діяльності Тернопільського обласного інституту удосконалення вчителів 1958–1959 рр.. *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал*. 2024. № 9(27). С. 1289–1305.
316. Кравчук Л. В. Особливості діяльності Тернопільського обласного інституту удосконалення вчителів в контексті сільськогосподарського виробничого навчання 1955–1958 рр. *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал*. 2025. № 5(35). С. 2413–2426.
317. Кравчук Л. Ідеологічна складова діяльності Тернопільського обласного інституту удосконалення вчителів 1958–1959 рр. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал*. 2024. № 9(27). С. 1289–1305.
318. Кравчук Л. В. Преса як засіб радянзації Тернопільщини в період радянської окупації (вересень 1939 – червень 1941). *Наукові праці*

- історичного факультету Запорізького національного університету. 2016. Вип. 46. С. 161–164.*
319. Кравчук Л. В. Радянізація освіти Тернопільщини в 40-х роках: ідеологічний і методологічний аспекти. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. 2015. Випуск 99. С. 30–41.*
320. Кравчук Л. В. Радянська система освіти та її кадровий потенціал в новоутвореній Тернопільській області в період 1939–1941 рр. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. 2015. Випуск 102. С. 90–92.*
321. Кравчук Л. В. Робота методистів Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1951–1952 рр.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2024. № 7(25). С. 1365–1377.*
322. Кравчук Л. В. Формування матеріально-технічної бази новостворених закладів освіти в ході радянізації Тернопільщини в період 1939–1941 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: «Історія». 2015. Вип. 1. Ч. 3. С. 197–202.*
323. Крисюк С. В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917–1941 рр.): Монографія. Київ, 1995. 174 с.
324. Кузьма І, Янкович О. Підготовка педагогічних працівників у системі післядипломної освіти до використання технічних засобів навчання в дошкільних закладах у 60-х роках ХХ століття. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2023. Вип. 65. Том 2. С. 277–282.*
325. Кузьменко В. В., Примакова В. В. Історико-педагогічні аспекти розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів./ *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2013. № 19. С. 14–18.*

326. Курляк І. Є. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина ХХ століття): Іст.-пед. аспект / ред.: Н. Г. Ничкало; АПН України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. Т : Підруч. і посіб., 2000. 328 с.
327. Лаврут О. О. Відлуння Закону «Про зміцнення зв'язку школи із життям і подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» в Українській РСР: досвід перших років. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 109. С. 70–74.
328. Лаврут О. О. Радянська школа у другій половині 1940-х – кінці 1980-х рр.: вимір України: Історіографія: дис....док. іст. наук: 07.00.01. Вінниця, 2021. 549 с.
329. Лаврут О. О. Учителство УРСР першого повоєнного десятиліття: деякі аспекти антропологічного виміру. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. 2015. Випуск 100. С. 66–68.
330. Лаврут О. О. Радянська школа у другій половині 1940-х – кінці 1980-х рр.: вимір України: дис. док. іст. н. спец. 07.00.01 – історія України. Донецький національний університет імені Василя Стуса, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Вінниця-Черкаси, 2021. 549 с.
331. Левітас Ф. Л., Дудар О. В. З історії становлення системи підвищення кваліфікації вчителів в Україні (II половина XIX ст. – 1939 р.). *Освітологічний дискурс*. 2010. № 2. С. 91–104.
332. Левківський М. В. Історія педагогіки: Підручник. Київ, Центр навчальної літератури, 2003. 306 с.
333. Лузан П. Г. Історія педагогіки та освіти: навчальний посібник. 2-е вид., доп. і перероб. Київ: ДАКККіМ, 2010. 296 с.
334. Мартинів М. А. Кадровий потенціал Тернопільського інституту удосконалення вчителів 1950–1960-х рр. *Сьомі Геретівські читання: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Тернопіль: ТОКІППО, 2023. С. 210–216.

335. Мартинів М. А., Сергуніна Т. О. Професійна підготовка вчителів як вимога часу (кінець XIX – початок XX ст.). *Наукові знання: історія становлення та перспективи розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 3 грудня 2019 року). Тернопіль: ТОКІШПО, 2019. С. 159–167.
336. Мартинів М. А. Вплив партійності на формування кадрового потенціалу Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1961–1968 рр.). *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід. Збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції* (Тернопіль, 17–18 травня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 183–188.
337. Мартинів М. А. Ідеологічна складова навчально-виховної діяльності Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів 1945–1950 рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Том 34(73). № 2. С. 63–70.
338. Мартинів М. А. Кадровий потенціал Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів на початку 1970-х рр. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід. Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 11–12 травня 2023 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 301–303.
339. Мартинів М. А. Кадровий потенціал Тернопільського інституту удосконалення вчителів 1950–1960-х рр. *Сьомі Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 22 вересня 2023 року). Тернопіль: ТОКІШПО, 2023. С. 210–212.
340. Мартинів М. А. Організація та проведення курсів підвищення кваліфікації педагогів в Тернопільській області 1948 року. *Шості Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 3 червня 2022 р.). Тернопіль: ТОКІШПО, 2022. С. 191–197.

341. Мартинів М. А. Особливості кадрової політики радянської влади у системі перепідготовки учительських кадрів у Тернопільській області в повоєнний період. *П'яті Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 7 червня 2021 р.). Тернопіль: ТОКІШПО, 2021. С. 166–171.
342. Мартинів М. А. Особливості становлення і функціонування Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (перша половина 40-х рр. ХХ ст.) *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2022. Том 33(72). № 3. С. 69–76.
343. Мартинів М. А. Особливості фінансового та матеріального становища Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів 1945–1950 рр. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2022. Том 2(47). С. 51–59.
344. Мартинів М. А. Фінансова складова діяльності Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1966–1971 рр.). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2024. Вип. 71. Том 3. С. 4–11.
345. Мартинів М. А. Фінансове становище Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1957–1965 рр.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Том 34(73). № 4. 2023 С. 29–36.
346. Мартинів М. А. Фінансування підвищення кваліфікації освітян Тернопільської області упродовж 1970–1972 рр. *Восьмі Геретівські читання: збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 вересня 2024 р.* / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус,

- Г. І. Герасимчук, М. І. Чорна. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2024. С. 223–227.
347. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. Київ: Вікар, 2003. 335 с.
348. Москалюк М. М. Атеїстичне виховання у Тернопільському інституті удосконалення вчителів (початок 1960 р. – середина 1980-х р.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія /* головний редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 2. С. 102–112.
349. Москалюк М. М. Підвищення кваліфікації освітян в Тернопільській області: трудовий аспект виховання (1959–1960 рр.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2025. № 3(33). С. 1993–2006.*
350. Москалюк М. М. Тернопільський обласний інститут удосконалення вчителів в контексті взаємовідносин з органами освіти (1944–1956 рр.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2025. № 2(32). С. 1712–1726.*
351. Наказ 1183-К від 1966 р. Архів ТІУКВ.
352. Наказ № 1183 К від 1966 р. Архів ТІУКВ.
353. Недошитко І. Р. Деякі питання методичної системи тернопільської області, через призму діяльності Тернопільського обласного інституту удосконалення вчителів (1975–1976 рр.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2025. № 11(41). С. 3864–3878.*
354. Недошитко І. Р. Тернопільський обласний інститут удосконалення вчителів, крізь призму методичної системи області (1975–1976 рр.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія*

- «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2025. № 10(40). С. 2792–2807.
355. Недошитко І. Р. Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти/інститут удосконалення кваліфікації вчителів, крізь призму очільників (1940-ві роки – середина 1970-х років). *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2025. Випуск 2 (10). С. 113–124.
356. Сухомлинська О. Радянська педагогіка як ідеологія: спроба історичної реконструкції. *Історико-педагогічний альманах*. 2014. Вип. 1. С. 4–24.
357. Ольховик Л. Історія Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського в особах її очільників (до 80-річчя з нагоди його заснування). *Сіверянський літопис*. 2020. Вип. 3. С. 174–190.
358. Особистий листок по обліку кадрів: Березовська Галина Порфирьевна. Архів ТІУКВ.
359. Особистий листок по обліку кадрів: Кайфеш Світлана Францівна. Архів ТІУКВ.
360. Особистий листок по обліку кадрів: Пірогов Іван Спиридонович. Архів ТІУКВ.
361. Особистий листок по обліку кадрів: Шевчук Яніна Казимирівни. Архів ТІУКВ.
362. Особовий листок з обліку кадрів: Борисюк Василь Дем'янович. Архів ТІУКВ.
363. Особовий листок з обліку кадрів: Вацик Роман Якович. Архів ТІУКВ.
364. Особовий листок з обліку кадрів: Лата Йосип Павлович. Архів ТІУКВ.
365. Особовий листок з обліку кадрів: Осіна Любов Костянтинівна. Архів ТІУКВ.
366. Педагогіка вищої школи: підручник / В. П. Головенкін; КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Електронні текстові дані (1 файл: 3,6 Мбайт). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 290 с.

367. Петровський О. Деякі аспекти діяльності Тернопільського обласного інституту удосконалення учителів (1944–1946 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / головний редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 1. С. 65–75.
368. Петровський О. М. Актуальні проблеми налагодження роботи школи та методичної служби Тернопільщини після звільнення з-під німецької окупації (1944 р.). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал*. 2025. № 5(35). С. 2516–2531.
369. Петровський О. М. Вплив нормо-творчих документів на створення та визначення завдань обласних Інститутів удосконалення/підвищення кваліфікації учителів та методичної мережі в УРСР (1930-ті – 1940-ві роки). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал*. 2025. № (2)32, С. 1766–1782.
370. Петровський О. М. Деякі аспекти діяльності Тернопільського обласного інституту удосконалення учителів (1944–1946 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / головний редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип.1. С. 65–75.
371. Післядипломна освіта в Україні. URL: <http://umo.edu.ua/zhurnal-pisljadiplomna-osvita-v-ukrajini-1> (дата звернення: 30.03.2023).
372. Післядипломна педагогічна освіта. URL: <https://mon.gov.ua/ministerstvo-2/gromadskosti/korisni-resursi/pislyadiplomna-pedagogichna-osvita> (дата звернення: 22.03.2021).
373. План виконання постанови Ради Міністрів Української РСР від 27 вересня 1974 р. № 466 «Про стан і заходи по дальшому розвитку дошкільного виховання дітей в республіці». *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР*. 1974. № 24. С. 7–12.

374. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків, 2016. 497 с.
375. Положення про громадського методиста районного, міського, обласного відділів народної освіти та Міністерства освіти УРСР. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР*. 1964. № 6. С. 12–14.
376. Положення про обласний (міський) інститут удосконалення вчителів. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР*. 1964. № 6. С. 2–5.
377. Положення про школи передового педагогічного досвіду УРСР. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР*. 1964. № 6. С. 11–12.
378. Полянський Ф. І. Українське шкільництво в умовах німецького окупаційного режиму на території Тернопільщини (1941–1944 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. Вип. ХХІХ. С. 202–205.
379. Попович М. В. Нарис історії культури України. К.: «АртЕК», 1998. 728 с.: іл.
380. Попович М. Червоне століття. К.: АртЕк, 2005. 888 с.
381. Примакова В. В. Вивчення передового педагогічного досвіду вчителів початкових класів у період 1948–1970 років. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 2(2). С. 10–17.
382. Примакова В. В. Вплив реформ 80-х років ХХ ст. на розвиток післядипломної освіти вчителів початкових класів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 131. С. 170–174.
383. Примакова В. В. Діяльність інститутів підвищення кваліфікації вчителів України в 50–60-і роки ХХ століття. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2014. № 21. С. 9–14.

384. Примакова В. В. Методична служба як структурна складова системи післядипломної педагогічної освіти в Україні середини ХХ – початку ХХІ століття. *Педагогічний альманах*. 2014. Вип. 21. С. 187–194.
385. Примакова В. В. Періодизація розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів в Україні (1948–2012 роки). *Обрії*. 2014. № 1. С. 43–46.
386. Примакова В. В. Підготовка вчителів початкових класів до реалізації освітніх реформ в Україні (60–70 роки ХХ століття). *Педагогічний альманах*. 2013. Вип. 20. С. 308–314.
387. Примакова В. В. Післядипломна освіта Херсонщини з підвищення кваліфікації вчителів початкових класів. *Таврійський вісник освіти*. 2014. Спец. вип. С. 77–87.
388. Примакова В. В. Проблема розвитку післядипломної освіти вчителів у дослідженнях сучасних науковців. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 35. С. 396–400.
389. Примакова В. Робота інститутів удосконалення кваліфікації учителів у 40-ві роки ХХ століття. *Педагогічний альманах*. 2012. Вип. 16. С. 284–291.
390. Сало В. Законодавче забезпечення ідеологічного контролю над освітою в УРСР (1937–1991 роки). *Збірник виступів учасників Тринадцятої науково-практичної конференції студентів вищих навчальних закладів Укоопспілки «Інноваційні процеси і їх вплив на ефективність діяльності підприємства»*. Частина 2. К.: НМЦ «Укоопосвіта», 2016. С. 122–127.
391. Сворак С. Д. Народна освіта у західноукраїнському регіоні: історія та етнополітика (1944–1964 рр.). К.: Правда Ярославичів, 1998. 239 с.
392. Сивохоп Я. Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти: історія, сьогодення, перспективи. *Неперервна освіта: актуальні дискурси*. Збірник матеріалів XV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (До 75-ї річниці Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти). Ужгород: РІК-У, ЗППО. 2021. С. 168–170.

393. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. *Методологія науково-педагогічних досліджень*. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.
394. Скільський Д. М. *Історія української педагогіки. Ілюстрований навч. посібник*. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2012. 340 с.
395. Старка В. Антирелігійна кампанія в західноукраїнській сільській школі в умовах суспільних трансформацій 1944–1953 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 1. С. 138–151.
396. Стародубець Г. М. Кадрова політика радянської влади як засадничий детермінант трансформаційних соціальних процесів у західноукраїнському регіоні в повоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Історія*. 2016. Вип. 2. Ч. 1. С. 81–86.
397. Сухорський С. Ставлення сучасників Антона Макаренка до його соціально-педагогічного експерименту. *Рідна школа*. 1994. № 5. С. 74–76.
398. Тернопільський обласний комунальний інститут. URL: <http://old.ippo.edu.te.ua> > [tokippo\\_istor\\_dovidka](http://old.ippo.edu.te.ua) (дата звернення: 13.11.2021 р.)
399. ТОКІППО. URL: <http://old.ippo.edu.te.ua> > [tokippo\\_istor\\_dovidka](http://old.ippo.edu.te.ua) (дата звернення: 25.11.2022).
400. Тронько Т. В. Заклад, який навчає вчителів. *Історична пам'ять*. 2010. Вип. 1. С. 142–143.
401. Упатова І. П. Організація самоосвіти молодого вчителя (1970 – 1980-х рр.). *Теорія та методика управління освітою*. 2013. Вип. 10. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo\\_2013\\_10\\_45](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2013_10_45) (дата звернення: 15.10.2023).
402. Упатова І. П. Управління методичною роботою з молодими педагогічними кадрами у 50-ті роки ХХ ст. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. 34. С. 229–236.

403. Упатова І. П. Управління процесом професійного становлення молодого вчителя у 80-ті – 90-ті роки ХХ століття. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. 36. С. 197–204.
404. Фазан М. І. Діяльність Волинського обласного інституту вдосконалення кваліфікації вчителів у 1944–1953 рр. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. 2016. Випуск 110. № 7. С. 85–87.
405. Характеристика на Нагорну О. В. 1953 р. Архів ТІУКВ.
406. ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 81. 162 арк.
407. Швед Г. В. Нормативно-правове забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів дошкільної освіти УРСР у 60-70-х рр. ХХ ст. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки*. Том 167. 2020. № 11. С. 212–216.
408. Як змінювалася шкільна форма – від народження і до сьогодні. URL: <https://www.slk.kh.ua/news/khronograf/shkilna-forma-vid-narodzhennya-i-do-sogodni.html> (дата звернення: 17.10.2024).

**ДОДАТКИ**

Таблиця 1

## Укомплектованість шкіл Тернопільської обл. в районах (1944 р.)

№ з/п	Назва району	Кількість учнів	Кількість учнів не охоплених школою	Кількість вчителів	Кількість чобіг	Забезпечення одягом, тканина
1.	Скалатський	-	-	-	120 пар взуття (36 пар вчителя м)	180 м
2.	Теребовлянський	3,456	-	-	-	-
3.	Кременецький	4,011	400		-	-
4.	Почаївський	-	-	-	-	-
5.	Микулинецький	3,287	81	87	-	+
6.	Копичинецький	4,807	45	-	-	-
7.	Чортківський	-	-	-	-	-
8.	Бучацький	-	-	-	-	-
9.	Підволочиський	-	-	-	-	-

[22, арк. 4–20].

Таблиця 2

## Навчальний план ТІУКВ (13 травня 1946 р.)

Аудиторія слухачів вчителів	Закон про 5-й план відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946 – 1950 рр.	Вибрані питання з основ марксизму-ленінізму	Методика предмету	Практичні роботи по предмету	Різне	Педагогіка	Психологія	Форми й методи здійснення контролю	Шкільна гігієна	Разом
Математики й фізики	20	30	57	12	89					208
Завучів	20	30				78	30	40	10	208
Іноземної мови (східних областей)	20	30	20		138					208
Іноземної мови (західних областей)	20	30	20		30 і 30 78					208
Української мови і літератури	20	30			158					208
Біології та хімії	20	30	70	30	58					208
Історії /географії	20	30	118	40/ 30	/1 28					208
Завідуючих РМВНО та інспекторів шкіл	20	30			10	68	30	40	10	208
Директорів	20	30				78	30	40	10	208
Математики	20	30	136	22						208
Фізики	20	30			158					208
I–IV класів	20	30		8	150					208
Завідуючих початкових	20	30			14	78	40	16	10	208

шкіл										
------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

[38, арк. 1–24].

**Таблиця 3**  
**Тарифікаційний список ТІУКВ (1953 р.)**

<b>№ з/п</b>	<b>Прізвище, ім'я, по-батькові</b>	<b>Посада</b>	<b>Вищий навчальний заклад</b>	<b>Стаж роботи, роки</b>	<b>Зарплата в крб.</b>
1.	Шепченко Д.Е.	директор	Харківський педінститут	30	1518
2.	Гніздовська І.В.	зав	Омський інститут	8	910
3.	Литовченко О.Н.	завідувач кабінету педагогіки	Кременецький університет	0	850
4.	Лучанко О.В.	завідувач кабінету історії і географії	Львівський університет (незакінчений)	3	795
5.	Кучма Є. І.	завідувач кабінету фізичного виховання	Львівський інститут	0	850
6.	Свириденко Е.Л.	завідувач кабінету біології та хімії	Київський університет	20	850
7.	Вацик Р. Я.	завідувач кабінету початкових класів	Львівський університет	9	935
8.	Ковалевська М.В.	завідувач кабінету дитячих будинків	Ворошилоградський (незакінчений)	9	875
9.	Зайцева Л.П.	завідувач дитячих садочків	Харківський педінститут	0	850
10.	Гоголенко К.Ф.	завідувач кабінету	Харківський педінститут	3	850

		іноземної мови			
11.	Рязанова Ф.І.	завідувач кабінету позакласної роботи	Чернівецький університет (незакінчений)	4	795
12.	Бурдейний П.Т.	завідувач кабінету математики	Київський університет	9	935
13.	Самоха О.Н.	завідувач кабінету мови і літератури	Кременецький педінститут (незакінчений)	17	795
14.	Макар П.А.	бібліотекар	Львівський університет (незакінчений)	15	117

[90, арк. 1–38].

**Таблиця 4**  
**Науково-педагогічний та адміністративний**  
**склад персоналу ТІУКВ (1964 р.)**

<b>№ з/п</b>	<b>Прізвище, ім'я, По батькові</b>	<b>Посада</b>	<b>Вищий навчальний заклад</b>	<b>Стаж роботи, роки</b>	<b>Зарплата в крб.</b>
1.	Богайчук Василь Іванович	директор	Львівський державний інститут	14	160
2.	Бобрик Степан Павлович	Завуч	Львівський університет	18	140
3.	Гніздовська Ія Василівна	завідувач кабінету російської мови	Омський інститут	17	117
4.	Бутвін Микола Купріянович	завідувач кабінету історії і географії	Чернівецький університет	19	117
5.	Кучма Євген Іванович	завідувач кабінету фізичного виховання	Львівський інститут	11	117
6.	Трущак Микола Григорович	завідувач кабінету педагогіки	Львівський університет	18	117
7.	Вацик Роман Якович	завідувач кабінету початкових класів	Львівський університет	18	117
8.	Курило Павло Єлісейович	завідувач кабінету хімії та біології	Сумський педагогічний інститут	28,8	117
9.	Циганюк Сергій Іванович	завідувач кабінету математики	Кременецький університет	10	117
10.	Серга Степан Андрійович	завідувач кабінету трудового навчання	Київський педінститут	15	117
11.	Тернова Надія Іллівна	завідувач кабінету	Чернівецький університет	11	117

		позакласної роботи			
12.	Пірогов Іван Спиридонович	завідувач кабінету іноземної мови	Дніпропетровський університет	15	117
13.	Осіна Любов Констянтинівна	завідувач кабінету дитячих садочків	Харківський педінститут	8	117
14.	Тимощук Леонід Василевич	завідувач кабінету кіно	Станіславський педінститут	15	117
15.	Петухова Галина Василівна	завідувач бібліотекою	Шевченківський технікум рибоводства	-	43
16.	Халява Петро Михайлович	завідувач кабінету освіти дорослих	Львівський державний університет	16	117
17.	Котко Андрій Петрович	завідувач кабінету дитячих будинків	Полтавський інституту соціального виховання	33	117
18.	Лесик Лідія Іванівна	методист мови	Київський педінститут	19	105
19.	Хмільська Людмила Петрівна	методист хімії	Херсонський державний	14	105
20.	Лата Йосип Павлович	методист іноземної мови	Чернівецький університет	7	95
21.	Висоцький Патон Григорович	методист сільського господарства	Кременецький педінститут	14	105
22.	Шевчук Яніна Казимирівна	методист дошкільного виховання	Вінницька педагогічна школа	16	80
23.	Миколайчук Володимир Олександрович	методист фізики	Львівський педінститут	11	105
24.	Левенець Дмитро Семенович	методист навчального приладдя	Кременецький педінститут	10	105

25.	Процик Іван Гнатович	методист географії	Львівський університет	14	105
26.	Борисюк Василь Дем'янович	методист столярної справи	Кременецький педінститут	17	105
27.	Ваврикович Степан Іванович	методист машинознавт ва	Львівський державний університет	13	105
28.	Васьків Павло Іванович	методист навчального кіно	Львівський державний університет	10	105
29.	Кайфеш Світлана Францівна	методист співів	Дрогобицький педінститут	3	85
30.	Ваврів Ірина Іллічівна	бухгалтер	-	-	72
31.	Чередніченко Тетяна Іллічівна	секретар- друкарка	-	-	60
32.	Ковальчук Микола Якубович	завгосп	-	-	70
33.	Зазуля Орест Степанович	Монтажник- експедитор	-	-	55
34.	Луценко Яків Гордійович	Монтажник- експедитор	-	-	55
35.	Доніч Марія Федорівна	прибиральни ця	-	-	42,50
36.	Клімова Парасковія Михайлівна	прибиральни ця	-	-	21,25
37.	Савка Магда Йосипівна	сторож	-	-	40

[204, арк. 15–16].

Таблиця 5

## Штатний розпис ТІУКВ з(1971 р.)

№ з/п	Прізвище, ім'я, по-батькові	Методист кабінету	Вищий навчальний заклад	Стаж роботи, роки	Зароб. плата в крб.
1.	Гольдман Іда Миронівна	виховної роботи	Кременецький педагогічний інститут	23	105
2.	Сенченко Костянтин Сидорович	підвищення кваліфікації	Вінницький педагогічний інститут	29	137
3.	Процик Іван Гнатович	кабінету історії і географії	Львівський університет	20	105
4.	Лесик Лідія Іванівна	української мови і літератури	Київський педагогічний інститут	25	137
5.	Вацик Роман Якович	початкових класів	Львівський університет	29	137
6.	Висоцький Платон Григорович	хімії та біології	Кременецький педагогічний інститут	19	105
7.	Андрусенко Андрій Маркович	математики	Львівський університет	20	105
8.	Котик Ярослав Васильович	трудового навчання	Львівський університет	5	95
9.	Белова Олена Іллівна	дошкільного виховання	Київський державний університет	14	105
10.	Дугач Людмила Михайлівна	іноземної мови	Ніжинський педінститут	13	105
11.	Мірошніченко Лідія Андріївна	російської мови і літератури	Сумський педінститут	16	105
12.	Шифф Любов Олексіївна	іноземних мов	Горлівський педінститут	11	105
13.	Сидор Валентина Пилипівна	завідувач бібліотекою	Теребовлянське освітнє культурне училище	7	77
14.	Зозуля Орест Степанович	фільмоперевірник, технічних засобів навчання		7	67

15.	Овчаренко Іван Миколайович	шкільних інтернатів	Київський університет	10	105
16.	Тхорик Володимир Онуфрійович	кабінету естетичного виховання	Дрогобицький педагогічний інститут	5	95
17.	Мокрій Марія Іванівна	шкіл-інтернатів	Київський педагогічний інститут	13	105

[242, арк. 15–64].

**Таблиця 6**  
**Заробітна плата працівників ТПУКВ (1946–1949 рр.)**

№ з/п	Назва посади	Число штатних одиниць	Ставка на місяць (крб.)			
			1946	1947	1948	1949
1.	Директор	1	800	880	880	880
2.	Завідувач кабінету початкової школи	1	500	600	600	600
3.	Завідувач кабінету математики і фізики	1	500	600	600	600
4.	Завідувач кабінету мови і літератури	1	500	600	600	600
5.	Завідувач кабінету хімії і біології	1	500	600	600	600
6.	Завідувач кабінету географії та історії	1	500	600	600	600
7.	Завідувач кабінету педагогіки	1	500	600	600	600
8.	Завідувач кабінету воєнної та фізичної культури	1	500	600	600	600
9.	Методисти з іноземної мови	3	-	1650	1650	1650
10.	Завідувач дошкільним сектором	1	-	-	-	690
11.	Завідувач господарської частини	1	350	450	450	450
12.	Бухгалтер	1	300	410	410	410
13.	Секретар машиніст	1	250	360	360	360

14.	Бібліотекар	0,5	250	180	180	180
15.	Прибиральниця	1	115	225	225	225
16.	Сторож	1	150	-	-	-
<b>Разом</b>		<b>15,5</b>	<b>5715</b>	<b>8355</b>	<b>8355</b>	<b>9045</b>

[40, арк. 1–7; 45, арк. 1–2; 65, арк. 9; 82, арк. 2].

Таблиця 7

## Дані проведення інвентаризації ТІУКВ (24 грудня 1949 р.)

№	Назва	Кількість	Ціна в крб.	Загальна сума в крб.
1.	Письмовий столик	3	1100	1100
2.	М'яке крісло	2	150	300
3.	Крісло звичайне	2	30	60
4.	Шафа для книг	1	150	150
5.	Етажерка для книг	3	100	300
6.	Шафа для книг велика	1	800	800
7.	Буфет	2	2200 і 900	3100
8.	Пилка з двома ручками	1	430	430
9.	Портрет В. Молотова	2	1105	2210
10.	Чорнильниця	1	710,10 крб.	710,10 крб.
11.	Машинка письмова	1	14300	14300
12.	Портрети Й. Сталіна, В. Молотова, М. Хрущова, В. Леніна, Л. Кагановича	8	350	2800
13.	Політбюро	1	480	480
14.	Стіл для виставки	2	190	380
15.	Крісла м'які	13	105	1365
16.	Портрет Й. Сталіна і В. Леніна в повний зріст	3	1432	4296
17.	Двотумбний письмовий стіл	2	1605 і 1215	2820
18.	Письмове приладдя	1	170	170

19.	Глобус	2	77	154
20.	Компас	1	10	10
21.	Макети вулканів	4	25	100
22.	Трибуна	1	327	327
23.	Фільмоскоп	1	250	250
24.	Діафільм	1	1 096	1 096
25.	Кіноекран	1	231	231
26.	Прапор	1	727	727
27.	Чорнильниця	3	105	315
28.	Прес-папє	4	8	32
29.	Попільничка	2	8	16
30.	Шахівниця	1	80	80
31.	Шафа для книг	2	228	456
32.	Стіл письмовий	2	680 і 1005	1685
33.	Червона скатертина	1	130	130
34.	Шафа для книг	2	308	616
35.	Фіранки	3	185	185
36.	Годинник на стіл	1	300	300
37.	Чорнильниця	3	32	96
38.	Килим	1	2055	2055
39.	Килим малий	2	480	480
40.	Радіопередач	1	475	475
41.	Друкарська машинка	1	1680	1680
42.	Портфель	1	180	180
43.	Рахунки	1	70	70
44.	Стенди	2	2500	2500
45.	Арифмометр	1	255	255
46.	Папір	1	216	216
47.	Вугілля	9 т.	250	2250

48.	Дрова	8 м <sup>2</sup>	86	688
49.	Торф	15 т.	55	825
50.	Віники	13	6	78
51.	Стрічка для друкарської машинки	1	26	26
52.	Порошок чорнильний	1	15	15
53.	Папки	100	0,5	50
54.	Лампочки електричні	4	5	20
<b>Разом</b>		-	-	<b>54042,5</b>

[83, арк. 7–10].

**Таблиця 8**  
**Ставка щомісячної оплати праці працівників ТІУКВ**  
**(1957–1964 рр.)**

№ з/п	Назва посади	Число штатних одиниць	Ставка на місяць (крб.) на рік							
			1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964
1.	Директор	1	1 518	1 265	1 265	-	138	138	138	138
2.	Заступник директора по науковій частині	1	1 092	1 201	1 201	-	120	120	120	120
3.	Завідувач кабінету математики і фізики	1	1 020	1 020	1 020	-	102	102	93	93
4.	Завідувач кабінету мови і літератури	1	1 020	1 020	1 020	-	102	102	102	102
5.	Завідувач кабінету освіти дорослих	1	-	-	-	-	-	-	102	102
6.	Завідувач кабінету біології і хімії	1	1 020	1 020	1 020	-	102	112	112	112
7.	Завідувач кабінету історії та географії	1	1 232	1 232	1 020	-	102	102	102	102
8.	Завідувач кабінету	1	1 020	1 020	1 020	-	102	102	102	102

	педагогіки									
9.	Завідувач кабінету фізичного виховання	1	850	850	935	-	93	93	102	102
10.	Методист фізики	1	710	710	710	-	85	85	85	85
11.	Завідувач кабінету позакласної (з 1973 р. та піонерської) роботи	1	935	935	935	-	93	93	85	85
12.	Завідувач кабінету дитячих садочків	1	850	850	935	-	93	93	104	104
13.	Завідувач кабінету дошкільних установ	1	-	-	-	-	-	-	93	93
14.	Завідувач кабінету іноземної мови	1	935	935	1 020	-	102	102	102	102
15.	Методист з іноземної мови	1	765	690	710	-	93	76	-	-
16.	Завідувач кабінету кіно	1	935	935	935	-	102	102	102	102
17.	Завідувач кабінету виховного навчання	1	-	-	-	-	-	-	102	102
18.	Методист географії	1	850	850	850	-	85	85	-	-

19.	Методист педагогіки	1	850	850	850	-	93	85	-	-
20.	Завідувач кабінету початкової школи	1	1 020	1 020	1 020	-	102	102	102	102
21.	Методист хімії	1	710	710	-	-	85	85	85	85
22.	Методист сільського господарства	1	710	710	710	-	85	85	85	85
23.	Методист машинознавства	1	720	710	-	-	71	85	-	-
24.	Методист навчальних приладів	1	-	-	-	-	-	-	76	76
25.	Методист співів	1	-	-	690	-	71	85	-	-
26.	Методист трудового навчання	1	-	-	690	-	-	-	-	-
27.	Завідувач кабінету трудового навчання	1	-	-	1 020	-	102	102	-	-
28.	Методист слюсар справи	1	720	710	795	-	-	-	-	-
29.	Методист дитячих садочків	1	-	-	-	-	-	79	-	-
30.	Методист мови і літератури	1	710	710	850	850	85	85	85	85

31.	Монтажник експедитор	1	450	450	-	-	-	45	45	45
32.	Експедитор	1	360	360	450	-	45	-	45	45
33.	Завідувач дитячих будинків	1	1 020	1 020	1 049	-	104	104	-	-
34.	Бухгалтер	1	410	410	410	-	41	41	41	41
35.	Секретар	1	360	360	360	-	36	36	36	36
36.	Бібліотекар	1	640	640	640	-	64	64	64	64
37.	Завідувач господарськ ої частини	1	450	450	450	-	45	45	30	30
38.	Прибиральниця	1	300	300	300	-	36	30	30	30
39.	Шофер	1	-	410	676	-	-	-	-	-
40.	Сторож	1	-	-	-	-	-	-	30	30

[88, арк. 4–7; 130, арк. 1–13; 145, арк. 1–10; 170, арк. 1–24; 172, арк. 1–12; 198, арк. 1–16].

Таблиця 9

Розрахунки витрат на проведення перепідготовки педагогічних і керівних кадрів шкіл Тернопільської обл. на 1967–1971 рр.

за новими навчальними планами

	Кількість, що підлягає перепідготовці	Всього нараховані	В тому числі по роках									
			1967 р.		1968 р.		1969 р.		1970 р.		1971 р.	
			чол.	крб.	чол.	крб.	чол.	крб.	чол.	крб.	чол.	крб.
Курси відривом від роботи <sup>3</sup>	4,983	14,645	1,050	22,100	1,083	22,700	1,085	22,750	1,095	22,995	670	1,410
Семінари відривом від роботи <sup>3</sup>	1,668	28,780	1,292	22,360	246	24,200	130	2,220	-	-	-	-
Постійно діючі семінари без відриву від роботи	3,812	35,185	660	6,460	1,681	15,300	756	6,900	685	6,235	30	295
Короткотермінові	4,037	10,020	1793	4,460	175	440	857	2,140	849	2,120	363	860
Постійно діючі очно-заочні школи старших піонервожатих	45	250	-	-	45	250	-	-	-	-	-	-
<b>Всього</b>	<b>14,545</b>	<b>178,880</b>	<b>4,795</b>	<b>5,530</b>	<b>3,230</b>	<b>42,810</b>	<b>2,828</b>	<b>34,010</b>	<b>2,629</b>	<b>31,350</b>	<b>1,063</b>	<b>15,250</b>

[220, арк. 131].

Таблиця 10

Статистичні дані вікового цензу штатних працівників ТІУКВ 1973 р.

Стать	Всього працівників	Вік людей (роки)							
		21-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	60 років і вище
Чол.	20			4	4	3	4	5	
Жін.	26	2	3	7	3	3	2	4	2
<b>Всього</b>	<b>46</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>11</b>	<b>7</b>	<b>6</b>	<b>6</b>	<b>9</b>	<b>2</b>

[248, арк. 1-15].

## Додаток А

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

## Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати

## дослідження

1. Мартинів М. А. Особливості становлення і функціонування Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (перша половина 40-х рр. ХХ ст.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2022. Том 33(72) № 3. С. 69–76. URL: [https://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/3\\_2022/11.pdf](https://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/3_2022/11.pdf)
2. Мартинів М. А. Особливості фінансового та матеріального становища Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів 1945 – 1950 рр. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2022. Том 2(47). С. 51–59. URL: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(47\).2022.266659](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(47).2022.266659)
3. Мартинів М. А. Ідеологічна складова навчально-виховної діяльності Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів 1945 – 1950 рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Том 34(73). № 2. С. 63–70. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/2.10>
4. Мартинів М. А. Фінансове становище Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1957–1965 рр.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Том 34(73). № 4. 2023 С. 29–36. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/4.6>
5. Мартинів М. А. Фінансова складова діяльності Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1966–1971 рр.). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана*

Франка. 2024. Вип. 71. Том 3. С. 4–11. URL: [http://www.aphn-journal.in.ua/archive/71\\_2024/part\\_3/3.pdf](http://www.aphn-journal.in.ua/archive/71_2024/part_3/3.pdf)

**Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації**

6. Мартинів М. А. Особливості кадрової політики радянської влади у системі перепідготовки учительських кадрів у Тернопільській області в повоєнний період. *П'яті Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 07 червня 2021 р.). Тернопіль: ТОКІППО, 2021. С. 167–170. URL: [https://drive.google.com/file/d/1g\\_gPyV-QdqLs9UOVEpCkm-guNdMAP7sK/view](https://drive.google.com/file/d/1g_gPyV-QdqLs9UOVEpCkm-guNdMAP7sK/view)
7. Мартинів М. А. Організація та проведення курсів підвищення кваліфікації педагогів в Тернопільській області 1948 року. *Шості Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 03 червня 2022 р.). Тернопіль: ТОКІППО, 2022. С. 191–197. URL: <https://drive.google.com/file/d/1XoGEx0iqwtSDTKDPNw8cwN7eHri-IM1Q/view>
8. Мартинів М. А. Кадровий потенціал Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів на початку 1970-х рр. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід*. Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Тернопіль, 11–12 травня 2023 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 301–303. URL: [http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/30164/1/85\\_Martuniv.pdf](http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/30164/1/85_Martuniv.pdf)
9. Мартинів М. А. Кадровий потенціал Тернопільського інституту удосконалення вчителів 1950–1960-х рр. *Сьомі Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 22 вересня 2023 року). Тернопіль: ТОКІППО, 2023. С. 210–216. URL: [https://drive.google.com/file/d/1t37IxmFVFn34MUqKoMMrYhzY\\_kp336kQ/view](https://drive.google.com/file/d/1t37IxmFVFn34MUqKoMMrYhzY_kp336kQ/view)
10. Мартинів М. А. Вплив партійності на формування кадрового потенціалу Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1961–

- 1968 рр.). *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід. Збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції*, (Тернопіль, 17– 18 травня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 183–188 URL: [http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/33286/1/Zb\\_Tsinnisns\\_orienturu.pdf](http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/33286/1/Zb_Tsinnisns_orienturu.pdf)
11. Мартинів М. А. Фінансування підвищення кваліфікації освітян Тернопільської області упродовж 1970–1972 рр. *Восьмі Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 27 вересня 2024 року). Тернопіль: ТОКІППО, 2024. С. 223–226. URL: [https://drive.google.com/file/d/1wRN2uSgJB-eaUBxE1Y\\_3AaYTFpUdUqaY/view](https://drive.google.com/file/d/1wRN2uSgJB-eaUBxE1Y_3AaYTFpUdUqaY/view)